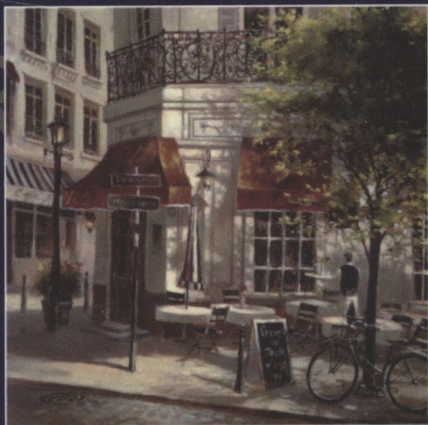

Лауреати літературних премій

lectrices de Elle
Mystere de la Critique

Фред Варгас

Port Moyal

Швидше тікай
та скоро не повертайся

Лауреати літературних премій

Post-Moyal

Літературні премії Франції

Prix Goncourt

Prix Médicis

Prix Renaudot

Prix Femina

Prix Méditerranée

Prix de l'Académie Française

Prix Décembre

Prix du Livre Inter

Grand Prix du Roman Noir de Cognac

Prix Mystère de la Critique

Prix des lectrices de Elle

Prix des Libraires

Prix de l'Imaginaire

Prix de Flore

Prix des Deux Magots

Prix Chardonne

Prix Roger Nimier

Фред Варгас

ШВИДШЕ ТІКАЙ
ТА СКОРО НЕ ПОВЕРТАЙСЯ

Port-Coyal
2008

ББК 89.8

В – 11

Переклад з французької
Лесі Жадан

Редагування
Уляни Новокрещенової

Художнє оформлення
Юлії Колактіонової

Cet ouvrage a été publié dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication "SKOVORODA" de l'Ambassade de France en Ukraine et du Ministère français des Affaires Étrangères.

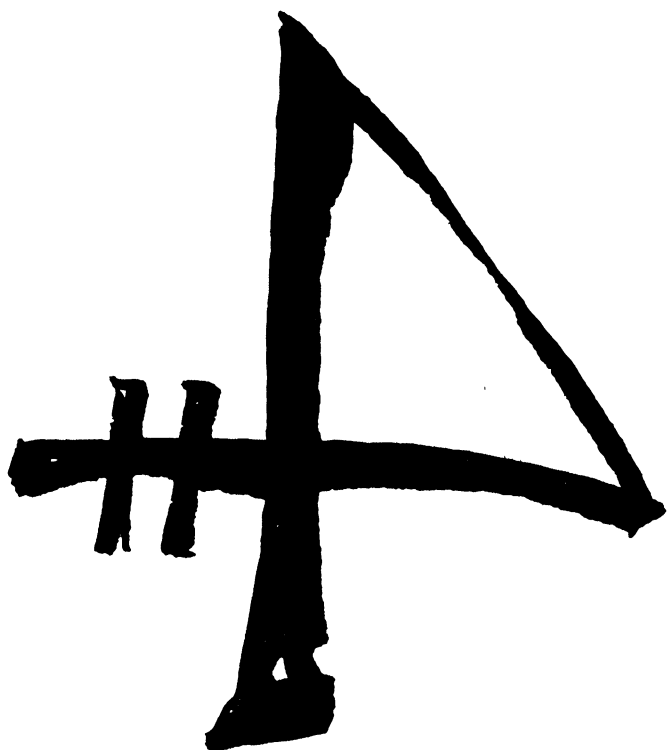
Це видання здійснене в рамках Програми сприяння видавничій справі "СКОВОРОДА" Посольства Франції в Україні та Міністерства закордонних справ Франції.

Переклад здійснено з видання:
Fred Vargas, "Pars vite et reviens tard"

ISBN 966-7068-03-X

© Éditions Viviane Hamy, 2001

© Видавництво "Port-Royal", 2008

І коли змії, кажани, борсуки та всі тварі, що мешкають у глибині підземних галерей, залишать звичне житло й разом кинуться назовні; коли дерева і плоди почнуть гнити, та стануть здобиччю хробаків (...)

II

Люди в Парижі ходять набагато швидше, ніж у Гільвінеку, Жосс це помітив давно. Щоранку перехожі бігли по авеню Мен зі швидкістю трьох вузлів. І цього понеділка Жосс, аби надолужити час, розігнався майже до трьох з половиною – він спізнювався на двадцять хвилин. Усе через кавову гущавину, що розсипалася в кухні по підлозі.

Це не заскочило його зненацька. Жосс давно збагнув, що речі ведуть своє таємне капосне життя. За винятком хіба що деяких корабельних снастей, котрі, на його пам'яті, ніколи не робили йому шкоди, речі взагалі були створені для того, щоб псувати людині життя. Один необачний рух, і річ, відчувши щонайменшу волю, накоїть чималенько лих – від дрібної неприємності до цілої трагедії. Пробка, що втекла в нього з рук, була тому яскравим прикладом. Оскільки впала пробка ні в якому разі не стане крутитися у вас під ногами. Вона зловтішно дзигане під плиту, причаїться, як павук, що стереже здобич, і примусить цього хижака, Людину, пройти через різні випробування – зрушити плиту, обірвати провід, розтрити посуд, обпектися. А цього ранку вийшло і того гірше, спершу невдалий кидок, сміттєве відро захиталося, нахилилося, і кавова гущавина висипалася з фільтра на підлогу. Ось так речі, охоплені спрагою помсти і справед-

ливо обурені своєю рабською службою, на коротку мить, але невблаганно, не шкодуючи ні жінок, ні дітей, підкорюють людину своїй таємній владі, змушуючи її корчитися і плазувати. Нізащо на світі Жосс не довірився б речам, утім, він однаково не довіряв людям і морю. Перші позбавляли розуму, другі – душі, а третє – життя.

Як людина загартована, Жосс не став сперечатися з долею і, плазуючи на колінах, зібрав каву до останньої крихти. Він зробив це й оком не мигнувши, не втрачаючи рівноваги, і світ речей знов скорився йому. Ця ранкова подія була незначна, і зовні виглядала просто прикрим дріб'язком, але Жосса не проведеш, він пам'ятав, що війна речей з людиною продовжується, і людина не завжди виходить з неї переможцем, далеко не завжди. Він пам'ятав трагедії: обезщоглені судна, розтрошені траулери і свій корабель «Норд-Вест», який двадцять третього 'серпня о третій годині ранку спіймав діру в Ірландському морі – на його борту було вісім чоловік. Бог свідок, Жосс виконував усі безглузді забаганки свого траулера, і, Бог свідок, людина і корабель добре розумілися один з одним. До тієї клятої нічної бурі, коли Жосс у сказі стукнув кулаком по планширу. «Норд-Вест», що вже неабияк нахилився на правий борт, раптово дав течу в кормовій частині. Мотор залило, траулер носило по хвилях у нічній темряві, а люди без утоми відкачували воду, поки, нарешті, на світанку корабель не застряг на рифі. Це сталося чотирнадцять років тому, тоді загинули двоє. Чотирнадцять років тому Жосс ударом чобота переламав кістки хазяїну «Норд-Весту». Чотирнадцять років тому він залишив порт Гільвінек, відсидівши дев'ять

місяців у в'язниці за побої, переломи і спробу вбивства, чотирнадцять років, як майже все його життя пішло на дно.

Жосс спустився по вулиці Гьоте, стискаючи щелепи від люті, яка усякий раз здіймалася в ньому при спогаді про «Норд-Вест», що знайшов смерть у морі. До речі, на сам корабель він зовсім не тримав зла. Старий добрий траулер лише відгукнувся на удар, заскрипівши побитим життям обшиванням. Було ясно, в ту ніч кораблик не розрахував сили, вирішивши збунтуватися, забув про свої роки і про те, що він німецький, а хвилі сильні. Траулер, звичайно, не хотів смерті двох людей, і тепер лежав дурень дурнем на дні Ірландського моря і шкодував про вчинене. Жосс часто поминав його добрим словом, відпускав гріхи, і йому здавалося, що корабель, нарешті, знайшов спокій і зажив новим життям, там, на дні, як і він, тут, у Парижі.

Однак, про відпущення гріхів хазяїну не могло бути і мови.

– Ну ж бо, Жоссе Ле Герн, – говорив той, ляскаючи його по плечу, – ви ще років десять проходите на цьому кориті. Воно ще хоч куди, а ви його хазяїн.

– «Норд-Вест» став небезпечним, – уперто повторював Жосс. – Його крутить, обшивання зовсім погнуте. Люки в трюмі зношені. У шторм я за нього не доручуся. І шлюпка вже ніяка.

– Я знаю свої кораблі, капітане Ле Герне, – голос судовласника став жорсткішим. – Якщо ви боїтеся «Норд-Весту», у мене є з десятків хлопців готових вас замінити, досить пальцями клацнути. І це не які-небудь слиньки, що

чіпляються за норми безпеки, як бюрократи.

– У мене сім хлопців на борті.

Хазяїн загрозово наблизив до нього жирне обличчя.

– Якщо ви, Жоссе Ле Герн, маєте намір йти бідкатися начальнику порту, будьте впевнені, що опинитеся на вулиці, ще не встигнувши повернутися. І від Бреста до Сен-Назара ви не знайдете нікого, хто візьме вас на борт. Так що раджу подумати, капітане.

Так, Жосс дотепер шкодував, що не прикінчив цього типа наступним ранком після катастрофи, а лише зламав йому руку і проломив грудину. Але матроси вчотирьох відтягнули його. «Не псуй собі життя, Жоссе», – сказали вони. Тримаючи його, не дали придушити хазяїна і його прихвоснів, які, тільки-но він вийшов з в'язниці, викреслили його з усіх списків. Жосс кричав у всіх барах, що жирні дупи з управління портом хабарничали, і йому довелося розпрощатися з торговим флотом. Викурений з усіх портів, одного дня, у вівторок ранком, він ускочив у потяг Кемпер-Париж, щоб, як багато бретонців до нього, висадитися на паперті вокзалу Монпарнас, залишивши в минулому житті дружину, що наживала п'ятами, і дев'ятьох типів, з якими мріяв покінчити.

Угледівши перехрестя Едгар-Кіне, Жосс сховав старі образи у найдалший куточок пам'яті та взявся надолужувати час. Усі ці діла з кавовою гушавиною, війною людей і речей відняли в нього, щонайменше, чверть години. Однак в його роботі пунктуальність є наріжним каменем, і з першого виходу своєї усної газети, він намагався починати

перший випуск у вісім тридцять, другий у дванадцять тридцять п'ять, а третій у вісімнадцять десять. У цей час було більше народу, а слухачі в цьому місті завжди занадто поспішали, щоб потерпіти хоч трішечки.

Жосс зняв урну з дерева, до якого він прив'язував її на ніч подвійним булінем, страхуючись від злодіїв, і зважив у руках. Сьогодні не дуже важка, він швидко відсортує. Злегка всміхнувшись, він поніс скриньку в підсобку, де йому дав притулок Дамас. Є ще добрі люди на світі, такі, як Дамас, що залишають вам ключ і місце за столом, не боячись, що ви обчистите їхню касу. Дамас, ну й ім'ячко. У нього на площі був магазин роликів під назвою «Ролл-Райдер», і він давав Жоссу притулок, щоб той міг готувати вихід своєї газети. «Ролл-Райдер», ну і назвочка.

Жосс відкрив урну – велику дерев'яну скриньку, яку сколотив власними руками і охрестив «Норд-Вест-2» у пам'ять про дорогого його серцю потопельника. Звичайно, не надто почесно було великому рибальському судну далекого плавання мати нащадком дерев'яну поштову скриньку в Парижі, але це була не проста скринька. Це була геніальна скринька, що з'явилася на світ завдяки геніальній ідеї, яка відвідала його сім років тому, і дозволила Жоссу вибратися з-під укусу після трьох років роботи на консервному заводі, півроку на катушковому заводі і двох років безробіття. Геніальна ідея з'явилася йому грудневою ніччю, коли він, сидючи зі склянкою в руці в кафе вокзалу Монпарнас, на три чверті заповненому самотніми бретонцями, слухав таке знайоме гурчання рідної мови. Хтось пом'янув Пон-л'Аббе, і ось так сталося, що прапрадід Ле Герн, народжений у Локмарії в 1832 році, вийшов з голови Жосса,

присів поруч у стійки і привітався з ним. «Привіт», буркнув у відповідь Жосс.

– Пам'ятаєш мене? – запитав старий.

– Ага, – промурмотав Жосс. – Мене ще не було, коли ти вже помер, так що я тебе не оплакував.

– Слухай-но, синку, кінчай молоти дурниці, коли вже я до тебе завітав. Скільки тобі стукнуло?

– П'ятдесят.

– Життя тебе пошарпало. Виглядаєш старішим.

– Тільки твоїх коментарів мені й бракувало. Я ж тебе не кликав. Та й ти не був краснем.

– Не грубіянь мені, хлопче. Ти знаєш, який я, якщо мене розлютити.

– Ага, це усім було відоме. Особливо твоєї дружині, яку ти все життя лупцював.

– Нехай, – поморщився старий, – це стара історія. Тоді час такий був.

– До біса час. То ти такий був. Чи не ти її ока лишив.

– Слухай, не будемо ж ми про це око двісті років базікати?

– Чому б ні. Не завадило б.

– Чи тобі, Жоссе, мене судити? Не ти ударом чобота розпанахав людину на набережній Гільвінека? Може я плутаю?

– Це була не жінка, по-перше, і навіть не мужик, по-друге. Це був бурдюк із грошима, якому плювати, що інші здохнуть, йому б лише гроші загребти.

– Так, знаю. Не мені тебе судити. Але не лишень за цим ти мене покликав, хлопчисько?

– Я вже сказав, не кликав я тебе.

– От бовдур. Тобі пощастило, що в тебе мої очі, а то вмазав би я тобі. Второпай нарешті, я тут, бо ти мене викликав, тільки так і ніяк інакше. Втім, мені цей бар не подобається, музика мені не до смаку.

– Добре, – скорився Жосс. – Поставити тобі стаканчик?

– Якщо зможеш руку підняти. Тому що, дозволь тобі зауважити, свою дозу ти вже прийняв.

– Не твоя турбота, старий.

Предок знизав плечима. Він усякого надивився, і цьому шмаркачу не вдасться його розлютити. Цей Жосс із породи Ле Гернів, нічого не скажеш.

– Ну, що, – продовжував старий, потягуючи свій медовий квас, – ні дружини в тебе, ні грошей?

– В точку влучив, – відповів Жосс. – Раніше, кажуть, ти таким розумником не був.

– Це тому, що тепер я примара. Як помреш, дізнаєшся багато нового.

– Та що ти кажеш – проговорив Жосс, слабко простягаючи руку у бік офіціанта.

– Якщо справа в жінках, не мало сенсу мене кликати, тут я тобі не помічник.

– Я б і сам здогадався.

– Але якщо шукаєш роботу, тут нема нічого хитрого, хлопець. Наслідуй предків. Що тобі робити на катушковій фабриці, нісенітниця. І потім стережися речей. Снасті ще туди сюди, але не катушки й нитки, я вже не кажу про пробки, від них узагалі краще триматися подалі.

– Знаю, – відповів Жосс.

– Скористайся своєю спадщиною. Продовжуй сімейну традицію.

– Я вже не можу бути моряком, – тужно промурмотав Жосс, – мене вигнали.

– Та хто тобі говорить про море? У житті є не тільки риба, господи, цього ще не вистачало. Хіба я був моряком?

Жосс спустошив склянку і задумався.

– Ні, – сказав він через кілька секунд. – Ти був глашатаєм. Від Конкарно до Кемпера, ти розносив новини.

– Саме так, мій хлопчику, і я пишаюся цим. Ар Баннур, от ким я був, Глашатаєм. На південному узбережжі не було кращого за мене. Кожного божого дня Ар Баннур входив у нове село й опівдні оголошував новини. І скажу тобі, були такі, що чекали мене зі світанку. Я ходив через тридцять сім сіл, не погано, га? А скільки народу? Людей, що не були відірвані від світу, і завдяки чому? Завдяки новинам. І завдяки кому? Мені, Ар Баннуру, кращому збирачу новин у Фіністері. Мій голос розносився від церкви до ріки, де прали білизну, і я все тримав у голові. Усі кидали справи, щоб послухати мене. І мій голос ніс життя, віщав про світ, а це тобі не рибу ловити, можеш мені повірити.

– Угу, – промукав Жосс, сьорбнувши прямо з пляшки, що стояла на стійці.

– Це я сповістив про Другу Імперію. Я їздив верхи в Нант по новини і доставляв їх додому свіжими, як повітря моря. Це я прокричав по всьому узбережжю про Третю Республіку – чув би ти, що за шум піднявся. Я вже не кажу про місцеві орудки – весілля, похорон, сварки, знахідки, загублені діти, продірявлені сабо, це я повідомляв про усе це. Із села в село мені несли папірці, щоб я прочитав. Пам'ятаю як зараз, дівча з Панмарша зізналося в коханні хлопцю зі Сент-Марина. Вибухнув диявольський скандал, і скінчилося смертовбивством.

– Міг би і промовчати.

– Знаєш що, мені платили за те, щоб я читав, і я робив свою справу. Якщо не читаєш, виходить, обкрадаєш клієнта, а ми Ле Герни, може і мужлаї, але ми не розбійники. Драми, любов і ревності рибалок, мене це не обходило. Мені вистачало і власної родини. Раз на місяць я повертався додому сходити до меси, дитинчат своїх побачити, а може й ще одного зробити.

Жосс зітхнув над своєю склянкою.

– І грошенят їм залишити, – твердо закінчив прашур. – Дружина і вісім дітлахів, і всі їсти хочуть. Але повір мені, з Ар Баннуром їм завжди діставалося.

– Ляпасів?

– Грошників, дурню.

– Невже так добре платили?

– Скільки забажаєш. Якщо і є на землі товар, що ніколи не залежить, це новини, і якщо є спрага, яку неможливо угамувати, це людська цікавість. Глашатай – наче мамка для людства. Молоко в нього не переводиться, і ротів предосить. Слухай-но, синку, якщо будеш так надиратися, глашатай з тебе не вийде. Це ремесло вимагає ясного розуму.

– Не хочу тебе розчарувати, предок, – покачав головою Жосс, – але нема більше такої професії – «глашатай». Ще треба пошукати людину, яка б слово таке знала. «Швець» – так, але «глашатай» – мабуть і в словнику не знайдеш. Не знаю, чи стежив ти за новинами з тих пір, як помер, але тут багато чого змінилося. Нікому тепер не потрібно, щоб йому у вухо репетували на церковній площі, в усіх є газети, радіо і телевізор. А якщо підключишся до

Інтернету в Локтюді, можеш відразу довідатися, що хтось у Бомбеї подзюрив. От і уяви.

– Ти мене й справді за старого дурня маєш?

– Я просто тобі розповідаю. Адже тепер моя черга.

– Бідолаха Жосс, ти кинув штурвал. Здійми голову. Ти зовсім не зрозумів, про що я тобі торочив.

Жосс підняв голову і мутним поглядом утупився в прапрадіда, який величаво спускався з табурета. Ар Баннур був великим для свого часу. Невже правда, що він, Жосс, був схожий на цього мужлая.

– Глашатай, – сказав предок з наголосом, припечатавши долонею стійку, – це Життя. Й навіщо базікати, що ніхто не знає цього слова, і що його немає в словнику, скоріше це Ле Герни виродилися і не гідні більше про нього сповіщати. Про Життя!

– Бідолашний старий дурень, – промурмотав Жосс, дивлячись предку вслід. – Бідолашний старий пустомеля.

Він поставив свою склянку на стійку і ще раз проорав:

– І все одно я тебе не кликав!

– Може досить, – офіціант узяв його за руку. – Поводьтєся пристойно, ви тут усім заважаєте.

– Остогидлі мені всі! – заволав Жосс, чіпляючись за стійку.

Потім він пригадував, як двоє типів, нижчі за нього ростом, видворили його з бару «Артимон», і він метрів сто, погойдуючись, йшов по шосе. Дев'ять годин потому він прокинувся в під'їзді якогось будинку за добрий десяток станцій метро від бару. Під полудень доплентався, тримаючись руками за голову, до своєї комірки, заснув і проспав до шостої години. З болем відкривши очі, він

подивився на брудну стелю свого житла і вперто проговорив:

– Бідолашний старий дурень.

Після декількох місяців важкої праці – треба було знайти вірний тон, натренувати голос, вибрати місце, підібрати теми, набрати клієнтів, установити ціну – ось уже сім років Жосс опановував допотопним ремеслом глашатая. Ар Баннур. Разом зі своєю урною він кружляв навколо вокзалу Монпарнас, від якого, як він казав, не любив віддалятися, «про всяк випадок», більш ніж на сімсот метрів, і, зрештою, два роки тому удаштувався на перехресті Едгар-Кіне-Деламбр. Таким чином, він залучав ринкових завсідників, місцевих жителів, конторських служок, та скромних старанних трудівників з вулиці Гьоте, й ще захоплював частину людського потоку з вокзалу Монпарнас. Слухачі збиралися довкола нього маленькими групами, щоб послухати новини, звичайно, їх було не так багато, як тих, що юрбилися навколо старого Ле Герна, але ж треба зважати, що Жосс читав оголошення щодня і тричі на день.

Натомість він збирав у свою урну чимало повідомлень, у середньому, по шістдесят записок на добу, причому зранку більше ніж увечері, тому що ніч сприяє потайним внескам, – кожна була в конверті із вкладеною в нього монетою в п'ять франків. П'ять франків за те, щоб почути свої думки, своє оголошення, прохання, кинуте паризькому вітру, це було не дорого. Спочатку Жосс встановив саму низьку ціну, але люди не захотіли, щоб їхні слова йшли втридешева – за один франк. Це принижувало їхні послання. А п'ять фран-

ків влаштовували й замовників і виконавця, і чистий заробіток Жосса складав дев'ять тисяч франків на місяць, з огляду на те, що він працював і в неділю.

Старий Ар Баннур був правий: роботи вистачало, і Жосс, випиваючи якось ввечері в барі «Артимон», примушений був погодитися з ним. «Я тебе попереджав, людей просто розпирає, так їм кортить висловитися», – сказав предок, задоволений тим, що його малий відродив його справу. «Слова з них так і лізуть, як тирса зі старого матраца. Ті, що можна говорити і ті, що не можна. Ти і на хліб собі заробляєш, і людям робиш послугу. Ти чистильник. Але стережися, синку, робота чекає не з легеньких. Коли шкребеш дно можеш надибати всякої бридоти. Бережи свою дупу, у людей в голові не самі лише квіточки».

Предок усе вірно передбачав. У глибині урни були послання, що можна прочитати і, що не можна. «Неприйнятні», правив його старий грамотій, який утримував щось на зразок готелю поруч з магазином Дамаса. Діставши записки, Жосс спочатку складав їх у дві купки – купку «можна» і купку «не можна». Взагалі, те, що можна було сказати, поширювалося звичайним шляхом – з вуст у уста, текло струмочком чи гриміло шквалом, і це дозволяло людям не вибухнути під тиском купи слів. Тому що на відміну від матраца, набитого тирсою, людина щодня набиралася нових слів, які просилися назовні. З купки «можна» він розподіляв записки по самих звичайних темах: куплю, продам, шукаю, любов, різне і техніка. За технічні оголошення Жосс брав по шість франків, позаяк надто важко їх було читати.

Але особливо глашатая вразило те, як багато виявилось «неприйнятних» записок. Вразило тому, що така тирса не пролізла б у жодну діру в матраці. Вони або переходили всі межі жорстокості та зухвалості, або навпроти, були такі нецікаві, що їх і читати не варто було. Ці надто нахабні чи занадто бліді послання відправлялися в заслання, у відстійник, де вони тихо і соромливо вікували в затінку. Однак, за сім років роботи глашатай добре зрозумів – такі послання не вмирили назовсім. Вони накопичувалися, лягали одне на одне, ставали більш їдкими в міру того, як текло їхнє кротове життя, й люто дратувалися, спостерігаючи, як мимо сновигають дозволені слова. Жосс змайстрував урну з вузькою дванадцятисантиметровою щілиною, крізь яку в'язні вилітали на волю як рій сарани. Не було жодного ранку, щоб він не знаходив у скриньці «неприйнятних» послань – нудотних, образливих, тужливих, наклепницьких, викривальних, загрозливих і божевільних. Іноді послання було таким простим і безнадійно дурним, що важко було його дочитати до кінця. Іноді таким плутаним, що сенс не можна було збагнути. Іноді таким липким, що не було сили тримати його в руках. А іноді таким повним ненависті та нищівним, що глашатай відразу відкидав його.

Він послання сортував.

Хоча він і був людиною обов'язку й усвідомлював, що, продовжуючи благу справу свого предка, дає волю найприхованішим людським думкам, він дозволяв собі відмітати те, що відмовлявся вимовляти його язик. Непрочитані послання можна було забрати разом з монетою в п'ять франків, адже, як наголошував прадід, Ле Герни не

були розбійниками. Під час кожного виступу Жосс викладав забраковані записки на ящик, який слугував йому помостом. Такі послання були завжди. Ті, в яких погрожували стріляти жінок, а чорномазих, арабів, жовтих і педиків спровадити до пекла – всі ці послання йшли в брак. Жосс розумів, що через яку-небудь примху долі, він і сам міг би народитися жінкою, негром чи педерастом, й сортував він не по доброті душі, а лише із самозбереження.

Раз у рік, під час затишку в роботі, з 11 по 16 серпня, Жосс ставив урну у сухий док, щоб підновити, обкоркувати, пофарбувати в яскраво-синій колір вище ватерлінії, а нижче в колір морської води; на носі вивести чорною фарбою великими акуратними буквами «Норд-Вест-2», з лівого борту – години роботи, а з правого – ціну та *«все стосовне цієї справи»*. Він часто чув цей вираз під час арешту та на суді, і той застряг у нього в пам'яті. Жосс вважав, що *«все стосовне цієї справи»* надає ваги його роботі, навіть якщо старий грамотій з готелю й огуджує його. От вже не знаєш, що й думати про цього Ерве Декамбре. Без усякого сумніву, це був аристократ, завжди бездоганно одягнений, але такий бідний, що йому доводилося здавати в наймання чотири кімнати на другому поверсі власного будинку, а також підтримувати свій скромний доход продажем мереживних серветок і безглузких консультацій з життєвих питань. Сам він тулився в двох кімнатках на першому поверсі, оточений купами книг, що з'їдали в нього весь простір. Якщо Ерве Декамбре за свого життя й проковтнув тисячі слів, Жосс не хвилювався, що вони стануть душити його, тому що Декамбре любив поговорити. Він, як насос, цілий день ковтав і викидав слова, частенько складні та не завжди

зрозумілі. Дамас теж не усе міг уторопати, це трохи втішало Жосса, хоча Дамас великим розумником не був.

Жосс уже висипав вміст урни на стіл і почав розподіляти записки по купках «можна» і «не можна», коли його увагу привернув великий кремовий конверт. Отримавши такого листа вперше Жосс подумав, чи не грамотій автор цього шикарного послання – у конверті було двадцять франків, – такі він одержував уже три тижні, і за сім років ці листи були самими неприємними з усіх, що йому доводилося читати. Жосс розірвав конверта, прадід заглядав йому через плече. «Бережи дупу, Жоссе, у людей в голові не самі лише квіточки».

– Помовч, – відмахнувся Жосс.

Він розправив листа і тихо прочитав:

– І коли змії, кажани, борсуки та всі тварі, що мешкають у глибині підземних галерей, залишать звичне житло й разом кинуться назовні; коли дерева і плоди почнуть гнити, та стануть здобиччю хробаків (...)

Жосс перевернув сторінку, щоб прочитати продовження, але текст на цьому обривався. Він покачав головою. Багато різної дичини проходило через його руки, але цей лист, побив усі рекорди.

– Пришелепуватий, – промурмотав він. – Пришелепуватий багатій.

Він відклав листа і прийнявся швидко розкривати інші конверти.

III

Ерве Декамбре з'явився на порозі свого будинку за кілька хвилин до початку восьмигодинного оголошення.

Він притулювся до дверного косяка і став чекати появи бретонця. Вони з цим моряком ставилися один до одного з мовчазною ворожістю. Декамбре не міг зрозуміти, коли це почалося і чому. Відповідальним за це він вважав цього необтесаного мужляя, немов вирубаного з граніту і напевно з буйним характером, який два роки тому з'явився і порушив мирний плін його життя своєю безглуздою урною і лементами, що три рази на дню вихлюпувалися на суспільну площу різною нісенітницею. Спочатку він не звертав на нього уваги, вважаючи, що цей тип не протримається і тижня. Однак, його виступи мали неабиякий успіх, у бретонця з'явилися клієнти, і щоразу в нього, якщо можна так виразитися, був повний аншлаг, а це доставляло незручності.

Але нізащо на світі Декамбре не пропустив би цієї незручності і нізащо на світі не зізнався б у цьому. Щоранку він займав своє місце з книгою у руці, і слухав оголошення, опустивши очі, перевертаючи сторінки, але не читаючи ні рядка. Іноді між двома оголошеннями Жосс кидав на нього швидкий погляд. Декамбре не подобався постріл цих блакитних очей. Йому здавалося, бретонцю хочеться переконатися, що він прийшов, що той уявив, ніби підчепив його на гачок, наче якусь рибу. Адже бретонець і дійсно, як вправний рибалка, спритно й вміло ловив у свої тенета юрби перехожих, немов косяки тріски. Цьому круглоголовому однаково, що риба, що люди, аби поплатити їм нутро, лише б грошики капали.

Але Декамбре теж попався на вудку, а він був надто тонким знавцем людської душі, щоб не зрозуміти цього. Тільки книга, яку він тримав у руках, ще відокремлювала

його від аудиторії на площі. Чи не було б гідніше відкласти цю кляту книгу і тричі на день, не соромлячись, відчутися себе рибою? Тобто визнати себе переможеним – освіченою людиною, яку принадили дурні вуличні лементи?

Жосс Ле Герн сьогодні трохи спізнювався, що було дуже незвично, і Декамбре краєм ока бачив, як він квапливо прибіг і надійно прилаштував до стовбуру платана порожню урну, ту саму, крикливо-блакитну урну, претензійно охрещену «Норд-Вест-2». Декамбре вважав, що в моряка проблеми з головою. Хотілося б йому знати, цей тип, у такий спосіб усім своїм речам імена дає – столам, стільцям? Потім він спостерігав, як Жосс руками вантажника перевернув свою важку естраду, без зусиль поставив її на тротуар, спритно піднявся вгору, немов зійшов на борт, і дістав листки з матроської блузи. Чоловік тридцять покірно чекали початку, серед них стояла Лізбета, як звичайно на своєму посту, руки в боки.

Лізбета займала в нього кімнату номер три й в оплату за житло допомагала утримувати його маленький підпільний пансіон. Допомога її була неоціненною, ніхто б не зміг її замінити. Декамбре жив у страху, що одного дня якийсь тип умикне в нього його чудову Лізбету. Колись це обов'язково станеться. Високу, огрядну, чорношкіру Лізбету було видно здалеку. І не було ніякої надії сховати її від чужих очей. Тим більше, що вона не була скромницею, голосно розмовляла і щедро висловлювала свою думку про все на світі. Гірше за все було те, що її посмішка, на щастя нечаста, викликала нескориме бажання кинутися їй в обійми, сховатися на її великих грудях і лишитися там на все життя. Їй було

тридцять два роки, і одного дня він її втратить. А поки Лізбета вичитувала глашатая.

– Спізнюєшся, Жоссе, – казала вона, випинаючи груди і здійнявши до нього обличчя.

– Знаю, Лізбето, – засапавшись, відповідав глашатай. – Це все кавова гущавина.

Лізбета, привезена в дванадцять років з гетто для чорношкірих у Детройті, була кинута в бордель у день свого прибуття до французької столиці. За чотирнадцять років вона вивчила мову на панелі вулиці Гьоте. Поки за повноту її не викинули з усіх місцевих реер-shows. Вона вже десять днів ночувала на площі на лавці, коли одного холодного дощового вечора Декамбре не вирішив підійти до неї. Одна з чотирьох кімнат, що він здавав на другому поверсі свого старого будинку, пустувала. І він запропонував їй її. Лізбета погодилася, увійшовши, відразу роздяглася, лягла на килим, поклала руки під голову і, утупивши очі у стелю, стала чекати, коли старий зробить свою справу. «Ви мене не зрозуміли», – промурмотав Декамбре, простягаючи їй одяг. «Мені більше нема чим платити», – Лізбета піднялася і сіла, схрестивши ноги. «Бачте, мені стало важко, – продовжував Декамбре, не відриваючи очей від килима, – справлятися з господарством, готувати постояльцям вечерю, ходити за покупками та прислужувати. Допомагайте мені, а я залишу за вами кімнату». Лізбета посміхнулася, і Декамбре ледь не кинувся до неї на груди. Але він вважав себе старим і думав, що ця жінка має право на відпочинок. І Лізбета відпочивала: ось уже шість років вона жила тут і в неї жодного разу не було чоловіка. Лізбета відновлювала сили, і він молив, щоб це тривало, якомога довше.

Оголошення почалося, об'яви йшли одна за одною. Декамбре усвідомив, що прослухав початок, бретонець читав уже п'ятий номер. Така була в нього система. Запам'ятовуєте номер повідомлення, яке вас зацікавило, і звертаєтеся до глашатая «за всім стосовним цієї справи». Декамбре дивувався, де моряк нахапався цих жандармських зворотів.

– П'ять, – викрикував Жосс. – продаються кошенята, руді з білим, три котики, дві кішечки. Шість: Того, хто вистукує всю ніч на барабані свою дилу музику навпроти будинку тридцять шість, просять припинити. Деякі люди по ночах сплять. Сім: червонодеревець виконає будь-яку роботу, реставрація стародавніх меблів, висока якість роботи, сам заберу і сам доставлю назад. Вісім: «Електриците» і «Газ де Франс» можуть котитися під три чорти. Дев'ять: Типи зі служби по знищенню комах – шахраї. Здерли шістсот франків, а тарганів скільки було, стільки і є. Десять: Я люблю тебе, Елен. Чекаю тебе сьогодні ввечері в «Танцюючій кішці». Підпис Бернар. Одинадцять: Літо знову було паршиве, а вже вересень. Дванадцять: Місцевому м'яснику: учорашнє м'ясо просто тухлятина, і це вже третій раз на тиждень. Тринадцять: Жан-Кристоф, повернися. Чотирнадцять: Лягаві – падлюки продажні. П'ятнадцять: Продаю яблука і груші, смачні, соковиті.

Декамбре глянув на Лізбету, вона вписала цифру 15 у свій записник. Відколи глашатай оголошував, можна було купити недорого прекрасні продукти, і це добре відбилося на вечерех для постояльців. Він поклав аркуш білого паперу між сторінками книги і став чекати з олівцем у руках. Ось уже близько трьох тижнів глашатай читав незвичайні оголошення, що спочатку цікавили його не більш за продаж

яблук чи машин. Ці, ні на що не схожі послання, рафіновані, абсурдні та загрозливі, тепер постійно з'являлися у ранковому випуску. Два дні тому Декамбре вирішив непомітно занотовувати їх. Олівець, довжиною в чотири сантиметри, цілком уміщався в його долоні.

Глашатай почав метеопрогноз. Він віщав свої пророкування, здійнявши голову і вивчаючи небо зі своєї естради, а закінчував погодою на морі, зовсім марною для всіх тих, хто купчився навколо нього. Але ніхто, навіть Лізбета, не здогадувався сказати йому, що можна цю рубрику послати до біса. Усі слухали, як у церкві.

– У вересні хмарно, – розтлумачував глашатай, дивлячись на небо, – після шістнадцятої години очікується прояснення, до вечора погода покращиться, холодний вітер стихне, можна прогулятися, але вдягайтеся тепліше. Морський прогноз: загальна обстановка в Атлантиці на сьогодні й наступні дні – антициклон 1030 на південно-заході Ірландії, гребінь високого тиску з посиленням убік Ла Маншу. У районі Мису Фіністер, зі сходу на північний схід від п'яти до шести балів, на півдні від шести до семи. З заходу на північний захід море місцями бурхливе.

Декамбре знав, що морський прогноз займе якийсь час. Він перевернув листка, щоб знову прочитати два оголошення, записані ним у попередні дні:

Відправився пішки з моїм маленьким лакеєм (якого я не наважуюся залишити вдома, тому що з моєю дружиною він завжди ледарює), щоб вибачитися за те, що не прийшов вечеряти до пані (...), яка, я прекрасно це розумію, сердита на те, що я не дав їй можливості зробити дешеві покупки до торжества, влаштованого на честь призначення її чоловіка на посаду викладача, але мене це не хвилює.

Декамбре звів брови, намагаючись пригадати. Він був упевнений, що цей текст – цитата, яку він десь уже одного разу читав. Де? Коли? Він перейшов до іншого запису, що зробив напередодні:

Вірний знак тому сила-силенна дрібних тварин, що плодяться в смітті, як от блохи, мухи, жаби, хробаки, пацюки та їм подібні, вони є ознакою великого гниття в повітрі і у вологих місцях.

Моряк затнувся на останній фразі. Декамбре вважав, що уривок узятий з тексту XVII століття, але не був у цьому впевнений.

Якийсь безумець чи вірніше маніяк. Чи може педант. А ще можливо, який-небудь імпотент мріє про владу і, говорячи про незрозуміле, хоче піднятися над натовпом і ткнути носом обивателів в їхнє неуцтво. Тоді він має бути на площі в юрбі, щоб насолоджуватися, дивлячись, як ці тупаки стоять роззявивши рота, нічого не второпавши в учених записках, які з натугою читає глашатай.

Декамбре постукав олівцем по паперу. Навіть якщо його припущення вірне, все одно особистість автора цих записок для нього залишається тайною. Наскільки простою і зрозумілою була лють короткої записки номер чотирнадцять від учорашнього числа, «Дістали ви мене, нацисти», адже щось подібне усі вже чули неодноразово, настільки мудровані послання педанта не піддавалися розгадці. Щоб розібратися у цьому, Декамбре потрібно було поповнити свою колекцію, треба було слухати щоранку. Може, саме цього і домагався автор, всього-на-всього, щоб його слухали щодня.

Закінчився туманний морський метеопрогноз, і

глашатай продовжив свою літанію красивим голосом, що долітав до іншого кінця перехрестя. Він тільки-но покінчив з рубрикою *Сім днів у світі*, в якій у властивій йому манері розповів про міжнародні новини за день. Декамбре вловив останні фрази: *«У Китаї народові не до сміху, їх там як і раніше гноблять. В Африці справи йдуть не так щоб добре, сьогодні не краще, ніж учора. Не скоро там життя налагодиться, адже заради них ніхто й пальцем не поворухне»*. Потім він перейшов до записки номер шістнадцять, у якій пропонували на продаж електричний більярд 1965 року у відмінному стані, з прикрасою у вигляді гологрудої красуні. Стискаючи олівець, Декамбре напружено чекав. І послання пролунало, його відразу можна було впізнати серед різних «люблю», «продаю», «ненавиджу» і «купую». Декамбре бачив, що рибалка завагався на секунду перш ніж почати читати. Може, бретонець уже сам вичислив чужинця.

– *Дев'ятнадцять*, – проголосив Жосс. – *І коли змії, кажани, борсуки й усі тварини, що живуть у глибині підземних галерей, залишать звичні житла й разом кинуться назовні...*

Декамбре швидко надряпав текст на листку. Знову ті ж історії з тваринами, старі історії з брудними тваринами. Він задумливо перечитав текст від початку до кінця, поки моряк закінчував оголошення традиційною Сторінкою французької історії для всіх і кожного, у якій всякий раз розповідалося про яку-небудь давню аварію корабля. Напевно, Ле Герн колись побував у катастрофі. І, схоже, корабель його звався «Норд-Вест». І мабуть тепер голова бретонця дала течу, так само, як колись його посудина. Цей здоровий з виду і рішучий моряк був, по суті, психом, що чіплявся за

свої нав'язливі ідеї як за дрейфуючий бакен. Виходить, вони з бретонцем схожі, тільки йому, старику, не вистачає здоров'я і рішучості.

– Місто Камбре, – викладав Жосс, – 15 вересня 1883 року, французький пароплав, вантажопідйомністю 1400 тонн вийшов з Дюнкерка курсом на Лориан з вантажем залізничних рейок. Потернів аварію біля Бас Гуак. Вибух котла, один пасажир загинув. Двадцять одного члена екіпажа врятовано.

Жоссу Ле Герну не треба було оголошувати кінець, щоб його паства розійшлася. Кожний знав, що після розповіді про аварію корабля, повідомлення закінчувалися. До цих оповідань так звикли, що деякі стали битися об заклад про наслідки драми. Ставки приймали в кав'ярні навпроти чи в своїх конторах, ставили або на «всі врятовані», або «всі загинули», чи п'ятдесят на п'ятдесят. Жоссу не дуже подобалася ця спекуляція на трагедії, але він знав, що життя продовжується, і саме так на світі ведеться.

Він зістрибнув зі своєї естради, зустрівшись поглядом із Декамбре, який ховав книгу. Начебто Жосс не знав, що дідуган приходив послухати оголошення. Старий лицемір і зануда не хотів зізнатися, що бідний бретонський моряк розганяє його нудьгу. Якби тільки Декамбре знав, яку записку Жосс знайшов у ранковій пошті. *Ерве Декамбре сам плете свої мереживні серветки, Ерве Декамбре – недик.* Трохи завагавшись, Жосс відклав цю записку в брак. Тепер було двоє, а з Лізбетою може і троє обізнаних, що Декамбре тайкома виплітає мережива. В якомусь розумінні ця новина навіть робила старого дещо симпатичнішим. Може тому,

що Жосс стільки років бачив, як батько годинами лагодив рибальські сітки.

Жосс зібрав відбраковані записки, підняв скриньку на плече, і Дамас допоміг йому віднести її в підсобку. Зазвичай після ранкового оголошення на них чекали дві чашки гарячої кави.

– Я нічого не зрозумів у номері дев'ятнадцять, – сказав Дамас, сідаючи на високий табурет. – Про змій. І кінця там немає.

Дамас був молодий, міцний, доволі красивий та добрий хлопець, але не так щоб дуже розумний. В очах у нього завжди була якась загальмованість, від чого його погляд здавався порожнім. Занадто чуттєвий він був чи занадто дурний, Жосс так і не вирішив. Очі Дамаса ніколи не затримувалися на чомусь подовгу, навіть коли він з вами розмовляв. Погляд його плавав, неясний і невловимий як туман.

– Недоумок якийсь, – відгукнувся Жосс. – Не ламай голову.

– Я і не ламаю, – сказав Дамас.

– Слухай-но, ти чув мій прогноз погоди?

– Ага.

– Ти чув, що літо скінчилося? Тобі не спадає на думку, що ти можеш застудитися?

Дамас ходив у шортах і полотняній жилетці на голе тіло.

– Пусте, – сказав він, оглядаючи себе, – мені не холодно.

– І навіщо ти виставляєш свої м'язи на показ?

Дамас залпом випив каву.

– Я мереживами не торгую, – відповів він. – Це «Ролл-Райдер». Я продаю скейти, ролики, дошки для серфінгу і

всюдиходи. Це гарна реклама для магазину, – додав він, тикнувши себе пальцем у живіт.

– А при чому тут мережива? – насторожився Жосс.

– При тому, що Декамбре ними торгує. І він старий та худий.

– А ти знаєш, де він бере свої мережива?

– Ага. В одного оптовика з Руана. Декамбре не дурень. Він мені безкоштовну пораду дав.

– Ти сам до нього пішов?

– Ну та й що? У нього ж написано «Консультації з життєвих питань», хіба не так? Нічого ганебного в тому, щоб піти поговорити, Жоссе.

– Там ще написано «Сорок франків за півгодини. Початок кожної чверті години оплачується». Дорогувано за маячню, Дамасе. Що цей стариган розуміє в життєвих питаннях? Він навіть ніколи не плавав.

– Це не маячня, Жоссе. Хочеш, доведу? «Ти вдягаєшся так не для магазину, Дамасе, це потрібно тобі самому», сказав він. «Надягни штани, довірся мені, дружня тобі порада. Залишишся таким же гарним, зате виглядатимеш не так нерозумно». Ну, як тобі, Жоссе?

– Треба зізнатися, що це мудрі слова, – сказав Жосс. – І що ж ти не вдягаєшся?

– Тому що я роблю те, що мені до вподоби. Правда, Лізбета боїться, що я до смерті застуджуся і Марі-Бель теж. Через п'ять днів зберуся з силами й одягнуся.

– Добре, – сказав Жосс. – А то з заходу наближається непогода.

– А Декамбре?

– Чого Декамбре?

- Ти його терпіти не можеш?
- Хвилинку, Дамасе. Це Декамбре мене не виносить.
- Шкода, – сказав Дамас, прибираючи чашки. – Тому що в нього начебто кімната звільнилася. Якраз була б для тебе. У двох кроках від роботи, у теплі, прання і годівля щовечора.
- Диявол, – сказав Жосс.
- Отож. Але ти не можеш застовпити кімнату. Тому що ти його терпіти не можеш.
- Ні, – сказав Жосс. – Не можу застовпити.
- Глупо це.
- Дуже глупо.
- І потім, там Лізбета. Ось тобі ще страшенний плюс.
- Величезний плюс.
- Саме так. Але ти не можеш зняти кімнату. Тому що ти з ним не ладиш.
- Хвилинку, Дамасе. Це він мене не виносить.
- А виходить те саме. Ти не можеш зняти.
- Не можу.
- Як же іноді все складно влаштовано. Ти, справді, не можеш?
- Жосс стис щелепи.
- Справді, Дамасе. Нема чого й базікати про це.

Жосс вийшов з магазину і пішов у кав'ярню навпроти, під назвою «Вікінг». Не те, щоб нормандці і бретонці постійно ворогували, зіштовхуючи свої кораблі в спільних морях, але Жосс знав, що нізащо на світі він не народився би на Півночі. Хазяїн кафе, Бертен, високий здоровань зі світло-рудим волоссям, високими вилицями і світлими

очима подавав кращий у світі кальвадос: цей напій був призначений дарувати вічну молодість, він гарненько струшував нутроці, замість того, щоб відправляти вас прямо в могилу. Говорили, що яблука для кальвадосу привозилися хазяїном із власного саду, і що тамтешні бики доживали до ста років і були повні сил і здоров'я. Ось і уявіть, що за яблучка.

– Важкий ранок? – з участю спитав Бертен, наливаючи йому кальвадосу.

– Дурниці. Просто іноді все паршиво складається, – відповів Жосс. – Ти сказав би, що Декамбре мене терпіти не може?

– Ні, – сказав Бертен із властивою йому нормандською обережністю. – Я б сказав, що він вважає тебе мужлаєм.

– А різниця?

– Скажімо так, згодом це може улагодитися.

– Згодом. Від вас нормандців тільки це і почуєш. Одне слово в п'ять років від сили. Якби усі робили як ви, цивілізація б рухалася черепащачим кроком.

– А може, воно і на краще?

– Згодом! А скільки часу потрібно, Бертен? Ось у чому питання.

– Не так багато. Років десять.

– Тоді пропала справа.

– А що, це терміново? Хочеш пораду в нього отримати?

– Це вже, дудки. Хотів кут у нього зняти.

– Тоді поквапся, здається, у нього є бажаний. Він не поступається, тому що хлопець шаленіє від Лізбети.

– А навіщо мені квапитися, Бертен? Старий задавака вважає мене мужлаєм.

- Треба ж розуміти, Жоссе. Адже він ніколи не плавав. Утім, хіба ти не мужлай?
- Я ніколи не стверджував зворотного.
- От бачиш. Декамбре розумний. Скажи-но, Жоссе, ти зрозумів дев'ятнадцяте оголошення?
- Ні.
- По-моєму, дивне воно, таке же дивне, як інші такі за останні кілька днів.
- Дуже дивне. Не подобаються мені ці оголошення.
- Навіщо ж ти їх читаєш?
- За них платять і добре платять. А ми Ле Герни може й мужлаї, але ми не розбійники.

IV

- Хотів би я знати, – сказав комісар Адамберг, – через те, що я служу в поліції, чи не стаю я лягавим?
- Ви це вже казали, – відзначив Данглар, розчищаючи місце для своєї майбутньої вогнетривкої шафи.
- Як Данглар пояснив, він хотів почати з чистого листа. Адамберг нічого такого не хотів і розклав свої папки з документами на стільцях, що стояли навколо столу.
- Що ви про це думаете?
- Що після двадцяти п'яти років служби це може й не погано.

Адамберг сунув руки глибоко в кишені і притулився до свіжопофарбованої стіни, розсіяно оглядаючи нове приміщення, куди він переїхав менше місяця назад. Новий

кабінет, нова посада, карний розшук при поліцейській префектурі Парижа, відділ по розслідуванню вбивств, передовий загін тринадцятого округу. Покінчено з грабежами, розбоєм, насильством, озброєними і неозброєними злочинцями, рішучими і не дуже, і купою паперів *стосовних цих справ*. «Стосовних цих справ» – цю фразу він за останній час сказав вже двічі. Ось, що значить бути лягавим.

Не можна сказати, що купа паперів *стосовних цих справ* не переслідувала його на новому місці. Але, як і скрізь, тут завжди знайдуться любителі паперів. Ще юнаком, залишивши Піренеї, він відкрив для себе, що такі люди існують, дуже поважав їх і дивився на них з легким смутком і величезною подякою. Сам він більше любив ходити, мріяти і діяти та знав, що багато колег не дуже поважають його і дивляться на нього з глибоким жалем. «Папір, – як одного разу пояснив йому один балакучий хлопець, – складання документа, протокол – є джерело будь-якої ідеї. Нема паперу, нема ідеї. Слово живить думку, як гумус зелений горошок. Справа без паперу, все одно, що горошок без догляду».

Тоді, виходить, він уже загубив тонни зеленого горошку з тих пір, як став поліцейським. Але під час прогулянок його часто відвідували цікаві думки. Які, напевно, більше походили на купу водоростей, чим на зелений горошок, але рослина залишається рослиною, а ідея ідеєю, і ніхто вас не запитає, підля того, як ви явили її світу, де ви її підібрали, на обробленому полі чи де-небудь у болоті. Незаперечним було й те, що його заступник Данглар, який любив папір у всіх його видах, від самих претензійних до самих скромних – у зв'язках, книгах, рулонах, аркушах, від інкунабул до

серветок, – був людиною, у якої зелений горошок процвітав. Данглар був людиною зосередженою, вмів розмірковувати сидючи, вічно заклопотаний, з пухким тілом, він умів писати і пити одночасно і тільки за допомогою своєї інертності, свого пива, свого обгризеного олівця і трохи докучливої цікавості в похідному порядку видавав ідеї цілком відмінні від будь-чиїх ідей.

Вони часто сперечалися з цього приводу, Данглар визнавав тільки обмірковані ідеї і недовірливо ставився до будь-якої мрячної інтуїції. Адамбергу було байдуже, він не мав потреби відокремлювати одне від одного. Коли Адамберга перевели в карний розшук, йому довелося поборотися за те, щоб забрати з собою ясний і чіпкий розум лейтенанта Данглара, якого підвищили до капітана.

На новому місці Данглар у своїх розмірковуваннях та Адамберг у своїх блуканнях не будуть більше перейматися розбитими стеклами і викраденими сумочками. Вони зосередяться на одному: кривавих злочинах. Розбиті стекла більше не відволікатимуть їх від кошмарів жадібного до крові людства. Не буде і сумочок із ключами, записником і любовною запискою, які занурять їх у живлюще повітря крадіжки, здійсненої підлітком, не доведеться більше проводити до дверей дамочки зі своєю носовою хустиною.

Ні. Тільки криваві злочини. Відділ по розслідуванню вбивств.

Ця ріжуча назва їхньої нової роботи ранила, як бритва. Звісно, він хотів цього, за його плечима було близько тридцяти справ, розплутаних не в останню чергу завдяки мріям, прогулянкам і вирощуванню водоростей. Його

відправили сюди на зустріч з убивцями, на шлях страху, де всупереч всякому чеканню він проявив себе по-диявольському вміло, – «по-диявольському» було слівцем Данглара, яким він хотів виразити, наскільки непрохідні були стежини думок Адамберга.

І ось вони обоє тут, і в них двадцять шість помічників.

– Хотів би я знати, – знову сказав Адамберг, повільно проводячи рукою по вогкій штукатурці, – чи не може з нами статися те, що буває з морськими скелями?

– Тобто? – дещо нетерпляче запитав Данглар.

Адамберг завжди говорив повільно, без поспіху викладаючи важливе і другорядне, іноді по дорозі втрачаючи суть, і Данглар тяжко це зносив.

– Я кажу про скелі, припустимо, вони не монолітні, а в них є м'який і твердий вапняк.

– М'якого вапняку в природі не буває.

– Плювати, Дангларе. Є м'які ділянки і тверді, як у будь-якій формі життя, як у мені й у вас. Отож, скелі. Хвили товчуться о них, б'ють, і м'яка порода починає танути.

– «Танути» невдале слово.

– Плювати, Дангларе. М'яка порода зникає. А тверда починає виступати. Чим більше проходить часу, чим більше море б'є, тим більше слабка порода розпорошується при найменшому вітрі. Наприкінці її віку від скелі залишаються тільки зазублини, ікла, вапняна паща, готова вкусити. А на місці слабкої породи вимоїни, діри, порожнечі.

– Ну і що? – не втерпів Данглар.

– А те, що я хотів би знати, чи не підстерігає поліцейських і безліч інших людей, яких било життя, така ж

ерозія. М'яке зникає, залишаючи зачерствіле, байдуже, жорстке. По суті це справжнє виродження.

– І ви хочете знати, чи не перетворитеся одного дня у цю вапняну пащу?

– Так, чи не стаю я лягавим.

Данглар трохи поміркував.

– Що до вашої особистої скелі, я думаю, ерозія тут поводитиметься не так, як їй належить. Скажімо, у вас м'яке – це сила, а тверде – це слабкість. Тому все відбуватиметься по-іншому.

– А що це змінює?

– Усе. Слабка порода витримує, все навпаки.

Данглар подумав про себе самого, засовуючи пачку аркушів в одну з поточних папок.

– А що вийде, – знову сказав він, – якщо скеля цілком складається з м'якої породи? І якби то був поліцейський?

– Зрештою, вона стесалася б до розмірів кульки, а потім зовсім зникла.

– Веселенька перспектива.

– Але я не думаю, що в природі існують такі скелі. А поліцейські і поготів.

– Лишається сподіватися, – відповів Данглар.

Молода жінка в нерішучості стояла біля дверей комісаріату. Тобто, там не було напису «комісаріат», зате на дверях висіла блискуча табличка з сяючими літерами «Поліцейська префектура – карний розшук». Це була єдина чиста річ тут. Будинок був старий, потемнілий, із брудними вікнами. Біля них працювало четверо робітників, з жахливим гуркотом свердлячи отвори в камені, щоб встановити ґрати. Мариза

подумала, що комісаріат чи карний розшук це все одно поліцейські, а ці були набагато ближче, чим ті, на проспекті. Вона зробила крок до дверей і знову зупинилася. Поль її попереджав, що всі поліцейські з неї животи надірвуть. Але вона тривожилася за дітей. Чому б не зайти? На п'ять хвилин? Просто розповісти і піти?

– Виставиш себе перед лягавими курям на сміх, бідолашна. Якщо тобі це треба, йди.

Якийсь чоловік вийшов з воріт, пройшов мимо, потім повернувся. Вона смикала ремінь сумочки.

– Щось сталося? – запитав він.

Перед нею стояв невисокий, чорноволосий, недбало одягнений, навіть не причесаний чоловік, з рукавів чорної куртки стирчали голі зап'ястя. Напевно, такий же, як вона, соромиться розповідати. Зате він уже йде звідти.

– Як вони там, нічого? – запитала Мариза.

Чоловік знизав плечима.

– Дивлячись, хто.

– Вони хоч вислухають? – уточнила Мариза.

– Дивлячись, що ви їм скажете.

– Мій небіж каже, що мене на сміх піднімуть.

Чоловік схилив голову набік і подивився на неї уважно.

– А в чому справа?

– Так тут у нас у будинку, минулою ночі... Я тривожуся за дітей. Якщо ввечері в нас побував якийсь псих, він же може повернутися? Як думаєте?

Мариза кусала губи, її чоло злегка почервоніло.

– Бачите, – м'яко сказав чоловік, вказуючи на брудний будинок, – тут карний розшук. Тут розслідують убивства. Якщо кого-небудь убивають.

– Ох, – злякано видихнула Мариза.

– Йдіть у комісаріат на авеню. Опівдні там зазвичай менше народу, у них буде час вас вислухати.

– Ой, ні, – Мариза похитала головою, – мені потрібно до двох на роботу, начальник не переносить запізнь. А вони тут не можуть передати своїм колегам, що з авеню? Я маю на увазі, хіба вони не одна банда, усі ці поліцейські?

– Не зовсім, – відповів чоловік. – А що сталося? Когось пограбували?

– Ой, ні.

– Тоді напали?

– Ой, ні.

– Все одно розповідайте, так буде легше зрозуміти. І можна буде щось вам порадити.

– Звісно, – сказала Мариза, трохи запанікувавши.

Обпершись на капот машини, чоловік терпляче чекав, поки Мариза збереться з думками.

– Це через чорні малюнки, – пояснила вона. – Вірніше там тринадцять чорних малюнків на всіх дверях у будинку. Вони мене лякають. Я завжди одна вдома з дітьми, ви розумієте.

– Якісь картини?

– Та ні. Це четвірки. Цифри «чотири». Великі чорні четвірки, намальовані трішки по-стародавньому. Я думала, може це банда якась. Може, у поліції знають чи зрозуміють. А може, ні. Поль сказав, хочеш, щоб над тобою потішалися, йди.

Чоловік випрямився і взяв її за руку.

– Ходімо, – сказав він їй. – Зараз ми все це запишемо, і більше не буде чого боятися.

– Але може краще знайти поліцейського? – сказала Мариза.

Чоловік злегка здивовано подивився на неї.

– Я поліцейський, – сказав він. – Старший комісар Жан-Батіст Адамберг.

– Ой, – зніяковіла Мариза. – Вибачте.

– Нічого страшного. А ви за кого мене прийняли?

– Та я вам і сказати не наслідуюся.

Адамберг повів її через приміщення карного розшуку.

– Потрібна допомога, комісаре? – запитав його якийсь лейтенант з втомленими очима, що збирався піти на обід.

Адамберг легенько підштовхнув жінку до свого кабінету і подивився на лейтенанта, намагаючись згадати його ім'я. Він ще не знав усіх помічників, яких надіслали до нього в загін, і йому дуже важко було запам'ятати ім'я кожного. Члени команди швидко помітили це, і кожного разу під час розмови називали себе. Може, щоб пожартувати над ним, а може, щоб щиро допомогти, Адамберг поки не вирішив, утім, йому це було не так важливо.

– Лейтенант Ноель, – сказав чоловік. – Вам допомогти?

– Молода жінка перенервувала, от і все. Хтось невдало пожартував у їхньому будинку, чи це графери балуються. Її просто треба заспокоїти.

– Тут не соціальна допомога, – сказав Ноель, різко зацібаючи куртку.

– Чому б і ні, лейтенант...

– Ноель, – договорив той.

– Ноель, – повторив Адамберг, намагаючись запам'ятати його обличчя.

Квадратна голова, бліда шкіра, волосся світлим їжачком,

вуха стирчать – Ноель. Стомлений, зарозумілий, можливо жорстокий – Ноель. Вуха, жорстокість – Ноель.

– Поговоримо про це пізніше, лейтенант Ноель, – сказав Адамберг. – Вона квапиться.

– Якщо потрібно заспокоїти мадам, – втрутився один із членів загону, ім'я якого Адамберг теж не пам'ятав, – я готовий. Мій інструмент при мені, – додав він, всміхаючись, підчепивши руками ремінь своїх штанів.

Адамберг повільно обернувся.

– Бригадир Фавр, – представився той.

– Тут, – спокійно сказав Адамберг, – ви зробите деякі відкриття, які вас здивують, бригадире Фавр. Тут жінка, це не куля з дірою, і якщо вас ця новина вразить, спробуйте придивитися уважніше. Знизу ви побачите ноги, а зверху груди і голову. Спробуйте поміркувати над цим, Фавре, якщо у вас є чим.

Адамберг пішов до свого кабінету, намагаючись запам'ятати обличчя бригадира. Товсті щоки, великий ніс, густі брови, придуркуватий вигляд – Фавр. Ніс, брови, жінки – Фавр.

– Розповідайте по порядку, – сказав він, притулившись спиною до стіни кабінету, навпроти жінки, що присіла на краєчок стільця. – У вас діти, чоловіка немає, де ви мешкаєте?

Щоб заспокоїти Маризу, Адамберг надряпав у записнику її прізвище та адресу.

– Ці четвірки були намальовані на дверях, так ви сказали? Це було зроблено за одну ніч?

– Так. Вони з'явилися на всіх дверях учора ранком. Ось

такі великі четвірки, – сказала вона, розвівши руки приблизно на шістдесят сантиметрів.

– І ніякого підпису чи розчерку не було?

– Ой, був. Унизу намальовані три літери поменше. STL. Ні. CLT.

Адамберг записав. CLT.

– Теж чорною фарбою?

– Так.

– Більше нічого? На стінах будинку? На сходах?

– Тільки на дверях. Чорною фарбою.

– А ця цифра, може, вона якось по-особливому намальована? Як емблема?

– Ой, так. Я можу намалювати, у мене вийде.

Адамберг простягнув їй блокнота, і Мариза намалювала товсту, велику, закриту типографську четвірку з основиною, розширеною як у мальтійського хреста, і двома поперечними паличками на кінці.

– Ось, – сказала Мариза.

– Ви намалювали її навпаки, – м'яко сказав Адамберг, забираючи блокнота.

– Але вона і є навпаки. Вона намальована навпаки, товста ніжка і дві палички на кінці. Ви знаєте, що це? Може це знак якихось грабіжників? CLT? Чи що?

– Грабіжники намагаються залишати якнайменше слідів на дверях. Що вас лякає?

– Напевно, це мені нагадує казку про Алі-Бабу. Там убивця малював на дверях великі хрести.

– У цій казці він позначив тільки одні двері. А потім уже дружина Алі-Баби намалювала такі хрести на інших, щоб заплутати розбійників, якщо я не помиляюся.

– Так, правда, – сказала Мариза, заспокоївшись.

– Це графіті, – сказав Адамберг, проводжаючи її до дверей. – Напевно, витівки дітлахів.

– Я ніколи не бачила в нас таких четвірок, – тихо промовила Мариза. – І не бачила, щоб графіті малювали на дверях квартир. Адже графіті малюють, щоб їх усі бачили, хіба ні?

– Усяке буває. Вимийте свої двері і забудьте про це.

Коли Мариза пішла, Адамберг вирвав із блокнота листки зім'яв їх у кульку та кинув у кошик. Потім знову притулився спиною до стіни, обмірковуючи, як прочистити мозки таким типам як Фавр. Справа не з легких, хвороба глибоко запущена, а хворий і не підозрює. Лишається тільки сподіватися, що не всі в загоні такі як Фавр. Тим більше, що серед них чотири жінки.

Як і завжди, коли він брався міркувати, Адамберг швидко відволікався і досягав стану близького до сомнамбулічного. Через десять хвилин, злегка здригнувшись, він отямився, знайшов у шухляді список своїх двадцяти семи помічників і постарався, читаючи його напівголосно, запам'ятати їхні імена, виключаючи Данглара. Потім на полях записав – «вуха, жорстокість, Ноель» і «ніс, брови, жінки, Фавр».

Він знову вийшов на вулицю, щоб випити кави, чого не встиг зробити через зустріч із Маризою. Ще не привезли ні кавового автомату, ні автомата з їжею, колеги билися за три стільці і папір, електрики встановлювали розетки для комп'ютерів, а на вікнах тільки стали з'являтися ґрати.

Немає ґрат, немає і злочинів. Убивці зачекають, поки скінчиться ремонт. А поки можна гуляти вулицями і заспокоювати розстроєних жінок. А ще думати про Камілли, яку він не бачив більше двох місяців. Якщо він не помиляється, вона має повернутися завтра, чи післязавтра, він уже точно не пам'ятає.

V

У вівторок ранком Жосс дуже обережно поведився з кавою, намагаючись не робити різких рухів. Він погано спав, а усе через цю кімнату, яка танцювала в нього перед очима, недосяжна.

Він важко опустився за стіл перед своєю мискою, хлібом і ковбасою, з ворожістю оглядаючи ті п'ятнадцять квадратних метрів, що займав: тріщини на стінах, матрац на підлозі, туалет на сходах. Звичайно, з дев'ятьма тисячами франків він міг би улаштуватися й краще, але майже половину цих грошей він кожного місяця відсилав матері у Гільвінек. Не зігрієшся, якщо мати мерзне, таке вже воно життя, просте і складне водночас. Жосс знав, що грамотій брав за житло не дорого, тому що сам там жив, і тому що дав кому треба хабара. Слід також визнати, Декамбре був не з тих хапуг, що готові зідрати з тебе останню шкуру за сорок кубічних метрів житла в Парижі. Лізбета взагалі нічого не сплачувала, тому що ходила за покупками, готувала вечерю й убиралася в загальній ванній кімнаті. Декамбре робив усе інше, пилюсосив, прав фіранки з спільних кімнат, накривав

стіл для сніданку. Треба визнати, у свої сімдесят грамотій ще добре вправлявся.

Жосс без спіху жував вологий хліб і краєм вуха слухав радіо, щоб не пропустити морський прогноз, який записував щоранку. Ото було б добре оселитися в грамотія. По-перше, рукою подати до вокзалу Монпарнас, «про всяк випадок». По-друге, там простір, батареї, ліжка на ніжках, дубовий паркет і килими з поторсаною бахромою. Коли Лізбета тільки-но там оселилася, то кілька днів з насолодою ходила босоніж по теплих килимах. А ще там годували вечерю. Жосс тільки й вмів, що жарити рибу на решітці, відкривати устриці і ковтати молюсків. Тому вечір за вечором він харчувався консервами. І потім там ще Лізбета спатиме в сусідній кімнаті. Ні, він би ніколи не доторкнувся до Лізбети, ніколи б не доторкнувся до неї своїми шкарубкими руками, що були на двадцять п'ять років старші за неї. І тут треба віддати належне Декамбре, він завжди ставився до неї з повагою. Лізбета розповіла Жоссу жахливу історію про той перший вечір, коли вона розтяглася на килимі. А аристократ і оком не зморгнув. Низький йому уклін. Ось, так молодчага. І якщо аристократ залишився на висоті, то й Жосс би не вдарив лицем у грязь, а як же. Ле Герни може і мужлаї, але вони не розбійники.

Тільки в тому й була вся заковика. Декамбре вважав його мужлаєм і ніколи б не уступив йому кімнату, годі вже мріяти: про Лізбету, про вечерю, про батареї.

Годину потому він усе ще розмірковував про це, дістаючи зі скриньки записки. Він відразу помітив великий конверт кольору слонової кістки та швидко розкрив його.

Тридцять франків. Ціна зростала сама собою. Він глянув на текст, не збираючись вчитуватися. Ця маячня починала йому набридати. Потім він як завжди розсортював записки на купки «можна» і «не можна». В другу купку він відклав таке послання: *Декамбре педик*. Він сам плете свої мережива. Те ж саме, що вчора, тільки іншим порядком. Не гаразд на вигадку хлопець. Так і будемо ходити колами. У ту мить, коли Жосс збирався кинути записку в брак, його рука забарилася довше, ніж учора. Здай мені кімнату, а то усі дізнаються твою таємницю на оголошенні. Шантаж, ні більш, ні менш.

О восьмій годині двадцять вісім хвилин Жосс стояв на своїй естраді у повній готовності. Слухачі були на своїх місцях, як добре зтанцьовані танцюристи після двох тисяч виступів: Декамбре в себе на порозі, схилившись над книгою, Лізбета в невеликій юрбі по праву руку, Бертен по ліву руку за червоно-білими смугастими фіранками «Вікінга», Дамас позаду, стоїть, підпираючи вітрину «Ролл-Райдера», неподалік від мешканки Декамбре з кімнати чотири, її майже не видно за деревом, і, нарешті, знайомі обличчя завсідників, які стоять навколо, кожний на тому ж місці, що й завжди.

Жосс почав оголошення.

– Один: *Шукаю рецепт кексу, такого, щоб зацукровані фрукти не опускалися на дно*. Два: *Не сховаєте свої мерзенності за зачиненими дверима. Бог зверху все бачить, і тебе і твою шльондру*. Три: *Елен, чому ти не прийшла?* Чотири: *У сквері загублено шість куль для петанка*. П'ять: *Продаю мотоцикл «Кавасакі» ZR7750 1999 року випуску, пробіг 8500*

км, червоний, із сигналізацією, з вітровим склом, захищеним картером, ціна 3000 франків.

Хтось в юрбі, необізнаний, здійняв руку, даючи знати, що оголошення його зацікавило. Жоссу довелося перерватися.

– Потім, у «Вікінгу», – суворо сказав він.

Рука соромливо опустилася так само швидко, як піднялася.

– Шість, – знову читав Жосс. – Я з м'ясом не працюю. Сім: Шукаю вантажівку-намет для продажу піци з панорамним оглядом, права категорії VL, з пиччу на шість коржів. Вісім: молодь з барабанами, наступного разу я викликаю поліцію. Дев'ять...

Декамбре нетерпляче чекав оголошення педанта і не дуже уважно слухав інші. Лізбета позначила в блокноті номер оголошення про продаж провансальських прянощів, наближалася черга морського прогнозу. Декамбре приготувався, приховуючи олівця у долоні.

– ...від семи до восьми, буде слабшати до п'яти-шести, потім переміститься до заходу і буде дути від 3 до 5 метрів на секунду в другій половині дня. На морі шторм, дощі або короткочасні зливи.

Наступила черга шістнадцятого оголошення, і Декамбре впізнав його з перших слів.

– Потім я відправився...крапки...по річці та зійшов на берег, на іншому кінці міста, коли впала ніч увійшов у будинок дружини...крапки...і, хоча це стоїло мені великих труднощів, однак, зрештою, я зміг нею оволодіти. Втамувавши своє бажання, я пішов від неї пішки.

Запанувала здивована тиша, яку Жосс порушив перей-

шовши до більш зрозумілих оголошень, що передували Історичній сторінці. Декамбре поморщився. Він не встиг усе записати, занадто довгий був текст. Потім він прислухався, щоб довідатися долю французького корабля «Декларація прав людини» з 74 пушками, що 14 січня 1797 року повертався, програвши бій в Ірландії, на борту було 1350 чоловік.

– ...його переслідували два ірландських кораблі Невтомний та Амазонка. Після нічного бою він зачепив дно кормовою частиною кіля біля узбережжя Канте.

Жосс сунув папірця за пазуху.

– Гей, Жоссе! – крикнув хтось. – Скільки чоловік врятувалося?

Жосс зістрибнув з ящика.

– Марно сподіваєшся знати усе, – з деякою урочистістю промовив він.

Перш ніж відбуксувати свою естраду до Дамаса, він зустрівся поглядом з Декамбре. Хотів було до нього підійти, але вирішив відкласти до наступного оголошення. Треба піти пропустити скляночку кальвадосу для хоробрості.

У дванадцять сорок п'ять Декамбре квапливо накидав наступний текст, що ряснів скороченнями:

Дванадцять: градоначальники складуть звід правил, якого уфі мають дотримуватися, його вивісять на вулицях і площах, щоб уфі знали ...крапки...Звелять убити всіх котів, собак, голубів, кроликів, курчат і курей. Будуть офобливо стежити за чистотою в будинках і на вулицях, накажуть вичищати клоаки у місті та в окрузі, гнойові ями, фтічні канали... крапки... чи звелять вифушити їх.

Жосс уже сідав у «Вікінгу» обідати, коли Декамбре зважився до нього приєднатися. Він увійшов до бару, і Бертен поставив перед ним келих пива на круглому картонному підскляннику, де на червоному тлі красувалися два золотих лева Нормандії. Такі підсклянники були виготовлені спеціально за замовленням Бертена для його закладу. Щоб оголосити час обіду, хазяїн ударив кулаком у великий, підвішений над стійкою, мідний гонг. Щодня опівдні й увечері він бив у гонг, лунав громоподібний гуркіт, голуби злякано зривалися з площі, перетинаючись у дивному танці з людьми, які, зголоднілі, поспішали до «Вікінга». Цим ударом Бертен нагадував усім, що прийшов час підкріпитися, та водночас вшановував своїх грізних предків, про яких мали знати всі. Дівоче прізвище його матері було Тутен, а якщо розібрати етимологію цього слова, ставало ясно, як день, що людина з таким прізвищем була прямим нащадком Тора, скандинавського бога-громовержця. Може, хто і вважав цю інтерпретацію надто сміливою, як Декамбре, наприклад, однак нікому б не спало на думку розтрощити на друзки генеалогічне древо Бертена, щоб тим самим зруйнувати мрію людини, яка майже тридцять років мие склянки на паризькій бруківці.

Усі ці чудернацтва зробили «Вікінг» знаменитим на всю округу, тому в ньому завжди було повно відвідувачів.

Високо тримаючи келих з пивом, Декамбре підійшов до столика, за яким розташувався Жосс.

– Можна вас на пару слів? – не наважуючись сісти, запитав він.

Жуючи м'ясо, Жосс мовчки підняв на нього свої

маленькі блакитні очі. Хто ж це пробовтався? Бертен? Чи Дамас? Невже Декамбре зараз пошле його під три чорти, щоб не сподівався на кімнату, і все тільки заради задоволення наголосити, що такому мужлаю не місце в готелі з килимами? Якщо Декамбре зібрався образити його, він йому видасть усе, що не став читати. Жосс жестом запросив його сісти.

– Я щодо дванадцятого оголошення, – почав Декамбре.

– Так, – здивувався Жосс, – воно дивне.

Виходить, бретонець теж звернув увагу. Ну що ж, це спрощує справу.

– У цього оголошення були попередники, – сказав Декамбре.

– Ага. Вже три тижні як.

– Я от думав, зберігаєте ви їх чи ні.

Жосс зібрав хлібом соус з тарілки, проковтнув його і схрестив руки на грудях.

– А якщо і так? – спитав він.

– Я хотів би їх прочитати. Якщо бажаєте, – додав Декамбре, дивлячись на уперту фізіономію бретонця, – я можу їх у вас купити. Усі, що у вас є, і всі, що ще будуть.

– Так, виходить, це не ви?

– Не я?

– Не ви мені їх в скриньку підкидаєте? Була в мене така думка. Це на вас схоже, ці стародавні історії, у яких нічого не зрозумієш. Але якщо ви хочете їх купити, виходить, писали їх не ви. Це ясно.

– Скільки ви хочете?

– У мене вони не всі. Тільки п'ять останніх.

– Скільки?

– Прочитане оголошення, – сказав Жосс, вказуючи на свою тарілку, – як обгризений баранячий бік: воно нічого не коштує. Я не продаю. Ми, Ле Герни, може й мужлаї, але ми не розбійники.

Жосс змовницьки підморгнув.

– Тоді як? – запитав Декамбре.

Жосс вагався. Хіба можна торгувати кімнату в обмін на п'ять папірців, у яких сам чорт ногу зломить?

– Я чув, у вас кімната звільнилася, – промурмотав він.

Обличчя Декамбре посуворішало.

– У мене вже є бажуючі, – відповів він дуже тихо. – Я не можу відмовити їм заради вас.

– Добре, – сказав Жосс. – До дідка лисого вашу балаканину. Ерве Декамбре не бажає, щоб якийсь мужлай топтав його килими. Чого б не сказати навпрямки? Адже до вас без рекомендаційного листа не сунься, це тільки Лізбеті можна. Рекомендацій мені не дочекатися, так що хід до вас мені заказаний.

Жосс допив вино і стукнув склянкою об стіл. Він раптово заспокоївся і знизав плечима. Ле Герни і не таких бачили.

– Та добре, – сказав він, наливши собі ще склянку. – Залишайтеся зі своєю кімнатою. Адже і я не без тями. Ми різного поля ягоди. Що ж тут поробиш? Можете забрати свої папірці, якщо вам без них життя немає. Зайдіть увечері до Дамаса перед шестигодинним оголошенням.

У призначену годину Декамбре з'явився в «Ролл-Райдері». Дамас допомагав якомусь підлітку відрегулювати ролики, а його сестра, що стояла за касою, знаком попросила Декамбре підійти.

– Пане Декамбре, – тихо сказала вона, – не могли б ви сказати йому, щоб він надяг светра. Він застудиться, у нього такі бронхи слабкі. Я знаю, ви на нього, можете вплинути, певна річ.

– Я вже казав йому, Марі-Бель. До нього довго доходить.

– Я знаю, – дівчина прикусила губу. – Але, може, ви ще спробуєте.

– Поговорю з ним за першої нагоди, обіцяю. Моряк тут?

– Він у підсобці, – Марі-Бель показала на двері.

Декамбре нагнувся, проходячи під колесами висячих велосипедів, пробрався між рядами скейтів і ввійшов у майстерню, де від підлоги до стелі були навалені купи всіляких роликів і де у куточку улаштувався Жосс зі своєю скринькою.

– Я вам там на краю столу поклав, – не повертаючись, сказав Жосс.

Декамбре зібрав листки і швидко сунув їх у журнал.

– А от ще одна, вечірня, – додав Жосс. – До офіційного оголошення, так сказати. Псих набирає обертів, тепер по три рази на день кладе.

Декамбре розгорнув листок і прочитав.

– *Насамперед, щоб уникнути інфекції, що йде від землі, потрібно утримувати в чистоті вулиці, а також будинки, підмітаючи їх і прибираючи всі людські, а також тваринні, нечистоти, а в першу чергу на ринку, де торгують рибою, мяфом, тельбухам, і де накопичуються всі гниючі відходи.*

– Не знаю, що за звір такий це мяфо, – сказав Жосс, усе ще схиляючись над поштою.

– Прошу вибачення, тут написано «м'ясо».

– Послухайте, Декамбре, не хочу бути нечемним, але

тримайте свої вигадки при собі. Ми, Ле Герни, вміємо читати. Ніколя Ле Герн був глашатаєм за часів другої Імперії. І не вам учити мене, де мяфо, а де м'ясо, чорт забирай.

– Ле Герне, ці листи скопійовані зі стародавніх текстів XVII століття. Цей тип переписує їх буква в букву, використовуючи особливі літери. У ті часи буква «с» писалася дуже схоже на букву «ф». Так і в денному посланні зовсім не *уфі*, *офобливо*, *фтічні* і тим більше не *вифушити*.

– Яка ще «с»? – випрямившись, з наголосом запитав Жосс.

– Там стоїть буква «с», Ле Герне. Усі, особливо, стічні, висушити і м'ясо. Це стародавня буква «с», яка лише нагадує «ф». Гляньте уважніше і побачите, що вона відрізняється за формою.

Жосс вихопив у нього з рук листок і вдивився в букви.

– Ну, припустимо, – невдоволено пробурчав він. – І що далі?

– Я сказав це, щоб вам було зручніше читати. Я не хотів вас образити.

– Добре. Забирайте свої дурні папірці та йдіть собі. Читати – моя робота. Я ж у ваші справи не лізу.

– Що ви хочете сказати?

– А те, що я багато чого про вас знаю з різних доносів, що мені підкидають, – Жосс указав на купку «не можна». – Прапрадід мене попереджав, що в людей не самі лише квіточки в голові. Добре ще, що я сортую спочатку.

Декамбре сполотнів і підтяг до себе табурет, щоб сісти.

– Господи милосердний, – здивувався Жосс, – та не треба так турбуватися.

– А ці доноси все ще у вас, Ле Герне?

– Ну, так, я їх у брак відкидаю. Хочете подивитися?

Жосс порився у відбракованих паперах і простягнув йому два листи.

– Ви праві, завжди краще знати своїх ворогів, – сказав він. – Попереджений, значить озброєний.

Жосс дивився, як Декамбре розвертає листи. Його руки тремтіли, і Жоссу вперше стало трохи шкода старого грамотія.

– Не убивайтеся ви так, – повторив він, – усе це тлін та й годі. Якби ви знали, що мені читати доводиться. Поміям місце в помийній ямі.

Декамбре проглянув обидві записки і зі слабкою посмішкою поклав їх собі на коліна. Жоссу показалося, що він приходить до тями. Цікаво, чого ж так злякався цей аристократ?

– Плести мережива нітрохи не ганебно, – наполягав Жосс. – От мій батько сітки плів, а це по суті те саме, хіба ні?

– Так, – сказав Декамбре, повертаючи йому листки. – Але краще про це мовчати. Люди – народ обмежений.

– Дуже обмежений, – погодився Жосс, знову беручись до роботи.

– Мене мати навчила плести мережива. А чому ви не прочитали це на оголошенні?

– Не люблю дурнів, – сказав Жосс.

– Але мене ви теж не любите, Ле Герне.

– Так. Але й дурнів не люблю.

Декамбре встав і направився до виходу. На порозі він обернувся.

– Ле Герне, – сказав він, – кімната ваша.

Десь біля часу дня Адамберг заходив у під'їзд будинку карного розшуку, коли його зупинив незнайомий лейтенант.

– Лейтенант Морель, комісаре, – представився він. – На вас у кабінеті чекає дівчина. Вона не хоче говорити ні з ким, крім вас. Якась Мариза Петі. Вона вже двадцять хвилин тут. Я вирішив замкнути двері, бо Фавр хотів піти підтримати її морально.

Адамберг насупив брови. Учорашня жінка, історія з малюнками. Він же і так прекрасно її заспокоїв. Якщо вона занадиться ходити щодня, діла не буде.

– Я зробив дурість, комісаре? – запитав Морель.

– Ні, Морелю. Я сам винний.

Отже, Морель. Високий, худий брюнет, вугрувате обличчя, щелепи виступають, чуттєвий. Вугри, щелепи, чутливість – Морель.

Адамберг із деякою обережністю ввійшов до себе в кабінет, та, кивнувши Маризі, сів за стіл.

– Ох, комісаре, мені так незручно знову віднімати у вас час, – почала Мариза.

– Одну хвилинку, – сказав Адамберг, дістаючи з шухляди столу аркуш паперу і озброюючись ручкою.

Таким огидним прийомом користалися поліцейські та усілякі начальники, щоб співрозмовник відчув себе дрібною сошкою. Адамбергу не подобалося так чинити. Вважаєш, що ти не такий, як лейтенант Ноель, що хоробро зацібає куртку, а сам, виявляється, здатен на гірше. Мариза відразу замовкла і потупилася, і в цьому явно впізнавалася її звичка

до причіпок начальства. Вона була досить гарненькою, і коли нахилилася, у розрізі блузки виднілися півкола грудей. Думаєш, що в тебе нічого загального з бригадиром Фавром, а сам такий же жеребець. Адамберг неквапливо вивів на листі папера: вугри, щелепи, чутливість – Морель.

– Отже? – сказав він, здіймаючи голову. – Вам усе ще страшно? Ви пам'ятаєте, Мариза, що тут відділ по розслідуванню вбивств? Якщо ви надто турбуєтеся, може вам краще звернутися до лікаря, а не в поліцію?

– Може бути, – зітхнула вона.

– От і добре, – сказав Адамберг, встаючи. – Не треба хвилюватися, від графіті ще ніхто не вмирав.

Він широко розкрив двері та посміхнувся, щоб Мариза не соромилася й ішла.

– Але я ще не розповіла про інші будинки, – сказала вона.

– Які будинки?

– Про два будинки на іншому кінці Парижа у вісімнадцятому окрузі.

– І що там сталося?

– Там теж чорні четвірки. Вони там на всіх дверях, й з'явилися набагато раніше ніж у нас.

Адамберг забарився на мить, потім неквапливо закрив двері й запропонував жінці стільця.

– Адже графери малюють тільки у своєму кварталі, чи не так, комісарє? – боязко спитала Мариза, сідаючи. – Тобто, я хочу сказати, у них є своя територія? Хіба буває, щоб вони малювали на одному будинку, а потім теж саме на іншому кінці Парижа?

– Якщо тільки вони не живуть у різних кінцях Парижа.

– Так, але звичайно такі компанії з одного району, хіба не так?

Адамберг промовчав, потім дістав блокнота.

– Звідки ви про це довідалися?

– Я воджу свого сина до фоніатра. У нього ділексія. Поки він у лікаря, чекаю в кав'ярні внизу. Я перегортала газету, знаєте, у якій друкують новини округу, та про політику. І про ці малюнки була ціла стаття. В двох будинках по вулицях Пуле й Коленкур всі двері цими четвірками замальовані.

Мариза помовчала.

– Я вам принесла вирізку, – сказала вона, кладучи папірець на стіл. – Щоб ви переконалися, що я нічого не вигадала. Тобто, щоб ви не подумали, що я хочу привернути до себе увагу чи щось таке.

Поки Адамберг читав статтю, молода жінка піднялася, щоб піти. Він мигцем глянув на порожній кошик для паперів.

– Зачекайте, – сказав він. – Давайте почнемо спочатку. Запишемо ваше ім'я, адресу, намалюємо цю четвірку і все інше.

– Але я вам уже вчора говорила, – зніяковіло відповіла Мариза.

– Краще, якщо ми знову усе занотуємо. Так буде надійніше, розумієте?

– Ну, добре, – сказала Мариза і знову покірно сіла.

Коли вона пішла, Адамберг вирішив пройтися. Він не міг втриматися на стільці більше години. Вечера в ресторані, похід у кіно, на концерт, довгі вечори в глибокому

кріслі, які спочатку приносили задоволення, завжди кінчалися тим, що в нього починало свербіти тіло. І йому відразу хотілося вийти пройтися чи хоча би підвестися, і тоді він переривав бесіду, кидав фільм чи концерт. Він не міг без руху, і в цьому були свої гарні сторони. Це допомагало йому зрозуміти те, що інші називали пропасним збудженням, нетерпінням, чуттям терміновості, те, чого він не відчував іншим часом.

Але як тільки він підіймався і починав ходити, нетерпіння спливало, як і приходило, і його життєвий ритм знов ставав повільним і спокійним. Він повернувся до відділку і, хоча ні про що не міркував під час прогулянки, у нього з'явилося відчуття, що ці четвірки не були ні жартом підлітків, ні творчістю граферів, ні чиеюсь мстивою витівкою. Від цих цифр віяло чимось таємничим і неприємним.

Повертаючись на роботу, він подумав, що не варто говорити про це Данглару. Той терпіти не міг усіякі необґрунтовані версії, які, на його погляд, були першопрчиною пробуксовування поліцейського розслідування. У кращому випадку він називав їх даремною тратою часу. Адамберг марно намагався пояснити йому, що трата часу ніколи не буває даремною, Данглар залишався непримирним противником необґрунтованих ідей, не підкріплених раціонально. На жаль, Адамберг не міг діяти в інший спосіб. Для нього це не було якоюсь системою, переконанням чи принципом. Він просто не міг працювати інакше.

Данглар був у себе в кабінеті, погляд його трохи зважнів після ситного обіду, він перевіряв комп'ютерну мережу, яку тільки-но підключили.

– Ніяк не можу імпортувати файл із відбитками з Префектури, – пробурчав він Адамбергу. – Чим вони там займаються? Чому така затримка? Ми передовий загін чи хто?

– Усе налагодиться, – заспокоїв його Адамберг, тим більш спокійний, позаяк сам тримався подалі від комп'ютерів.

Принаймні, ця його нездатність впоратися з технікою не бентежила Данглара, який з великим успіхом маніпулював базами даних і перехресними посиланнями. Він любив порядок і тому завиграшки вправлявся з записом, класифікацією та обробкою файлів.

– Там для вас записка на столі, – сказав він, не здіймаючи очей. – Донька королеви Матильди повернулася з подорожі.

Данглар називав Камілли не інакше як «донька королеви Матильди» з тих давніх пір, як ця сама Матильда вразила його у саме серце своєю красою і розумом. Він поклонявся їй, як іконі, і велика частка цього благоговіння діставалася її дочці, Камілли. Данглар вважав, що Адамберг був не таким уважним і люб'язним, як заслуговувала на те Камілла. І Адамберг прекрасно відчував це в бурчанні і мовчазному несхваленні свого зама, хоча той по-джентльменськи намагався не втручатися в чужі справи. Зараз Данглар безмовно дорікав йому, що він не довідувався про Камілли вже більше двох місяців. І особливо за те, що не далі, як на минулому тижні зустрів його ввечері під руку з якоюсь кралею. Тоді вони тільки мовчки кивнули один одному.

Адамберг встав у помічника за спиною і якийсь час дивився на пробіг рядків на екрані.

– Послухайте, Дангларе, з'явився один тип, що малює

ночами на дверях квартир якісь чудернацькі четвірки. Точніше, це було в трьох будинках. Один у тринадцятому окрузі та два у вісімнадцятому. Я от думаю, чи не змотатися туди.

Пальці Данглара завмерли над клавіатурою.

– Коли? – запитав він.

– Та прямо зараз. Треба тільки фотографа попередити.

– Навіщо?

– Ну, щоб сфотографувати, поки люди їх не стерли.

Якщо ще не стерли.

– Але для чого? – дивувався Данглар.

– Не подобаються мені ці четвірки. Зовсім не подобаються.

Отже, найгірше було сказано. Данглар панічно боявся слів «мені не подобається те, мені не подобається це». Поліцейському не може щось подобатися чи не подобатися. Його справа ішачити і розмірковувати над тим, що наішачив. Адамберг увійшов до себе в кабінет і побачив записку Камілли. Якщо він увечері вільний, вона могла б зайти. Якщо зайнятий, не міг би він її попередити. Адамберг кивнув. Звісно, він вільний.

У нього відразу піднявся настрій, він зняв трубку і покликав фотографа. Тут до кабінету зайшов Данглар, заінтригований та похмурий.

– Дангларе, як виглядає фотограф? – запитав Адамберг.
– І як його звать?

– Три тижні назад вам представили всю команду, ви кожному пожали руку, чоловікам і жінкам, а з фотографом навіть розмовляли.

– Можливо, Дангларе, навіть, швидше за все так і було. Але це не відповідь на моє запитання. Який він із себе і як його кличуть?

– Даніель Бартено.

– Бартено, Бартено, нелегко запам'ятати, чи не так. Який він? .

– Доволі худий, жвавий, неспокійний, часто посміхається.

– А особливі прикмети?

– У нього безліч ластовинок і руда шевелюра.

– Дуже добре, чудово, – сказав Адамберг, дістаючи зі столу аркуш паперу.

Він схилився над столом і записав: худий, рудий, фотограф...

– Як ви сказали, його кличуть?

– Бартено, – відрізав Данглар, – Даніель Бартено.

– Дякую вам, – Адамберг зробив приписку в пам'ятці. – Ви помітили, що в команді є один високий дурень? Я кажу «один», але може таких багато.

– Це Фавр, Жан-Луї.

– Так, він. Що будемо з ним робити?

Данглар розвів руки.

– Питання світового рівня, – сказав він. – Будемо перевиховувати?

– На це піде років п'ятдесят, друже.

– А що ви збираєтеся робити з цими четвірками?

– Якби я знав, – зітхнув Адамберг.

Він відкрив блокнот у тому місці, де був малюнок Маризи.

– Ось вони які.

Данглар подивився і повернув йому блокнота.

– Там сталося якесь правопорушення? На когось напали?

– Ні, тільки ці візерунки. Чому не піти глянути? Поки в

нас на вікнах немає ґрат усі справи відсилають на набережну Орфевр.

– Але ж з цього не витікає, що маємо всякою дурницею займатися. Треба ще багато роботи, щоб усе тут запрацювало.

– Я вам ручаюся, Дангларе, що це не дурниця.

– Це графіті.

– З яких це пір графери розмальовують двері квартир? Та й ще в трьох різних місцях Парижа?

– Може якийсь жартівник-художник?

Адамберг повільно покачав головою.

– Ні, Дангларе. Живопис тут ні до чого. Тут якась чортівня.

Данглар знизав плечима.

– Знаю, друже, – сказав Адамберг, виходячи з кабінету, – усе знаю.

По вестибюлю йшов фотограф, прокладаючи собі шлях серед куп будівельного сміття. Адамберг пожал йому руку. Прізвище, яке нагадав йому Данглар, раптово вилетіло в нього з голови. Треба покласти пам'ятку в блокнот, щоб була під рукою. Але це завтра, а сьогодні ввечері на нього чекає Камілла, а Камілла важливіша за Бретонно, чи як там його. До них приєднався Данглар.

– Привіт, Бартено, – сказав він.

– Добрий день, Бартено, – повторив Адамберг, вдячно киваючи своїм заступнику. – Треба навідатися на Італійський проспект. Робота чиста, кілька художніх фотографій.

Краєм ока Адамберг бачив, як Данглар натягає куртку і розправляє її на спині, щоб краще сиділа.

– Я з вами, – пробуркотав він.

Зі швидкістю трьох із половиною вузлів Жосс поспішав по вулиці Гьоте. З учорашнього дня він не переставав питати себе, чи не намарилися йому слова старого грамотія: «Кімната ваша, Ле Герне». Звичайно, він сам це чув, але чи значить це те, про що думав Жосс. Чи означає це, що Декамбре *справді* здасть йому кімнату? З килимом, Лізбетою і вечерею? Йому, мужлаю з Гільвінека? Звичайно, саме це він і мав на увазі. Що ж ще? А раптом, після сказаного вчора, Декамбре прокинувся ранком розстроєний і вирішив позадкувати? Раптом він підійде до нього після оголошення й заявить, що він дуже шкодує, але кімната вже здана тому, кому він обіцяв раніше?

Так воно і буде, і станеться це прямо зараз. Старий задавака і боягуз заспокоївся, довідавшись, що Жосс не збирається кричати про його мережива на площі. І, корячись першому пориву, уступив йому кімнату. А тепер забере назад. Ось який цей Декамбре. Мерзотник і зануда, Жосс завжди це знав.

Розлючений, він відв'язав урну і витрусив пошту на стіл у «Ролл-Райдері». Якщо знову буде якась гидота про грамотія, дуже може статися, що сьогодні ранком він її прочитає. Так йому і треба, гаду. Він нетерпляче прочитав записки, але нічого компрометуючого не виявилось. Зате великий конверт кольору слонової кісти був тут як тут, з тридцятьма франками усередині.

– Цей мене ще довго діставатиме, – пробурчав Жосс, розвертаючи листа.

Хоча не так вже і погано, якщо подумати. Один цей

хлопець тепер приносив йому майже до ста франків у день. Жосс зосередився і став читати.

Videbis animalia generata ex corruptione multiplicari in terra ut vermes, ranas et muscas; et si sit a causa subterranea videbis reptilia habitantia in cavernis exire ad superficiem terrae et dimittere ova sua et aliquando mori. Et si est a causa celesti, similiter volatilia.

– От диявол, – пробурчав Жосс. – Тепер італійська.

Видравшись на свою естраду в вісім двадцять вісім, Жосс насамперед переконався, що Декамбре був тут, стояв у дверях свого будинку. Вперше за два роки він дивився на Декамбре з тривоگو. Так, той був тут, бездоганий у своєму сірому костюмі, в руках книга в шкіряній палітурці, стоїть і пригладжує сиве волосся. Жосс кинув на нього недобрий погляд і почав голосно читати перше повідомлення.

Здається, сьогодні оголошення пройшло швидше, ніж звичайно, тому що йому кортіло довідатися, як Декамбре стане брати свої слова назад. Заклучна *Сторінка французької історії для всіх і кожного* вийшла зім'ятою, і від цього він ще більше розлютився на грамотія.

– *Французький пароплав, – квапливо закінчував він, – вантажопідйомністю 3000 тонн налетів на скелі біля берегів Панмарша, дрейфував до Торша і там пішов на дно. Екіпаж загинув.*

По закінченні оголошення Жосс змусив себе взяти урну і спокійно дійти з нею до магазина Дамаса, де той саме відкривав металеві жалюзі. Вони потиснули один одному руки. Рука в Дамаса була крижана. Ну звісно, у таку погоду

знову в жилеті. Догорається, схопить застуду, бідолаха.

– Декамбре чекає тебе сьогодні у вісім вечора у «Вікінгу»,
– сказав Дамас, ставлячи кавові чашки.

– А сам він не міг сказати?

– У нього цілий день різні зустрічі.

– Може і так, тільки я на нього не працюю. Нема чого
цьому аристократу тут командувати.

– Чому ти його «аристократом» звеш? – здивувався
Дамас.

– Прочуняйся, Дамасе. Хіба Декамбре не аристократ?

– Не знаю. Ніколи про це не думав. Але ж, у нього нема
копійки за душею.

– Зубожілий аристократ, буває. По мені, так такі
аристократи найкращі.

– Так? – відгукнувся Дамас. – Я не знав.

Він налив гарячої кави, здавалося, не помічаючи
засмученої міни бретонця.

– І коли ти вже светра надягнеш? – роздратовано запитав
Жосс. – Сьогодні чи завтра? Тобі сестру не шкода, вона
надто через тебе хвилюється?

– Незабаром надягну, Жоссе, незабаром.

– Тільки не ображайся, але чому ти зовсім голову не
миєш?

Дамас здивовано подивився на нього і відкинув своє
довге темне волосся, що хвилями лягало йому на плечі.

– Моя мати казала, що волосся чоловіка – це його
гідність, – пояснив Жосс. – А ти своїм, видно, не дуже й
пишаєшся.

– Хіба вони брудні? – здивувався молодик.

– Є трохи. Тільки не ображайся. Це для твоєї ж користі,

Дамасе. Волосся у тебе гарне, от і треба стежити за ним. Хіба сестра тобі ніколи цього не казала?

– Казала, просто я забув.

Дамас узяв кінчики волосся і став їх розглядати.

– Твоя правда, Жоссе, зараз же піду і помиюся. Повартуєш тут? А то Марі-Бель раніше десяти не прийде.

Дамас відразу втік, і Жосс бачив, як він промчався по площі убік аптеки. Він зітхнув. Бідний Дамас. Найдобріший хлопець, але ж без клепки в голові. Останню сорочку дасть із себе зняти. Аристократ зовсім не такий, у цього мозки на місці, чого не скажеш про серце. Нема справедливості на світі.

У чверть на дев'яту вечора прогрюкотав гонг Бертена. Дні ставали все коротшими, на площі вже стемніло, голуби спали. Жосс так-сяк дочовгав до «Вікінга». У темному костюмі, краватці і білій сорочці з потертим комірцем, Декамбре сидів за віддаленим столиком перед двома глечиками з червоним вином. З усіх присутніх тільки він один читав. У нього був цілий день, щоб підготувати свою промову, і Жосс очікував чогось запаморочливого. Але Ле Гернів так легко з шляху не звернеш. Плавали, знаємо.

Не вітаючись, Жосс важко опустився на стілець, а Декамбре наповнив дві склянки.

– Спасибі, що прийшли, Ле Герне, мені б не хотілося відкладати це до завтра.

Жосс тільки кивнув у відповідь і добряче приклався до свого стакану.

– Вони у вас із собою? – запитав Декамбре.

– Що?

– Сьогоднішні дивні записки.

– Я із собою усього не тягаю. Вони в Дамаса.

– Ви пам'ятаєте, про що там йдеться?

Жосс задумливо почухав щоку.

– Знову цей тип, про своє життя розповідає, без початку і кінця, як звичайно, – сказав він. – І ще одна італійською, як сьогодні ранком.

– Це латина, Ле Герне.

Жосс помовчав хвилинку.

– Не надто мені подобається читати всяку нісенітницю. Хіба це чесна робота? Чого цьому хлопцю потрібно? Усім осточортіти?

– Дуже може бути. Скажіть, вам не важко сходити за цими записками?

Жосс осушив свою склянку і встав. Справа приймала несподіваний оборот. На душі було тривожно, як у ту ніч на морі, коли на борту панував безлад, і неможливо було зрозуміти, де знаходишся. Думаєш, що скелі по правому борту, а на світанку виявляється, що вони прямо по курсу. Ще б трішечки, і не минути лиха.

Жосс швидко сховався за папірцями і повернувся, міркуючи по дорозі, праворуч чи ліворуч по борту від нього Декамбре. Потім виклав на столик три кремових конверти. Бертен тільки-но подав гаряче, ескалоп з картоплею по-нормандському, і поставив їм третього глечика. Жосс без зайвих слів прийнявся за їжу, а Декамбре напівголосно читав полуденну записку.

– *«Ранком я пішов у контору, вказівний палець на лівій руці дуже болів, я його вивихнув, коли борюся з жінкою, про яку говорив учора. (...)Моя дружина ходила в лазню (...), щоб*

помитися, тому що давно вже сиділа вдома в пилюці. Вона стверджує, що відтепер буде завжди утримувати себе в чистоті. Мені не важко уявити, як довго це триватиме». Боже, мені цей текст знайомий, – сказав Декамбре, складаючи записку в конверт, – але все, як у тумані. Чи то я занадто багато книг прочитав, чи то пам'ять мене зраджує.

– Секстант іноді теж бреше.

Декамбре знову наповнив склянки і перейшов до наступного послання:

– *«Terrae putrefactae signa sunt animalium ex putredine nascentium multiplicatio, ut sunt mures, ranae terrestres (...), serpentes ac vermes, (...) praesertim si minime in illis locis nasci consuevere»*. Можна мені їх забрати? – запитав він.

– Якщо це вам якось стане у пригоді.

– Поки ніяк. Але я знайду сенс, Ле Герне, я його знайду. Цей тип грає в кішки-мишки, але одного дня якийсь слово направить мене на вірний шлях, я впевнений.

– І навіщо це вам?

– Щоб знати, чого він хоче.

Жосс знизав плечима.

– З вашою натурою ви б не змогли працювати глашатаєм. Якщо розбиратися в усьому, що читаєш, це кінець. Тобі вже не до оголошення, пари з вуст не випустиш. А справжній глашатай має бути над усім цим. Адже моя скринька вже стільки психів бачила. Але ще ніколи не було, щоб хтось платив утричі більше звичайного. Та й латиною ніхто не писав, і стародавні «с», схожі на «ф» ніхто не вживав. Навіщо це потрібно, я вас питаю.

– Щоб лишатися в тіні. Адже це як би не він сам говорить, він цитує чужі слова. Бачите в чому хитрість? Він начебто б і ні при чому.

– Не довіряю я типам, які прикидаються, що вони ні при чому.

– Знов-таки він вибирає стародавні тексти, зрозумілі йому одному. Він ховається.

– Знаєте, – сказав Жосс, потрясаючи ножем, – я нічого не маю проти старовини. Сам навіть, якщо ви помітили, читаю на оголошенні *Сторінку французької історії*. Це в мене зі школи лишилося. Я любив історію. На уроках слухав не уважно, але все одно любив.

Жосс покінчив з їжею, і Декамбре замовив четвертого глечика. Жосс глянув на нього з подивом. Аристократ-то як розійшовся, а скільки він уже заклав за комір поки чекав на нього. Жосс і сам не відставав, але відчував, що потихеньку втрачає над собою контроль. Він уважно подивився на Декамбре, той вже явно дійшов до кондиції. Ясно як день, він п'є, щоб наважитися поговорити про кімнату. Жосс відчув, що і сам тягне час. Поки вони базикають про усіляку всячину, не говорять про готель, і то вже добре.

– По правді сказати, мені вчитель подобався, – продовжував Жосс. – Та говори він хоч китайською, мені б усе одно подобалося. Коли мене з пансіону вигнали, тільки за ним і шкодував. Життя в Трегье було не цукор.

– Якого чорта ви робили в Трегье? Я думав ви з Гільвінека.

– Отож-то, що ні риза я там не робив. Мене в цей пансіон на перевиховання відправили. Даремно тільки пазурі обламали. Через два роки мене відіслали назад у Гільвінек, я дурно впливав на товаришів.

– Я знаю Трегье, – відсторонено сказав Декамбре, наливаючи собі вина.

Жосс подивився на нього недовірливо.

– Вулицю Волі знаєте?

– Так.

– Ну, так там і був пансіон для хлопчиків.

– Так.

– Прямо за церквою Святого Роха.

– Так.

– Так і будете увесь час «такати»?

Декамбре знизав плечима, віки його зважніли. Жосс похитав головою.

– Ви здорово набралися, Декамбре, – сказав він. – Ви вже ледве тримаєтеся.

– Я набрався, але Трегье я знаю. Одне іншому не перешкода.

Декамбре осушив склянку і знаком попросив Жосса знову її наповнити.

– Дурості, – сказав Жосс, виконуючи прохання. – Навмисно вигадуєте, щоб мене піддобрити. Якщо думаєте, що я такий ідіот, щоб розчулитися, почувши, як хтось проїхав усю Бретань, то ви дуже помиляєтеся. Я не патріот, я – моряк. І знаю, що серед бретонців теж чимало кретинів, як і серед інших.

– Я теж знаю.

– Це ви про мене?

Декамбре мляво похитав головою, і обоє надовго замовкли.

– Ні, ви що, насправді, знаєте Трегье? – знову заговорив Жосс з упертістю людини, що занадто багато випила.

Декамбре кивнув і спустошив склянку.

– Ну, я ж його не дуже добре знаю, – сказав Жосс раптом

посмутнівши. – Батько Кермарек, хазяїн пансіону, мене по неділях вічно без прогулянок залишав. І місто я знаю тільки з вікна, та по розповідях приятелів. Пам'ять – невдячна штука, ім'я цього гада пам'ятаю, а прізвище вчителя історії, який один за мене і заступався, забув.

– Дюкуедик.

Жосс повільно підняв голову.

– Як ви сказали? – перепитав він.

– Дюкуедик, – повторив Декамбре. – Так кликали вашого вчителя історії.

Жосс прищулився і нахилився вперед.

– Дюкуедик, точно, – підтвердив він. – Ян Дюкуедик. Слухайте, Декамбре, ви за мною шпигуєте? Що вам від мене треба? Ви з лягавки? Так, Декамбре? Ви лягавий? Виходить, записки і кімната це дурниці! Вам просто треба заманити мене у ваші брудні поліцейські орудки!

– Ви що, Ле Герне, боїтеся поліції?

– А вам що з того?

– Справа ваша. Тільки я не поліцейський.

– Відмовки. Звідки ви знаєте мого вчителя?

– Це був мій батько.

Жосс закам'янів, обпершись на стіл і випнувши щелепу, п'яний і заморочений.

– Казна-що, – нарешті промурмотав він.

Декамбре запустив тремтячу руку у внутрішню кишеню лівого борта піджака. Вийняв гаманець, дістав з нього посвідчення і простягнув бретонцю. Жосс довго вивчав картку, водячи пальцем по прізвищу, фотографії і місцю народження. Ерве Дюкуедик, народився в Трегьє, сімдесят років.

Коли Жосс підняв голову, Декамбре приклав палець до губ. Тихо, мовляв. Жосс кілька разів кивнув. Тут якийсь шахер-махер. Це Жосс міг зрозуміти навіть в устілку п'яний. Втім, у «Вікінгу» стояв такий гамір, що можна було спокійно говорити, не боячись бути почутим.

– Значить... «Декамбре» це? – промурмотав він.

– Вигадки.

Ну, якщо так, браво. Браво, аристократ. Треба віддати йому данину. Жосс знову задумався.

– Так усе-ж-таки як, – сказав він, – аристократ ви чи ні?

– Аристократ? – здивувався Декамбре, забираючи картку. – Послухайте, Ле Герне, якби я був аристократом, хіба я псував би собі очі, плетучи мережива.

– Бувають же бідні аристократи? – наполягав Жосс.

– Знову не вгадали. Я просто бідний. Простий бретонець.

Жосс відкинувся на спинку стільця, розгублений, немов його мрія тільки-но розбилася вщент.

– Прошу вас, Ле Герне, – сказав Декамбре, – нікому ні слова.

– А Лізбета?

– Навіть вона нічого не знає. Ніхто не повинний цього знати.

– Чому ж ви розповіли про це мені?

– Ти мені, я тобі, – пояснив Декамбре, осушуючи склянку. – З чесною людиною потрібно вести чесну гру. Якщо тепер ви не захочете зайняти кімнату, скажіть прямо. Я зрозумію.

Жосс різко випрямився.

– Так ви берете? – запитав Декамбре. – А то в мене є бажачі.

– Беру, – поспішно відповів Жосс.

– Тоді, до завтра, – сказав Декамбре, встаючи, – і спасибі за ці записки.

Жосс притримав його за рукав.

– Декамбре, що такого в цих записках?

– Якась таємниця і гниль. Тут криється небезпека, я впевнений. Як тільки мене осяє, я вам розповім.

– Осяє, як маяк, – мрійливо вимовив Жосс, – коли побачиш його світло.

– Саме так.

VIII

Значна частина четвірок уже була стерта з дверей трьох зазначених будинків, особливо в 18-му окрузі, де, за словами мешканців, вони з'явилися вже тиждень як, а то і десять днів тому. Але це була акрилова фарба гарної якості, і на дерев'яних панелях ще проступали чорнуваті сліди. Зате в будинку Маризи була безліч недоторканих малюнків, які Адамберг велів сфотографувати, поки їх не стерли. Кожна четвірка була намальована вручну, без трафарету. Але усі вони були однакові: висотою в сімдесят сантиметрів, ширина риси три сантиметри, всі дзеркально повернені, в кожній широка ніжка і дві маленькі палички на кінці.

– Відмінна робота, чи не так? – запитав Адамберг Данглара, який за весь час їхньої експедиції не випустив і пари з вуст. – Вправний хлопець. Малює одним мазком, не відриваючи руки. Як китайці.

– Безперечно, – відгукнувся Данглар, умахуючись у машині, праворуч від комісара. – Намальовано майстерно, швидко. Рука в нього добре поставлена.

Фотограф сунув апаратуру на заднє сидіння, і Адамберг м'яко рушив з місця.

– Це терміново? – запитав Бартено.

– Зовсім ні, – сказав Адамберг. – Приносьте, коли зможете.

– Тоді через два дні, – запропонував фотограф. – Сьогодні ввечері мені треба зробити серію знімків для набережної Орфевр.

– До речі, про Управління, не обов'язково говорити їм про це. Нехай це залишиться нашою маленькою прогулянкою.

– Якщо в нього така точна рука, – проговорив Данглар, – тоді, може, він художник.

– По-моєму, на твір мистецтва це не схоже.

– Але, можливо, він переслідує якусь ціль. Припустимо, хлопець розмалює сотню будинків, і, зрештою, про нього заговорять. Феномен охоплення, такий собі мистецький наступ на суспільство, так би мовити «інтервенція». Через півроку ім'я автора стане відоме всім.

– Так, – проговорив Адамберг, – можливо, ви праві.

– Так воно і є, – втрутився фотограф.

В Адамберга раптово сплигло в пам'яті його прізвище: Братено. Ні. Бартено. Худий, рудий, фотограф – Бартено. Чудово. Навряд чи це ім'я втримається в нього у пам'яті, але тут вже нічого не поробиш.

– У нас у Нантеї був один хлопець, – продовжував Бартено, – який за тиждень пофарбував сотню сміттєвих баків у червоне з чорними цятками. Начебто згряг гігантських божих корівок впала на місто, кожна висіла на стовпі, як на величезній гілці. Отож, через місяць він одер-

жав роботу на найбільшій місцевій радіостанції. Зараз усім заправляє на міському каналі «Культура».

Адамберг мовчки вів машину, спокійно маневруючи в шестигодинній пробці. Вони повільно наближалися до будинку карного розшуку.

– Є там одна цікава деталь, – сказав він, зупиняючись на червоне світло.

– Я помітив, – відгукнувся Данглар.

– Яка? – запитав Бартено.

– Цей тип малював не на всіх дверях, – відповів Адамберг. – На усіх, *крім однієї*. І так було в трьох будинках. Розташування пропущених дверей щораз різне. У будинку Маризи на сьомому поверсі ліворуч, на вулиці Пуле на четвертому поверсі праворуч, на вулиці Коленкур на п'ятому поверсі ліворуч. Не схоже на «інтервенцію».

Данглар покусав губи.

– Може, ця та сама невідповідність, що робить витвір твором мистецтва, а не просто прикрасою, – припустив він. – Може, художник не так собі малює, а пропонує нам подумати. Відсутня частина, як замкова шпара, у цій незакінченості є елемент випадковості.

– Підроблена випадковість, – поправив Адамберг.

– Художник сам має створювати такі випадки.

– Він не художник, – неголосно відповів Адамберг.

Він поставив машину біля карного розшуку, вижав ручне гальмо.

– Добре, – погодився Данглар. – Тоді хто він?

Не випускаючи з рук керма, Адамберг замислився, дивлячись у далечінь.

– Тільки не треба відповідати «не знаю», – попросив Данглар.

Адамберг посміхнувся.

– Тоді я краще зовсім промовчу, – сказав він.

Адамберг повернувся додому швидким кроком, щоб не пропустити приходу Камілли. Він прийняв душ і уместився в кріслі, щоб півгодини помріяти, Камілла майже ніколи не спізнювалася. Він подумав, що відчуває себе голим під одягом, як це часто бувало раніше, коли він довго її не бачив. Бути голим під одягом – нормальний стан кожної людини. Так, що це його не дуже схвилювало. Просто так було: коли він чекав Камілли, він був голим під одягом, а коли він був на роботі, він цього не відчував. І логічно це, чи ні, різниця була разючою.

ІХ

У четвер у перервах між трьома оголошеннями Жосс з якимсь тривожним нетерпінням за декілька ходок перевіз свої речі за допомогою фургончика, що йому позичив Дамас. Під час останньої ходки Дамас допоміг йому спустити з сьомого поверху великі речі. Їх було не так багато: морська валіза з чорної парусини з мідними заклепками, трюмо, прикрашене малюнком трищоглового вітрильника, і важке крісло з різьбленням ручної роботи, яке змайстрував прапрадід своїми чималенькими руками під час одного з недовгих перебувань у лоні родини.

Уночі Жосса знову долали страхи. Декамбре – тобто Ерве Дюкуедик, – накачавшись шістьма глечиками червоного вина, занадто багато розповів йому вчора. Жосс боявся, як

би той, прочухавшись у паніці, не відіслав його до дідька. Але нічого подібного не трапилось, Декамбре гідно прийняв те, що сталося, і у вісім тридцять як звичайно стояв на порозі свого будинку з книгою в руках. Якщо він і шкодував про щось, а, ймовірно, так воно і було, тобто, якщо він тремтів від страху через те, що вручив свою таємницю в грубі руки незнайомця, тай ще і мужлая, він і виду не подав. І якщо голова в нього була важкою, як і у Жосса, він цього теж не показував, обличчя в нього залишилося таким же зосередженим, коли пролунали два оголошення, що відтепер називалися «дивними».

Ввечері, по переїзді, Жосс вручив йому обидві записки. Залишившись один у своїй новій кімнаті, Жосс передусім зняв черевики і шкарпетки, ступив босими ногами на килим і стояв так, розставивши ноги, опустивши руки і закривши очі. І саме цю хвилину вибрав Нікола Ле Герн, народжений у Локмарії в 1832 році, щоб сісти на широке ліжко з дерев'яними стовпчиками і привітати праправнука. «Здорово», відповів Жосс.

– Непогано влаштувався, хлопець, – сказав старий, обпершись на перину.

– Тобі подобається? – сказав Жосс, напіввідкривши очі.

– Тут тобі краще, ніж там. Я тобі казав, що ставши глашатаєм, можна високо піднятися.

– Ти мені це вже сім років повторюєш. Ти тільки за цим прийшов?

– Ці записки, – проговорив предок, почухуючи неголену щоку, – ці «дивні» послання, як ти їх величаєш, і які віддаєш аристократу, я б на твоєму місці поберігся. Тут щось нечисто.

– За них платять, дід, і платять добре, – сказав Жосс, надягаючи черевики.

Старий знизав плечима.

– На твоєму місці я б стерігся.

– Що це означає?

– Те і означає, що я сказав, Жоссе.

Не відаючи про те, що другий поверх його власного будинку відвідав дух Нікола Ле Герна, Декамбре працював у себе в маленькому кабінеті на першому поверсі. Цього разу йому здалося, що в одному з «дивних» послань була підказка, ледь помітна, але, можливо, вирішальна.

Текст ранкового повідомлення був продовженням історії, що Жосс називав «розповідь про типа без початку і кінця». Швидше за все, хтось брав уривки з середини якоїсь книги, відкидаючи початок. Але навіщо? Декамбре раз у раз перечитував ці уривки в надії на те, що ці знайомі і невловимі фрази, відкриють йому, нарешті, ім'я їхнього автора.

У церкву з моєю дружиною, яка не була там уже місяць чи два. (...) Хотілося б знати, чи припинилися в мене кольки від того, що я ношу заячу лапку, яка повинна захищати мене від усіх вітрів.

Декамбре з подихом відклав листка і взяв іншого, того, у якому була підказка:

Et de eis quae significant illud, est ut videas mures et animalia quae habitant sub terra fugere ad superficiem terrae et pati sedar, id est, commoveri hinc inde sicut animalia ebria.

Нижче він швидко накидав переклад, поставивши посередині знак питання: *І ти побачиш, як пацюки і тварини, що живуть під землею, в муках (?) тікатимуть на поверхню, і, як п'яні, кинуться геть від цього місця.*

Вже годину він бився над словом «sedar», яке мало не латинське походження. Він був упевнений, що це не помилка, педант був таким в'їдливым, що позначав крапками усі пропуски, які дозволяв собі, переписуючи текст оригіналу. Якщо він надрукував «sedar», виходить, таке слово таки є, у самій середині тексту, написаного прекрасною пізньою латиною. Видираючись по старим дерев'яним сходам у пошуках словника, Декамбре раптом зупинився.

Арабський. Це арабське слово.

Він гарячково повернувся до столу й обома руками притиснув листка, немов боячись, що той злетить. Суміш арабської і латини. Декамбре швидко відшукав інші послання, у яких говорилося про втечу тварин на поверхню землі, у тому числі перший текст латиною, котрий Жосс прочитав напередодні, і який починався майже тими ж словами: *Ти побачиш.*

Ти побачиш, як тварини, породжені в гниллі, будуть множитися під землею, такі, як хробаки, жаби і мухи, і якщо причина цього підземна, ти побачиш, як плазуни, що живуть під землею, виберуться на поверхню, кинувши свої яйця, а іноді будеш бачити вже мертвих. Якщо ж причина цього в повітрі, те ж станеться з птахами.

Тексти повторювали один одного, іноді слово в слово. Різні автори мусолили одне й те саме аж до XVII століття,

посланння повторювалося з покоління в покоління. Так само, як ченці зі століття в століття переписували декрети *Auctoritas*. Виходить, людей цих було багато. Людей, що належали до обраного кола, освічених. Але не ченців, ні. Релігія тут ні до чого.

Декамбре все ще міркував, підперши рукою голову, поки не роздався на весь будинок дзвінкий, як пісня, голос Лізбети, що кликала всіх до столу.

Спустившись до їдальні, Жосс побачив, що всі постояльці Декамбре вже сиділи на своїх місцях і звично розвертали серветки, звільняючи їх від дерев'яних кілець, на кожному був свій малюнок. Жосс, охоплений незвичним збентеженням, вагався, чи приєднуватися до столу цього ж вечора – вечеряти в напівпансіоні було не обов'язково, якщо заздалегідь попередити, що тебе не буде. Він звик жити один, їсти один, спати один і розмовляти сам із собою, крім тих випадків, коли ходив вечеряти до Бертена. За тринадцять років життя в Парижі в нього було три подружки, що надовго не затрималися, і яких він ніколи не зважувався приводити у свою кімнату, де матрац лежав прямо на підлозі. Домівка жінки, навіть найпростіша, завжди виглядала набагато затишнішою, ніж його барліг.

Жосс відмахнувся від цих дурних думок, що, здавалося, повертали його до часів його юності, коли він поводився агресивно і неприродно. Лізбета посміхнулася і простягнула йому його особисте кільце із серветкою. Коли Лізбета так широко посміхалася, йому відразу хотілося кинутися до неї, немов людині, що потерпіла катастрофу і побачила скелю в нічній темряві. Чудову, округлу, гладку і чорну скелю, якій

будеш вічно вдячний. Жосс дивувався сам на себе. Такий сильний потяг він відчував тільки до Лізбети, коли вона посміхалася. Усі присутні за столом безладно промурмотали Жоссові «ласкаво просимо», і він зайняв місце праворуч від Декамбре. Лізбета головувала на іншому кінці столу, прислужуючи гостям. За столом сиділи ще двоє постояльців, Кастильон, з кімнати номер один, коваль на пенсії, що першу половину свого життя був фокусником та об'їздив усі кабаре Європи, і Евеліна Кюрі з кімнати номер чотири, маленька жінка, якій не було й тридцяти років, безбарвна, з м'яким старомодним личком, вона сиділа, схилившись над тарілкою. Тільки-но Жосс переступив поріг готелю, Лізбета ввела його в курс справи.

– Будь обережним, моряче, – наставляла вона, потишеньку відвівши його у ванну кімнату, – щоб без промахів. З Кастильоном почувайся вільно, цей здоровань, вважає себе вправним жартівником, це не так, щоби правда, проте ти можеш не боятися його образити. Не хвилюйся, якщо в тебе за вечерею годинник зникне, він без цього не може, за десертом обов'язково поверне. На десерт весь тиждень фруктове пюре чи свіжі фрукти за сезоном, а по неділях манний пиріг. Тут напівфабрикатів не буває, можеш їсти, без сумнівів. Але з крихіткою обережніше. Вона тут півтора року ховається. Збігла від чоловіка, що її вісім років лупцював. Вісім років, уявляєш? Вона його, схоже, любила. Зрештою, вона отямилася й одного разу увечері з'явилася тут. Але будь уважним, моряче. Чоловік шукає її по всьому місті, щоб прибити і повернути до лона родини. Одне з іншим, звичайно, не сумісне, але ж такі безбашені типи інакше не можуть. Він готовий її вколошкати, щоб вона

іншим не дісталася, ти-то пожив на світі, знаєш, як це буває. Отже, імені Евеліна Кюрі ти не знаєш і ніколи не чув. Тут ми кличемо її Євою, так воно краще. Зрозумів, моряче? Будь з нею ласкавий. Вона мало говорить, часто здригається, червоніє, начебто постійно боїться. Потихеньку приходиться до тям, але їй потрібний час. Ну, а мене ти і так знаєш, я дівчина добра, але брудних жартів не терплю. Це усе. Спускайся до столу, вже пора, і краще я тобі відразу скажу, дві пляшки не більше, тому що Декамбре любить пропустити зайве, так що я обмежую. Якщо хочеш добавку, йди у «Вікінг». Перший сніданок із семи до восьми, всім це підходить, крім коваля, він встає пізно, у кожного свої звички. Я тобі все сказала, не стовбич тут, я готую тобі кільце. У мене є з курчам і з корабликом. Ти яке хочеш?

– Що ще за кільце? – не зрозумів Жосс.

– У який серветку вставляють. Прання, до речі, раз у тиждень, біле в п'ятницю, кольорове у вівторок. Якщо не хочеш, щоб твою білизну прали разом з білизною коваля, пральня за двісті метрів. Якщо хочеш прасування, плати Марі-Бель, вона приходиться вікна мити. Так що ти вирішив щодо кільця?

– З курчам, – твердо відповів Жосс.

– Ох, уже ці чоловіки, – зітхнула Лізбета, ідучи, – вічно вони хитрять.

На вечерю був суп, смажена телятина, сир і печені груші. Кастильон бовтав сам із собою, а Жосс поки обачливо помовчував, немов борознив незнайомі води. Крихітка Єва йла безшумно і підняла очі всього раз, щоб попросити в Лізбети хліба. Лізбета посміхнулася їй, і Жоссу здалося, що

Єві захотілося кинутися їй в обійми. А, може, це знову схотілося йому самому.

Декамбре за усю вечерю не випустив і пари з вуст. Лізбета шепнула Жоссові, який допомагав їй збирати посуд: «Коли він такий, значить, він їсть і працює водночас». І дійсно, з'ївши груші, Декамбре негайно піднявся з-за столу, вибачився перед співтрапезниками і повернувся до себе в кабінет.

Просвітління відвідало його ранком, ледь він прокинувся. Ім'я затріпотіло в нього на губах раніше, ніж він відкрив очі, немов воно всю ніч чекало пробудження сплячого, згоряючи від нетерпіння бути названим. І Декамбре почув, як його власний голос неголосно вимовив: *Авіценна*.

Підводячись, він повторював це ім'я багато разів, боячись, як би воно не розчинилося в сонячному серпанку. Для вірності він записав його на папері. *Авіценна*. А поруч додав: *Liber canonis*. Канон лікарської науки.

Авіценна. Великий Авіценна, перський лікар і філософ початку XI століття, його праці тисячі разів переписувалися на Заході і Сході. Латинський текст засіяний арабськими виразами. Відтепер він був на вірному шляху.

Декамбре, посміхаючись, перехопив бретонця на сходах.

– Добре спали, Ле Герне?

Жосс відразу побачив, що щось відбулося. Тонке і звичайно дуже бліде обличчя Декамбре перетворилося, немов його осяяло сонце. Зникла його звичайна трохи зарозуміла і цинічна посмішка, Декамбре просто радів.

– Я розгадав його, Ле Герне, я його розгадав.

– Кого?

– Нашого педанта! Я розгадав його, чорт забирай! Залишіть мені «дивні» записки за сьогодні, я біжу до бібліотеки.

– У ваш кабінет унизу?

– Ні, Ле Герне, у мене не всі книги є.

– Треба ж таке, – здивувався Жосс.

Стоячи в пальто з натоптаним портфелем у ніг, Декамбре переписав «дивне» послання, що прийшло ранком:

Після того, як часи року переплутають свої властивості, коли узимку замість холоду – спека, а влітку замість жару – холоднеча, і те ж саме з весною і осінню, тому що ця жахлива мінливість вказує на дурне розташування зірок, і повітря (...).

Він сховав листок у портфель, потім кілька хвилин почекав щоденної розповіді про аварію корабля, а без п'яти дев'ять спустився в метро.

X

У четвер Адамберг прибув до карного розшуку пізніше Данглара, що траплялося досить рідко, і заступник провів його довгим поглядом. У комісара був пом'ятий вигляд людини, яка проспала усього кілька годин між п'ятою і восьмою ранку. І незабаром він знову вийшов на вулицю випити кави в барі.

Камілла, зробив висновок Данглар. Вона повернулася вчора ввечері. Данглар в'яло увімкнув комп'ютер. Він-то як завжди спав один. Непоказний, з аморфним обличчям і тілом, що розповзлося до низу немов розтала свічка, для нього було великою вдачею, якщо він доторкався до жінки хоча б раз у два роки. Данглар по звичці стряхнув з себе ці похмурі думки, що вели прямо до ящику пива і журналу, коли перед його внутрішнім поглядом висвітилися обличчя його п'яťох дітей. Утім, п'ятий із блідо-голубими очима, був не його дитиною, але дружина люб'язно залишила йому і цього, коли йшла. Це було давно, вісім років і тридцять сім днів тому і спогад про те, як Марі в зеленому костюмі не поспішаючи, пропливла коридором, відкрила двері і захлопнули їх за собою, застряг в його мозку на два довгих роки і шість з половиною тисяч кухлів пива. І тоді діти, двоє хлопчиків-близнюків, дві дівчинки-близнючки і блакитно-оке маля стали його нав'язливою ідеєю, його захистком і порятунком. Багато годин провів він, намагаючись приготувати морквяне пюре ніжнішим, випрати білизну, як можна чистіше, бездоганно збираючи шкільні портфелі, гладячи маленькою праскою і надраюючи умивальник до повної дезінфекції. Потім його завзятість потроху стала спадати, і тепер усе виглядало не настільки бездоганно, зате цілком пристойно. Кількість випитого пива знизилася до тисячі чотирьохсот пляшок у рік, щоправда, в особливо важкі дні воно підкріплювалося білим вином. Але той світлий зв'язок, що був у нього з дітьми, залишався непорушним, і цього, як казав він собі в особливо похмурі дні, у нього ніхто не міг відняти. Утім, ніхто і не зазіхав.

Він чекав і намагався зробити так, щоб яка-небудь жінка

залишилася в нього і вчинила як Марі, тільки навпаки: відкрила двері, повернулася до нього обличчям і, не поспішаючи, пройшла коридором в жовтому костюмі йому назустріч. Марні сподівання. Жінки з'являлися і швидко зникали. Він не наважувався мріяти про жінку на кшталт Камілли, ні. Її видовжений профіль був такий чистий і ніжний, що він питав себе, чи то кинутися писати її портрет, чи то розцілувати. Ні, він не чекав зірки з неба. Йому потрібна була звичайна жінка, нехай навіть її тіло розплилося як і в нього, байдуже.

Данглар бачив, як Адамберг повернувся, пройшов повз і, безшумно зачинивши двері, замкнувся в своєму кабінеті. Комісар теж не був красенем, і все ж таки мав свою зірку. Вірніше, ні, він був красивий, хоча, якщо розібрати кожен його рису окремо, результат не вражав. В його обличчі не було домірності, гармонії і показності. Усе було в якомусь безладді, але саме безладдя і зачаровувало, а іноді, коли Адамберг оживлявся, він ставав просто неперевершеним. Данглару такий розклад завжди здавався несправедливим. Його власне обличчя було таким же випадковим зібранням рис, але зовсім не приваблювало. Тоді як Адамберг при поганій карті завжди умудрявся зірвати великий куш.

З малку Данглар любив читати книги і міркувати, а тому не був заздрисним. Ще й тому, що в нього були діти. І тому, що комісар йому подобався, хоча і вічно дратував, усе рівно йому подобалися його обличчя, великий ніс і дивна посмішка. Коли Адамберг запропонував йому перейти разом з ним у карний розшук, Данглар не вагався ані хвилини. Недбала повільність Адамберга стала йому майже

такою же необхідною, як розслаблююча пляшка пива, напевно, тому, що комісар врівноважував його неспокійний розум, якому іноді не вистачало гнучкості.

Данглар подивився на закриті двері. Так чи інакше, Адамберг займеться цими четвірками, але він намагається не дратувати свого заступника. Данглар відсунув клавіатуру і задумливо відкинувся на спинку стільця. Цікаво, чи не помилився він. Десь він уже бачив цю перевернену четвірку. Учора ввечері, засинаючи один у ліжку, він щось таке пригадав. Це було давно, певно, коли він був ще юним і не служив у поліції, і було це не в Парижі. А оскільки Данглар дуже мало подорожував у своєму житті, то можна спробувати згадати, де шукати слід цієї четвірки, навіть якщо він майже стертий.

Адамберг закрив двері, щоб обдзвонити сорок паризьких комісаріатів, не викликаючи справедливого роздратування заступника. Данглар вважав, що тут попрацював невизнаний художник, але Адамберг був іншої думки. Тому він хотів навести довідки щодо цього в усіх округах Парижа, а оскільки такі дії були «даремними та нелогічними», він волів робити це сам-один. Ще ранком він ні в чому не був упевнений. За сніданком він, вибачившись перед Каміллою, знову перегортав блокнот і розглядав четвірку, немов робив ризиковану ставку. Він навіть запитав Каміллу, що вона думає про малюнок. Красиво, відповіла вона, але тільки-но прокинувшись вона бачила погано і не відрізняла би календаря від ікони. Тому що насправді вона мала сказати не «красиво», а «огидно». «Ні, Камілла, не дуже й то це

красиво», – м'яко заперечив Адамберг. І в цю секунду, вимовляючи слово «ні», він прийняв рішення.

Дещо млявий після безсонної ночі, з приємною ломотою в тілі, він набрав перший номер зі списку.

Десь біля п'ятої він закінчив додзвонюватися, і за цей час виходив пройтися всього один раз, в обід. Камілла за-телефонувала йому на мобільник, коли він, сидячи на лавочці, жував бутерброда.

Вона дзвонила не для того, щоб згадати подробиці минулої ночі, це було не в її характері. Камілла була дуже стриманою у словах, за неї говорило її тіло, хто захоче, той зрозуміє, а що саме воно виражало, не завжди було ясно.

Адамберг написав у блокноті: Жінка, Розум, Бажання – дорівнює Камілла. Потім зупинився і перечитав запис. Величні й у той же час якісь порожні слова. Але якщо це було сказано про Каміллу, вони наповнювалися смислом. Він майже бачив, як росли літери на папері. Гарне – дорівнює Камілла. Йому було важко написати слово «любов». Ручка виводила літеру «л», потім зупинялася на «ю», боячись продовження. Це умовчання довго його інтригувало, поки, завдяки частим міркуванням, він, як йому здавалося, не осяг його змісту. Він любив любов. Але йому не подобалися деякі речі, які вона спричиняла. Любов завжди супроводжували *різні складнощі*. Жити, не вилазячи з постелі – незбутня утопія, таке можливо, ну, хіба що пару днів. Любов тягне за собою цілу низку складнощів, породжених необґрунтованими ідеями, і укріплених міцними стінами, з яких уже ніколи не вирватися. Пристрасть угасає, як вогонь на вітру, і все кінчається тихим захистком у

каміна. А для такої людини, як Адамберг, коловорот любові був тяжкою неволею. Він рятувався втечею від однієї його тіні, задалегідь угадуючи його появу, як досвідчений звір, що вивчив повадку мисливця. І йому іноді здавалося, що в цій утечі Камілла випереджає його. Вона постійно зникала, її почуття завжди були насторожі, а черевики чекали біля порогу. Але Камілла грала свою партію не так явно, м'якше, з меншою гостротою. В ній важко було розгледіти ту головну силу, що штовхала її до волі, не даючи часу хоч трішечки поміркувати. І Адамберг змушений був визнати, що він не замислювався над тим, що рухає Каміллою. Іноді він починав про це думати, але відволікався, захоплений іншими думками, які перетворювалися в його голові в строкату мозаїку і, зрештою, зникали.

Тримаючи блокнота на колінах, він закінчив запис, поставивши крапку після букви «Л», під гуркіт дриллю, що свердлив віконний проріз. Отже, Камілла дзвонила не для того, щоб насолодитися спогадами, а для того, щоб просто поговорити про четвірку, яку він показав їй ранком. Адамберг встав і, переступаючи через будівельне сміття, пішов у кабінет Данглара.

– Ви знайшли цей файл? – поцікавився Адамберг.

Данглар кивнув і тикнув пальцем в екран, на якому, як галактичні об'єкти, з величезною швидкістю проносилися збільшені відбитки великих пальців.

Адамберг обійшов стіл і сів навпроти Данглара.

– Якби потрібно було назвати точну цифру, скільки, по-вашому, в Парижі будинків з дверима, позначеними четвірками?

– Три, – відповів Данглар.

Адамберг підняв пальці.

– Три плюс дев'ять – дванадцять. З огляду на те, що мало кому з жителів – окрім боягузів, ледарів і невротиків, яких серед нас чимало – спало на думку сповістити про це поліцію, виходить біля тридцяти будинків, прикрашених невизнаним художником.

– Такої самої четвірки? Тієї ж форми і кольору?

– Точнісінько.

– І знову одні двері неторкані?

– Доведеться перевірити.

– Ви збираєтеся цим зайнятися?

– Думаю, так.

Данглар поклав руки на коліна.

– Я вже бачив цю четвірку, – сказав він.

– Камілла теж.

Данглар підняв брову.

– На сторінці книги, що лежала на столі, – пояснив Адамберг. – У друга однієї подруги.

– А що за книга?

– Вона не знає. Гадає, що по історії, тому що хлопець удень працює покоївкою, а ввечері істориком по середньовіччю.

– Хіба звичайно буває не навпаки?

– «Звичайно» це як?

Данглар узяв зі столу пляшку пива і зробив ковток.

– А де її бачили ви? – запитав Адамберг.

– Уже не пам'ятаю. Десь далеко і це було давно.

– Якщо ця четвірка існувала і раніше, то живопис тут ні до чого.

– Згоден, – відповів Данглар.

– Нова течія у живопису передбачає щось свіженьке, чи не так?

– У принципі, так.

– І що будемо робити з вашим художником?

Данглар поморщився.

– Забудемо про нього, – сказав він.

– А ким ми його замінимо?

– Людиною, яка все одно не повинна нас цікавити.

Адамберг пройшовся кімнатою, не звертаючи уваги на купи сміття, і його старі черевики покритися білим пилом.

– Мені здавалося, тепер у нас інша робота, – помітив Данглар. – Нас перевели до карного розшуку, відділ по розслідуванню вбивств.

– Пам'ятаю, – відгукнувся Адамберг.

– У цих дев'ятох будинках був вчинений злочин?

– Ні.

– Може напад, погрози чи шантаж?

– Ні, ви ж самі прекрасно знаєте.

– Тоді чого ж ми про це теревенимо?

– Тому що напад може відбутися, Дангларе.

– Ви це в четвірках розгледіли?

– Так. У них якась мовчазна погроза. І дуже серйозна.

Адамберг глянув на годинник.

– Я устигну взяти із собою...

Він на секунду глянув у блокнот.

– Узяти із собою Бартено оглянути якийсь з цих будинків.

Поки Адамберг ходив за курткою, яку залишив зім'ятою на стільці, Данглар одяг свою, старанно розправляючи приполи. Будучи негарним, Данглар намагався виглядати хоча б елегантно.

Декамбре повернувся досить пізно, і до вечері в нього залишився час тільки щоб забрати «дивне» вечірнє послання, яке Жосс для нього відклав.

(...) коли з'являються отруйні гриби, коли поля і ліси покриваються павутинням, коли худоба хворіє і вмирає прямо на пасовищі, як і дикі звірі в лісі, коли хліб швидко пліснявіє; коли на снігу можна бачити мух, хробаків чи комарів, що тільки-но вилупилися (...)

Він склав записку, поки Лізбета проходила будинком, скликаючи мешканців до столу. Обличчя Декамбре було не таким сяючим, як вранці, коли він притримав Жосса за плече на сходах.

– Нам треба поговорити, – сказав він. – Сьогодні ввечері у «Вікінгу». Не хочу, щоб нас почули.

– Гарний улов? – запитав Жосс.

– Гарний, але смертельно небезпечний. Для нас це занадто велика риба.

Жосс подивився на нього із сумнівом.

– Так, Ле Герне. Слово бретонця.

За вечерею завдяки певною мірою вигаданому сімейному анекдоту Жоссу вдалося викликати посмішку в понуреної Єви, і тому він відчув деяку гордість. Потім він допоміг Лізбеті прибрати зі столу, почасти за звичкою, почасти, щоб побути з нею поруч. Він уже зібрався йти у «Вікінг», коли побачив, як вона вийшла зі своєї кімнати в чорному блискучому вечірньому платті, що облягало її огрядне тіло. Вона швидко пройшла повз, посміхнувшись

йому мимохідь, і в Жосса щось стиснулося всередині.

У «Вікінгу» було задушливо і димно, Декамбре влаштувався за віддаленим столиком і чекав на нього дуже стривожений з двома чарками кальвадосу.

– Лізбета кудись пішла в шикарному туалеті, як тільки домила посуд, – оголосив Жосс, сідаючи.

– Так, – відповів Декамбре, нітрохи не здивувавшись.

– Її кудись запросили?

– Щовечора, крім вівторка і неділі, Лізбета йде у вечірній сукні.

– Вона з кимсь зустрічається? – схвильовано запитав Жосс.

Декамбре похитав головою.

– Вона співає.

Жосс звів брови.

– Вона співає, – повторив Декамбре, – виступає в одному кабаре. У неї приголомшливий голос.

– Господи, відколи це?

– Відтоді, як вона оселилася тут, і я навчив її сольфеджію. Щовечора вона збирає повні зали в «Сент-Амбруаз». Одного дня, Ле Герне, ви побачите її ім'я на афішах. Лізбета Гластон. І тоді, де б ви не були, не забудьте її.

– Я її навряд чи забуду, Декамбре. А в це кабаре можна сходити? Її можна послухати?

– Дамас буває там щовечора.

– Дамас? Дамас Вігье?

– А який же ще? Він вам не казав?

– Ми щоранку п'ємо разом каву, і він жодного разу слівцем не обмовився.

– Воно і зрозуміло, адже він закоханий. Про таке не базікають.

– Чорт забирай, Дамас. Але ж йому тільки тридцять.
– Лізбеті теж. Вона хоч і повненька, але їй теж тридцять.
Жосс на хвилину уявив собі подружню пару Дамас-Лізбета.

– Думаєте, з цього щось вийде? – запитав він. – Адже ви знаєтеся на життєвих питаннях.

Декамбре скептично поморщився.

– Мускули Лізбету давно не цікавлять.

– Дамас гарний хлопець.

– Цього замало.

– Чого ж Лізбеті ще треба від чоловіка?

– Не так вже і багато.

Декамбре ковтнув кальвадосу.

– Ми тут не для того, щоб говорити про любов, Ле Герне.

– Знаю. Велику рибу ви добули.

Декамбре спохмурнів.

– Невже все так серйозно? – запитав Жосс.

– Боюся, що так.

Декамбре глянув на сусідні столики і заспокоївся, тому що у «Вікінгу» панував гамір, як від банди варварів на драккарі.

– Я установив особистість одного з авторів, – сказав він.

– Це Авіценна, перський лікар, що жив у XI столітті.

– Зрозуміло, – сказав Жосс, якого більше цікавила Лізбета, ніж Авіценна.

– У його книзі *Liber canonis* я знайшов місце, звідки взято уривок.

– Зрозуміло, – повторив Жосс. – Скажіть, Декамбре, ви теж були вчителем, як ваш батько?

– Звідки ви знаєте?

– Та так, – клацнув пальцями Жосс, – я в житті теж дещо розумію.

– Може вам чхати на те, що я розповідаю, Ле Герне, але ви маєте мене вислухати.

– Добре, – сказав Жосс, який начебто зробив стрибок у часі й опинився на уроці старого Дюкуедика.

– Інші автори лише копіювали Авіценну. Усі говорять про одне й те саме. Ходять навкруги, не називаючи *це* по імені, не торкаючись *цього*, в'ються, як грифи над падаллю.

– Навколо чого? – розгублено перепитав Жосс.

– Навколо *того самого*, Ле Герне, я вам тільки-но сказав. Того, про що йдеться в усіх дивних записках. Того, про що вони гласять.

– А про що вони гласять?

Бертен поставив на стіл дві чарки кальвадосу, і Декамбре, перш ніж продовжити, дочекався, поки здоровань нормандець відійде.

– Про чуму, – сказав Декамбре, знижуючи голос.

– Яку ще чуму?

– Саму справжню ЧУМУ.

– Страшна хвороба минулого?

– Вона сама, власною персоною.

Жосс замовк. А раптом грамотій городить казна-що? Раптом він шиє його в дурні? Жосс не мав змоги перевірити, усі ці казочки про *sanonis*, і Декамбре міг запросто посміятися з нього. Обережний, як усякий моряк, він вдивився в обличчя старого ерудита, але не побачив там і тіні глузування.

– А ви часом не намагаєтеся мені мозки запудрити?

– Навіщо?

– Щоб пограти в розумника та дурня. Ви хитрун, а я простак, ви освічений, я неук, ви знавець, а я невіглас. Така гра, та тільки подивився б я на вас у відкритому морі без рятувального жилета.

– Ви надто запальні, Ле Герне.

– Це правда, – погодився Жосс.

– Думаю, багатьом довелось скуштувати вашого кулака на цій землі.

– І на морі теж.

– Я і не думав грати в розумника та дурня, навіщо мені це?

– Заради влади.

Декамбре посміхнувся та знизав плечима.

– Я можу продовжувати? – спитав він.

– Як хочете. Хоча, якого дідька мені ваші пояснення? Я три місяці читав об'яви типа, що переписував Біблію. Він платив, я читав. То й що?

– Ви маєте моральне право на ці послання. Якщо завтра я піду в поліцію, то хочу, щоб ви знали про це. А ще я хочу, щоб ви пішли зі мною.

Жосс залпом осушив чарку.

– У поліцію? Та ви зовсім здуріли, Декамбре! При чому тут поліція? Це ж не кінець світу.

– Звідки ви знаєте?

Жосс стримав слова, вже готові зірватися з губ, стримав через кімнату. Кімнату треба зберегти.

– Послухайте мене гарненько, Декамбре, – заговорив він, опанувавши себе, – по-вашому, ми маємо справу з хлопцем, що розважається, переписуючи старі книжки про чуму. Він псих і більше ніхто, маніяк. Якби довелось кликати поліцію

всякий раз, коли якомусь недоумку здумається відкрити рота, у нас і на випивку часу не залишилось би.

– По-перше, – сказав Декамбре, переполовинивши свій кальвадос, – він не просто переписує, він змушує вас оголошувати це. Він анонімно висловлюється на площі. По-друге, він не стоїть на місці. Він поки тільки на початку цих текстів. Він ще не дійшов до пасажів, де є слова «чума», «хвороба», чи «смертність». Він поки на самому початку, але він рухається вперед. Ви розумієте, Ле Герне? *Він йде вперед.* Ось, де жах. *Він рухається.* Але куди?

– До кінця тексту. Це ж логічно, чи не так. Ніхто ще не починав книгу з кінця.

– Не книгу, а книги. А вам відомо, що буде наприкінці?

– Я цих дурних книженцій не читав!

– Десятки мільйонів мерців. Ось, що наприкінці.

– Ви гадаєте, що цей псих уб'є половину Франції?

– Я цього не сказав. Я сказав, що він рухається до смертельної розв'язки, він повзе до неї. І читає він нам зовсім не казки «Тисячі й однієї ночі».

– Йде вперед, це ви так кажете. А по мені так він просто тупцює на місці. Уже місяць, як він бубонить свої історії про звірушек, то так закрутить, то с'як завертить. По-вашому, це називається йти вперед?

– Я в цьому впевнений. Пам'ятаєте інші записки без початку і кінця, в яких розповідається про життя якогось чоловіка?

– Звичайно, пам'ятаю. Ну й що з того. Історія про мужика, що їсть, спить, трахкається, й усе.

– Його ім'я Самуель Пепіс.

– Не знаю такого.

– Тоді дозвольте представити – він англієць, міщанин у дворянстві, який у XVII столітті жив у Лондоні. До речі сказати, він служив у військово-морському відомстві.

– Яка-небудь велика дупа з портових начальників?

– Не зовсім, але це не має значення. А важливо те, що Пепіс дев'ять років вів щоденник, з 1660 по 1669. Рік, обраний нашим психом, був роком великої чуми в Лондоні, 1665-й, сімдесят тисяч трупів. Вам ясно? День за днем «дивні» послання наближаються до тієї години, коли вибухне лихо. Воно вже зовсім близько. Саме це я мав на увазі, коли сказав, що він *рухається вперед*.

Жосс уперше захвилювався. Бо дуже було схоже на правду те, що розповідав грамотій. А виходить, треба попередити поліцію.

– Лягаві здохнуть від сміху, коли ми розповімо про психа, що бавиться, змушуючи нас читати щоденник трьохсотрічної давнини. Нас самих заарештують, це, як пити дати.

– Ми не розповімо їм про це. Ми просто скажемо, що якомусь божевільному подобається віщати про смерть на площі. А далі нехай самі викручуються. Моя совість буде чистою.

– Вони все одно будуть потішатися.

– Звичайно. І саме тому ми не підемо до першого-ліпшого поліцейського. Я знаю одного, котрий сміється зовсім не так, як інші, і зовсім не над тим, над чим сміються інші. Його ми і відвідаємо.

– Це ви його відвідаєте, якщо вам заманеться. А мене там навряд чи приймуть з розпростертими обіймами. Я, Декамбре, знаєте, не без гріха.

– Я теж.

Жосс мовчки витріщився на Декамбре. Ну і справи. Браво, аристократ. Браво. Старий грамотій не тільки, як ні в чому ні бувало, виявився бретонцем з північного узбережжя, але і побував за ґратами. Ось звідки його вигадане ім'я.

– Скільки місяців? – стримано запитав Жосс, по морському кодексу ввічливості не запитуючи про причину.

– Шість, – відповів Декамбре.

– А я дев'ять, – сказав Жосс.

– Звільнені?

– Так.

– Я теж.

Отже, рахунок рівний. Після цього обміну інформацією обоє деякий час урочисто помовчали.

– Ну що ж, прекрасно, – порушив мовчанку Декамбре. – Так ви йдете зі мною?

Жосс поморщився, він усе ще вагався..

– Це всього лише слова. *Просто слова*. Від них ще ніхто не вмер. А то б усім було відомо.

– Але це відомо, Ле Герне. І ви не праві, слова завжди вбивали.

– Коли це?

– Це почалося, коли хтось уперше крикнув «Смерть йому!», а юрба підхопила. Так було завжди.

– Добре, – здався Жосс. – А якщо мене позбавлять роботи?

– Помилуйте, Ле Герне, ви що, боїтеся поліції?

Жосс сіпнувся, мов ужалений.

– Ні, і врахуйте, Декамбре, ми Ле Герни, може і мужлаї, але поліції ніколи не боялися.

– От і добре.

– До якого лягавого ми йдемо? – запитав Жосс, підіймаючись бульваром Араго о десятій ранку.

– З цією людиною мені двічі доводилося зустрічатися у зв'язку з моєю...

– Справою, – домовив Жосс.

– Так.

– За два рази людини не пізнаєш.

– Зате лишається перше враження, а воно було гарним. Спочатку я його прийняв за обвинувачуваного, а це добрий знак. Він приділить нам п'ять хвилин. У гіршому випадку він відправить звіт про наш візит у поточні справи і забуде про нього. У кращому – він зацікавиться і розпитає нас про деталі.

– *«Стосовні цієї справи».*

– Саме так.

– Чим це може його зацікавити?

– Йому подобаються всякі дивні і малоцікаві справи. Принаймні, під час нашої першої зустрічі, за це йому дорікав начальник.

– Так він дрібна сошка?

– А вас це не влаштовує, капітане?

– Я вам уже казав, Декамбре, мені плювати на цю історію.

– Він не дрібна сошка. Зараз він старший комісар і очолює відділ у карній поліції. Відділ по розслідуванню вбивств.

– Убивств? Тоді йому точно сподобаються наші папірці.

– Хто знає.

– А з якого це дива любителя дивних справ призначили старшим комісаром?

– Тому що, наскільки мені відомо, у розслідуванні таких справ йому немає рівних. Я сказав «дивні», але можна сказати і незрозумілі.

– Та добре, чого до слів чіплятися.

– Я люблю добирати точні слова.

– Я це помітив.

Декамбре зупинився біля високих воріт.

– Прийшли, – сказав він.

Жосс окинув поглядом фасад будинку.

– Їхній посудині не завадив би гарний ремонт.

Декамбре притулився до стіни, схрестивши руки на грудях.

– То й що? – запитав Жосс. – Усе кинемо?

– Наша зустріч за шість хвилин. Треба дотримуватися часу. Він певно дуже зайнятий.

Жосс теж притулився до стіни, налагодившись чекати.

Мимо, дивлячись собі під ноги, пройшов чоловік, тримаючи руки в кишенях, він неквапливо увійшов у під'їзд, не глянувши на двох чоловік, що підпирали стіну.

– Думаю, це він, – промурмотав Декамбре.

– Цей чорнявий коротун? Жартуєте. Стара сіра футболка, м'ята куртка, навіть не стрижений. Та він більше схожий на квіткаря з набережної Нарбон, ніж на комісара.

– Кажу вам, це він, – наполягав Декамбре. – Впізнаю його ходу. Він ходить перевальцем.

Декамбре дивився на годинник, поки не минули шість хвилин, і повів Жосса в будинок, де працювали ремонтники.

– Я вас пам'ятаю, Дюкуедику, – сказав Адамберг, запро-

шуючи відвідувачів у кабінет. – Тобто, я заглянув у ваше досьє після того, як ви мені зателефонували, і тоді згадав. Ми з вами мало говорили, тоді ваші справи були кепські. Здається, я порадив вам піти з роботи.

– Я так і зробив, – сказав Декамбре, намагаючись говорити голосніше через шум дрилів, якого Адамберг, схоже, не помічав.

– Ви підшукали що-небудь після виходу з в'язниці?

– Я став радником, – сказав Декамбре, умовчуючи про здачу кімнат і мережива.

– Податковим?

– Радником з життєвих питань.

– А, ну так, – задумливо вимовив Адамберг. – Чому б ні.

І що, є клієнти?

– Не скаржуся.

– І що вам люди розповідають?

Жосс почав думати, чи не помилився Декамбре адресою, і чи займається цей поліцейський хоч іноді своєю роботою. Комп'ютера в нього не було, зате на столі, стільцях і на підлозі були навалені купи паперів, вкритих записами і малюнками. Комісар стояв, притулившись спиною до білої стіни, руки в боки, і, нахиливши голову, дивився на Декамбре спідлоб'я. Жоссу здалося, що його очі кольором і складом схожі на коричневі, слизькі водорості фукус, м'які та текучі, котрі намотуються на гвинт корабля і мають матовий блиск. Попдавці цих водоростей називають буями, і Жосс подумав, що це слово найкраще підходить для опису очей Адамберга. Ці буї ховалися під густими поплутаними бровами, котрі нависали над ними, як дві скелі. Ніс з горбочком і кутасті риси додавали його обличчю деяку твердість.

– Звичайно люди приходять поговорити про любов, – розповідав Декамбре, – у когось її занадто багато, комусь навпаки не вистачає, а в інших немає зовсім. Іноді все йде, не так, як хочеться, або людина ніяк не може зважитися через різні...

– Складнощі, – вставив Адамберг.

– Через різні складнощі, – погодився Декамбре.

– Бачите, Дюкуедику, – Адамберг відліпився від стіни і став неквапливо походжати кабінетом, – тут карний розшук, відділ по розслідуванню вбивств. І якщо вас щось турбує в зв'язку з вашою старою справою, то я не...

– Ні, – перебив Декамбре. – Справа не в мені. І злочину ніякого немає. Принаймні, поки.

– Комусь загрожують?

– Можливо. Через анонімні послання, що передвіщають смерть.

Жосс влаштувався зручніше, йому було смішно. Важкувато буде грамотію пояснити свої мрячні страхи.

– Ці послання стосуються когось особисто? – запитав Адамберг.

– Ні. Вони передвіщають загальне винищення, катастрофу.

– Добре, – сказав Адамберг, продовжуючи крокувати туди-сюди. – Який-небудь провісник третього тисячоліття? І що він пророкує? Кінець світу?

– Чуму.

– Ах, ось як, – Адамберг на секунду замислився. – Це міняє справу. І як він її пророкує? Поштою? По телефону?

– Через цього пана, – сказав Декамбре, церемонно вказуючи на Жосса. – Пан Ле Герн – глашатай, продовжує

справу свого прапрадіда. Він оголошує новини кварталу на перехресті Едгар-Кіне-Деламбр, і краще за мене вам усе пояснить.

Адамберг повернув до Жосса трохи стомлене обличчя.

– Коротше кажучи, – почав той, – якщо людям є що сказати, вони залишають мені записки, а я їх читаю. Ось і вся премудрість. Потрібні лише гарний голос і сталість.

– І що далі? – сказав Адамберг.

– Щодня, а тепер і по два-три рази на день, – продовжив Декамбре, – пан Ле Герн знаходить у своїй пошті записки, що передвіщають чуму. Кожен лист наближає нас до епідемії.

– Зрозуміло, – сказав Адамберг, посуваючи до себе блокнота для запису поточних справ, і тим самим даючи зрозуміти, що бесіду настав час закінчувати. – І давно це відбувається?

– З 17 серпня, – відповів Жосс.

Рука Адамберга застигла на півдорозі, він швидко глянув на бретонця.

– Це точно? – запитав комісар.

І Жосс побачив, що помилився. Ні, не в даті появи першого «дивного» листа, а в тому, що він подумав про очі комісара. У їхній несталій глибині раптом запалав ясний вогонь, начебто буї зайнялися полум'ям. Схоже, ці очі могли загорятися і гаснути зовсім як маяк.

– 17 серпня, ранком, – повторив Жосс. – Відразу, як я зняв посудину з сухого доку.

Адамберг відклав блокнота і знову покрокував по кімнаті. 17 серпня в Парижі з'явилися перші четвірки на вулиці Шайо. Принаймні, надійшов перший сигнал про них. А

через два дні був розмальований другий будинок на Мон-мартрі.

– А коли прийшов наступний лист? – запитав Адамберг.

– Через два дні, 19-го, – відповів Жосс. – Потім 22-го. А потім вони так і посипалися. З 24-го серпня були майже щодня, а недавно стали приходити по кілька разів у день.

– Можна на них глянути?

Декамбре простягнув йому останні записки, що взяв із собою, і Адамберг швидко пробіг їх очима.

– Не можу зрозуміти, – сказав він, – з чого ви взяли, що тут говориться про чуму?

– Я знайшов джерело цих уривків, – пояснив Декамбре.

– Це цитати зі старовинних трактатів про чуму, протягом століть їх було написано сотні. Автор описує ознаки, що передвіщають чуму. А незабаром заговорить і про неї саму. Він уже зовсім близько. В останньому листі текст переривається саме перед словом «чума».

Адамберг глянув на сьогоднішній лист.

(...) що люди ходять, мов тіні, і видно, як чорна пара здіймається від землі, як туман, (...) коли в людях зникає довіра, навкруги панують заздрість, ненависть і розпуста (...)

– Правду кажучи, – сказав Декамбре, – я думаю, що все відбудеться завтра. Тобто, за словами нашого англійця, у цю ніч. Так написано в його *Щоденнику*.

– Кінець світу в цих безладних уривках?

– Вони в повному порядку. Ці записи датуються 1665 роком, коли в Лондоні вибухнула велика епідемія чуми. У

наступні дні Самуель Пепіс побачить перший труп. Завтра. Думаю, це відбудеться завтра.

Адамберг відклав папірця і зітхнув.

– А що, по-вашому, побачимо ми?

– Гадки не маю.

– Можливо й нічого. – сказав Адамберг. – Усе це дійсно неприємно, ви згодні?

– Цілком згодний.

– Але все це надто неймовірно.

– Я знаю. Остання чума у Франції закінчилася в 1722 році в Марселі. Це вже царина легенд.

Адамберг провів пальцями по волоссю, напевно, щоб пригладити, подумав Жосс, а потім зібрав записки і віддав їх Декамбре.

– Дякую, – сказав він.

– Я можу продовжувати їх читати? – запитав Жосс.

– Ні в якому разі не переривайтеся. І зайдіть до мене розповісти, що буде далі.

– А якщо нічого не буде? – сказав Жосс.

– Найчастіше, такі безглузді, але ретельно сплановані вчинки повинні чимось закінчитися, нехай навіть це буде якийсь дріб'язок. Мені цікаво, що цей хлопець вигідає далі.

Адамберг провів гостей до виходу і не поспішаючи повернувся до кабінету. Ця історія була не тільки неприємною. Вона була огидною. З четвірками вона майже ніяк не зв'язана, крім збігу дати. І все-таки він був ладен повірити Дюкуедиду. Завтра цей англієць Пепіс побачить першого померлого від чуми в Лондоні, і це буде початком великого лиха. Адамберг, стоячи, швидко відкрив записну книжку і

знайшов телефон історика середніх віків, що йому дала Камілла, того самого, у якого вона бачила перевернену четвірку. Він подивився на недавно повішений стінний годинник, той показував п'ять хвилин на дванадцяту. Якщо цей хлопець працює покоївкою, він його навряд чи застане вдома. У трубці почувся досить люб'язний, молодий чоловічий голос.

– Марк Вандузлер? – запитав Адамберг.

– Його немає. Він у запасному окопі, виконує завдання по чищенню-прасуванню. Можу залишити йому записку в розташуванні його частини, якщо хочете.

– Будьте ласкаві, – трохи здивовано сказав Адамберг.

Почувся стукіт трубки і шурхіт, молодик на тому кінці шукав папірець і ручку.

– Я слухаю, – знову роздався голос. – З ким маю честь?

– Старший комісар Жан-Батіст Адамберг із карного розшуку.

– Чорт, – голос відразу став серйозним. – У Марка неприємності?

– Жодних. Камілла Форестье дала мені номер його телефону.

– А, Камілла, – просто відповів голос, але вимовив це ім'я так, що Адамберг, навіть не будучи ревнивцем, відчув легкий укол, чи скоріше здивування. Каміллу оточувало багато людей, з якими він не був знайомий, тому що вони були йому байдужі. І коли він випадково стикався з кимось з них, його завжди це дивувало, немов він відкривав новий континент. Хто сказав, що Камілла не може панувати в інших королівствах?

– Я щодо одного малюнка, – сказав Адамберг, – така

досить загадкова графіка. Камілла сказала, що бачила такий у якійсь книзі Марка Вандузлера.

– Дуже можливо, – відгукнувся голос. – І книга, звичайно, була не занадто юною.

– Пробачте?

– Марка цікавлять тільки середні віки, – у голосі почулося ледь уловиме презирство. – Саме пізно, до чого він дозволить собі доторкнутися, датується XVI століттям, та й то навряд. Хіба поліція цим займається?

– Усяке буває.

– Ясно, – сказав голос. – Визначаєте мішень?

– Якщо ваш друг знає, що означає цей малюнок, нам би це дуже допомогло. У вас є факс?

– Так, цей же номер.

– Чудово. Я надішлю вам малюнок, і якщо Вандузлеру щось відомо, попросіть його, будь ласка, зв'язатися зі мною.

– Ясно, – відповідав голос. – Відділення на позиції. Приготуватися до виконання завдання.

– Послухайте... – сказав Адамберг, коли його співрозмовник уже збирався повісити трубку.

– Девернуа, Люсьєн Девернуа.

– Справа не терпить зволікань. Це навіть терміново.

– Можете розраховувати на мою ретельність, комісарє.

І Девернуа повісив слухавку. Здивований Адамберг зробив те саме. Цей Девернуа просто зарозумілий миршавець, з поліцією він явно не церемониться. Напевно, якийсь військовий.

До половини першого Адамберг нерухомо простояв у стіни, дивлячись на факс, що не подавав ознак життя. Потім

Йому це набридло, і він вийшов пройтися і купити якоїсь їди. Все одно, якої. Візьме, що знайде на прилеглих вулицях, з якими він помалу знайомився. Бутерброд, помідори, хліб, фрукти, тістечко. Залежить від настрою і від магазинчика, здоровий глузд тут ні при чому. Він не поспішаючи пройшовся по вулицях з помідором в одній руці і горіховим коржиком в іншій. Йому захотілося весь день провести на вулиці і повернутися тільки завтра. Але Вандузлер міг прийти додому на обід, а тоді він, можливо, одержить відповідь на своє питання і покінчить з цими химерними вигадками. О третій годині він повернувся до себе в кабінет, кинув куртку на стілець і повернувся до факсу. На підлозі лежав очікуваний листок.

Пане комісар,

Перевернена четвірка, що ви мені надіслали, є точним зображенням цифри, яку в минулому малювали жителі деяких районів на дверях будинків чи віконних рамах під час чуми. Вважають, що цей знак античного походження, був запозичений християнами, які гадали, що він являє собою хрест, намальований без відриву руки. Цей знак використовувався також у торгівлі і друкарстві, але більше він відомий, як талісман від чуми. Малюючи цей знак на дверях будинків, люди, таким чином, захищали себе від лиха.

Сподіваюся, що ці дані зможуть вам допомогти, пане комісар. Завжди до ваших послуг,

Марк Вандузлер

Опустивши голову і тримаючи факс у руці, Адамберг обперся об стіл. Виходить, перевернена четвірка – талісман

від чуми. У місті нею позначені вже тридцять будинків, а в цього глашатая в скриньці купа листів. Завтра англієць з 1665 року побачить перший труп. Адамберг, насупившись, увійшов до кабінету Данглара, по дорозі давлячи шматки штукатурки.

– Дангларе, ваш художник-інтервенціоніст клеїть дурня.

Адамберг поклав факс Данглару на стіл, і той повільно прочитав його. Потім перечитав ще раз.

– Так, – сказав він. – Тепер я згадав, де бачив цю четвірку. На балконних ґратах торгового суду в Нансі. Їх було дві, і одна була перевернена.

– То що будемо робити з вашим художником, Дангларе?

– Я вже сказав. Забудемо про нього.

– А, що далі?

– Замінімо його іншим. Ясновидцем, котрий боїться чуми, як чуми й оберігає будинки своїх співгромадян.

– Він її не боїться. Він її пророкує і готує. Крок за кроком. Він готує диспозицію, і може відкрити вогонь завтра чи сьогодні вночі.

Данглар давно вивчив обличчя Адамберга і знав, що воно могло мінятися з бляклого, як остигле вогнище, на палке. І тоді під його смаглявою шкірою якимсь загадковим образом розливався вогонь. У такі напружені хвилини Данглар знав, що усі його відмовки, скептицизм й залізна логіка випаряться, як дим від багаття. Тому він приберігав логіку до кращих часів. Водночас у такі хвилини з Дангларом відбувалося щось незвичайне – неояснена впевненість Адамберга заражала його, він на час забував про рацію, і це приносило йому якийсь дивне полегшення. І тоді він слухав колегу, майже не заперечуючи, проти волі

захоплений мрячними думками. Звичайно, Адамберг говорив так повільно, що Данглара це починало дратувати, у такі ж хвилини цей тихий неквапливий голос, його м'якість і монотонність, огортали і вели за собою. І, зрештою, він часто переконаувався в тому, що мрячні міркування Адамберга виявлялися правдою.

Тому Данглар беззаперечно надяг куртку і дозволив Адамбергу повести себе на вулицю, де той повідав йому розповідь старого Дюкуедика.

Незадовго до шостої обидва прибули на площу Едгар-Кіне і приготувалися слухати вечірнє оголошення. Адамберг спочатку пройшовся по перехрестю, оглядаючись і звикаючи до місця дії, знайшов очима будинок Дюкуедика, синю урну на платані, спортивний магазин, звідки поспішає Ле Герн зі своєю естрадою, а також побачив ресторан «Вікінг», який Данглар угледів відразу і ввійшов туди, маючи намір не виходити весь вечір. Адамберг стукнув йому у віконце, попереджаючи про прихід Ле Герна. Він знав, що слухання оголошення нічого не дасть. Але йому хотілося самому бачити місце, де їх читають.

Голос бретонця здивував його, гучний і благозвучний він, здавалося, без усяких зусиль долітав до кінця площі. Зібрати таку юрбу йому без сумніву вдається завдяки голосу, подумав Адамберг.

– Один, – почав Жосс, від якого не укрилася присутність комісара. – *Продаю устаткування для бджільництва і два бджолиних рої. Два: хлорофіл виробляється сам по собі, а дерева і не думають цим хвалитися. Нехай для хвальків це послужить прикладом.*

Адамберг оторопів. Він не зрозумів другого оголошення, але публіку, схоже, воно зовсім не смутило, ніхто не сміявся, й усі чекали продовження. Певно, тут до такого звикли. Як і в будь-якій справі, щоб тебе послухали, головне заінтригувати публіку.

– Три, – незворушно продовжував Жосс. – *Шукаю родинну душу, по можливості, привабливої зовнішності, якщо ні – нічого не вдієш. Чотири: Елен, я все ще чекаю на тебе. Я більше ніколи не підніму на тебе руку, невтішний Бернар. П'ять: поганець, який зламав мені дзвінок, тебе чекає неприємний сюрприз. Шість: продаю мотоцикл «Ямаха» 750 FZX 92, пробіг 39000 км, покрцшки і гальма нові, повний техогляд. Сім: Що ми таке, та що ж ми таке насправді? Вісім: виконую дрібну швацьку роботу, якість гарантовано. Дев'ять: Якщо коли-небудь прийдеться переїхати на Марс, відправляйтеся без мене. Десять: продаю п'ять ящиків французької стручкової квасолі. Одинадцять: Клонувати людину? По-моєму, на цій Землі і без того дурнів вистачає. Дванадцять...*

Адамберг, якого вже почала заколисувати літанія глашатая, розглядав людей: хтось робив нотатки на клаптику паперу, інші слухали, не рухаючись, тримаючи сумки в руках, ці, здавалося, просто прийшли відпочити після довгого дня в конторі. Подивившись на небо, Ле Герн розповів погоду на завтра і перейшов до морського метеопрогнозу, західний вітер надвечір підсилюватиметься з трьох до п'яти метрів на секунду, і, вочевидь, це всіх улаштовувало. Потім знову почалися оголошення, практичного і філософського змісту, і Адамберг отямився, як тільки побачив, що Дюкуедик насторожився після номера шістнадцять.

– Сімнадцять, – читав глашатай. – Виходить, це лихо поруч, воно існує, і його присутність є плід творіння, тому що не створюється нічого нового, і не існує нічого, що вже не було б створене.

Глашатай глянув на комісара, даючи зрозуміти, що він тільки-но прочитав «дивне» послання, і перейшов до номера вісімнадцять: *Небезпечно давати рости плющу по стіні*. Адамберг усе прослухав, у тому числі і несподівану повість про кругосвітнє плавання французького корабля *Луїза-Женні* вантажопідйомністю 546 тонн, що віз вино, лікери, сухофрукти і консерви, і, повертаючись в Бас-о-Зерб, сів на міліну біля берегів Пан Брасу, екіпаж загинув, врятувався тільки собака. Ця розповідь викликала задоволене бурмотання одних і розчарування інших. Дехто відокремився від юрби і направився у «Вікінг». А глашатай вже зістрибнув на землю й однією рукою підхопив естраду, вечірній випуск новин закінчився. Адамберг у збентеженні обернувся до Данглара, щоб поцікавитися його думкою, але той, скоріш за все, пішов закінчувати недопиту чарку. Адамберг знайшов його безтурботного за барною стійкою у «Вікінгу».

– чудовий кальвадос, – сказав Данглар, указуючи на чарку. – Кращого я ніде не куштував.

Хтось взяв Адамберга за плече. Це виявився Дюкуедик, який запросив комісара присісти з ним за віддалений столик.

– Оскільки ви опинилися в наших краях, – сказав він, – краще я попереджу вас, що тут ніхто не знає мого справжнього імені, крім глашатая. Розумієте? Тут усі кличуть мене Декамбре.

– Секундочку, – сказав Адамберг, записуючи прізвище в блокнот.

Чума, Дюкуедик, сиве волосся – дорівнює Декамбре.

– Я бачив, що ви щось записували під час оголошення, – сказав Адамберг, ховаючи блокнот у кишеню.

– Десяте оголошення. Хочу купити стручкову квасолю. Тут можна придбати гарні продукти задешево. А що стосується «дивного» оголошення...

– «Дивного»?

– Я маю на увазі лист цього психа. Сьогодні вперше сплигло ім'я чуми, хоча і замасковане словом «лихо». Це одна з її назв, а є і багато інших. Смерть, інфекція, зараза, бубонна хвороба, морова язва... Люди намагалися уникати її справжнього імені, такий вона викликала страх. Наш приятель стежить за її наближенням. Він уже майже назвав її, він у цілі.

Тут до Декамбре підійшла мініатюрна дівчина зі світлими кучерями, зібраними в пучок на потилиці, і соромливо торкнулася його руки.

– Що сталося, Марі-Бель? – запитав Декамбре.

Дівчина встала навшпиньки і поцілувала його в щоку.

– Дякую, – посміхнулася вона. – Я знала, що у вас вийде.

– Нема за що, Марі-Бель, – відповів Декамбре, теж посміхнувшись.

Дівчина відійшла, махнувши на прощання, і взявши під руку високого брюнета з волоссям до пліч, вийшла.

– Дуже гарненька, – помітив Адамберг. – Що ви для неї зробили?

– Я змусив її брата надягти светр, і повірте мені, це було нелегко. Наступний етап нас чекає у листопаді, коли треба

буде переконати його надягти куртку. Доведеться попрацювати.

Адамберг вирішив не вникати в ці історії, розуміючи, що все це тонкощі тутешнього життя, яке його зовсім не цікавило.

– Ось що ще, – сказав Декамбре. – Вас помітили. На площі вже були люди, які знали, що ви з поліції. Хто їм розповів, – додав він, кинувши швидкий погляд на комісара, – гадки не маю.

– Глашатай?

– Можливо.

– Це не страшно. Може воно і на краще.

– Це ваш заступник ось там? – запитав Декамбре, кивнувши убік Данглара.

– Це капітан Данглар.

– Знаєте, Бертен, високий нормандець, хазяїн бару, пояснює йому зараз чудесні властивості свого домашнього кальвадосу, який звільняє від років. І так, як ваш капітан п'є, за чверть години він може помолодіти років так на п'ятнадцять. Я вас просто попереджаю, тому що цей кальвадос надзвичайний. Він може зробити вас недієздатним, принаймні, на весь завтрашній ранок.

– Данглар часто буває недієздатний цілий день.

– Ну що ж, чудово. Просто нехай знає, що цей напій – щось неймовірне. Тому що він робить тебе не просто недієздатним, він розм'якшує мозки, і ти почуваш себе, як равлик, покритий слизом. Приголомшливе перетворення.

– Це боляче?

– Ні, це все одно, що піти у відпустку.

Декамбре попрощався і вийшов, не маючи наміру

потискувати руку поліцейському в усіх на очах. Адамберг продовжував спостерігати, як Данглар спускається усе нижче по сходах часу, а о восьмій годині силою посадив його за стіл, щоб змусити його проковтнути, щось не текуче.

– Навіщо? – з гідністю поцікавився Данглар, дивлячись на комісара осклянілими очима.

– Щоб було чим блювати уночі. А то живіт болітиме.

– Чудова думка, – погодився Данглар. – Давайте поїмо.

XIII

Біля дверей «Вікінга» Адамберг піймав таксі, щоб відвезти Данглара додому, а потім стояв під вікнами Камілли. З тротуару можна було побачити освітлені вікна її студії під дахом. Кілька хвилин він стомлено дивився на світло у вікні, обпершись на капот чиеїсь машини. Події цього дивного стомлюючого дня розтануть у тілі Камілли, і незабаром від маячні про чуму залишаться лише обривки, потім легкий димок, і вони зникнуть зовсім.

Він піднявся на восьмий поверх і безшумно ввійшов. Коли Камілла творила, вона залишала двері напіввідчиненими, щоб її не переривали на середині такту. Сидячи за синтезатором із навушниками на голові і тримаючи руку на клавіатурі, вона посміхнулася йому, знаком даючи зрозуміти, що ще не закінчила роботу. Адамберг стояв, слухаючи звуки, що долітали з навушників, і чекав. Дівчина була зайнята ще хвилин десять, потім зняла навушники і виключила синтезатор.

– Це буде пригодницький фільм? – запитав Адамберг.

– Фантастика, – відповіла Камілла, встаючи. – Поки тільки одна серія. А мені замовили шість.

Камілла підійшла до Адамберга і поклала руку йому на плече.

– Там про одного типа, – сказала вона, – який ні з того ні із сього з'являється на землі, у нього повний набір паранормальних здібностей, і він хоче усіх знищити, невідомо чому. Схоже, це питання нікого не хвилює. Бажання вбивати зараз дивує не більше, ніж бажання випити. Він просто жадає смерті і все, так задумано. І в нього є одна особливість, він не пітніє.

– У мене теж фантастика, – сказав Адамберг. – Поки тільки перша серія, і я нічого не можу зрозуміти. На землі з'явився тип, що хоче усіх знищити. І особливість його в тому, що він говорить латиною.

Серед ночі Адамберг прокинувся від того що Камілла тихо поворухнулася. Вона спала, поклавши голову йому на живіт, а він обіймав її руками і ногами. Це його злегка здивувало. Він тихенько посунувся, щоб дати їй місце.

XIV

З наступом ночі на маленькій доріжці, що веде до старого будинку, з'явився чоловік. Він знав напам'ять кожен стертий камінь під ногами і поліровані дерев'яні двері, у які стукнув п'ять разів.

– Це ти?

– Я, Мане. Відчиняй.

Висока огрядна стара жінка з лампою в руці провела його в кухню, що одночасно служила вітальнею. У маленькій передній не було електрики. Він не раз пропонував Мане зробити в будинку ремонт, щоб тут було зручно, але вона всякий раз уперто відмовлялася.

– Потім, Арно, – казала вона. – Коли це стане твоїм. А мені плювати на усякі твої зручності.

Потім вона показувала йому свої ноги, взуті в грубі чорні мокасини.

– Знаєш, у якому віці мені купили перше взуття? У чотири роки. А до того я бігала босоніж.

– Знаю, Мане, – сказав чоловік. – Але дах тече, і від цього гниє підлога на горищі. Я не хочу, щоб ти одного разу провалилася.

– Не лізь не у свої справи.

Чоловік сів на квітчастий диванчик, і Мане принесла підігрітого вина і тарілку коржів.

– Раніше, – сказала Мане, ставлячи перед ним частування, – я могла готувати тобі коржі з молочних пінок. Але тепер не знайдеш такого молока, щоб давало пінку. Пройшли ті часи, пройшли. Теперішнє молоко хоч десять днів протримає на повітрі, воно тільки цвіллю покриється, а пінки не дасть ні грама. Зараз не молоко, а вода. Доводиться класти сметану. Доводиться, Арно.

– Я знаю, Мане, – сказав Арно, наповнюючи великі склянки, що принесла стара.

– І сильно вони відрізняються?

– Ні, такі ж смачні, я тебе запевняю. Не хвилюйся ти через ці коржі.

– Ти правий, годі базікати. Як твої справи?

– Усе готово.

Обличчя Мане розпливлося в жорстокій посмішці.

– Скільки дверей?

– Двісті п'ятдесят три. Я працюю все швидше і швидше.

Знаєш, виходить дуже красиво і чітко.

Посмішка старої стала ще ширшою, але трохи пом'яшала.

– Ти дуже талановитий, мій Арно, і ти відновиш свої здібності, можу заприсягтися на Біблії.

Арно теж посміхнувся і поклав голову на великі обвислі груди старої жінки. Від неї пахло парфумами і маслиновою олією.

– Усе, мій маленький Арно, – повторила вона, гладячи його по голові. – Вони здохнуть усі до єдиного. Самі подохнуть, як миленькі.

– Усі, – підтвердив Арно, міцно стискаючи її руку.

Стара здригнулася.

– Де твій перстень, Арно? Де він?

– Не хвилюйся, – сказав він, випрямляючись, – я просто надів його на іншу руку.

– А ну, покажи.

Арно дав їй праву руку, середній палець якої прикрашав перстень. Стара провела великим пальцем по маленькому діаманту, що блищав на його долоні. Потім зняла персня і наділа йому на ліву руку.

– Носи на лівій руці, – наказала вона, – і ніколи не знімай.

– Добре. Не хвилюйся.

– На лівому безіменному пальці, Арно.

– Добре.

– Ми чекали, стільки років чекали. І сьогодні ввечері усе здійсниться. Дякую Богові за те, що дозволив мені дожити до цієї ночі. А якщо Він це зробив, Арно, виходить, на то була Його воля. Він бажав, щоб я жила, а ти зміг зробити те, що задумав.

– Це правда, Мане.

– Вип'ємо, Арно, вип'ємо за тебе.

Стара підняла склянку і почаркувалася з Арно. Вони мовчки випили, не розмикаючи рук.

– Досить теревенити, – сказала Мане. – Ти добре підготувався? Код знаєш, поверх теж? Скільки їх там?

– Він живе один.

– Ходімо, візьмеш їх, годі тобі гаяти час. Я їх дві доби морила голодом, накинуться на нього, як скажені. Надягни рукавички.

Слідом за Мане Арно став підніматися по драбинці, що вела на горище.

– Не зверни собі шию, Мане.

– Сам бережися. Я тут двічі на день ходжу.

Мане легко піднялася на горище, наповнене пронизливим писком.

– Тихо, малята, – наказала вона. – Посвіти мені, Арно, ось на цю ліворуч.

Арно направив світло лампи на простору клітку, де копошилося штук двадцять пацюків.

– Глянь на ту, що здихає в куті. Уже завтра в мене будуть нові.

– Вони точно заражені?

– Більше вже нікуди. Ти у мені сумніваєшся? І це в знаменний вечір?

– Звичайно, ні. Але краще поклади мені десять замість п'ятьох. Так буде надійніше.

– Якщо хочеш, можу покласти п'ятнадцять. Щоб ти спав спокійно.

Стара підняла ганчірковий мішок, що валявся на підлозі біля клітки.

– Позавчора помер від чуми, – сказала вона, помахуючи мішком в Арно перед носом. – Зараз зберемо з нього бліх і до справи. Посвіти мені.

Арно дивився, як Мане вправляєється з дохлим пацюком.

– Обережніше. Раптом вони тебе вкусять?

– Нічого я не боюся, зрозуміло тобі, – пробурчала Мане.

– Я вся в олії з голови до ніг. Ти задоволений?

Через десять хвилин вона кинула пацюка в смітник і простягнула Арно великого конверта.

– Двадцять дві блохи, – сказала вона, – з запасом.

Він обережно сунув конверт у внутрішню кишеню куртки.

– Я пішов, Мане.

– Відкривай його швидко, одним махом, і сунь під двері. Відкривай, не бійся, ти – володар.

Стара на мить пригорнула його до себе.

– Досить теревенити, – сказала вона. – Тепер твій вихід, бережи тебе Господь, і тримайся подалі від поліцейських.

XV

Адамберг з'явився на роботі о дев'ятій ранку. В суботу, короткий робочий день, народу було мало, дрилі перестали

тарахкотіти. Данглара ще не було, певно, пожинав плоди вчорашнього омолодження в «Вікінгу». А в нього від минулої доби залишилося тільки особливе відчуття після ночі, проведеної з Каміллою, деяка знемога в м'язах ніг і спини, що залишалася з ним десь дві години, ніби приглушена луна, що звучала в його тілі. Потім це минеться.

Весь ранок він знову обдзвонював поліцейські ділянки. Ніяких ознак, ні однієї підозрілої смерті в будинках, позначених четвірками. Зате зареєстровано три нових скарги про псування майна в 1-ому, 16-ому і 17-ому округах. Знову ті ж четвірки і той же напис CLT. Наостанок він подзвонив Брею в поліцейське управління.

Брей був дружелюбною людиною зі складним характером, іронічним естетом і талановитим кулінаром – якості, які не дозволяли йому судити про людей поспіхом. На набережній Орфевр, де призначення Адамберга главою відділу по розслідуванню вбивств багатьох схвилювало, з огляду на його повільність, недбалість в одязі і загадкові успіхи в розкритті злочинів, Брей був одним з тих рідких людей, котрі приймали Адамберга таким, який він є, не намагаючись його переробити. Така терпимість була тим більше цінна, що Брей займав впливову посаду в Префектурі.

– Якщо в цих будинках що-небудь станеться, – закінчив Адамберг, – будь добрий, дай мені знати. Я вже давно за ними стежу.

– Тобто передати справу тобі?

– Так.

– Добре, розраховуй на мене, – сказав Брей. – Хоча на твоєму місці я б не турбувався. Такі хлопці, як твій недільний художник, звичайно прості нездари.

– І все-таки я турбуюся. І стежу за ним.

– У вас уже ґрати поставили?

– Два вікна залишилося.

– Приходь до мене вечеряти. Я приготую суфле зі спаржі з крвелем. Навіть ти здивуєшся.

Адамберг, посміхаючись, повісив трубку і пішов обідати, сунувши руки в кишені. Години три він бродив під хмурым вересневим небом і знову з'явився в карному розшуку далеко після полудня.

Незнайомий поліцейський піднявся при його появі.

– Бригадир Ламарр, – відразу відрекомендувався він, смикаючи гудзика на куртці й уп'явшись очима в стіну. – У тринадцять годин сорок одну хвилину вам телефонували. Той, що дзвонив назвався Ерве Декамбре і хотів, щоб ви передзвонили йому по зазначеному номері, – закінчив він, протягаючи записку.

Адамберг оглянув Ламарра, намагаючись піймати його погляд. Замучений гудзик упав на підлогу, але той продовжував стояти, витягнувши руки по швах. Своім високим ростом, світлим волоссям і блакитними очима він нагадував хазяїна «Вікінга».

– Ви нормандець, Ламарр? – запитав Адамберг.

– Так точно, комісарє. Народився в Гранвілі.

– Вас надіслали з жандармерії?

– Так точно, комісарє. Я брав участь у конкурсі, щоб мене перевели до столиці.

– Можете підняти свій гудзик, бригадирє, і сісти – сказав Адамберг.

Ламарр скорився.

– І намагайтеся дивитися мені в очі.

На обличчі бригадира відбилася легка паніка, він уперто продовжував дивитися в стіну.

– Це потрібно для роботи, – пояснив Адамберг. – Докладіть зусиль.

Бригадир став повільно повертати обличчя.

– Досить, – зупинив Адамберг. – Більше не потрібно. Дивіться в очі. Тут, бригадире, ви серед поліцейських. У відділі розслідування вбивств, як деінде потрібний такт, людське відношення і природність. Вам треба буде втиратися в довіру, вистежувати, бути невидимкою, випитувати, вірити на слово, а також утирати сльози. Такого, як ви, помітиш за сотню льє, і ви напружений немов бик перед нападом. Ви маєте вчитися розслаблюватися, хоча так швидко цьому не навчишся. Перше правило – дивіться на інших людей.

– Добре, комісарє.

– Дивіться їм в очі, а не в чоло.

– Так, комісарє.

Адамберг відкрив блокнота і відразу записав: Вікінг, гудзик, погляд у стіну – дорівнює Ламарр.

Декамбре зняв трубку після першого ж дзвоника.

– Мені здалося доцільним попередити вас, комісарє, що наш знайомий перейшов межу.

– Тобто?

– Краще я вам прочитаю сьогоднішні «дивні» записки, ранкову і денну. Ви слухаєте?

– Так.

– Перша – продовження щоденника того англійця.

– Сепіса.

– Пепіса, комісарє. Сьогодні, сам того не бажаючи, я побачив два чи три будинки з червоним хрестом на дверях і написом «Змилуйся над нами, Боже». Сумне видовище, і якщо пам'ять не зраджує мені, таке я бачу вперше.

– Погана справа.

– Це м'яко сказано. Червоним хрестом позначали будинки, заражені чумою, щоб перехожі обходили їх стороною. Виходить, Пепіс тільки-но з нею зустрівся. Насправді, хвороба з'явилася в передмістях уже давно, але Пепіс жив у багатому кварталі і нічого про це не знав.

– А друга записка? – перебив Адамберг.

– Вона ще гірше. Зараз прочитаю.

– Тільки не так швидко, – попросив Адамберг.

– 17 серпня, помилкові слухи передують лиху, хтось тремтить, дехто сподівається на допомогу знаменитого доктора Ренсана. Марні надії – 14 вересня чума ввійшла в місто. Першим, вона вразила квартал Руссо, де один за одним стали з'являтися небіжчики. Маю вам сказати, оскільки ви не бачите тексту, що в ньому безліч крапок. Цей тип просто одержимий. Він не може обірвати фразу оригіналу, не позначивши цього в тексті. Більш того, слова «17 серпня», «14 вересня» і «квартал Руссо» інакше надруковані. Швидше за все, він змінив дати і назву місця, що зазначені в тексті, і підкреслює це, змінюючи написання. Так я думаю.

– А в нас сьогодні 14 вересня, чи не так? – запитав Адамберг, що завжди плутав дати на один-два дні.

– Точно так. Отже, цей псих заявляє, що сьогодні чума ввійшла в Париж і когось убила.

– На вулиці Жана-Жака Руссо.

– Ви гадаєте саме там?

– На цій вулиці є будинок, позначений четвіркою.

– Якою четвіркою?

Адамберг вважав, що Декамбре настільки обізнаний у цій справі, що йому відомо про все, що робить провісник чуми. Тепер же він переконався, що при усій своїй начитаності Декамбре, вочевидь, нічого не знав про значення четвірок, як і ерудит Данглар. Виходить, цей талісман не такий вже відомий, і той, хто ним користується має бути надзвичайно обізнаним у цьому питанні.

– У будь-якому випадку, – зробив висновок Адамберг, – ви можете продовжувати без мене, ця історія може стати вам у пригоді, як раднику з життєвих питань. Прекрасний екземпляр для колекції, як для вашої, так і для глашатая. Ну, а що до погрози злочину, про неї, я думаю, можна забути. Наш знайомий пішов іншим шляхом, він обмежився символами, як сказав би мій заступник. Тому що в цю ніч на вулиці Жана-Жака Руссо не відбулося рівно нічого, та й в інших розмальованих будинках теж. А наш приятель усе продовжує малювати. Нехай собі малює скільки заманеться.

– Що ж, тим краще, – після деякого мовчання сказав Декамбре. – Дозвольте сказати, що я був рад познайомитися з вами ближче, і пробачте, що змусив вас витратити час даремно.

– Зовсім ні. Я вмю цінувати всякий витрачений час.

Адамберг повісив трубку і вирішив, що з роботою в цю суботу покінчено. У папці поточних справ не було нічого такого, що не могло почекати до понеділка. Перш ніж залишити кабінет, він звірився з записною книжкою, щоб згадати ім'я жандарма з Гранвілю і попрощатися з ним.

Крізь поріділі хмари знову світило сонце, і місто набрало трохи томливого літнього вигляду. Адамберг зняв куртку, закинув її на плече і, не поспішаючи, направився до ріки. Йому здавалося, що парижани забули, що в них є ріка. Якою би брудною вона не була, Сена завжди залишалася його притулком, з її неквапливим рухом, запахом праної білизни і лементом птахів.

Спокійно крокуючи по маленьких вуличках, він подумав, що це добре, що Данглар залишився переварювати кальвадос вдома. Йому хотілося поховати історію з четвірками без свідків. Данглар був правий. Невизнаний художник чи маніяк-символіст, псих, що малює четвірки, жив сам по собі, у світі, який не мав до них ніякого відношення. Адамберг програв – наплювати, і це було на краще. Він ніколи не пишався перемогами в суперечках із Дангларом, але свою поразку волів пережити на самоті. У понеділок він визнає свою помилку, і четвірки стануть таким же анекдотом, як історія з гігантськими божими корівками в Нантеї. Хто йому про це розповідав? Здається, фотограф із ластовинням. А як його кличуть? Уже забув.

XVI

У понеділок Адамберг сказав Данглару, що справу про четвірки закрито. Як добре вихована людина, Данглар не дозволив собі ніяких зауважень, а тільки кивнув.

У вівторок о п'ятнадцятій на третю подзвонили з комісаріату 1-го округу і повідомили, що в будинку номер 117 по вулиці Жана-Жака Руссо виявлено труп.

Адамберг дуже повільно поклав трубку, як роблять

уночі, не бажаючи нікого будити. Але зараз був білий день. І він не збирався щадити чийсь сон, а навпаки, сам хотів заснути, тихенько впасти в забуття. Іноді він боявся самого себе, і у такі моменти навіть мріяв знайти тихий захисток, де можна мляво згорнутися клубочком і назавжди відкараскатися від білого світу. Він не любив хвилин, коли виявлявся правий усупереч усякому здоровому глузду. На коротку мить його це пригнічувало, йому раптом здавалося, що на нього давить і все псує цей згубний дарунок, піднесений феєю Карабоссою у день його народження. Вона схилилася над його колискою зі словами: «Раз ви не запросили мене на хрестини – у чому немає нічого дивного, адже батьки бідні, як Іов, і святкують народження дитини самі в піренейській глухомані, загорнувши його в краще покривало, – раз ви забули про мене, нагороджую цю дитину даром передчувати всяку мерзенність задовго до того, як її помітять інші». А, може, вона сказала якимось інакше, краще, адже фея Карабосса аж ніяк не була невігласкою, чи дурно вихованою особою.

Це невдоволення тривало недовго. По-перше, тому що Адамберг зовсім не збирався звертатися клубочком, оскільки любив одну половину дня проводити стоячи, іншу – на ходу, а по-друге, тому що не вірив у те, що в нього є дар. Зрештою, те, що він передчував на початку історії з четвірками, було цілком логічно, навіть якщо ця логіка і не була настільки ясною, як у його колеги Данглара, і навіть якщо він був не в силах пояснити її прихований механізм. Йому здавалося очевидним, що ці четвірки з самого початку несли в собі погрозу, це було так само ясно, ніби їхній автор написав: «Я тут. Дивіться на мене і бережіться». Очевидним

було і те, що ця погроза зроста і перетворилася в справжню небезпеку, коли до нього з'явилися Декамбре і Ле Герн, щоб розповісти про провісника чуми, який лютував з того самого дня. Очевидно, що ця людина насолоджувалася трагедією, яку власноручно готувала. Ясно, що вона не зупиниться на півдорозі і зрозуміло, що ця історія про смерть, оголошена з такими мелодраматичними подробицями, може закінчитися трупом. Усе було логічно, і Декамбре побоювався цього не менше, ніж він сам.

Жахливий спектакль, замислений автором, його пихатість і заплутаність не лякали Адамберга. У цих дивинах було щось давно знайоме і показове. Перед ними був рідкий тип неврівноваженого вбивці з непомірною, защемленою гординою, який зводив собі пам'ятник, гідний його приниження й амбіцій. Набагато складніше було зрозуміти, чому він ховався за стародавньою маскою чуми.

Розповідь комісара 1-го округу була ясною і короткою: за словами поліцейських, що знайшли тіло, труп був чорним.

– Збирайтеся, Дангларе, – сказав Адамберг, проходячи повз кабінет заступника. – Терміновий збір усієї команди, у нас труп. Лікар і експерти вже в дорозі.

У такі хвилини Адамберг умів діяти відносно швидко, і Данглар поспішив зібрати людей і прослідувати за ним, не чекаючи пояснень.

У той час, коли два лейтенанти і бригадир сідали на задні сидіння машини, комісар притримав Данглара за рукав.

– Зачекайте, Дангларе. Не варто заздалегідь лякати цих хлопців.

– Їх кличуть Жюстен, Вуазене і Керноркян, – сказав Данглар.

– Плід визрів. На вулиці Жана-Жака Руссо виявлено труп. На дверях будинку недавно були намальовані десять перевернених четвірок.

– Чорт, – пробурмотів Данглар.

– Убитий – чоловік років тридцяти, білий.

– Це важливо, що білий?

– Так, тому що тіло в нього чорне. У нього почорніла шкіра. І язик.

Данглар наморщив чоло.

– Чума, – сказав він. – «Чорна смерть».

– Саме так. Але я не думаю, що ця людина вмерла від чуми.

– Чому ви так упевнені?

Адамберг знизав плечима.

– Не знаю. Просто це було б занадто. У Франції давним-давно немає чуми.

– Але нею все одно можна заразити.

– Насамперед треба дістати бацилу.

– Це цілком можливо. У наукових інститутах повно бацил Йерсена, навіть у Парижі є, і всім відомо, де вони знаходяться. Який-небудь ловкач цілком зумів би їх роздобути.

– Що ще за Йерсен?

– Це їхня назва. Ім'я і прізвище: *Yersinia pestis*. Характер: чумна бацила. Професія: вікова вбивця. Число жертв: десятки мільйонів. Рушійна сила: покарання.

– Покарання, – промурмотав Адамберг. – Ви впевнені?

– Тисячі років ніхто не сумнівався в тому, що чума

послана на землю самим Господом Богом карою за наші гріхи.

– Знаєте, що я вам скажу, не хотілося б мені зустрітися з Богом на вузькій стежинці. Це все правда, Дангларе?

– Правда. Вона самий справжній бич Божий. І уявіть, що якийсь тип розгулює з нею у кишені, це ж усе одно, що бомба.

– А якщо все не так, Дангларе. Якщо хтось хоче змусити нас повірити, що якийсь тип носить у своїй кишені цей бич Божий, тоді це катастрофа. Як тільки ця звістка пошириться, місто буде охоплене панікою. На нас чекає жахливий масовий психоз.

З машини Адамберг зателефонував до загону.

– Карний розшук, лейтенант Ноель, – роздався різкий голос.

– Ноель, візьміть з собою когось, кого-небудь не дуже балакучого, чи ні, візьміть ту жінку, брюнетку, трохи сором'язливу...

– Ви маєте на увазі лейтенанта Елен Фруасі, комісаре?

– Так, її, і відправляйтеся на перехрестя Едгар-Кіне-Деламбр. Перевірте здалеку, чи вдома такий собі Декамбре, він живе на розі вулиці Гьоте, і залишайтеся там до вечірнього оголошення.

– До чого?

– Зрозумієте, коли побачите. О шостій з чимось один тип залізе на ящик. Залишайтеся там поки вас не змінять і пильнуйте. Особливо простежте за публікою навколо глашатая. Я передзвоню.

П'ятеро чоловіків піднялися на шостий поверх, де на них чекав комісар 1-го округу. Усі четвірки вже були стерті,

але на дверях без зусиль можна було розгледіти залишки чорної фарби.

– Комісар Девійяр, – шепнув Данглар Адамбергу перш, ніж вони дійшли до останньої площадки.

– Спасибі, – подякував той.

– Схоже, справу доручено вам, Адамбергу? – спитав Девійяр, потискуючи йому руку. – Мені тільки-но телефонували з Управління.

– Так, – відповідав Адамберг. – Я почав займатися нею ще до того, як вона виникла.

– Прекрасно, – у Девійяра був стомлений вигляд. – А то на мені ще пограбування відеопрокату чі штук тридцять розторощених тачок у моєму районі. Справ на тиждень вистачить. Так вам відомо, хто цей хлопець?

– Ні, Девійяре.

Розмовляючи з колегою, Адамберг прикрив двері, щоб оглянути її поверхню. Вона була чистою, ні найменшого натяку на фарбу.

– Рене Лорьйон, холостяк, – повідомив Девійяр, переглядаючи свої нотатки, – тридцять два роки, власник гаража. Перед законом чистий, ніколи не затримувався. Тіло знайшла покоївка, вона приходить кожного вівторка.

– Не пощастило, – сказав Адамберг.

– Це точно. У неї була істерика, її забрала донька.

Девійяр сунув Адамбергу в руку свої нотатки, той вдячно кивнув. Потім підійшов до тіла, і група експертів розступилася. На підлозі догори обличчям лежав оголений чоловік із схрещеними на грудях руками. На ногах, грудній клітці, руках, тулубі й обличчі було з десятків широких, чорних, як сажа, плям. З рота вивалився чорний язик. Адамберг опустився на коліна.

– Нам підсунули липу? – запитав він у медексперта.

– Не жартуйте, комісарє, – сухо відповів лікар. – Я ще не встиг оглянути тіло, але ця людина дійсно мертва, і мертва вже довгий час. Якщо судити по слідах на шиї, які можна розгледіти під чорним шаром, його задушили.

– Так, – м'яко сказав Адамберг, – я не це мав на увазі.

Він підібрав небагато чорного порошку, розсипаного на підлозі, потер його між пальцями і витер руки об штани.

– Це вугілля, – промурмотав він. – Його вимазали вугіллям.

– Схоже на те, – сказав один з експертів.

Адамберг оглянувся.

– Де його одяг? – запитав він.

– Лежить у кімнаті охайно складений, – відповів Девійяр. – Черевики під стільцем.

– Ніякого злому? Грабежу?

– Нічого. Або Лорьйон сам відкрив убивці, або той потихеньку відімкнув замка відмичкою. Думаю, варто дотримуватися другої версії. Якщо я правий, це спрощує справу.

– Думаєте, фахівець попрацював?

– Цілком імовірно. Майстерно відмикати двері відмичкою у школі не вчать. Цей тип певно побував за ґратами і досить довго, тому що встиг навчитися. Тоді, він є в картотеці. Якщо він залишив хоч найменший відбиток, ви його за два дні піймаєте. Чого я вам і бажаю, Адамбергу.

Троє експертів мовчки ворожили, один над мертвим тілом, другий над замком, третій над меблями. Адамберг повільно пройшовся кімнатою, заглянув у ванну, на кухню, у маленьку акуратну спальню. Потім, надягнувши рука-

вички, став механічно відкривати двері шафи, тумбочку, шухляди комода, письмового столу, буфета. Тільки на кухонному столі були сліди безладдя, і Адамберг зупинився біля великого конверта кольору слонової кістки, що лежав на стопці листів і газет. Він був рівно надрізаний. Комісар довго дивився на нього, не торкаючи, очікуючи поки ця картинка займе своє місце в його пам'яті. На це пішло дві чи три хвилини. Звичайно Адамберг довго запам'ятовував прізвища, назви, правила орфографії і синтаксису й усе, що мало відношення до письма, а от картинку відкладалися в його голові відразу. У нього була феноменальна зорова пам'ять, яка дозволяла йому схоплювати усе навколишнє в усій повноті, від кольору хмар, до відірваного гудзика на рукаві Дев'яра. Чітка картинка спливла перед його очима: у відділку напроти нього сидить Декамбре і дістає пачку «дивних» послань з великого конверта кольору слонової кістки, світло-сірого зсередини. Точно такий же конверт лежав зараз перед ним на стопці газет. Він знаком підкликав фотографа і попросив зробити кілька знімків, а сам у цей час погортав блокнота, щоб згадати його прізвище.

– Спасибі, Бартено, – сказав він.

Потім узяв конверта і відкрив його. Там було порожньо. Тоді Адамберг перевірів іншу пошту: усі конверти були розкриті рукою, і в кожному ще лежав лист. У сміттєвому відрі серед відходів, що пролежали там, щонайменше, дня три, були два порваних конверти і багато зім'ятих листків, але жоден з них не підходив по розміру до конверта слонової кістки. Він встав і задумливо сполоснув рукавички під краном. Чому убитий зберіг порожній конверт? І чому він не надірвав його просто руками, як інші листи?

Він повернувся до великої кімнати, де експерти вже закінчили роботу.

– Я можу йти, комісаре? – спитав лікар, не знаючи, до когó звертатися, до Девійяра чи Адамберга.

– Йдіть, – відповів Девійяр.

Адамберг поклав конверт у прозорий пакетик і віддав одному з лейтенантів.

– Відправте разом з усім іншим на експертизу, – сказав він. – Позначте – важливо і терміново.

Годину потому він залишив будинок, коли виносили труп. Два офіцери затрималися, щоб допитати сусідів.

XVII

О п'ятій годині вечора двадцять три співробітники карного розшуку зібралися навколо Адамберга, розставивши стільці серед шматків штукатурки. Не було тільки Ноеля і Фруасі, які вели спостереження на площі Едгар-Кіне, і двох офіцерів, що залишилися на вулиці Жана-Жака Руссо.

Спочатку Адамберг кнопками прикріпив план Парижа на щойно пофарбовану стіну. Потім, мовчки, звіряючись зі списком, устромив великі червоні шпильки в чотирнадцять будинків, позначених четвірками, а п'ятнадцяту, зелену, у будинок, де сталося вбивство.

– 17 серпня, – почав Адамберг, – у нас з'явився тип, що має намір убивати людей. Назвемо його CLT. Цей CLT не збирається закусивши вудила хапати за горлянку першого стрічного. Спочатку він ретельно готується і витрачає на це майже цілий місяць, а, можливо, усе почалося набагато

раніше. Атакує він на двох фронтах. Перший: він вибирає будинки в Парижі і вночі малює на дверях квартир чорні цифри.

Адамберг увімкнув проектора, і на білій стіні з'явилася велика перевернена четвірка.

– Ця четвірка не проста, вона дзеркально перевернена, у неї широка ніжка і дві поперечні палички на кінці. Усі малюнки зроблені наче під копірку. Внизу праворуч він пише три заголовні букви CLT. На відміну від четвірок, ці букви написані просто і без візерунків. Він малює на дверях усіх квартир, *крім однієї*. Ці пропущені двері обрані випадково. Будинки, мабуть, також вибираються навмання. Вони розташовані в одинадцятьох різних округах, на великих проспектах чи затишних вуличках. Номера будинків варіюються: парні і непарні, самі будинки різної архітектури й різних епох, багаті і бідні. Спадає на думку, що CLT прагне до розмаїття в усьому. Начебто він хоче сказати, що може наздогнати кожного, ніхто від нього не сховається.

– А мешканці цих будинків? – запитав один лейтенант.

– Про них пізніше, – сказав Адамберг. – Нам удалося дізнатися, що означає ця перевернена четвірка. У минулому такий знак був талісманом від чуми.

– Якої ще чуми? – запитав хтось.

Адамберг без зусиль впізнав кущисті брови бригадира.

– На світі існує тільки одна чума, Фавре. Дангларе, будьте ласкаві, нагадайте нам двома словами.

– Чума з'явилася на Заході в 1347 році, – почав Данглар. За п'ять років вона спустошила Європу від Неаполя до Москви, і забрала тридцять мільйонів життів. Цю найстрашнішу хворобу в історії людства називали *Чорною смер-*

тю. Ця назва важлива для слідства. Чума прийшла...

– Двома словами, Дангларе, – перебив Адамберг.

– Потім епідемії спалахували майже кожні десять років, спустошуючи цілі області, і остаточно зникла вона тільки у вісімнадцятому столітті. Я ще не сказав ні про ранне середньовіччя, ні про сучасність, ні про епідемії на Сході.

– Дуже добре, досить. Цього вистачить, щоб зрозуміти, про що йдеться. Ми говоримо про чуму, корені якої йдуть глибоко в історію, вона вбиває кожного п'ятого за десять днів.

Після цих слів почулося загальне бурмотання. Сунувши руки в кишені і дивлячись у підлогу, Адамберг чекав, поки знову настане тиша.

– А хіба чоловік з вулиці Руссо помер від чуми? – непевно запитав хтось.

– Зараз дійдемо і до цього. Другий фронт дії убивці: 17 серпня CLT робить перше оголошення в громадському місці. Його вибір припав на перехрестя Едгар-Кіне-Деламбр, де один тип обрав собі стародавню професію глашатая і має деякий успіх.

Піднялася чиясь рука.

– Як він це робить?

– Він прив'язує до дерева урну, що висить там день і ніч, і люди кладуть у неї записки, які потрібно прочитати, як я припускаю, за невелику винагороду. Три рази на день глашатай збирає пошту і читає її на площі.

– Нісенітниця якась, – сказав хтось.

– Може бути, але справа процвітає, – відповів Адамберг.

– Продавати слова не дурніше, ніж продавати квіти.

– Чи бути поліцейським, – почулося зліва.

Адамберг помітив хто говорив – невисокий усміхнений офіцер, із просивиною в рідкому волоссі, що обрмовувало лисину.

– Чи бути поліцейським, – погодився він. – Послання СЛТ не зрозумілі широкій публіці, та й будь-якій публіці взагалі. Його листи – це короткі уривки зі стародавніх книг, написаних французькою, а іноді й латиною, запечатані у великий конверт кольору слонової кістки. Ці листи набрані на комп'ютері. Є на площі одна людина, що розуміється на стародавніх книгах, яку ці листи зацікавили настільки, що вона вирішила в них розібратися.

– Хто він і чим займається? – запитав якийсь лейтенант із блокнотом на колінах.

Адамберг секунду забарився.

– Його прізвище Декамбре, – сказав він. – Він на пенсії і підробляє радником з життєвих питань.

– На цій площі всі недоумкуваті, чи що? – запитав інший.

– Можливо, – сказав Адамберг. – Але все залежить від того, як на це подивитися. Коли бачиш речі здалеку, все завжди здається правильним. А якщо підійти ближче і приглядітися, починаєш помічати, що всі навколо більш-менш психи, на цій площі, чи на іншій, десь далеко чи серед нас самих.

– Я не згодний, – крикнув Фавр. – Тільки хворий може викрикувати на площі різну нісенітницю. Пішов би та уставив гарненько, відразу мозки прочистяться. На вулиці Гьоте будь-яка повія за три сотні ноги розсуне.

Почулися смішки. Адамберг спокійно оглянув присутніх, і там, куди він дивився, сміх стихав, нарешті його погляд зупинився на бригадірі.

– Я казав, Фавре, що серед нас є психи.

– Послухайте, комісарє... – підскочив Фавр, почервонівши.

– Мовчати, – обірвав його Адамберг.

Приголомшений, Фавр звалився на стілець, немов його вдарили. Адамберг трохи помовчав, схрестивши на грудях руки.

– Я вже просив вас думати, перш, ніж відкривати рота, Фавре, – ще повільніше заговорив Адамберг. – Прошу вас про це вдруге. У вас же є мозки, так пошукайте їх. А не вийде знайти, покотитися з очей геть, подалі від карного розшуку.

Втративши інтерес до Фавра, він знову глянув на план Парижа і продовжив:

– Цьому Декамбре вдалося збагнути сенс послань CLT. Усі вони узяті зі стародавніх трактатів про чуму та одного особистого щоденника, де про неї йдеться. Протягом місяця CLT обмежувався описом ознак цієї хвороби. Потім він пішов далі й оголосив про прищестя чуми в місто минулої суботи, у «кварталі Руссо». Через три дні, тобто сьогодні, було виявлено перший труп у будинку розмальованому четвірками. Жертва – молодий власник гаража, холостяк, серйозна людина, до кримінальної відповідальності не притягався. Його знайшли цілком роздягненим із чорними плямами на тілі.

– *Чорна смерть*, – роздався той же голос, що запитував про причину смерті.

Адамберг розгледів сором'язливого юнака з ще підлітковими рисами обличчя і великими зеленими очима. Поруч з ним піднялася жінка з масивним, невдоволеним обличчям.

– Комісарє, – сказала вона, – чума – страшенно заразна хвороба. У нас ніяких доказів, що ця людина вмерла не від чуми. А ви брали з собою чотирьох поліцейських на місце злочину, навіть не дочекавшись висновку лікаря.

Адамберг задумливо підпер підборіддя кулаком. Ці збори, які він скликав, щоб повідомити надзвичайну інформацію, потихеньку перетворювалися на ознайомче тренування з перевіркою досвіду.

– Чума, – сказав Адамберг, – не передається при контактi з хворим. Цю хворобу переносять гризуни, зокрема пацюки, інфекція передається людині через укуси заражених бліх.

Адамберг зовсім недавно вичитав це в словнику.

– Коли я привів із собою чотирьох чоловік, – продовжував він, – було вже ясно, що людина вмерла не від чуми.

– Чому? – запитала жінка.

Данглар прийшов на допомогу комісару.

– Глашатай прочитав оголошення про прихід чуми у суботу, – сказав він. – Лор'єон вмер у ніч з понеділка на вівторок, три дні потому. Слід знати, що після зараження мінімальний термін від початку хвороби до смерті – п'ять днів, за винятком найрідших випадків. Виходить, наявність справжньої чуми треба відразу виключити.

– А чому б і ні? Він міг заразитися раніше.

– Ні. CLT – маніяк. А маніяки не шахраюють. Якщо він оголосив чуму в суботу, він і заразить у суботу.

– Може й так, – жінка сіла, трохи заспокоєна.

– Хазяїн гаража був задушений, – сказав Адамберг. – А потім його тіло намазали деревним вугіллям, звичайно, для того, щоб імітувати симптоми хвороби і нагадати про її назву. Виходить, у CLT немає чумної бацили. Це не який-

небудь лаборант-фантазер, що розгулює зі шприцом у сумці. Він діє символічно. Але очевидно, що сам він у це вірить і вірить дуже сильно. На дверях жертви не було четвірки. Нагадую вам, що ці четвірки не погроза, а *захист*. Тільки той, чиї двері неторкані – поставлений під удар. CLT вибирає жертву заздалегідь і захищає інших жителів своїми малюнками. Це піклування про інших, доводить, його переконаність у тому, що він сіє справжню чуму. Виходить, він б'є не наосліп: убиває одного і захищає інших, тих, хто, на його думку, не заслуговує кари.

– Він вважає, що убиває чумою, хоча сам душить? – запитав офіцер праворуч. – Якщо він настільки вірить у власні фантазії, виходить, він – достеменний шизофренік?

– Зовсім не обов'язково, – сказав Адамберг. – CLT має справу з уявлюваним світом, у якому, як йому здається, все по-справжньому. Це не так уже й рідко буває: багато людей вірять, що майбутнє можна пророчити по картах чи по кавовій гушавині. І такі є всюди, отут і там, на сусідній вулиці і навіть серед нас. Яка різниця? Деякі вішають над ліжком Святу Діву, переконані, що ця статуетка, створена руками людини, і куплена за шістьдесят дев'ять франків, *дійсно* захистить їх. Вони розмовляють із нею і розповідають про своє життя. І в чому ж різниця? А різниця в тому, лейтенанте, де проходить межа між уявленням про реальність і самою реальністю, а це залежить від світогляду цієї людини і її культури.

– Але ж тоді, – перебив сивий офіцер, – будуть й інші жертви? Ті, чиї двері неторкнуті, їх очікує доля Лор'йона?

– Цього і треба боятися. Сьогодні ввечері біля чотирнадцяти чистих дверей буде виставлена охорона. Але нам

відомі не всі позначені будинки, а тільки ті, мешканці яких приходили скаржитися. Можливо, у Парижі їх ще штук двадцять, а то й більше.

– А може зробити оголошення? – запитала жінка. – Щоб попередити людей?

– У тому-то й справа. Це, може викликати загальну паніку.

– Треба сказати тільки про четвірки, – запропонував сивий. – А в подробиці не вдаватися.

– Все одно все просочиться, так чи інакше, – сказав Адамберг. – А якщо не просочиться, СЛТ подбає про те, щоб посіяти страх. Цим він і займається з самого початку. Якщо він вибрав для своєї мети глашатая, то тільки тому, що не зміг придумати нічого кращого. Ці мудровані об'яви швидко виявилися б у сміттевому відрі, надрукуй він їх у газетах. Тому почав він досить скромно. Якщо сьогодні ввечері про нього заговорять ЗМІ, перед ним, відкриється проторований шлях. Утім, це справа декількох днів. Він і сам відкриє собі дорогу. Якщо він буде продовжувати в тому ж дусі й убивати, якщо буде сіяти чорну смерть, на нас чекає не тільки паніка.

– Що ви вирішили, комісаре? – тихо запитав Фавр.

– Врятувати життя людей. Ми зробимо офіційну заяву, у якій попросимо жителів будинків розмальованих четвірками звернутися до поліції.

Роздався гул загального схвалення. Адамберг почувався втомленим, цей вечір був занадто поліцейським. Він із задоволенням сказав би просто «всім за роботу, і кожний діє на власний розсуд». Але замість цього довелося викладати факти, сортувати питання, направляти хід слідства, розпо-

діляти завдання. А ще наводити порядок і затверджувати свій авторитет. На мить йому пригадалося, як він у дитинстві біжить голяка по гірському сонячному плаю, і він запитав себе, якого чорта йому тут треба, чому йому доводиться навчати двадцять три дорослих поліцейських, що стежать за ним очима, як за маятником.

Та ні, він прекрасно пам'ятав, для чого він тут. З'явився тип, що душить людей, і він має його знайти. Це його робота, не давати вбивати людей.

– Отже, наше перше завдання, – підсумував Адамберг, встаючи, – захистити потенційних жертв. Друге – збір інформації про ці жертви і пошук будь-якого зв'язку між ними: родина, вік, стать, професія, соціальний стан та інше. Третє – спостереження за площею Едгар-Кіне. Четверте завдання, що і без того всім ясне – це пошук убивці.

Перш ніж продовжити, Адамберг, двічі, не поспішаючи, пройшовся туди-сюди кімнатою.

– Що нам про нього відомо? Це може бути жінка, таку можливість не варто виключати. Я, особисто, думаю, що це чоловік. Усі ці літературні викрутаси, самовиставляння, видають чоловічу пиху, бажання виділитися, показати свою силу. Якщо підтвердиться, що жертва була задушена, можна буде вважати, що вбивця – чоловік. Він добре ерудований, навіть дуже добре, такий собі грамотій. Досить заможний, тому що в нього є комп'ютер і принтер. Можливо, любитель розкоші. Конверти, які він використовує, великі й дорогі. Він непогано малює, педантичний і любить охайність. Напевно одержимий нав'язливими ідеями. А виходить, боязкий і марновірний. І, нарешті, можливо, має кримінальне минуле. Якщо експертиза підтвердить, що

замок було розкрито відмичкою, треба буде копати в цьому напрямку. Відібрати всіх злочинців з ініціалами CLT, якщо, звичайно, це його підпис. По суті, нам нічого не відомо.

– А що з чумою? До чого тут вона?

– Коли ми це з'ясуємо, тоді і піймаємо його.

Зарухалися стільці, і збори скінчилися.

– Розподіліть обов'язки, Дангларе, я вийду пройтися хвилин на двадцять.

– Мені підготувати офіційну заяву?

– Так, будьте ласкаві. У вас вийде краще, ніж у мене.

Оголошення пролунало по всіх каналах у восьмигодинних новинах. Адріан Данглар склав коротке повідомлення з проханням до жителів будинків, де з'явилися четвірки, негайно сповіщати про це в найближчий відділок поліції. У заяві говорилося, що це необхідно для затримання банди злочинців.

Починаючи з половини дев'ятого, телефони карного розшуку дзвонили безперервно. Третина відділку чергувала на місці, Данглар і Керноркян сходили за продуктами і вином й розмістили їх на верстаті електриків. До пів на десяту було зареєстровано ще чотирнадцять розмальованих будинків, і Адамберг позначив їх на плані Парижа червоними шпильками, у цілому виходило двадцять дев'ять. Був складений список будинків за хронологічним порядком появи четвірок. Жителі двадцяти восьми недоторканих квартир тепер були переписані і на перший погляд, між ними не було абсолютно нічого спільного. Тут були великі родини й одинаки, жінки, чоловіки, молоді, зрілі, старі, усіх віків, статей, професій і соціального стану. На початку

дванадцятої Данглар доповів Адамбергу, що в кожному розмальованому будинку біля кожних недоторканих дверей виставлено охорону.

Адамберг відпустив агентів, що працювали надурочно, замінив їх нічними черговими, узяв службову машину і поїхав на площу Едгар-Кіне. Тут на пост тільки-но заступили лисий офіцер і масивна жінка, та сама, що агресивно розпитувала Адамберга на зборах. Він побачив, що вони спокійно розмовляють, зручно вмостившись на лавці, однак, не випускаючи з виду урни, що висить на дереві в п'ятнадцятьох метрах від них. Адамберг непомітно з ними привітався.

– Стежте уважно за розміром конверта, – сказав він. – Якщо повезе, його буде видно у світлі ліхтаря.

– Нікого не затримувати? – запитала жінка.

– Просто спостерігайте. Якщо хтось здасться вам підозрілим, простежте за ним потихеньку. У під'їзді будинку навпроти чергують два фотографи. Вони знімуть кожного, хто наблизиться до урни.

– Коли нас змінять? – спитала жінка, позіхаючи.

– О третій ночі.

Адамберг зайшов до «Вікінгу» і побачив Декамбре за віддаленим столиком у товаристві глашатая і ще п'яти чоловік. Тільки-но він з'явився розмови стихли, немов розладився оркестр. Він зрозумів – усі за цим столом знали, що він з поліції. Декамбре вирішив грати у відкрити.

– Комісар Жан-Батіст Адамберг, – представив він. – Познайомтеся, комісаре, – Лізбета Гластон, співачка, Дамас Вігье з «Ролл-Райдера», його сестра Марі-Бель, Кастильон, коваль на пенсії, і наше диво Єва. Жосса Ле Герна ви вже

знаєте. Не бажаєте чарочку кальвадосу?

Адамберг відмовився.

– Можна вас на два слова, Декамбре?

Лізбета, не соромлячись, легенько смикнула комісара за рукав. Адамбергу була знайома ця безпосередність, яку ні з чим не переплутаєш, це свійське поводження, немов їм доводилося посиджувати на одній лаві в поліції, ця розв'язна невимушеність повій, звичних до постійних облав.

– Слухайте, комісаре, – сказала вона, оглядаючи його з голови до ніг, – ви що, сьогодні ввечері готуєте засідку? Маскуєтесь?

– Ні, я завжди так ходжу.

– Та ви, я дивлюся, не любите себе втомлювати. Ну, і безсоромні ці поліцейські.

– По одязі не судять, Лізбето, – сказав Декамбре.

– Іноді судять, – заперечила та. – Цей хлопець явно не любить пускати іншим пил в очі. Чи не так, комісаре?

– Кому це, іншим?

– Жінкам, – посміхнувся Дамас. – Потрібно хоча б жінок уміти вразити.

– Теж мені, розумник знайшовся, – сказала Лізбета, повернувшись до Дамаса, і молодик почервонів до коренів волосся. – Дуже нам потрібно, щоб ви нас вражали.

– От як, – насупився Дамас, – а що ж вам потрібно?

– Нічого, – сказала Лізбета, ляснувши широкою чорною долонею по столу. – Скажи, Єва. Ні любові нам не треба, ні ніжностей, хіба що ящикок квасольки. Зрозумів? От і прикинь.

Єва промовчала, а Дамас спохмурнів, крутячи в руках чарку.

– Ти не права, – тремтячим голосом проговорила Марі-Бель. – Від любові, певна річ, ніхто не відмовиться. Що ж нам ще потрібно?

– Я ж тобі вже сказала – квасолька.

– Дурості, Лізбето, – Марі-Бель схрестила на грудях руки, готова заплакати, – якщо ти і маєш такий життєвий досвід, навіщо ж дражнити інших.

– Так набирайся досвіду, ягнятко, – парирувала Лізбета.
– Я тобі що, стою на заваді?

І раптом вона розсміялася, поцілувала Дамаса в чоло і погладила по голові Марі-Бель.

– Посміхнися, ягня, – сказала вона. – І не вір усьому, що несе товстуха Лізбета. У тітки Лізбети дурний характер. Вона любить задиратися, як солдафон. Правильно робиш, що не піддаєшся. Так і треба. Тільки дивися, не переборщи з досвідом, це я тобі, як знаюча людина кажу.

Адамберг відвів Декамбре в бік.

– Вибачите, – сказав Декамбре, – але мені потрібно дослухати їхню розмову. Адже завтра вони прийдуть до мене за порадою, розумієте? Я ж маю бути в курсі.

– Він закоханий? – запитав Адамберг без особливого інтересу, як людина, що купила недорогий лотерейний квиток і не дуже сподівається виграти.

– Ви про Дамаса?

– Так. Він закоханий у співачку?

– Він нею зачарований. Що ви хотіли мені сказати, комісаре?

– Це сталося, Декамбре, – відповів Адамберг, знижуючи голос. – На вулиці Жана-Жака Руссо виявлено чорний оголений труп. Його знайшли сьогодні вранці.

– Чорний?

– Його задушили, роздягнули і вимазали вугіллям.

Декамбре стис щелепи.

– Я це знав, – сказав він.

– Так.

– Його двері були не торкнуті?

– Так.

– Ви охороняєте інших?

– Так, двадцять вісім осіб.

– Вибачте. Я не сумніваюся, що ви вмієте робити свою справу.

– Мені потрібні ці «дивні» послання, Декамбре, усе, що у вас є, разом із конвертами, якщо ви їх зберегли.

– Ходімо.

Вони перетнули площу, і Декамбре привів Адамберга у свій захарашений кабінет. Щоб посадити комісара, йому довелося прибрати одну стопку книг.

– Ось, – Декамбре простягнув йому пачку листів із конвертами. – З відбитками, як ви здогадуєтеся, нічого не вийде. Спочатку з ними Ле Герн возився, потім я. Мої відбитки вам ні до чого, у вас є всі десять пальчиків у базі даних.

– Мені знадобляться відбитки Ле Герна.

– Вони у вас теж є. Ле Герн побував за ґратами чотирнадцять років тому за велику бійку в Гільвінеці, наскільки я знаю. Як бачите, з нами зручно, вам буде менше турбот. І просити не треба – ми вже у вас у комп'ютері.

– Схоже, на цій площі всі побували за ґратами, Декамбре.

– Є такі місця, де віє особливий дух. Я прочитаю вам

недільне «дивне» послання. Воно було тільки одне: *Сьогодні ввечері, йдучи додому на вечерю, я довідався, що в місті чума. Крапки. Усамітнися у конторі, щоб закінчити листи й упорядкувати мої майнові справи на випадок, якщо Господь здумає призвати мене до себе. Хай здійсниться воля Його!*

– Це продовження «Щоденника» англійця, – здогадався Адамберг.

– Ви праві.

– Сепіса.

– Пепіса.

– А вчорашня записка?

– Учора нічого не було.

– Так, так, – сказав Адамберг. – Він збавляє оберти.

– Не думаю. Ось, що прийшло сьогодні вранці: *Лихо це завжди наготові і до послуг Божих, Він насилає і відводить його, коли захоче.* З цих рядків можна скоріше вивести, що здаватися він не збирається. Зверніть увагу на «завжди наготові» і «коли захоче». Він сурмить перемогу і глузує.

– Уявляє себе надлюдиною, – проговорив Адамберг.

– Це ознака інфантильності.

– Це нам нічого не дає, – Адамберг похитав головою. – Він не дурень. Відтоді, як уся поліція на ногах, він більше не буде вказувати місце. У нього повинні бути розв'язані руки. Він назвав «квартал Руссо», щоб установити зв'язок між злочиним і оголошеною ним чумою. Можливо, надалі він стане менш балакучим. Тримайте мене в курсі, Декамбре, повідомляйте про кожне послання.

І Адамберг пішов, з пачкою листів під пахвою.

Наступного дня о другій комп'ютер видав ім'я.

– Один є, – голосно сповістив Данглар, підкликаючи колег.

З десяток поліцейських стовпилися за його спиною, дивлячись на екран. Із самого ранку Данглар шукав досьє на людину з ініціалами CLT, поки інші безуспішно намагалися знайти в мешканців двадцяти восьми квартир, яким погрожувала небезпека, щось спільне. Вранці прибули результати експертизи: замок був розкритий професіоналом. Відбитки пальців, виявлені в квартирі, належали тільки самій жертві і покоївці. Деревне вугілля, яким забруднили труп, походило від спалення гілок яблуні, а не суміші дров різних порід дерев, яку мішками продають у магазинах. Конверт кольору слонової кістки можна було купити майже в будь-якому паперовому магазині з досить різноманітним асортиментом, по три франка двадцять сантиметрів за штуку. Він був розкритий гладким лезом. Усередині знайшли тільки паперовий пил і якусь дрібну роздавлену комаху. Чи потрібно передати її ентомологу? Адамберг насупився і кивнув.

– Сільвен Лоран Тавеньо, – прочитав Данглар, схилившись над екраном. – Тридцять чотири роки, народився у Вільнев-лез-Ормі. Дванадцять років тому сидів у центральній в'язниці Періге за нанесення тілесних ушкоджень. Був засуджений на півтора роки, два місяці додали за напад на охоронця.

Данглар прокрутив досьє на екрані, і кожен, витягаючи шию, намагався розгледіти CLT, його обличчя, довге тіло,

низьке чоло, м'ясистий ніс і близько посаджені очі. Данглар швидко прочитав далі:

– Після звільнення рік був безробітним, потім улаштувався на звалище машин нічним сторожем. Живе в Левалуа, одружений, двоє дітей.

Він допитливо глянув на Адамберга.

– Де він навчався? – зі сумнівом запитав Адамберг.

Данглар поклав клавішами.

– З тринадцяти років учився на покрівельника-цинковника, іспити провалив. Навчання кинув, перебивався парі на матчах, а ще сам робив мопеди і потихеньку продавав. Усе скінчилося бійкою, коли він жбурнув мопедом у свого клієнта, в упор так би мовити. Потрапив за ґрати.

– Хто батьки?

– Мати працює на фабриці картонної тари в Періге.

– Брати, сестри є?

– Старший брат – нічний сторож у Левалуа. Він і допоміг йому влаштуватися на роботу.

– Щось не схожий він на старанного учня. Не уявляю, як Сільвен Лоран Тавеньо міг знайти час і кошти на вивчення латини.

– Може він самоук? – припустив хтось.

– Не можу уявити, щоб тип, який у пориві люті просто кидається мопедами, став би корпіти над старофранцузькою. За десять років він мав дуже сильно змінитися.

– Так що ми вирішимо? – розчаровано запитав Данглар.

– Направимо до нього двох наших, нехай подивляться. Але я сумніваюся, що це він.

Данглар дав спокій комп'ютеру і пішов за Адамбергом у кабінет.

– У мене неприємності, – об’явив він.

– Що трапилося?

– У мене блохи.

Адамберг здивувався. Щоб соромливий і стриманий Данглар зізнався, що в його будинку не усе в порядку з гігієною, таке було вперше.

– Обляпайте інсектицидом кожні десять квадратних метрів, старина. Підіть на дві години, а коли повернетесь, провітріть, і всього діла.

Данглар похитав головою.

– Це блохи з квартири Лор’йона, – уточнив він.

– Хто такий Лор’йон? – с посмішкою запитав Адамберг.

– Рознощик?

– Та ні ж, чорт забирай, Рене Лор’йон, вчорашній убитий.

– Вибачте, – сказав Адамберг. – Його прізвище вилетіло в мене з голови.

– Господи, так запишіть його. Я підхопив бліх у Лор’йона. Я вже вчора ввечері на роботі почав чесатися.

– Але що ви хочете від мене, Дангларе? Виходить, цей хлопець був не таким вже чепуруном, як нам здалося. Чи він набрався бліх у себе в гаражі. Я-то тут при чому?

– Боже мій, – Данглар почав дратуватися. – Ви самі вчора сказали на зборах, що чуму переносять блохи.

– Ах, так, – цього разу Адамберг вдумався в слова свого заступника. – Тепер я вас розумію, Дангларе.

– До вас сьогодні довго доходить.

– Я не виспався. Ви впевнені, що це блохи?

– Я можу відрізнити укуси блохи від укусу комара. Мене вкусили в пах й у пахву, пухирі розміром з ніготь. Я це

тільки сьогодні ранком помітив, і ще не встиг оглянути дітей.

Тепер Адамберг зрозумів, що Данглар по-справжньому стривожений.

– Але чого ви боїтеся, старина? Що з вами?

– Лорьйон помер від чуми, а я підхопив бліх у його квартирі. Я маю вжити заходів протягом доби, інакше буде пізно. Дітей треба рятувати.

– Господи, ви попалися на вудку? Ви забули, що Лорьйона задушили а ознаки чуми *імітували*?

Адамберг закрив двері, і поставив свій стілець біля заступника.

– Я пам'ятаю, – сказав Данглар. – Але у своєму божевільному захопленні символами CLT дійшов до того, що навіть напустив у квартиру бліх. Це не може бути збігом. Цей псих вважає своїх бліх чумними. І ніщо, абсолютно ніщо не переконає мене в тому, що вони справді не заразні.

– Якщо блохи заразні, для чого йому було заморочуватися і душити Лорьйона?

– Тому що він хоче убивати власними руками. Я зовсім не боягуз, комісарє. Але бути вкушеним блохою, що випустив помішаний на чумі маніяк, мені зовсім не посміхається.

– Хто був з нами вчора?

– Жюстен, Вуазене і Керноркян. Ще ви, лікар, Девійяр і люди з першого округу.

– Вони ще у вас? – запитав Адамберг, знімаючи слухавку.

– Хто?

– Ваші блохи.

– Звичайно. Якщо тільки не розбіглися по приміщенню.

Адамберг набрав номер лабораторії поліцейської префектури.

– Говорить Адамберг, – сказав він. – Пам'ятаєте комаху, яку ви знайшли в порожньому конверті? Так, точно. Поквапте ентомолога, першочергова справа. Що ж, тим гірше, скажіть, нехай відкладе своїх мух на потім. Це терміново, старина, мова йде про чуму. Так, покваптеся і скажіть, що я надішлю йому інших бліх, живих. Нехай вживе заходів безпеки, і головне, нікому ні слова.

– А ви, Дангларе, – сказав він, вішаючи слухавку, – відправляйтеся в душ і усі свої лахи суньте в пакет. Ми відправимо їх на аналіз.

– А як же я? Мені що, весь день валандатися голяком?

– Я вам куплю щось, – сказав Адамберг, підводячись. – Не можна, щоб ваші звірушки розбіглися по всьому місті.

Данглар був занадто стривожений через блошині укуси, щоб турбуватися про речі, що купить йому Адамберг. Хоча деяке побоювання його відвідало.

– Покваптеся, Дангларе. Я пошлю службу дезінфекції до вашого дому і сюди. І попереджу Девійяра.

Перш ніж відправитися за одягом Адамберг подзвонив історику-покоївці, Марку Вандузлеру. На щастя, той обідав пізно і виявився вдома.

– Пам'ятаєте ті четвірки, щодо яких ви мене консультували? – запитав Адамберг.

– Так, – відповів Вандузлер, – а потім я почув повідомлення у вечірніх новинах і прочитав у газеті сьогодні вранці, що виявлено труп, і журналіст запевняє, що, коли виносили небіжчика, його рука звислася, і на ній були чорні плями.

– Чорт, – вилаявся Адамберг.

– Тіло дійсне було чорним, комісарє?

– Скажіть, ви щось знаєте про чуму? – запитав Адамберг, не відповідаючи на питання. – Що-небудь крім цієї цифри?

– Я вивчаю середні віки, – пояснив Вандузлер, – і про чуму знаю достатньо.

– А багато людей у цьому розбирається?

– Фахівців з чуми? Скажімо так, на сьогодні їх п'ятеро. Не рахуючи біологів. На півдні в мене є двоє колег, але вони більше зайняті медичним аспектом питання. Є один у Бордо, його коник – комахи, переносники інфекцій. І один історик – фахівець з демографії в Клермонському університеті.

– А чим займаєтеся ви?

– Я безробітний.

П'ятеро, подумав Адамберг, не так уже багато на всю країну. І поки Марк Вандузлер єдиний, хто обізнаний щодо значення четвірок. Історик, людина начитана, розбирається в чумі й напевно знає латину, отже слід його прощупати.

– Скажіть, Вандузлере, як довго, по-вашому, звичайно протікає ця хвороба?

– Інкубаційний період триває в середньому від трьох до п'яти днів, але буває й один-два дня, а сама хвороба протікає від п'яти до семи днів. У більшості випадків.

– Її можна вилікувати?

– Так, якщо вжити заходів при перших ознаках хвороби.

– Думаю, мені потрібна буде ваша допомога. Ви не могли б зі мною зустрітись?

– Де? – насторожився Вандузлер.

– У вас вдома.

– Домовилися, – відповів Марк, трохи завагавшись.

Потайливий суб'єкт. Утім, будь-хто здався би потайливим, якщо б до нього нагрянув поліцейський. І це зовсім не означає, що Вандузлер і CLT – одна й та сама особа.

– За дві години, – запропонував Адамберг.

Він повісив трубку і відправився в супермаркет на Італійську площу. Йому здавалося, що Данглар має носити розмір між сорок восьмим і п'ятидесятим, він сантиметрів на п'ятнадцять вище і кілограмів на тридцять важкіше. Треба вибрати щось таке, щоб умістився живіт. Адамберг швидко підібрав пару шкарпеток, джинси і велику чорну футболку, тому що чув, що біле повнить, так само, як і смужки. Куртка не потрібна, надворі тепло, а Данглару завжди було жарко від пива.

Данглар чекав його в душовій, загорнувшись у рушник. Адамберг віддав йому новий одяг.

– Я відправляю ваші речі до лабораторії, – сказав він, піднімаючи велику сумку, куди Данглар сховав свої лахи. Не панікуйте, Дангларе. У вас попереду два дні інкубаційного періоду, час є. Так що ми встигнемо дочекатися аналізів. Вони займуться цим у першу чергу.

– Спасибі, – пробурчав Данглар, виймаючи з сумки джинси і футболку. – Бог мій, ви хочете, щоб я це надягнув?

– Ось побачите, капітане, вам це буде до лиця.

– У мене буде ідіотський вигляд.

– А в мене він хіба ідіотський?

Данглар не відповів і пошарив на дні сумки.

– Ви не купили труси.

– Забув, Дангларе, це не смертельно. Пийте сьогодні менше пива.

– Добра порада.

– Ви подзвонили в школу, щоб там перевірили дітей?

– Звичайно.

– Покажіть ваші укуси.

Данглар підняв руку, і Адамберг нарахував три великих пухирі в нього під пахвою.

– Сумнівів немає, – сказав він. – Це блохи.

– Ви не боїтеся їх підчепити? – запитав Данглар, спостерігаючи, як комісар крутить сумку в різні сторони, щоб її зв'язати.

– Ні, Дангларе. Я рідко коли боюся. Навіщо псувати собі життя, ось помру, тоді і буду боятися. Чесно кажучи, єдиний раз, коли мені дійсно було страшно, це коли я сам-один спустився на спині зі стрімкого льодовика. Крім того, що я боявся розбитися, мене лякали ці чортові сарни на схилах, які дивилися на мене своїми великими карими очима, немов говорячи: «От дурнику. І чого ти сюди поліз?» Я дуже поважаю думки сарн із великими очима, але краще я вам розповім про це іншим разом, Дангларе, коли ви трошки розслабитесь.

– Будьте так люб'язні, – пробурчав Данглар.

– А тепер я піду відвідати історика-покоївку, фахівця з чуми, Марка Вандузлера, на вулицю Шаль, тут близько. Подивіться, чи є на нього що-небудь, і перекиньте мені на мобільник усі дзвінки з лабораторії.

XIX

На вулиці Шаль Адамберг зупинився біля високого, старого будинку, що дивом зберігся в центрі Парижа, і

відділявся від вулиці широкою галявиною з високою травою, по якій комісар пройшовся не без задоволення. Двері відкрив красивий старий, з іронічною посмішкою, по вигляду якого, на відміну від Декамбре, не можна було сказати, що він відмовився від радощів життя. У руці він тримав дерев'яну ложку, якою і вказав, куди йти.

– Розташовуйтеся в їдальні, – сказав він.

Адамберг увійшов до великої кімнати, освітлюваної трьома арочними вікнами, у ній стояв довгий дерев'яний стіл, навколо якого метушився якийсь чоловік у краватці з ганчіркою і відточеними круговими рухами натирав його воском.

– Люсьєн Девернуа, – представився він, відклавши ганчірку. У нього було міцне рукостискання і високий голос. – Марк буде через хвилину.

– Вибачте за незручність, – сказав старий, – у цей час Люсьєн завжди натирає стіл. Нічого не поробиш, таке вже правило.

Не відповівши, Адамберг сів на дерев'яну лаву, а старий з інтригуючим виглядом розташувався навпроти.

– Ну що, Адамбергу, – весело сказав старий, – колишніх колег уже не впізнаємо? І руки не подаємо? У нас, як і раніше, ні до чого поваги немає?

Трохи спантеличений Адамберг уважно вдивився в обличчя старого, призиваючи на допомогу образи, що ховалися по закутках пам'яті. Бачилися вони не вчора, це ясно. Хвилини десять знадобиться, щоб пригадати. Хлопець з ганчіркою, Девернуа, став терти повільніше, дивлячись на кожного з них по черзі.

– Бачу, ви не змінилися, – широко посміхнувся старий. –

Але це не завадило вам піднятися нагору з посади бригадир-майора. Треба визнати, ви одержали чимало виняткових перемог, Адамбергу. Справа Каррерона, де ла Сомма, постріл у Валандрі, знамениті лицарські трофеї. Я вже не кажу про недавні випадки: справа Ле Нормора, різанина в Меркантурі, розслідування у Вінтеї. Bravo, комісаре. Я уважно стежив за вами, як бачите.

– Навіщо? – насторожено запитав Адамберг.

– Хотілося довідатися, чи залишать вас у живих. Адже ви, нагадуєте будяк на обробленому лузі, ваші спокій і байдужність, Адамбергу, усіх дратували. Хочеться вірити, що вам це відомо, краще за мене. У поліції ви як блукаючий вогник подорожували по сходинках ієрархії. Нікому не підвладний і некерований. Так, мені хотілося довідатися, чи дадуть вам вирости. Ви пробилися і тим краще. Мені так не пофортунило. Мене обігнали і викинули.

– Арман Вандузлер, – промурмотав Адамберг, і кризь риси старого проглянуло обличчя енергійного комісара молодшого на двадцять три роки, уїдливого, егоцентричного і небайдужого до життя.

– Він самий.

– Це було в Еро, – додав Адамберг.

– Ага. Зникнення дівчини. Ви тоді відмінно справилися, бригадир-майоре. Того типа затримали в порту Ніци.

– І ми вечеряли під аркадою.

– Їли восьминога.

– Так.

– Наллю-ка винця, – вирішив Вандузлер, підіймаючись.

– Це треба обмити.

– Марк – ваш син? – запитав Адамберг, погоджуючись випити стаканчик.

– Мій племінник і хрещеник. Пусти мене до себе жити, тому що він гарний хлопець. Знаєте, Адамбергу, я залишився таким же занудою, як ви залишилися спритником. Мабуть я став ще нестерпнішим. А ви стали ще меткішим?

– Не знаю.

– У ті часи ви багато чого не знали і, схоже, вам було на це плювати. Що вам знадобилося у цьому будинку, про який вам нічого не відомо?

– Шукаю вбивцю.

– Це зв'язано з моїм племінником?

– З чумою.

Вандузлер-старший кивнув. Потім узяв швабру і двічі стукнув у стелю в тому місці, де штукатурка вже порядком облупилася від ударів.

– Нас тут четверо, – пояснив Вандузлер-старший, – і ми живемо один над одним. Святому Матфею стукати один раз, святому Марку два, святому Луці, якого ви бачите тут з ганчіркою, стукати тричі, а мені чотири рази. Сім ударів – загальний збір євангелістів.

Прибираючи швабру, Вандузлер глянув на Адамберга.

– А ви не змінилися? – сказав він. – Вас нічим не здивуєш?

Адамберг мовчки посміхнувся, у цей час у їдальню увійшов Марк. Обминувши стіл, він пожав руку комісару і невдоволено подивився на дядька.

– Я дивлюся, ти вже встиг людині голову заморочити, – сказав він.

– Пробач, Марк. Двадцять три роки тому ми разом їли восьминога.

– Окопи тісні, – промурмотав Люсьєн, складаючи ганчірку.

Адамберг глянув на фахівця з чуми, Вандузлера-молодшого. Худий, нервовий, жорстке чорне волосся, в обличчі щось індійське. Він з голови до ніг був одягнений в усе темне, тільки ремінь виглядав трохи кричущим на загальному тлі, на руках срібні каблучки. На його ногах Адамберг помітив важкі чорні черевики з пряжками, схожі на ті, що носить Камілла.

– Якщо ви бажаєте говорити віч-на-віч, боюся, нам доведеться вийти, – сказав Марк Адамбергу.

– Не варто, – сказав Адамберг.

– Ваша справа пов'язана з чумою, комісарє?

– Точніше зі знавцем чуми.

– Тим, хто малює ці четвірки?

– Так.

– Це зв'язано з вчорашнім убивством?

– А як, по-вашому?

– По-моєму, так.

– Чому?

– Через чорні плями на шкірі. Але четвірки служать, щоб захищати від чуми, а не насилати її.

– І що з цього випливає?

– А те, що, як я припускаю, ваша жертва не була захищена.

– Так і є. Ви вірите в силу цієї цифри?

– Ні.

Адамберг зустрівся поглядом з Вандузлером. Схоже, той говорив щиро і навіть злегка образився.

– Вірю не більше, ніж в амулети, кільця, бірюзу, смарагди, рубіни і безліч інших талісманів від чуми. Вони, звичайно, дорожчі ніж проста четвірка.

– Для захисту від чуми носили каблучки?

– Ті, у кого було достатньо коштів. Багаті рідше умирали від чуми, самі того не знаючи, захищені товстими стінами своїх будинків від пацюків. Гинули прості люди. Тому так і вірили чарівним властивостям дорогоцінних каменів: бідняки не носили рубінів і вмирали. Діамант вважався *найкращим захисником*, самим могутнім: «Якщо носити діамант на лівій руці, він убереже від будь-яких нещасть». Звідси пішов звичай у багатіїв на знак любові дарувати своїй нареченій діамант, щоб уберегти її від лиха. Звичай залишився, але вже ніхто не знає звідки він пішов, як ніхто вже не пам'ятає значення четвірок.

– Убивця пам'ятає. Де він міг про це довідатися?

– У книгах, – відповів Марк, нетерпляче махнувши рукою. – Якщо ви розповісте мені, в чому справа, комісарє, можливо я зможу вам допомогти.

– Спочатку я маю запитати, де ви були в понеділок біля другої години ночі.

– У цей час відбулося вбивство?

– Десь так.

Медексперт говорив про половину другого, але Адамберг вирішив збільшити термін. Вандузлер забрав своє жорстке волосся за вуха.

– При чому тут я? – запитав він.

– Вибачите, Вандузлере. Мало кому відоме значення четвірки, дуже мало.

– Усе вірно, Марк, – втрутився Вандузлер-старший. – Це його робота.

Марк роздратовано відмахнувся. Потім підвівся, узяв швабру і стукнув один раз у стелю.

– Сигнал для святого Матфея, – нагадав старий.

Усі замовчали, чувся тільки стукіт посуду, який, не прислухаючись до розмови, мив Люсьєн.

Через хвилину увійшов високий блондин, дуже широкий у плечах, вдягнений лише у вільні полотняні штани, підв'язані мотузкою.

– Кликали? – неголосно запитав він.

– Матіас, – сказав Марк, – чим я був зайнятий о другій годині ночі в понеділок? Це важливо, нікому не підказувати.

Матіас на мить замислився, насупивши світлі брови.

– Ти повернувся пізно і приніс білизну для прасування, це було годин у десять. Люсьєн тебе нагодував, а потім пішов до себе разом з Елоді.

– Емілі, – обернувшись, поправив Люсьєн. – Просто немислимо, невже важко запам'ятати її ім'я.

– Ми зіграли дві партії в карти з хрещеним, – продовжував Матіас, – він виграв триста двадцять франків і пішов спати. Ти залишився прасувати білизну мадам Булен, а потім мадам Дрюїє. О першій годині ночі, коли ти вже прибрав дошку, ти згадав, що завтра тобі потрібно віднести дві пари простирадл. Я тобі допоміг, і ми удвох випрасували їх на столі. Я гладив старою праскою. О пів на третю ми закінчили й упакували кожен комплект окремо. Коли ми піднімалися до себе, то зустріли хрещеного, що йшов до туалету.

Матіас підняв голову.

– Він вивчає древню історію, – відгукнувся Люсьєн від мийки. – Він завжди точний, можете йому довіряти.

– Я можу йти? – запитав Матіас. – Мене склейка чекає.

– Так, – сказав Марк. – Спасибі.

– Що за клейка? – запитав Адамберг.

– Він у льосі склеює шматки кремінного знаряддя епохи палеоліту, – пояснив Марк.

Адамберг кивнув, нічого не розуміючи. Зате він уторопав, що йому не збагнути, як улаштований цей будинок і чим зайняті його мешканці, шляхом декількох питань. На це пішло б багато часу, а він тут не за цим.

– Звичайно, Матіас міг і збрехати, – сказав Марк Вандузлер. – Але якщо хочете, допитайте кожного з нас окремо про колір білизни. День він не міг переплутати. Тим ранком я забрав білизну в мадам Туссен у будинку 22 на авеню Шуазі, можете перевірити. Удень я його виправ і висушив, а ввечері ми його випрасували. Наступним ранком я його відніс. Два блакитні простирадла з мушлями і два рожево-коричневі, сірі з вивороту.

Адамберг кивнув. Бездоганне домашнє алібі. Цей хлопець знається на білизні.

– Добре, – сказав він. – Зараз я все поясню.

Оскільки Адамберг говорив повільно, то на розповідь про четвірки, глашатая і вчорашнє вбивство в нього пішло двадцять п'ять хвилин. Обидва Вандузлери уважно слухали. Марк часто кивав головою, немов підтверджуючи хід подій.

– Сіяч чуми, – сказав він, – ось з ким ви маєте справу. І захисник від чуми в одному лиці. Отже, цей тип вважає себе її володарем. Таке вже траплялося, але найчастіше усі ті тисячі сіячів були вигаданими.

– Тобто? – запитав Адамберг, відкриваючи блокнота.

– Під час кожної епідемії чуми, – пояснив Марк, – панував такий жах, що крім Бога, комет і повітряної інфекції, яких не можна було покарати, люди шукали

винуватців на землі. Вони шукали *тих, хто сіє чуму*. Таких людей обвинувачували в тому, що вони насилають це лихо за допомогою мазей, жиру і різного варива, якими ті мажуть дверні дзвіночки, замкові шпарини, поруччя, фасади будинків. Бідоласі, який ненавмисно торкнувся стіни будинку, погрожувало сто смертей. Багатьох повісили. Їх називали сіячами, мастильниками, вирощувачами, і за всю історію людства, ніхто не спитав жодного з них, навіщо йому це треба. Ви теж маєте справу із сіячем, тут ніяких сумнівів. Але він сіє чуму не де попало, адже так? Він карає одних і захищає інших. Він – Бог і своєю рукою направляє бич Божий. А оскільки він вважає себе Богом, то сам і вибирає, кого призвати до себе.

– Ми шукали зв'язок між потенційними жертвами. Поки нічого не знайшли.

– Якщо є сіяч, то є і носій інфекції. Що він використовує? Ви знайшли сліди мазі на недоторканих дверях? Чи на замках?

– Цього ми не шукали. Навіщо йому рознощик зарази, якщо він душить?

– Думаю, що, за своєю логікою, він не вважає себе вбивцею. Якби він волів убити сам, йому не потрібно було би влаштовувати весь цей спектакль з чумою. Він використовує посередника між собою і жертвою. Вбиває чума, а не він.

– Звідси і його послання.

– Саме так. Він вихваляється чумою і призначає її єдиним винуватцем того, що сталося. Тому йому обов'язково потрібний рознощик інфекції.

– Блохи, – підказав Адамберг. – Вчора в будинку жертви мого заступника покусали блохи.

– Боже мій, блохи? У загиблого були блохи?

Марк різко встав, сунувши кулаки у кишені штанів.

– Що це за блохи? – нервово запитав він. – Котячі?

– Гадки не маю. Я послав одяг на експертизу.

– Якщо це котячі чи собачі блохи, боятися нема чого, – сказав Марк, крокуючи удовж стола. – Вони безпечні. Але якщо блохи щурячі, якщо вбивця справді заразив щурячих бліх і випустив на волю, боже мій, це ж катастрофа.

– Вони дійсно небезпечні?

Марк подивився на Адамберга так, немов той запитав, що таке білий ведмідь.

– Я дзвоню в лабораторію, – сказав Адамберг.

Він відійшов убік подзвонити, а Марк попросив Люсьєна поменше гриміти тарілками, розставляючи їх по місцях.

– Так, – говорив Адамберг. – Ви закінчили? Як, кажете, називається? Господи, прочитайте по буквах.

У себе в блокноті Адамберг намалював букву N, потім O, потім зупинився, не знаючи, як продовжити. Марк взяв у нього олівець і дописав почате слово: *Nosopsyllus fasciatus*. Наприкінці поставив знак питання. Адамберг кивнув.

– Усе в порядку, я записав, – сказав він ентомологу.

Марк наприкінці додав: *носії хвороботворних бактерій?*

– Відправте їх на бактеріологічний аналіз, – додав Адамберг. – Нехай шукають чумну бацилу. Скажіть, щоб краще закупорили пробірки, у мене вже є один покусаний. І заради Бога не дайте їм розбігтися по лабораторії. Так, за тим же номером. Усю ніч.

Адамберг сховав телефон у внутрішню кишеню.

– В одязі мого заступника знайдені дві блохи. І вони не людські, а...

– *Nosopsyllus fasciatus*, щурячі блохи, – сказав Марк.

– У конверті, вилученому з квартири вбитого, була ще одна, мертва блоха. Тієї ж породи.

– Так він їх і підкидає.

– Так, – сказав Адамберг і теж покрокував по кімнаті. – Він розкриває конверта і випускає бліх у квартиру. Але я не вірю, що ці чортові блохи інфіковані. Я думаю, що це теж усього лише символ.

– Однак, він захопився символами настільки, що навіть роздобув щурячих бліх. А це не так легко зробити.

– Я думаю, він блефує, тому й убиває сам. Він знає, що його блохи не представляють загрози.

– Це не відомо. Вам би слід було зібрати всіх бліх із квартири Лорьйона.

– І як мені це зробити?

– Найпростіше запустити в квартиру одну чи дві морські свинки і дати їм там погуляти хвилин п'ять. Вони зберуть усіх бліх, які є. Суньте їх у мішок і несіть у лабораторію. А після відразу продезінфікуйте приміщення. Не залишайте свинок надовго. Блоха після того, як укусить, може втекти. Треба піймати їх під час бенкету.

– Добре, – сказав Адамберг, роблячи нотатки. – Спасибі за допомогу, Вандузлер.

– Ще дві речі, – сказав Марк, проводжаючи його до дверей. – Знайте, що ваш сіяч чуми не такий вже великий знавець, як здається. У його знаннях є пробіли.

– Він у чомусь схибив?

– Так.

– У чому?

– Вугілля, «чорна смерть». Цей образ виник через

невірне тлумачення слів. *Pestis atra* означає «моторозна смерть», а зовсім не «чорна смерть». Тіла зачумлених ніколи не були чорними. Декілька блакитнуватих плям, розкиданих по усьому тілу, і все. Це спізнаний міф, дуже поширена помилка. Усі в це вірять, але це неправда. Коли ваш убивця маже тіло вугіллям, він помиляється. Він робить велику похибку.

– Он як, – сказав Адамберг.

– Не втрачайте голову, комісаре, – сказав Люсьєн, виходячи з кімнати. – Марк страшенно скрупульозний, як усі, хто вивчає середньовіччя. Він копається в дріб'язках, а головне пропускає.

– А що головне?

– Насильство, комісаре. Людське насильство.

Марк посміхнувся і посторонився, даючи Люсьєну пройти.

– Чим займається ваш друг? – запитав Адамберг.

– Його найперше покликання – дратувати оточуючих, але за це не платять. Він це робить добровільно. А його друга професія – сучасна історія, він фахівець з Першої світової війни. Іноді в нас бувають серйозні сутички.

– Зрозуміло. А що за друга річ, що ви мені хотіли сказати?

– Ви шукаєте типа з ініціалами CLT?

– Це серйозна зачіпка.

– Не гайте сили. CLT – це всього лише аббревіатура трьох відомих дієслів.

– Чого, вибачте?

– Практично у всіх трактатах про чому їх цитують, як найліпшу пораду: *Cito, longe fugeas et tarde redeas*. Що означає:

швидше тікай і довго не повертайся. Іншими словами, давай драпака і щоб духу твого тут не було як можна довше. Це знамениті «ліки з трьох слів»: «Швидко, Далеко, Довго». Латиною: «Cito, Longe, Tarde». CLT.

– Ви можете мені це записати? – попросив Адамберг, простягаючи блокнота.

Марк надряпав кілька рядків.

– «CLT» – це порада, яку вбивця дає людям, у той час, як захищає їх за допомогою четвірок, – сказав Марк, повертаючи блокнота.

– Краще б це виявилися ініціали, – сказав Адамберг.

– Розумію. Ви не могли б тримати мене в курсі? Щодо бліх?

– Вас так цікавить розслідування?

– Та ні, – посміхнувся Марк. – Але на вас, можливо, є *Nosopsyllus*. А виходить, вони можуть виявитися на мені і на інших теж.

– Ясно.

– Ось вам ще засіб від чуми. Піймай їх скоріше і гарненько помийся. «ПСП».

Виходячи, Адамберг зустрів високого блондина і затримався, щоб задати йому питання.

– Одна пара була бежева з сірим виворотом, – відповів Матіас, – а інша блакитна з мушлями.

Йдучи з будинку на вулиці Шаль через запущений садок, Адамберг був трохи приголомшений. На землі жили люди, що знали багато дивовижних речей. Спочатку вони уважно слухали на уроках у школі, а потім примножували свої знання і накопичували їх цілими тоннами. Знання, що виходять за межі звичного буття. Ці люди проводили своє

життя, вивчаючи сіячів чуми, мазі, латинських бліх і чудодійні дієслова. Ясно, що все це лише мала частка тієї тонни знання, що накопичилася в голові Марка Вандузлера. У повсякденному житті вони не мали би знадобитися, але сьогодні стали життєво необхідними.

XX

У карний розшук прийшли нові факси з лабораторії, і Адамберг швидко з ними ознайомився: на всіх «дивних» посланнях були тільки відбитки глашатая і Декамбре.

– Я б здивувався, залиши сіяч свої пальчики, – сказав Адамберг.

– Навіщо він купує такі конверти? – запитав Данглар.

– Це питання церемоніалу. Кожен його вчинок – священнодійство. Прості конверти тут не годяться. Йому потрібна дорогоцінна оправа, тому що його діяння найвищою мірою витончені. Це не дрібні вчинки першого стрічного, на кшталт нас з вами, Дангларе. Ви ж не можете уявити, щоб видатний кухар подав вам листковий пиріг на пластмасовій тарілці. Так і тут. Конверт гідний тій цілі, якій він слугує, він – вишуканий.

– Відбитки Ле Герна і Дюкуедика, – сказав Данглар, кладучи на стіл факс. – Обидва побували за ґратами.

– Так. Але недовго. Дев'ять місяців і півроку.

– Але цього досить, щоб обзавестися корисними знайомствами, – сказав Данглар, люто розчісуючи пахву. – Досвід зломщика вони могли придбати вже після в'язниці. За що вони сиділи?

– Ле Герн за побої, тілесні ушкодження і спробу вбивства.

– Так, – присвиснув Данглар, – уже тепліше. Чому йому не дали більше?

– Пом'якшувальні обставини: власник судна, якого він побив, не ремонтував траулер, той весь прогнів і затонув. Двоє матросів загинули. Ле Герна підібрав рятувальний вертоліт, і на суші він, оскаженілий від горя, накинувся на хазяїна.

– Хазяїна покарали?

– Ні. Ні його, ні чиновників з управління портом, що його покривали, за словами Ле Герна, той їх підмазав. Усі судновласники зговорилися між собою, і його викинули з усіх портів Бретані. Ле Герн більше ніколи не командував кораблем. А тринадцять років тому він без гроша у кишені прибув на вокзал Монпарнас.

– У нього вагомі причини ненавидіти все людство, ви не знаходите?

– Знаходжу. Він запальний і злопам'ятний. Але Рене Лорьйон, схоже, не мав ніякого відношення до жодного управління портом.

– Може він вибирає козла відпущення. Таке бувало. Ле Герну легше легкого кидати собі у скриньку листи, чи не так? До речі, з тих пір, як ми спостерігаємо за площею, і Ле Герн перший довідався про це, «дивних» послань більше не було.

– Він не єдиний, хто знав про присутність поліцейських. О дев'ятій вечора у «Вікінгу» всі уже були в курсі.

– А якщо вбивця не з їхнього кварталу, звідки б він довідався?

– Він вчинив убивство і не сумнівався, що його

розшуковують. Він помітив поліцейських на лавці.

– Виходить, наше стеження марне?

– Це стеження з принципу. І не тільки.

– А за що сидів Декамбре-Дюкуедик?

– За спробу згвалтування неповнолітньої в школі, де він викладав. На нього тоді накинулася вся преса. У п'ятдесят два роки його ледве не лінчували на вулиці. Поліції довелося охороняти його до суду.

– Справа Дюкуедика, пригадую. Напад на дівчинку в туалеті. Але ж, дивлячись на нього, нізащо не подумаєш.

– Згадайте, що він сказав у свій захист, Дангларе. Троє п'ятнадцятирічних підлітків накинулися на дівчинку дванадцяти років, коли усі пішли обідати. Дюкуедик здорово всипав тим хлопцям, і підібрав маля, щоб віднести її звідти. Дівчинка була напівроздягнена і кричала в нього на руках у коридорі. Це і бачили інші учні. Троє молодчиків представили справу по-іншому: нібито Дюкуедик насилував дівчисько, вони втрутилися, Дюкуедик їх побив, і забрав дівчинку з собою. Його слово проти слів інших. Дюкуедика засудили. Подруга його відразу кинула, колеги від нього відвернулися. Тому що сумнівалися в ньому. Сумніви спустошують, Дангларе, і вони дуже живучі. Тому він і перемінив прізвище на Декамбре. У п'ятдесят два роки життя цієї людини скінчилося.

– Скільки років було б зараз тим трьом? Приблизно тридцять, тридцять-два-тридцять-три? Як і Лорьйону?

– Лорьйон учився в Періге, а Дюкуедик викладав у Ваннах.

– Він міг вибрати його козлом відпущення.

– Ви знов про це?

– Так. Ви хіба не зустрічали старих, що ненавидять цілі покоління?

– Надто часто зустрічав.

– Треба перевірити цих двох. Декамбре легше легкого кидати в скриньку глашатая ці листи, а тим більше їх писати. Саме він досяг успіху в розшифровці їхнього змісту. По одному арабському слівцю догадався, що уривок узятий з *Liber canonis* Авіценни. Щось вже дуже підозріло, вам не здається?

– Ми в будь-якому випадку змушені їх перевірити. Я переконаний, що вбивця присутній на оголошеннях. Він почав з них, тому що в нього не було вибору. Але ще і тому, що він вже давно знайомий з урною глашатая. Ці оголошення, що для нас з вами геть безглузді, йому, як і іншим місцевим жителям, навпроти, здаються прекрасним засобом розповсюдження новин. Я в цьому впевнений. І я переконаний, що він приходить послухати свої послання, я впевнений, що він буває на оголошеннях.

– У цьому немає рації, – помітив Данглар, – та й небезпечно для нього.

– Немає рації та й не треба, Дангларе, я думаю, він там, у юрбі. Тому ми і будемо продовжувати спостереження.

Адамберг вийшов з кабінету, пересік центральну кімнату і зупинився біля плану Парижа. Колеги стежили за ним очима, але Адамберг зрозумів, що об'єкт їхньої цікавості не він, а Данглар, одягнений у велику чорну футболку з короткими рукавами. Адамберг високо підняв праву руку, і всі погляди звернулися на нього.

– У вісімнадцять годин усі повинні залишити приміщення, тут буде проводитися дезінфекція, – оголосив він. –

По поверненню додому, нехай кожен прийме душ, поміє голову, і випере усі свої речі, я підкреслюю – усі, в машині при температурі 60 градусів. Ціль – знищити бліх, якщо вони є.

Почулося бурмотання, люди почали всміхатися.

– Це строгий наказ, – сказав Адамберг, – який стосується всіх, а особливо трьох чоловік, що побували в квартирі Лорьйона. Кого-небудь укусили з учорашнього дня?

Піднявся чийсь палець, це був Керноркян, усі з цікавістю втупилися в нього очима.

– Лейтенант Керноркян, – представився він.

– Не хвилюйтеся, лейтенанте, ви не один. Капітана Данглара теж покусали.

– Якщо стирати при шістдесяти градусах, – сказав хтось, – сорочка буде зіпсована.

– А інакше прийдеться її спалити, – сказав Адамберг. – Той, хто не бажає підкорятися, можливо, ризикує заразитися чумою. Я говорю «можливо», але я упевнений, що блохи, яких убивця підкинув Лорьйону, здорові і є всього лише символом, як і все інше. Однак ужити заходів усе рівно необхідно. Блохи кусають в основному по ночах, тому я прошу вас зробити все відразу ж, як прийдете додому. А потім оббризкайте своє житло інсектицидом. У роздягальні вам приготували балони. Ноель і Вуазене, ви завтра перевірите алібі цих чотирьох учених, – продовжував він, простягаючи їм листок, – усі четверо – фахівці з чуми, а виходить, під підозрою. Ви, – звернувся він до сивого усміхненого поліцейського.

– Лейтенант Меркаде, – підвівшись, представився офіцер.

– Меркаде, ви перевірте цю історію з білизнаю мадам Туссен з авеню Шуазі.

Адамберг простягнув листок, і той, переходячи з рук у руки, дійшов до Меркаде. Потім він указав на поліцейського з круглим переляканим обличчям і зеленими очима та непохитного бригадира з Гранвіля.

– Бригадир Ламарр, – відрепортував колишній жандарм, витягаючись по стійці струнко.

– Бригадир Есталер, – відгукнувся круглолиций.

– Ви навідаєтесь у всі двадцять дев'ять будинків і знову оглянете двері без четвірок. Ваша мета – знайти мазь, жир, чи щось подібне на замковій шпарі, дзвонику чи ручці. Будьте обережні, надягніть рукавички. Хто в нас продовжує працювати з мешканцями цих квартир?

Піднялися чотири руки – Ноеля, Данглара, Жюстена та Фруасі.

– Які результати? Між ними є хоч щось спільне?

– Нічого, – сказав Жюстен. – Під загальний знаменник підвести не вдається.

– А що дало опитування на вулиці Жана-Жака Руссо?

– Нічого. Ніхто не помітив у будинку незнайомця. І сусіди нічого не чули.

– Який код у під'їзді?

– Легкий. Ключові цифри майже стерлися, не розібрати. Перепробувати сто двадцять комбінацій і за шість хвилин відкриєш.

– Хто розпитував мешканців інших двадцяти восьми будинків? Хто-небудь з них помітив художника?

Грубувата жінка з масивним обличчям рішуче підняла руку.

– лейтенант Ретанкур, – назвалася вона. – Художника ніхто не бачив. Він діє тільки вночі, а його пензлик працює тихо. Якщо він вже набив руку, то встигає розмалювати двері за півгодини.

– Що з кодовими замками?

– На багатьох залишилися сліди пластиліну, комісарє. Він робить зліпок, а потім виявляє найбільш забруднеңі місце.

– Тюрємна хитрість, – сказав Жюстен.

– До цього може кожний додуматися, – заперечив Ноель.

Адамберг глянув на годинник.

– Без десяти, – сказав він. – Усі на вихід.

О третій годині ночі Адамберга розбудив дзвінок з біологічної лабораторії.

– Бацилу не виявлено, – почувся утомлений чоловічий голос. – Результат негативний. Ні в бліх з одягу, ні в блохи з конверта, ні в дванадцятьох особинах, знайдених у квартирі Лорьїона. Усі чисті.

Адамберг відчув полегшення.

– Усі блохи щурячі?

– Так. П'ять самців, десять самок.

– Прекрасно. Доглядайте їх уважно.

– Вони здохли, комісарє.

– Не чекайте від мене вінків. Зберігаєте їх у пробірці.

Він сів на ліжку, запалив лампу і почував голову. Потім подзвонив Данглару і Вандузлеру, щоб повідомити про результат аналізу. Далі по черзі набрав номера усіх своїх колег, а наостанок – медекспєрта і Девійяра. Ніхто не пос-

каржився на те, що його розбудили серед ночі. Він плутався у своїх заступниках, а нотатки в блокноті були неповними. У нього більше не було часу ні на те, щоб робити пам'ятки, ні навіть на те, щоб подзвонити і призначити зустріч Камілі. Йому здавалося, що сіяч чуми задався метою лишити його сну.

О пів на восьму дзвінок застав його на шляху до карного розшуку, куди він направлявся пішки з Марє.

– Комісарє? – почувся захеканий голос. – Говорить бригадир Гардон, нічна зміна. У дванадцятому окрузі виявлені два трупи на тротуарі, один на вулиці Роттембург, інший неподалік, на бульварі Суль. Обидва лежать на дорозі, голі, тіла вимазані деревним вугіллям. Обидва чоловіки.

XXI

Опівдні обидва тіла були відправлені в морг, дорожній рух відновлено. Оскільки чорні трупи було виставлено на загальний огляд, уже не залишалося надії на те, що подія мине непоміченою публікою. Увечері це буде в телевізійних новинах, а ранком у газетах. Приховати особи жертв було неможливо, а там незабаром стане відомо, що проживали вони на вулиці Пуле й авеню де Турвіль, у будинках, де на всіх дверях були намальовані четвірки за винятком дверей вбитих. Одному було тридцять один, іншому тридцять шість років, в одного родина і діти, в іншого співмешканка. Три чверті співробітників карного розшуку роз'їхалися по місту, перші шукали свідків на місці злочину, другі знову

обійшли обидва згаданих будинки, розпитуючи рідних, намагаючись установити найменший зв'язок між убитими і Рене Лорьйоном. Інші сіли за комп'ютери, друкуючи звіти і реєструючи нові факти.

Опустивши голову та притулившись до стіни свого кабінету неподалік від вікна, звідки крізь новенькі ґрати було видно вир вуличного життя, Адамберг намагався зібрати до купи усю гору фактів та інших деталей, *стосовних цієї справи*. Йому здавалося, що цей оберемок став надто важким для однієї людини, принаймні, для його власної голови, і вона вже не в силах впоратися з ним. Адамберг вже був не в змозі дати ради усім цим «дивним» листам, дрібним чварам мешканців площі Едгар-Кіне; досьє Ле Герна і Дюкуедика; розташуванню розмальованих будинків; особистостям жертв, їхніх сусідів, рідних; вугіллю, блохам, конвертам, лабораторним аналізам, дзвінкам медексперта і характеристикам вбивці – йому було важко вибратися з усього цього. Вперше в житті йому здалося, що прав Данглар, з його комп'ютером, а не він, зі своєю інтуїцією.

Дві нові жертви за одну ніч, відразу два чоловіки. Оскільки поліцейські охороняли їхні двері, вбивця, щоб розправитися з ними, просто виманив їх на вулицю, обійшовши перешкоду так само легко, як німці перетнули нездоланну лінію Мажино на літаках, коли французи блокували дороги. Двоє бригадирів, що охороняли квартиру вбитого Жана Віара на вулиці Роттембург, бачили, як той вийшов у половині дев'ятого вечора. Хіба можна перешкодити чоловіку піти на побачення? Тим більше, що його зовсім не лякала ця «довбана маячня» з четвірками, як

він заявив поліцейським. Інший чоловік, Франсуа Клерк пішов з будинку о другій годині ночі, за його словами, прогулятися. Його дратували поліцейські за дверима, на вулиці було тепло, і йому захотілося пропустити чарочку. Хіба можна перешкодити чоловіку піти випити? Обое були задушені, як і Лорьйон, між першим і другим убивством пройшла година. Вбивали одного за одним. Ймовірно, потім обидва трупи перевезли на машині, роздягнули та вимазали вугіллям. І, нарешті, убивця кинув тіла разом з одягом посеред вулиці в 12-ому окрузі на окраїні Парижа. Цього разу сіяч побоявся бути заміченим, і не розклав тіла на спині з руками схрещеними на грудях. Він кинув їх поспіхом. Адамберг припускав, що така вимушена халтура мала досадити вбивці. Глупої ночі ніхто нічого не помітив. Незважаючи на два мільйони жителів, столиця може бути такою самою пустельною, як гірське піренейське село у будній день, о четвертій годині ранку. Втім, у столиці чи ні, на бульварі Суль люди сплять так само, як у Піренеях.

Єдине, за що можна зачепитися, це те, що всі троє були чоловіками старше тридцяти років. Але для загального знаменника цього надто мало. В усьому іншому, між убитими не було зовсім нічого спільного. Жан Віар ніколи не пахав за гроші в пригороді, як Лорьйон. Він походив з багатой родини, мав диплом інженера-програміста, і дружину-адвоката. Франсуа Клерк мав скромніше походження, був важкий і широкоплечий і працював у доставці виноторговельної фірми.

Не відходячи від стіни, Адамберг подзвонив медексперту, що працював з тілом Віара. Поки його кликали,

обійшли обидва згаданих будинки, розпитуючи рідних, намагаючись установити найменший зв'язок між убитими і Рене Лорьйоном. Інші сіли за комп'ютери, друкуючи звіти і реєструючи нові факти.

Опустивши голову та притулившись до стіни свого кабінету неподалік від вікна, звідки крізь новенькі ґрати було видно вир вуличного життя, Адамберг намагався зібрати до купи усю гору фактів та інших деталей, *стосовних цієї справи*. Йому здавалося, що цей оберемок став надто важким для однієї людини, принаймні, для його власної голови, і вона вже не в силах впоратися з ним. Адамберг вже був не в змозі дати ради усім цим «дивним» листам, дрібним чварам мешканців площі Едгар-Кіне; досьє Ле Герна і Дюкуедика; розташуванню розмальованих будинків; особистостям жертв, їхніх сусідів, рідних; вугіллю, блохам, конвертам, лабораторним аналізам, дзвінкам медексперта і характеристикам вбивці – йому було важко вибратися з усього цього. Вперше в житті йому здалося, що прав Данглар, з його комп'ютером, а не він, зі своєю інтуїцією.

Дві нові жертви за одну ніч, відразу два чоловіки. Оскільки поліцейські охороняли їхні двері, вбивця, щоб розправитися з ними, просто виманив їх на вулицю, обійшовши перешкоду так само легко, як німці перетнули нездоланну лінію Мажино на літаках, коли французи блокували дороги. Двоє бригадирів, що охороняли квартиру вбитого Жана Віара на вулиці Роттембург, бачили, як той вийшов у половині дев'ятого вечора. Хіба можна перешкодити чоловіку піти на побачення? Тим більше, що його зовсім не лякала ця «довбана маячня» з четвірками, як

він заявив поліцейським. Інший чоловік, Франсуа Клерк пішов з будинку о другій годині ночі, за його словами, прогулятися. Його дратували поліцейські за дверима, на вулиці було тепло, і йому захотілося пропустити чарочку. Хіба можна перешкодити чоловіку піти випити? Обое були задушені, як і Лорьйон, між першим і другим убивством пройшла година. Вбивали одного за одним. Ймовірно, потім обидва трупи перевезли на машині, роздягнули та вимазали вугіллям. І, нарешті, убивця кинув тіла разом з одягом посеред вулиці в 12-ому окрузі на окраїні Парижа. Цього разу сіяч побоявся бути заміченим, і не розклав тіла на спині з руками схрещеними на грудях. Він кинув їх поспіхом. Адамберг припускав, що така вимушена халтура мала досадити вбивці. Глупої ночі ніхто нічого не помітив. Незважаючи на два мільйони жителів, столиця може бути такою самою пустельною, як гірське піренейське село у будній день, о четвертій годині ранку. Втім, у столиці чи ні, на бульварі Суль люди сплять так само, як у Піренях.

Єдине, за що можна зачепитися, це те, що всі троє були чоловіками старше тридцяти років. Але для загального знаменника цього надто мало. В усьому іншому, між убитими не було зовсім нічого спільного. Жан Віар ніколи не пахав за гроші в пригороді, як Лорьйон. Він походив з багатой родини, мав диплом інженера-програміста, і дружину-адвоката. Франсуа Клерк мав скромніше походження, був важкий і широкоплечий і працював у доставці виноторговельної фірми.

Не відходячи від стіни, Адамберг подзвонив медексперту, що працював з тілом Віара. Поки його кликали,

комісар встигнув відшукати у себе в блокноті прізвище лікаря. Ромен.

– Ромене, це Адамберг. Пробачте, що турбую. Ви підтверджуєте, що жертву було задушено?

– Ніяких сумнівів. Убивця використовує міцний шнурок, можливо, товсту капронову мотузку. На потилиці жертви добре видний слід удару. Можливо, вбивця користався ковзною петлею. У цьому випадку йому досить тільки смикнути вправо, тут великої сили не треба. До того ж він придумав вірний засіб, як легше впоратися з більш сильними супротивниками: обоє вбитих одержали гарну дозу сльозоточивого газу. Поки вони були безпомічні, вбивця встиг накинути петлю. Швидкий і вірний спосіб.

– У Лорьїона були укуси комах на тілі?

– Господи, я забув згадати про це в рапорті. Спочатку мені це здалося неважливим. У нього були досить свіжі блошині укуси в паху. У Віара теж саме на внутрішній стороні стегна і шиї, але вже більш давні. Останнього я ще не встиг оглянути.

– Блохи можуть кусати мерців?

– Ні, Адамбергу, ні в якому разі. Вони тікають відразу, як тільки тіло починає холонути.

– Дякую, Ромене. Про усяк випадок перевірте на наявність чумної бацили, як і Лорьїона. Мало що.

Адамберг сховав телефон у кишеню і потер пальцями очі. Виходить, він помилився. Вбивця підкидав конверта із блохами не в день убивства. Між появою бліх і вбивством минув час, тому що комахи встигли вкусити. А у випадку з Віаром часу пройшло навіть досить багато, тому що медексперт сказав, що укуси були давніми.

Він пройшовся кімнатою, заклавши руки за спину. Сіяч діяв за якоюсь божевільною схемою, спочатку підкидав розкритого конверта під двері своєї майбутньої здобичі, через деякий час повертався, ламав замок, душив жертву і вимазував її вугіллям. Він працював у два заходи. Спочатку блохи, потім убивство. Не кажучи вже про ці диявольські четвірки й завчасні оголошення. Адамберг усе сильніше почував свою безпорадність. Усе плуталося, нитка вислизала, це церемоніальне вбивство виглядало дивно, його неможливо було зрозуміти. Підкоряючись раптовому імпульсу, він набрав телефон Камілли, і через півгодини вже лежав на ліжку голий під одягом, а потім і голий без одягу. Камілла лягла на нього, і він закрив очі. У цю хвилину він забув, що двадцять сім чоловік з карного розшуку патрулюють вулиці чи стукають по клавіатурі.

Через дві з половиною години він уже був на площі Едгар-Кіне, примирений з самим собою, обкутаний і майже захищений солодкою знемогою, з легким тремтінням у ногах.

– Я збирався вам дзвонити, комісарє, – сказав Декамбре, який йшов йому назустріч від дверей свого будинку. – Учора нічого не було, зате сьогодні одне послання прийшло.

– Не помітили, хто поклав його в урну, – спитав Адамберг.

– Листа приніс кур'єр. Сіяч перемінив тактику і тепер не ризикує приносити його сам. Він їх відсилає поштою.

– На чію адресу?

– Прямо сюди, на ім'я Жосса Ле Герна.

– Виходить, він знає ім'я глашатая?

– Його багато хто знає.

Адамберг пішов за Декамбре в його барліг і відкрив великого конверта.

Раптово пройшов слух, який незабаром підтвердився, що в місті з'явилася чума на двох вулицях відразу. Говорили, що в двох (...) були виявлені явні ознаки хвороби.

– Ле Герн оголосив це?

– Так, опівдні. Адже ви веліли продовжувати.

– Тепер, коли він узявся за діло, послання більш зрозумілі. Як реагують люди?

– Хвилюються, розпитують один одного, а у «Вікінгу» тільки про це і говорять. Мені здається, у нас побував журналіст. Він задавав багато питань Жоссові та іншим. Не знаю, звідки він узявся.

– Усе через чутки, Декамбре. Це було неминуче. Дивні листи останніми днями, смерть у вівторок ранком і офіційне звертання ввечері в новинах, усе це посіяло слухи, інакше і бути не могло. Можливо, преса одержала листа від самого сіяча, так усе і закрутилося.

– Це дуже ймовірно.

– Відправлено вчора, – сказав Адамберг, розглядаючи конверта, – з 1-го округу.

– Оголошені дві смерті, – відмітив Декамбре.

– Це вже сталося, – відповів Адамберг, дивлячись на нього. – Увечері почуєте в новинах. Двох чоловіків викинули на бруківку, як мішки, голими і вимазаними вугіллям.

– Двох відразу, – глухо вимовив Декамбре.

Його лице спотворила гримаса, зборознивши бліду шкіру сіткою зморщок.

– Як, по-вашому, Декамбре, тіла, заражених чумою, чорніють?

Колишній учитель звів брови.

– Я погано на цьому розуміюся, комісарє, історія медицини не моя парафія. Тому я так довго ідентифікував «дивні» листи. Але можу вас завірити, що лікарі тієї епохи жодного разу не згадують цей колір. Виразки, плями, бубни, пухирі, так, але не чорнота. Це уявлення запанувало в головах у людей набагато пізніше, уся справа в семантиці, розумієте.

– Так.

– Але, так чи інакше, помилка прижилася, і чуму називають *Чорною смертю*. І ці слова, безсумнівно, суттєві для вбивці, тому що вони сіють страх. Він хоче приголомшити, вразити уми людей страшними образами, не важливо дійсними чи помилковими. І слова *Чорна смерть* оглушають, як гарматний постріл.

Адамберг сів за столик у «Вікінгу», де в цей вечір було досить тихо, і попросив у здорованя Бертена чашку кави. У вікно йому добре була видно всю площу. Через чверть години подзвонив Данглар.

– Я у «Вікінгу», – сказав Адамберг.

– Будьте обережні з тамтешнім кальвадосом, – попередив Данглар. – Він дуже специфічний. В одну мить усі думки з голови вимітає.

– У мене і без того порожня голова, Дангларе. Гадки не маю, що і робити. Мені здається, він запаморочив мене, спантеличив. Пошив у дурні.

– Кальвадос?

- Ні, сіяч чуми. Цей CLT. До речі, можете більше не шукати підхожі ініціали.
- А як же Сільвен Лоран Тавеньо?
- Дайте йому спокій, – сказав Адамберг, відкриваючи блокнота на сторінці, пописаній Марком. – Це усього лише три прислівника.
- Адамберг чекав на реакцію заступника, але той мовчав. Видно, і для нього усього цього було занадто. Його світлий розум затьмарився.
- *Cito, Longe, Tarde*, – прочитав Адамберг. – Забирайся до дідька лисого і довго не повертайся.
- Чорт, – сказав, нарешті, Данглар, – *Cito, longe fugeas et tarde redeas*. Як же я не подумав!
- Так же, як і всі. Він нас укоськав.
- Хто вам розповів про букви?
- Марк Вандузлер.
- Я навів про нього довідки, як ви просили.
- Йому теж дайте спокій. Він поза підозрами.
- Ви знали, що його дядько – колишній поліцейський, і що його вигнали просто перед пенсією?
- Так. Ми з ним разом восьминого їли.
- Треба ж таке. А ви знали, що Марк був замішаний у деяких справах?
- Який-небудь кримінал?
- Так, але він допомагав розслідуванню. Хлопець далеко не дурень.
- Я це помітив.
- Я дзвоню щодо чотирьох фахівців з чуми. Усі чисті, як скельце. Залізне родинне алібі.
- Не повезло.

– Саме так. Більше нам нема за кого зачепитися.

– І я перестав що-небудь розуміти. Я нічого не відчуваю, старина.

Данглар мав би тішитися, що Адамбергу змінила його інтуїція. Однак, йому було шкода комісара і дуже захотілося його підбадьорити, тому що він сам добре знав, як це – впасти у відчай.

– Не може бути, – твердо сказав він, – ви напевно щось відчуваєте. Хоч що-небудь.

– Тільки одне, – помовчавши, повільно вимовив Адамберг. – Те ж, що і раніше.

– І що саме?

Адамберг окинув поглядом площу. Там збиралися маленькі групи народу, люди виходили з бару, всі чекали вечірнього оголошення. Під високим платаном укладалися парі про загиблих і тих хто врятувався під час аварії корабля.

– Я знаю, що він тут, – сказав комісар.

– Де тут?

– Тут, на площі.

В Адамберга не було телевізора, і він звик, якщо йому було потрібно, заходити в ірландський паб у ста метрах від його будинку, там гриміла музика, і витали пари пива «Гіннес», а офіціантка по імені Енід, яка давно його знала, дозволяла йому подивитися маленький телевізор під стійкою. Без п'яти вісім він штовхнув двері «Чорних вод Дубліна» і пройшов за стійку. Слова «чорні води» як найкраще виражали те, що він відчував із самого ранку. Поки Енід готувала для нього величезну картоплю із салом,

– де ірландці брали таку величезну картоплю, над цим варто подумати на дозвіллі, коли голова не буде забита сіячем чуми, – Адамберг потихеньку слухав новини. Як він і побоювався, усе погрожувало скінчитися катастрофою.

Диктор повідомив тривожні обставини смерті трьох чоловік, що сталися в Парижі в ніч з понеділка на вівторок і з середи на четвер. Жертви проживали в будинках, де з'явилися намальовані четвірки, про які говорилося в позавчорашньому офіційному звертанні Префектури поліції в телевізійному випуску новин. Сенс цих четвірок, який поліція не побажала розкрити, став тепер відомим, завдяки листу самого художника, присланому в Агентство «Франс Пресс». До анонімного послання віднеслися вкрай обережно, і ніщо не підтверджує його автентичність. Однак, у ньому автор стверджує, що троє чоловіків умерли від чуми, і заявляє, що він уже давно попереджав про її прихід жителів столиці через публічні оголошення, що багато разів читалися на перехресті Едгар-Кіне-Деламбр. Подібна заява змушує думати, що ми маємо справу з божевільним. Якщо на тілах вбитих і були ознаки чорної смерті, Префектура поліції стверджує, що вони стали жертвами серійного вбивці, і смерть наступила від удушення. Адамберг почув своє прізвище.

Потім показали двері з намальованими четвірками, пішли супровідні пояснення, опитування жителів будинків, показали площу Едгар-Кіне. А потім на екрані власною персоною виник окружний комісар Брезійон, котрий, сидячи в себе в кабінеті, з усією відповідальністю повідомив, що люди, яким загрожує маніяк, знаходяться під суворою охороною поліції, слух про чуму запустив чоловік, якого

зараз розшукують, а чорні плями на тілі вбитих зроблені деревним вугіллям. Замість того, щоб закінчитися на цьому заспокійливому повідомленні, випуск завершився документальним екскурсом в історію чорної чуми у Франції з купою картинок і лиховісних коментарів.

Адамберг, пригнічений, сів за столик і, не дивлячись у тарілку, прийнявся за гігантську картоплю.

У «Вікінгу» додали звук телевізора, а Бертен затримав гаряче і не вдарив у гонг. Жосс був у центрі загальної уваги і як міг, відбивався від питань, його підтримували Декамбре, що зберігав дивну холонокровність, і Дамас, який хоч і не знав, на що міг згодитися, усе-таки почував, що пристрасті розпалюються, і прикривав Жоссу лівий фланг. Марі-Бель залилася сльозами, чим сильно перелякала Дамаса.

– У нас чума? – вигукнула вона під час новин, виразивши загальну тривогу, яку ніхто не наважився висловити так само простодушно.

– Ти що, не чула? – прогримів голос Лізбети. – Вони вмерли не від чуми, ці хлопці, їх задушили. Не чула, хіба? Слухати треба, Марі-Бель.

– Звідки ми знаємо, може поліція нам локшину вішає? – сказав один із відвідувачів бару. – Думаєш, Лізбета, якщо почнеться чума, вони нам люб'язно все повідомлять? Так вони тобі і вибовкають усе, що знають! Багато вони тобі розповіли про корів, та про кукурудзу?

– А поки дійде до діла ми жеремо їхню кукурудзу за милу душу, – відгукнувся інший чоловік.

– Я особисто її вже не їм, – заявила якась жінка.

- Так ти ніколи і не їла, – заперечив її чоловік, – ти її не любиш.
- А все їхні ідіотські експерименти, – роздався голос з бару, – мабуть, знову дурня звалили та випустили хворобу на волю. А зелені водорості? Знаєш, відкіля вони взялися?
- Ага, – відповів хтось. – А тепер не знають, як їх здихатися. Як із кукурудзою та коровами.
- Ні, ти уявляєш, уже троє померли! І як вони збираються це зупинити? Напевно, самі не знають, я тобі точно кажу.
- Думаєш? – відгукнувся хлопець із глибини бару.
- Господи ти боже мій! – прогорлала Лізбета, намагаючись усіх перекричати, – цих мужиків задушили!
- Тому що на їхніх дверях не було четвірок, – сказав чоловік, задерши вказівний палець. – Вони не були захищені. По теліку ж пояснили, не чули, чи що? Нам що, привиділося?
- Так якщо все правда, виходить, ніхто нічого не випускав, це той тип її насилає.
- Говорю вам, вони упустили бацилу, – впевнено заявив один з відвідувачів, – а той тип намагається захистити людей і попередити їх. Він робить, що може.
- А чому ж він тоді деяких пропускає? І чому розфарбував так мало будинків?
- Слухай, він же тобі не Господь Бог. У нього що, чотири руки? Сам йди і малюй свої четвірки, якщо в штани наклав.
- Господи ти боже мій! – знову крикнула Лізбета.
- А що сталося? – боязко поцікавився Дамас, але ніхто не звернув на нього уваги.
- Досить, Лізбето, – сказав Декамбре і взяв її за руку. – Вони зовсім втратили розум. Будемо сподіватися, що за ніч

вони заспокоються. Настав час подавати вечерю, клич мешканців.

Поки Лізбета збирала своїх ягнят, Декамбре вийшов з бару, щоб подзвонити Адамбергу.

– Комісаре, у нас такі пристрасті розгорілися, – сказав він. – Люди голову втрачають.

– Тут теж, – відповів Адамберг з ірландського паба. – Хто сіє плітки, погне паніку.

– Що ви збираєтеся робити?

– Невпинно повторювати, що троє чоловік було вбито.

Що у вас там говорять?

– Лізбета всякого побачила, її нічим не проймеш. Ле Герну майже наплювати, він намагається захистити свою справу, це не та буря, щоб його налякати. Бертен не здається дуже схвильованим, Дамас нічого не розуміє, а в Марі-Бель істерика. Інші патякають те, що звичайно в таких випадках – від нас усе приховують, нам нічого не говорять, і часи року переплуталися. *Зима тепла замість того, щоб бути морозною; літо холодне, замість того, щоб бути спекотним; теж саме з весною і осінню.*

– Вам би на сцені виступати, раднику.

– Вам теж, комісаре.

– Навряд чи я буду мати успіх на підмостках.

– Що ви збираєтесь робити?

– Я маю намір відправитися спати, Декамбре.

XXII

У п'ятницю о восьмій ранку на допомогу відділу по розслідуванню вбивств Адамберга було прислане під-

кріплення з дванадцяти чоловік, і в терміновому порядку встановлено п'ятнадцять додаткових телефонів, для відповідей на дзвінки, що обрушилися на поліцію інших округів, звідки їх переключали на карний розшук. Кілька тисяч парижан вимагали відповіді, чи правду сказала поліція про трьох померлих, чи треба вживати заходів обережності і що взагалі робити. Префектура дала наказ комісаріатам реєструвати кожен дзвінок і брати на замітку всіх до одного панікерів, які ставали причиною безладдя.

Ранкові газети не збиралися втихомирювати зростаюче занепокоєння. Адамберг розклав основні видання на столі і переглядав одне за одним. Газети переповідали зміст учорашніх телевізійних новин, лише додали фотографії і коментарі, багато видань помістили на першій смузі зображення переверненої четвірки. Деякі журналісти нагнітали обстановку, інші, більш обачливі, намагалися бути стриманими. Зате всі газети визнали за необхідне привести повний текст звернення комісара Брезійона. І в кожній були надруковані два останніх «дивних» листи. Адамберг перечитав їх, намагаючись уявити себе на місці людини, яка вже знаючи про три чорні трупа, вперше про все це чує:

Лихо це завжди наготові і до послуг Бога, який посилає і відводить його, коли захоче.

Раптово пройшов слух, який незабаром підтвердився, що в місті вибухнула чума на двох вулицях відразу. Говорили, що в двох (...) були виявлені всі явні ознаки хвороби.

Ці кілька рядків могли легко позбавити спокою самих довірливих громадян, а таких було приблизно вісімнадцять

відсотків, тому що саме стільки у свій час злякалися настання 2000-го року. Адамберг був здивований тим розмахом, що газети вважали доцільним надати цій справі, і тим, як швидко розгорілася пожежа, якої він так побоювався з тих пір, як була оголошена перша смерть. Чума, цей забутий, замшлий, похований у надрах історії жах, відроджувалася під пером журналістів з такою швидкістю, немов ніколи не зникала.

Адамберг глянув на годинник, готуючись до прес-конференції о дев'ятій годині, організованої за наказом вищого начальства. Він не любив ні накази, ні прес-конференції, але розумів, що цього вимагають обставини. Заспокоїти людей, показати фотографії зі слідами удушення на шиї убитих, спростувати слухи – такі були інструкції. Йому буде допомагати медексперт, і до нового вбивства чи нового застрашливого «дивного» листа, ситуацію можна вважати під контролем. Чутно було, як за дверима прибували нові журналісти, і розмови ставали все голоснішими.

У ті ж хвилини Жосс завершував читання морського метеопрогнозу, стоячи перед невеликою, але все ж таки помітно збільшеною юрбою, і приступав до «дивного» послання, доставленого з ранковою поштою. Комісар ясно сказав: продовжувати читання, не обривати єдину ниточку, що зв'язує з сіячем. У напруженій тиші Жосс оголосив двадцять оголошення:

– Малий трактат про чуму. Який включає опис, симптоми і наслідки оної, а також методи і засоби лікування, що мають до неї застосовуватися, як запобіжні, так і зці-

лювальні. Крапки. Визнаний хворим вищезгаданою чумою буде той, у кого в паху виявляться пухирі, звичайно називані бубонами, той, хто буде страждати від лихоманки і запаморочення, від болів у голові і нестями, і хто побачить на своєму тілі плями, звичайно називані знаками чи пурпурою, здебільшого блакитні, синюваті і чорні за кольором, які будуть до того ж розростатися. Той, хто захоче захистити себе від зарази, нехай намалює на двері талісман у виді хреста про чотири кінці, і він неодмінно відведе лихо від будинку свого.

У ту хвилину, коли Жосс із трудом закінчував цей довгий опис, Декамбре зняв трубку, щоб без зволікання переказати текст Адамбергу.

– Ми по вуха загрузли, – підсумував Декамбре. – Наш незнайомиць покінчив з натяками. Тепер він описує хворобу так, немов вона уже ввійшла в місто. Думаю, уривок узятий з тексту XVII століття.

– Повторіть, будь ласка, кінцівку і не так швидко, – попросив Адамберг.

– У вас люди? Я чую шум.

– Чоловік шістдесят журналістів втрачають терпіння. А у вас?

– Народу сьогодні більше, ніж звичайно. Можна сказати, нічогенький такий натовп, дуже багато нових облич.

– Запишіть, хто присутній зі старих. Постарайтеся скласти мені по пам'яті список завсідників так точно, наскільки зможете.

– Вони міняються в залежності від години оголошення.

– Зробіть усе, що у ваших силах. Попросіть постійних слухачів вам допомогти. Бармена, продавця скейтів, його сестру, співачку, глашатая, усіх, хто може знати.

– Ви думаєте, він тут?

– Так, думаю. Звідси він почав, тут він і лишається. У кожної людини своя нора, Декамбре. Повторіть мені кінцівку.

– Той, хто захоче захистити себе від зарази, нехай намалює на двері талісман у виді хреста про чотири кінці, і він неодмінно відведе лихо від будинку свого.

– Він призиває жителів самих малювати четвірки. Хоче додати нам роботи.

– Це вірно. Я сказав, що уривок XVII століття, але мені здається, що тут уперше він по необхідності дещо видумав. Наприкінці є слова, що здаються мені фальшивими. Тому що вони йдуть врозріз із загальним стилем.

– Які слова?

– «Хрест про чотири кінці». Мені ніколи не зустрічався такий вираз. Автор явно навмисно вживає слово «чотири», щоб ні в кого не залишилося сумнівів, але я думаю, що цей шматок він зібрав із різних частин.

– Якщо він відправив цього листа не тільки Ле Герну, але і журналістам, роботи нам буде достобіса, Декамбре.

– Секунду, Адамбергу, я послухаю про аварію корабля.

Хвилини дві було тихо, потім він знову взяв трубку.

– Ну і як? – запитав Адамберг.

– Усі врятовані, – відповів Декамбре. – Ви на що ставили?

– На «усі врятовані».

– Ну, хоч у цьому нам сьогодні пощастило.

У той час, коли Жосс зістрибував з ящика, щоб піти випити кави з Дамасом, Адамберг заходив у просторий зал і піднімався на невелику сцену, яку спорудив для нього Данглар. Медексперт став поруч, проектор був готовий до роботи. Комісар повернувся до зграї журналістів із протягненими мікрофонами і сказав:

– Чекаю ваших питань.

Через півтори години конференція завершилася і пройшла вона, в цілому, непогано. Адамбергу вдалося, без поспіху, по черзі відповідаючи на кожне питання, розсіяти сумніви в тому, що стосувалося трьох почорнілих трупів. У середині інтерв'ю він зустрівся поглядом з Дангларом і по його витягнутому обличчю зрозумів, що щось сталося. Шеренга поліцейських потихеньку ріділа. Як тільки конференція закінчилася, Данглар причинив двері.

– На авеню Сюффран знайдено труп, – доповів він, – його засунули під вантажівку разом зі згортком одягу. Його знайшли, тільки коли водій став від'їжджати в дев'ять п'ятнадцять ранку.

– Чорт, – сказав Адамберг і звалився на стілець. – Чоловік? Тридцять років?

– Жінка, молодше тридцяти.

– Єдина ниточка рветься. Вона жила в одному з цих клятих будинків?

– У будинку номер 14 по вулиці Тампль. Четвірки там були намальовані два тижні назад, квартира жертви пропущена, третій поверх, двері праворуч.

– Що про неї вже відомо?

– Звуть Маріанна Барду. Незаміжня, батьки живуть у Коррезі. По вихідних зустрічається з коханцем у Манті, а іноді з іншим у Парижі по вечорах. Працювала продавщицею в шикарному парфумерному магазині на вулиці Бак. Красива жінка, на вигляд дуже спортивна, була записана в багато гімнастичних залів.

– Думаю, що ні з Лорьйоном, ні з Віаром, ні з Клерком вона не зустрічалася?

– Я б вам сказав.

– Вона учора виходила? Щось казала охороні?

– Поки не відомо. Вуазене і Есталер пішли додому, а Мордан і Ретанкур чекають вас на авеню Сюффран.

– Я в них уже заплутався, Дангларе.

– Це ваші помічники, чоловіки і жінки.

– Молода жінка? Задушена? Роздягнена? Шкіра вимазана вугіллям?

– Усе, як в інших.

– Сексуальне насильство?

– Не схоже.

– Авеню Сюффран – гарний вибір. Уночі там ні душі. Можна преспокійно вигрузити сорок небіжчиків, і ніхто тебе не помітить. А чому тіло сунули під вантажівку, як по-вашому?

– Я вже думав про це. Ймовірно, він привіз тіло в першій половині ночі, але не хотів, щоб його знайшли до світанку. Може, щоб нагадати про традицію, коли возії раннім ранком збирали мертві тіла, а може, щоб труп був виявлений після оголошення. В оголошенні говорилося про цю смерть?

– Ні. У ньому говорилося про запобіжні заходи, що захистять від лиха. Вгадайте, що.

– Четвірки?

– Так. Ви, мовляв, уже великі, можете і самі в себе на дверях четвірки малювати.

– Сіяч такий зайнятий вбивствами, що малювати йому вже ніколи? Вирішив уступити свої повноваження?

– Ні, – сказав Адамберг, встаючи і надягаючи куртку. – Він хоче нас заплутати. Уявіть, що хоча б десята частина парижан послухається і захистить свої квартири четвірками, неможливо ж буде відрізнити справжні четвірки від несправжніх. Намалювати їх просто, газети надрукували їх чималенькими, так що залишається тільки старанно скопіювати.

– Графолог швидко відрізнить.

Адамберг похитав головою.

– Ні, Дангларе, швидко не вийде, якщо доведеться розрізнити п'ять тисяч четвірок, намальованих п'ятьма тисячами рук. А їх напевно буде більше. Багато хто послухається поради. Скільки буде вісімнадцять відсотків від двох мільйонів?

– Що ще за вісімнадцять відсотків?

– Це легковірні, похливі і забобоні люди. Ті, хто боїться затьмарень, наступу нового тисячоліття, усяких пророкувань і кінця світу. Принаймні, стільки людей зізнаються у своїх страхах під час опитувань. Так скільки виходить, Дангларе?

– Триста шістдесят тисяч.

– Ну, що ж, приблизно стільки їх і буде. Якщо в справу втрутиться страх, нас просто захлисне. А якщо ми не зможемо розпізнати *справжні* четвірки, нам не вдасться відрізнити *справжні* недоторкані двері. І ми не зможемо

нікого захистити. А сіяч буде розгулювати на волі, не боячись, що біля кожних дверей його буде чекати поліція. Він навіть зможе малювати серед білого дня, не маючи мороки з кодами. Не можна ж заборонити людям розмальовувати власні двері. Розумієте, Дангларе, навіщо йому це потрібно? Він маніпулює юрбою, йому це на руку, йому це необхідно, щоб позбутися поліції. Він дуже прозорливий, Дангларе, прозорливий і розважливий.

– Прозорливий? Його ніхто не змушував малювати ці дурні четвірки. І ніхто не просив указувати на жертви. У свою же пастку і потрапив.

– Він хотів, щоб ми зрозуміли, що тут замішано чуму.

– Міг би просто намалювати червоного хреста, *вже потім*.

– Так, але він насилає чуму вибірково, а не на геть усіх. Він обирає жертви, і по-своєму, намагається захистити тих, хто живе поруч. У цьому теж є свій розрахунок, це розумно.

– Розрахунок божевільного. Він міг убивати, не приплітаючи ніяких історій з дурною, давно забутою чумою.

– Він не хоче вбивати сам. Він хоче, щоб його жертви були *вбиті*. Хоче бути посередником, що керує прокльоном. Для нього це зовсім інша справа. Це звільняє його від відповідальності.

– Господи, але чому чума! Це ж просто сміх. Відкіля взявся цей хлопець? З якої епохи? З якого склепу він виповз?

– Коли ми зрозуміємо це, Дангларе, ми його піймаємо, я вже казав. Смішно, ви праві. Але бабусю чуму не варто недооцінювати. У неї ще є порох в порохівницях, і вона будоражить уже куди більше народу, чим варто було б.

Може вона і смішна своїм лахміттям, та тільки ніхто не сміється. Тому що вона смішна, але жаклива.

З машини по дорозі на авеню Сюффран Адамберг подзвонив ентомологу, щоб відправити його з морською свинкою на вулицю Тампл, де жила вбита дівчина. *Nosopsyllus fasciatus* були виявлені в квартирах Жана Віара і Франсуа Клерка, чотирнадцять у першого і дев'ять у другого, а також кілька штук у згортках одягу, що сіяч кидав поруч з тілом. Усі блохи здорові. Усі були доставлені у великому конверті кольору слонової кістки, розрізаному ножом. Потім Адамберг подзвонив в Агентство «Франс Пресс». Нехай оголосять, щоб той, хто одержить такого конверта, негайно повідомив у поліцію. Конверта треба показати в денних новинах.

Адамберг із жалем оглянув оголену дівчину зі спотвореним від удушення обличчям. Тіло майже цілком було забруднено вугіллям і кіптявою вантажівки. Поруч сиротливо лежав невеликий згорток одягу. Вулицю перекрыли, щоб не пускати цікавих, але сотня зівак усе-таки просочилася до місця події. Зберегти все у таємниці ніяк не вийде. Адамберг засмучено засунув кулаки в кишені. Він втратив свій нюх, перестав розуміти вбивцю, не міг відчутти та осягти його логіку, а от сіячеві навпаки все прекрасно вдавалося, — він сурмив про себе на площі, маніпулював пресою, вбивав, де хотів і коли хотів, не дивлячись на поліцейських, які нібито оточили його з усіх боків. Адамберг не зміг завадити чотирьом смертям, хоча передчуття з'явилося в нього набагато раніш. А точніше? Під час другого візиту переляканої матері сімейства, Маризи. Він добре пам'ятав, коли в нього зародилися перші підозри. Але зовсім забув,

коли саме збився з шляху, у яку мить його наклав потік інформації і він безпорадний, заблукав у тумані.

Він проводжав поглядом молоду Маріанну Барду доки її тіло не поклали у машину, щоб відвезти в морг. Потім віддав кілька наказів, розсіяно вислухав звіт колег, що прибули з вулиці Тампль. Дівчина не виходила ввечері з будинку, вона просто не повернулася з роботи. Адамберг відправив двох лейтенантів розпитати хазяїна парфумерного магазину, де вона працювала, хоча не сподівався, що це щось дасть, а сам відправився пішки в карний розшук. Він йшов більше години, потім звернув до Монпарнасу. Якби тільки згадати, коли він заблукав.

Він піднявся по вулиці Гьоте і увійшов до «Вікінгу». Попросив бутерброд і сів за столика з видом на площу. Звичайно за цей столик ніхто не сідав, тому що над ним нависав муляж носової частини драккара, прикріплений до стіни, тільки людина маленького росту не ризикувала стукнутися об нього головою. Адамберг устиг уже на чверть розправитися з бутербродом, коли Бертен встав і несподівано вдарив по мідній пластині над баром, роздався оглушливий грім. Приголомшений комісар побачив, як з площі галасливо злетіли голуби, і в ту ж хвилину в ресторан потягнулися відвідувачі, серед яких він помітив Ле Герна і махнув йому в знак вітання. Не питаючи дозволу, глашатай сів навпроти.

– Чого журитесь, комісаре? – запитав Жосс.

– Є з чого, Ле Герне, а що, дуже помітно?

– Ага. Збилися з курсу?

– Краще і не скажеш.

– Зі мною тричі таке бувало, плутали в тумані, наче сліпі кошенята, чудом уникли катастрофи. Два рази прилади

вишли з ладу, а на третій я сам помилився із секстантом після безсонної ночі. Утомився, як чорт, от і помилився. А таку похибку прощати не можна.

Адамберг випрямився. Жосс побачив, як в його очах запалав вогонь, той самий, котрий він вперше помітив під час відвідин карного розшуку.

– Повторіть те, що ви сказали, Ле Герне. Слово в слово.

– Про секстант?

– Так.

– Ну, я мав на увазі секстант, якщо з ним помилишся, це величезна похибка, і прощати таке не можна.

Адамберг завмер і уп'явся в якусь крапку на столі, напружено міркуючи і витягнувши вперед руку, як би призиваючи Жосса до мовчання. Той не наважився заговорити і спостерігав за бутербродом, що Адамберг стискав у руці.

– Тепер я згадав, Ле Герне, – сказав Адамберг, піднімаючи голову. – Я згадав, коли заплутався й упустив його.

– Кого?

– Сіяча чуми. Я упустив його, тому що заблукав. Але тепер я знаю, коли саме це відбулося.

– А це важливо?

– Дуже, так якби ви могли виправити помилку із секстантом і повернутися на те місце, де її зробили.

– Тоді це правда важливо, – погодився Жосс.

– Я маю йти, – сказав Адамберг, залишаючи на столі гроші.

– Обережніше з драккаром, – попередив Жосс. – Черепушку не розтрощіть.

– Я низенький. Вранці були «дивні» листи?

– Ми б вам розповіли.

– Поспішаєте на розшуки місця, де заблукали? – запитав Жосс, коли комісар відкривав двері.

– Точно, капітане.

– А ви напевно знаєте, де воно?

Адамберг мовчки вказав на своє чоло і вийшов.

Усе почалося з похибки. Тієї самої, про яку йому казав Марк Вандузлер. Тоді-то він і збився зі шляху. Крокуючи по вулиці, Адамберг спробував згадати слова Вандузлера. Він намагався відтворити картину їхньої недавньої зустрічі і звук голосів. Вандузлер стоїть біля дверей, у нього блискучий ремінь, він збуджено жестикулює, на худій руці три срібних каблучки. Так, вони тоді говорили про вугілля. *Коли ваш злочинець бруднить тіло вугіллям, він помиляється. Він робить велику похибку.*

Адамберг полегшено зітхнув, сів на першу-ліпшу лавку, занотував слова Марка Вандузлера в записнику і доїв бутерброд. Він не знав, у якому напрямку продовжувати пошук, але тепер він хоча б повернувся до відправної точки. Туди, де його секстант почав брехати. І він знав, що туман став згущатися саме тут. Величезне спасибі моряку Жоссу Ле Герну.

Він спокійно дійшов до карного розшуку, по дорозі його погляд раз у раз натикався на газетні заголовки в кіосках. Якщо сьогодні ввечері чи завтра сіяч знову напише у «Франс Пресс», відправить їм цей гадючий *«Малий трактат про чуму»*, і коли усі довідаються про четверту жертву, жодна прес-конференція не спинить навалу чуток. Сіяч сіяв і збирав щедрій врожай.

Сьогодні ввечері чи завтра.

– Це ти?

– Я, Мане, відкривай. – нетерпляче відгукнувся чоловік.

Ледь переступивши поріг, він кинувся в обійми старої жінки і пригорнув її до себе, злегка погойдуючи зі сторони в сторону.

– Вийшло, Мане, вийшло! – скричав він.

– Як мухи, мруть, як мухи.

– Вони корчаться і падають, Мане. Пам'ятаєш, раніше заражені як божевільні рвали на собі одяг і бігли в ріку топитися? Чи билися об стіну!

– Йдемо, Арно, – стара потягнула його за руку. – Навіщо стояти в темряві.

Мане освітлювала дорогу до вітальні електролампюю.

– Сідай, я спекла тобі коржів. Ти знаєш, зараз молочних пінок не дістати, доводиться класти сметану. Я змушена її класти, Арно. Налий собі вина.

– Раніше заражених навіть з вікон викидали, так багато їх було, їх знаходили на вулиці, де вони валялися, як старі матраци. Смутні часи були, правда, Мане? Батьки, брати, сестри.

– Вони тобі не брати і не сестра. Це дикі звірі, які не гідні землю топтати. Потім, тільки потім, ти відновиш свої сили. Або вони або ти. Зараз твоя черга.

Арно посміхнувся.

– Знаєш, що спочатку вони ще метушаться, але через кілька днів слабшають?

– Бич Божий разить їх на бігу. Нехай собі біжать. Тепер вони напевно знають.

– Звичайно, знають, і тремтять від страху, Мане. Настала їхня черга, – сказав Арно, осушуючи келих.

– Досить теревенити, ти прийшов за ними?

– Мені потрібно багато. Настав час відправлятися в подорож, Мане, ти знаєш, я йду далі.

– Ну, що, хіба непотріб я тобі підсунула, а?

На горіщі стара попрямувала до кліток, звідки доносився писк і шкрябання.

– Ну, ну, – промурмотала вона, – чого розгомонілися? Хіба Мане вас не годує?

Вона підняла невеликий, щільно зав'язаний мішок і простягнула Арно.

– Тримай, – сказала вона, – потім усе розповіси.

Спускаючись сходами перед Мане і дивлячись, щоб вона не спіткнулася, Арно ніс на кінчиках пальців мішок з мертвими пацюками і був дуже схвильований. Мане прекрасно на цьому знається. Без неї він би не упорався. Звичайно, він володар, і вже довів це, думав він, вертячи на пальці каблучку, але без неї він загубив би ще десять років життя. А життя йому потрібне саме зараз.

Уночі Арно залишив старий будинок, несучи в кишенях п'ять конвертів, де метушились *Nosopsyllus fasciatus* зі смертоносним зарядом у своїх провентрикулах. Він тихо бурмотав собі під ніс, підіймаючись в темряві по брукованій алеї. Провентрикулус. Середня колюча щетинка ротового апарата. Хоботок, упорскування. Арно любив бліх, але крім Мане, йому не було з ким досхочу поговорити про анатомію їхніх нутрощів, великих як всесвіт. Але тільки не котячі

блохи, ні в якому разі. Ці ні на що не здатні, він ними нехтував, і Мане також ними нехтувала.

XXIV

У суботу всі співробітники карного розшуку, які могли попрацювати надурочно, з'явилися на роботу. Вся команда Адамберга була в зборі, за винятком трьох чоловік, яким завадили сімейні справи. Крім того команду поповнили дванадцять офіцерів, присланих у підкріплення. Адамберг прибув о сьомій ранку і, не плекаючи зайвих ілюзій, ознайомився з останніми результатами лабораторних аналізів, перш ніж узятися за перегляд газет, стопкою складених на його столі. По можливості він намагався вживати слово стіл, а не бюро. Не те, щоб йому подобалося казати «стіл», але це слово на нього менше давило. «Бюро» в нього асоціювалось з ґратами, кліткою та удавкою. А «стіл» – з чимось округлим, жартівливим, з шепотінням піску*. Стіл тихенько собі погойдується на хвилях, а бюро з гуркотом падає.

Комісар розклав на столі результати останніх аналізів, котрі не проясняли анічогісінько. Маріанна Барду не була згвалтована. Її хазяїн запевняв, що вона переодяглася в підсобці, щоб піти, але куди, не сказала. У хазяїна було тверде алібі, у дружків Маріанни теж. Смерть наступила від удушення о десятій годині вечора, як у випадку з Віаром і

* Французькою слово бюро (le bureau) співзвучне зі словами: ґрати (le barreau), клітка (le carreau), удавка (le garrot), а слово стіл (la table) – зі словами: округлість (le galbe), жартівлива байка (la fable), пісок (le sable). – Тут і далі прим. перекл.

Клерком, її засліпили сльозоточивим газом. Чумної бацили не виявлено. На тілі жодного блошиного укусу, як і на тілі Франсуа Клерка. Проте в її квартирі було знайдено дев'ять *Nosopsyllus fasciatus*, всі особини здорові. Вугілля, яким було забруднене тіло, походило від спалення деревини яблуні. Ніяких слідів мазі чи чогось подібного на дверях не виявлено.

Була половина восьмого ранку, і в карному розшуку з усіх боків затріщало сорок три телефонних апарати. Адамберг переключив свою лінію, і тепер подзвонити йому можна було тільки на мобільник. Він підтяг до себе стопку газет, перші смуги яких не передвіщали нічого втішного. Учора ввечері після того, як оголошення про нову жертву «чорної смерті» пролунало в новинах, він подзвонив окружному комісару Брезийону, щоб попередити його. Якщо сіяч збирається відправити в газети свої «запобіжні та зцілювальні» добрі поради, захистити потенційних жертв буде неможливо.

– А конверти? – заперечив Брезийон. – Треба зосередитися на них.

– Він може перемінити конверта. Я вже не кажу про жартівників і реваншистів, що стануть підсовувати їх під двері.

– А блохи? – не здавався комісар. – Будемо захищати тих, кого вкусять.

– Блохи кусають не відразу, – відповів Адамберг. – У Клерка і Барду не було укусів. До того ж на нас звалюються тисячі безумців, яких лише вкусили людські блохи, котячі чи собачі, і ми упустимо справжніх жертв.

– І на нас чекає грандіозна паніка, – тужно довершив Брезийон.

– Преса її вже розпалює. – сказав Адамберг. – Ми не зможемо її припинити.

– Припиніть, – відрізав Брезийон.

Адамберг повісив трубку, розуміючи, що його недавнє призначення висіло на волоску і залежало тепер від сіяча чуми. Йому було майже наплювати на втрату місця, але він нізащо не хотів загубити нитку тепер, коли пригадав, де він помилився.

Він розклав газети і змушений був закрити двері, щоб не чути пронизливих дзвінків, які лунали один за одним у великому залі, де працювали його колеги.

Малий трактат сіяча красувався на першій смузі і супроводжувався фотографіями останньої жертви, коментарями про чорну чуму і застрашливими заголовками: *Чорна чума чи серійний вбивця? Бич Божий повертається? Вбивства чи зараження? Четверта таємнича смерть у Парижі.*

І так далі і тому подібне.

Деякі видання вже не були такими поміркованими, як напередодні, і в статтях піддавалася сумніву «офіційна версія смерті від удушення». Майже в кожній газеті наводилися докази, які він виклав на прес-конференції, але їх не гаючись спростовували. Чорний колір трупів вводив в оману навіть самих досвідчених журналістів, і забуті тривоги прокидалися, як Спляча Красуня, що проспала триста років у зачарованому лісі. Та сама чорнота, яка була всього лише *великою похибкою*. Але ця похибка могла ввергти місто у вир психозу.

Адамберг узяв ножиці і прийнявся вирізати статтю, яка стурбувала його більше за інші. У двері постукали, до кім-

нати заглянув один з агентів, здається його звали Жюстен.

– Комісарє, – заговорив він, переводячи дух, – у районі площі Едгар-Кіне виявлено силу силенну четвірок. Від Монпарнаса до авеню Мен, і по всьому бульварі Распай. Схоже, розмальовано вже приблизно дві-три сотні будинків, це десь тисяча дверей. Фавр і Есталер виїхали на місце. Есталер не хоче працювати у парі з Фавром, говорить, що Фавр для нього, як чиряк на дупі, що робити?

– Поміняйтеся з ним, попрацюйте з Фавром самі.

– Він для мене теж чиряк на дупі.

– Послухайте, бригадирє... – почав Адамберг.

– Лейтенант Вуазене, – поправив офіцер.

– Вуазене, нам зараз ніколи займатися вашими дупами.

– Розумію, комісарє. Відкладемо на потім.

– Саме так.

– Продовжувати патрулювання?

– Ложкою море не вичерпати. Наближається буря. Гляньте, – Адамберг простягнув офіцеру газети. – Поради сіяча на першій смузї: малюйте четвірки самі, якщо хочете уберегтися від зарази.

– Я бачив, комісарє. Просто катастрофа. Ми з цим не впораємося. Спочатку було двадцять дев'ять, а тепер не знаєш, кого охороняти.

– Залишається тільки двадцять п'ять, Вуазене. Були дзвінки щодо конвертів?

– Більше сотні. Ми не встигаємо реагувати.

Адамберг зітхнув.

– Кажіть людям, нехай несуть їх сюди. І перевіряйте всі ці чортові конверти. Може серед купи трапиться один справжній.

– Продовжувати патрулювання?

– Так. Спробуйте приблизно оцінити розмах. Проведіть вибірку.

– Принаймні, у цю ніч нікого не вбили, комісарє. Усі двадцять п'ять з ранку були живі та здорові.

– Я знаю, Вуазене.

Адамберг швидко вирізав ту статтю, що відрізнялася від інших урівноваженістю та змістовністю. Тільки цього і не вистачало, щоб підпалити порох, стаття була подібна бензину, вихлюпнутому на тліюче вогнище. У неї була загадкова назва: *Хвороба № 9*.

Хвороба № 9.

Префектура поліції, в особі окружного комісара П'єра Брезійона, завірила нас, що чотири загадкові смерті, які сталися на цьому тижні в Парижі, справа рук серійного вбивці. Жертви були задушені, і старший комісар Жан-Батіст Адамберг, якому доручено вести розслідування, передав пресі переконливі фотографії, на яких можна побачити сліди удушення. Але ми не вправі сьогодні проігнорувати заяву громадянина, який побажав залишитися невідомим, що ці смерті є першими ластівками епідемії чорної чуми – страшенної напасті, яка в минулому вже не раз примушувала зригнутися людство.

З огляду на цю заяву, дозволимо собі піддати сумніву бездоганність доказів нашої поліції, і повернемося на вісімдесят років назад. З пам'яті парижан напевне стерлася історія останньої чуми. Однак, та епідемія вразила столицю не далі, як у 1920 році. Нагрянувши з Китаю в 1894 році,

третя пандемія чуми спустошила Індію, забрала життя дванадцяти мільйонів чоловік, дісталася всіх портів Західної Європи – Лісабона, Лондона, Порто, Гамбурга, Барселони... і потрапила до Парижа на баржі, що прибула з Гавра і розвантажилася в Левалуа. На щастя в Європі хвороба протрималася недовго і згасла через кілька років. Однак, вона встигла вразити дев'яносто шість чоловік, переважно жителів північної частини міста і пригородів, родини злиденних лахмітників, що жили в брудних халупах в антисанітарних умовах. Зараза проникла навіть у місто, і в самому центрі хвороба забрала життя двадцяти чоловік.

Однак, увесь той час, поки тривала ця епідемія, уряд тримав її в таємниці. Населенню робили щеплення, але пресі не повідомлялася причина цих надзвичайних заходів. Епідемслужба поліцейської Префектури в ряді внутрішніх службових записок наполягла на тому, щоб приховати від людей справжню назву хвороби, яку сором'язливо нарекли «хвороба № 9». От, що писав Генеральний Секретар у 1920 році: «Кілька випадків хвороби № 9 були зафіксовані в Сент-Уані, Кліши, Левалуа-Пере, а також у 19-ому і 20-ому округах Парижа. (...) Звертаю вашу увагу на сугубо конфіденційний характер цієї записки і на необхідність запобігти паніці серед населення». Витік цієї інформації дозволив газеті «Юманіте» викрити секрет у випуску від 3 грудня 1920 року: «Учорашнє засідання Сенат присвятив хворобі № 9. Що це за хвороба? О пів на четверту ми довідалися від пана Годена де Віллена, що йдеться про чуму...»

Не маючи наміру обвинувачувати поліцію в тому, що, як і в минулому, вона фальсифікує факти, щоб сховати від нас

правду, цим невеликим екскурсом в історію ми лише хотіли нагадати нашим співгромадянам про те, що уряд завжди мав таємниці, і за всіх часів добре володів мистецтвом замовчувати істину.

Замислившись, Адамберг опустил руку з лиховісною статтею. Чума в Парижі в 1920 році. Він уперше чув про це і вирішив зателефонувати Вандузлеру.

– Я тільки-но прочитав газети, – сказав Марк Вандузлер, не давши йому почати. – На нас чекає катастрофа.

– Дійсно чекає, – погодився Адамберг. – Чума 1920 року – правда чи вигадки?

– Абсолютна правда. Дев'яносто шість чоловік занедужали, з них тридцять чотири вмерло. Лахмітники з окраїн і кілька людей у місті. Особливо сильно зачепило Кліши, там загинули цілі родини. Діти підбирали дохлих пацієнтів на смітниках.

– Чому хвороба не поширилася?

– Завдяки щепленням і профілактиці. Та й у пацієнтів, схоже, виробився імунітет. Це була агонія останньої чуми в Європі. Ще вона побувала в Аяччо в 1945 році.

– Це правда, що поліція усе приховала? І про хворобу №9 правда?

– Мені шкода, комісарє, але це так. Ви не зможете це спростувати.

Адамберг повісив трубку і пройшовся кімнатою. Епідемія 1920 року дзенькнула у нього в голові, як таємний механізм, що відчиняє приховані дверцята. Він не тільки відшукав відправну точку, але здається міг ризикнути проникнути в ці прочинені двері і спуститися темними зам-

шілими сходами, сходами Історії. В його куртці задзвонив телефон, і в трубці роздався розлючений голос Брезійона, обуреного вмістом ранкових газет.

– Що ще за маячня, звідки ця брехня про поліцію? Що за нісенітниця про чуму в 1920 році? – кричав окружний комісар. – Це була епідемія іспанки! Ви повинні зараз же все спростувати.

– Не може, пане окружний комісар. Це правда.

– Ви знущаєтеся, Адамбергу? Чи ви скучили по своїх горах?

– Не в цьому справа, пане комісар. У 1920 році дійсно була епідемія чуми, занедужали дев'яносто шість чоловік, тридцять чотири вмерли. А поліція разом з урядом спробували сховати це від народу.

– Поставте себе на їхнє місце, Адамбергу!

– Я вже на ньому, пане комісар.

Запала тиша, і Брезійон з гуркотом кинув слухавку.

Чи то Жюстен, чи то Вуазене, хтось з них, штовхнув двері кабінету. Виявилось, Вуазене.

– У нас аврал, комісаре. Дзвінки звідусіль. Усе місто вже в курсі, люди нажахані, двері вкриваються четвірками. Ми вже не знаємо, як дати цьому раду.

– Не метушіться. Нехай усе йде, як іде.

– Добре, комісаре.

Мобільник задзвонив знову, і Адамберг повернувся на своє місце біля стіни. Міністр? Чи суддя? Чим більше сум'яття захоплювало оточуючих, тим безпечнішим він ставав. З тих пір, як він знайшов відправну точку, він позбувся неспокою.

Дзвонив Декамбре. Він єдиний за весь ранок не сказав,

що прочитав газети, і що їм загрожує катастрофа. Декамбре як і раніше вивчав «дивні» послання, котрі отримував з перших рук, до того, як вони потрапляли в пресу. Сіач явно давав глашатаю деяку фору, немов хотів зберегти за ним привілей першого читця, або щоб подякувати за те, що той не ремствуєчи послужив йому трампліном.

– Ранкове послання, – сказав Декамбре. – Над ним варто помізкувати. Воно довге, візьміть ручку.

– Слухаю вас.

– *«От уже сімдесят років минуло з тих пір, – почав Декамбре, – як вони пережили це страшне нещастя, і вільно вели торгівлю, коли, крапки, прибув, крапки, корабель, навантажений бавовною й іншими товарами. Крапки».* Я вам читаю крапки, тому що вони є у тексті, комісарє.

– Я знаю. Продовжуйте повільно.

– *«Пасажирам дозволили вільно заходити в Місто зі своїм багажем і відвідувати жителів, але наслідки цього незабаром виявилися згубними, тому що... крапки... добродії... крапки... Лікарі прибули в ратушу, щоб попередити градоначальників про те, що, будучи покликаними ранком до ліжка молодого моряка по імені Ейсален, вони знайшли в нього ознаки Зарази».*

– Це все?

– Ні, там ще цікава кінцівка про те, як повелися правителі міста. Вашому начальству має сподобатися.

– Я слухаю.

– *«Ця звістка ввергла градоначальників у жах; і коли вони уявили, які лиха і напасті на них чекають, вони були вражені горем. І не дивно, що поява Чуми посіяла такий страх у їхніх душах, бо сказано у Святому Писанні, що з трьох нещасть,*

якими Господь пригрозив своєму Народу, Чума – найстрашніше і найсуворіше...»

– Я б не сказав, що окружний комісар вражений горем. Скоріше він готовий нищити інших.

– Можу собі уявити. Я через це пройшов. Завжди потрібний стрілочник. Ви боїтеся втратити місце?

– Там видно буде. Що ви скажете про сьогоднішнє оголошення?

– Що воно довге. А довге воно тому, що переслідує подвійну мету: посилити страх людей, пояснюючи, що власті самі охоплені страхом, і повідомити про майбутні смерті. Повідомити в деталях. Маю смутні здогадки, про що йдеться, Адамбергу, але не дуже впевнений. Мені потрібно навести довідки, адже я не фахівець.

– Навколо Ле Герна багато народу?

– Ще більше, ніж учора ввечері. У часи оголошення уже важко знайти вільний куточок.

– Треба стягувати з Ле Герна плату за місце. Принаймні, хоч комусь буде від цього користь.

– Обережніше, комісаре. Не жартуйте так у присутності бретонця. Тому що Ле Герни, може, і необтесані мужлаї, але вони не розбійники.

– Та невже?

– У всякому разі, так говорить покійний прапрадід Жосса, який час від часу його відвідує.

– Декамбре, ви намалювали четвірку в себе на дверях?

– За кого ви мене маєте? Якщо на світі залишиться хоч одна людина, здатна протистояти згубному марновірству, це буду я, слово бретонця. Я і Ле Герн. А ще Лізбета. І якщо побажаєте приєднатися, ласкаво просимо в нашу компанію.

– Я подумаю про це.

– Марновірна людина завжди легковірна, – з запалом продовжував Декамбре. – Легковірними просто маніпулювати, а від маніпуляцій до біди один крок. Марновірство – справжня болячка людства, від неї загинуло більше народу, чим від усіх епідемій чуми. Постарайтеся спіймати цього сіяча, поки він не позбавив вас роботи, комісаре. Не знаю, чи розуміє він, що коїть, але дарма він так заноситься і зневажає парижан.

Адамберг поклав трубку, задумливо посміхаючись. «Чи розуміє він, що коїть». Декамбре торкнувся того, що турбувало його з учорашнього дня, він уже почав потихеньку розплутувати цей клубок. Тримаючи перед очима листок з дивним посланням, він набрав номер Вандузлера. У цей же час у дверях з'явився Жюстен/Буазене і жестами показав, що кількість будинків з четвірками досягла семисот. Адамберг лише змахом вії підтвердив, що усе зрозумів, прикидаючи, що вже цього вечора число будинків дійде до тисячі.

– Вандузлере? Це знову Адамберг. Хочу прочитати вам «дивне» послання, отримане сьогодні вранці, у вас є час? Це не довго.

– Читайте.

Марк уважно слухав, поки Адамберг неквапливо читав про неминуче нещастя, готове обрушитися на місто в особі молодого Ейсалена.

– Що скажете? – закінчивши читання, спитав Адамберг немов справлявся в словнику. Йому здавалося неможливим, щоб тонни знань Вандузлера не допомогли йому розгадати цю таємницю.

– Марсель, – упевнено заявив Марк. – Чому треба чекати в Марселі.

Адамберг сподівався щось почути про сіяча, оскільки послання звучало по-новому, але ніяк не очікував, що історія вийде за межі Парижа.

– Ви впевнені, Вандузлере?

– Цілком. Мова йде про прибуття «Святого Антонія» 25 травня 1720 року на острови замка Іф. Він ходив до берегів Сирії і Кіпру і мав на борті заражений шовк. В екіпажа вже проявилися ознаки хвороби. Відсутні в тексті імена лікарів – батько і син Пейсонелі, які перші забили тривогу. Це дуже відомий текст і епідемія теж. Хвороба тоді спустошила місто наполовину.

– А вам відомо, де жив цей Ейсален, якого прийшли оглянути лікарі?

– На площі Лінча, зараз це площа Ленча, за північною пристанню старого порту. Осередок епідемії знаходився на вулиці Ескаль, але цієї вулиці вже не існує.

– Помилки бути не може?

– Жодної. Це Марсель. Можу надіслати копію з оригінального тексту, якщо вам необхідне підтвердження моїх слів.

– Не варто, Вандузлере. Дякую вам.

Адамберг у сум'ятті залишив свій кабінет і підійшов до Данглара, який разом з іншими тридцятьма співробітниками намагався приборкати шквал телефонних дзвінків і оцінити силу сплеску людського марновірства. У залі панував запах пива, але ще більше – поту.

– У місті незабаром розберуть усю фарбу, – сказав Данглар, кладучи трубку і записуючи цифру.

Він підняв очі на Адамберга.

– Марсель, – оголосив Адамберг, кладучи перед ним текст листа. – Сіач відправився в подорож. Нам теж пора, Дангларе.

– Бог мій, – викликнув Данглар, швидко пробігаючи текст очима. – Прибуття «Святого Антонія»!

– Вам знайома ця історія?

– Тепер, коли ви сказали, я згадав. Але відразу я б навряд чи догадався.

– Цей випадок відомий краще за інші?

– Звичайно. Це остання епідемія у Франції, але вона була самою лютою.

– Ні, не остання, – заперечив Адамберг, простягаючи йому статтю про «хворобу № 9». – Прочитайте це і зрозумієте, що до вечора не залишиться жодного парижанина, який би вірив поліції.

Данглар прочитав і похитав головою.

– Це катастрофа, – сказав він.

– Благаю, не вимовляйте більше це слово, Дангларе. З'єднаєте мене з колегами у Марселі, район Старого порту.

– Цей район курирує Масена, – промурмотав Данглар, який знав прізвища окружних і старших комісарів усієї країни так же добре, як головні міста всіх округів. – Він знає свою справу і зовсім не схожий на попередника, той був просто звір. Скінчилося тим, що його понизили в чині за побої, мордував арабів. На його місце призначили Масена, він пристойна людина.

– Тим краще, – відповів Адамберг, – тому що нам слід буде діяти разом.

У п'ять хвилин на сьому Адамберг чекав на площі Едгар-

Кіне вечірнього оголошення, але нічого нового не почув. З тих пір, як сіяч був змушений посилати листи поштою, «дивні» послання надходили не так часто як раніше. Адамберг знав це і прийшов сюди скоріше, щоб поспостерігати за обличчями слухачів. Юрба тепер була значно щільнішою, і багато хто витягав шию, щоб розгледіти того самого «глашатая», котрий перший повідомив про появу чуми. Двоє поліцейських, які постійно чергували на площі, одержали наказ охороняти Ле Герна, якщо під час оголошення виникнуть заворушення.

Адамберг стояв під деревом недалеко від естради, а Декамбре розповідав йому про постійних слухачів. Він уже склав список із сорока чоловік, яких розсортював на три стовпчики – завсідники, часті та нечасті слухачі, напроти кожного прізвища були записані короткі прикмети, *що додаються*, як казав Ле Герн. Червоною рисою він підкреслив тих, хто слухав *Сторінку французької історії* і бився об заклад про долю потерпілих від аварії корабля біля берегів Фіністера, синьою – тих, хто поспішав на роботу й ішов відразу після оголошення, жовтою – зівак, які залишалися на площі потеревенити чи відправлялися у «Вікінг», фіолетовою – завсідників, що не пропускали жодного випуску. Все акуратно і ясно. Тримаючи в руці листка, Декамбре потайки вказував комісару на людей зі списку.

– *«Кармелла», трищоглове австрійське судно водотоннажністю 405 тонн вийшло з баластом з Бордо в Кардіффі і затонуло біля берегів Гак-ар-Вілер. Чотирнадцять членів екіпажа врятовані*, – закінчив Жосс, зістрибуючи з естради.

– Скоріше дивіться, – сказав Декамбре. – Ті, у кого вигляд здивований, хто супить брови, нічого не розуміючи, – це новенькі.

– Сині, виходить, – кивнув Адамберг.

– Точно. А ті, хто обговорює, качає головою, жестикулює, – це завсідники.

Декамбре відправився допомагати Лізбеті чистити стручкову квасолю, кілька ящиків якої купив по дешевці, а комісар зайшов у «Вікінг», протиснувся під ніс драккара і сів за столик, який уже вважав своїм. Ті хто заключали парі про наслідки аварії корабля галасливо юрмилися в барі, виграні гроші переходили з рук у руки. Щоб запобігти шахрайству, всі ставки записувалися Бертеном. Пам'ятаючи про божественних предків хазяїна закладу, люди вважали його людиною надійною і непідкупною.

Адамберг замовив каву і задивився на профіль Марі-Бель, вона з превеликою старанністю писала листа за сусіднім столиком. Це була тендітна дівчина, яку можна було б назвати чарівною, якби її губи були обкреслені чіткіше. Як і в брата, у неї було густе, кучеряве, спадаюче на плечі волосся, тільки на відміну від Дамаса, воно було чисте і світле. Посміхнувшись комісару, вона повернулася до своєї справи. Молода жінка по імені Єва, що сиділа поруч з нею, намагалася їй допомагати. Вона була не така гарненька, певно, тому що їй не вистачало жвавості. У неї було гладке серйозне обличчя і синюваті круги під очима. Такою Адамберг уявляв собі яку-небудь героїню ХІХ століття, замкнену вдома в провінції, у кімнаті, обшитій дерев'яними панелями.

– Так добре? Думаєш, він зрозуміє? – запитувала Марі-Бель.

– Добре, – відповідала Єва, – тільки надто коротко.

– Може, про погоду написати?

– Можна.

Марі-Бель знову схилилася над папером, міцно стискаючи ручку.

– Слово «застудився» – треба писати через «а», – поправила Єва.

– Ти впевнена?

– Мені так здається. Дай-но спробую.

Єва кілька разів написала слово на чернетці, і у нерішучості насупила брови.

– Тепер і не знаю, зовсім заплуталася.

Марі-Бель повернулася до Адамберга.

– Комісарє, – сором'язливо запитала вона, – «застудився» пишемо через «о» чи «а»?

Адамберга вперше просили допомогти з орфографією, і він геть не знав, що відповісти.

– У реченні «Але Дамас не застудився»? – уточнила Марі-Бель.

– Реченні, яке нічого не міняє – тихенько промовила Єва, не підіймаючи голови від чернетки.

Адамберг пояснив, що з орфографією він не в ладах, і, схоже, Марі-Бель це вразило.

– Але ж ви поліцейський, – здивувалася вона.

– І, тим не менш, Марі-Бель.

– Я піду, – сказала Єва, злегка торкнувшись руки Марі-Бель. – Обіцяла Дамасу допомогти порахувати виторг.

– Спасибі, – відповіла Марі-Бель, – дуже мило з твого боку мене замінити, а то я з цим листом ще довго проводжуся.

– Нема за що, – сказала Єва, – це мене розважить.

Вона тихо вийшла, а Марі-Бель знову повернулася до Адамберга.

– Комісарє, я маю поговорити з вами про цю... про це... лихо? Чи про це краще мовчати?

Адамберг повільно похитав головою.

– Ніякого лиха немає.

– А як же четвірки? А чорні тіла?

Адамберг знову покачав головою.

– Є вбивця, Марі-Бель, і цього вже більше, ніж досить. Але ніякої чуми й близько немає.

– Вам можна вірити?

– Безперечно.

Марі-Бель знову посміхнулася, тепер дійсно заспокоївшись.

– Боюся, Єва закохана в Дамаса, – наморщивши лоба, продовжувала вона, начебто, після того, як Адамберг розсіяв її страхи щодо чуми, він зможе легко розібратися з іншими її труднощами. – Радник каже, що це до неї життя повертається, що так і треба. Але тут я з ним не згодна.

– Чому? – запитав Адамберг.

– Тому що Дамас закоханий в товсту Лізбету, ось чому.

– Вам не подобається Лізбета?

Марі-Бель, поморщивши носика, відповіла:

– Вона славна, але від неї стільки шуму. І я її трішечки побоююся. У всякому разі, Лізбета в нас особа недоторканна. Радник каже, що вона, як дерево, що дає притулок сотні птахів. Я не заперечую, але від неї оглухнути можна. І потім, вона всюди заводить свій лад. За нею усі чоловіки сохнуть. Певна річ, з її-то досвідом.

– Ви ревнуєте? – посміхнувся Адамберг.

– Радник говорить, що так, а я б не сказала. Мене дратує, що Дамас пропадає там кожного вечора. Певна річ, коли

Лізбета співає, вона усіх зачаровує. Дамас теж попався, Єву він не помічає, адже вона тихоня. Звичайно, з нею нудно, певна річ, але ж вона стільки пережила.

Марі-Бель зміряла Адамберга допитливим поглядом, намагаючись зрозуміти, чи відомо йому щось про Єву. Схоже, нічого.

– Чоловік бив її протягом кількох років, – пояснила вона, – не міг стриматися. Вона втекла, і тепер він її шукає, щоб убити, уявляєте? Чому поліція раніше не покінчить з ним самим? Ніхто не повинний знати прізвище Єви, так наказав радник, і лихо тому, хто спробує його дізнатися. Сам-то він знає, але йому можна, адже він радник.

Адамберг дозволив собі захопитися бесідою, час від часу позираючи навкруги. Ле Герн прив'язував урну на ніч до стовбура платана. Брязкіт телефонних дзвінків, який переслідував комісара від самої роботи, потроху стихав. Чим банальнішою була бесіда, тим більше він розслаблявся. Напруженими міркуваннями він був ситий по горло.

– Ясне діло, – просторікувала Марі-Бель, розвернувшись до комісара, – Єві це на користь, адже вона з тих пір чоловіків бачити не могла. Тепер вона прокинеться. Дивлячись на Дамаса, вона розуміє, що є хлопці не такі, як той покидьок, що її лупцював. Воно й на краще, тому що життя жінки без чоловіка, певна річ, позбавлене всякого сенсу. Лізбета в це не вірить, вона каже, що любов це вигадки для дурнів. Говорить, що це повна нісенітниця, можете собі уявити?

– Вона була повією? – запитав Адамберг.

– Зовсім ні! – ошелешено виклинула Марі-Бель. – З чого ви це взяли?

Адамберг пошкодував про свої слова. Марі-Бель була простодушнішою, ніж він гадав, і це дозволяло йому розслабитися ще більше.

– Це усе через вашу професію, – зітхнула Марі-Бель. – Вона вас зовсім зіпсувала.

– Боюся, ви праві.

– А ви самі, ви в любов вірите? Я запитую геть усіх, тому що тут з Лізбетою ніхто не сперечається.

Адамберг мовчав, і Марі-Бель покачала головою.

– Певна річ, – зробила висновок вона, – ви ж усе поіншому бачите. А от радник виступає за любов, байдуже, нісенітниця вона чи ні. Він каже, краще вмерти від прекрасної нісенітниці, ніж від повсякденної нудьги. Це точно про Єву. Вона прямо ожила з тих пір, як допомагає Дамасу з касою. Але ж він кохає Лізбету.

– Так, – відповів Адамберг.

Його нітрохи не обтяжувало, що бесіда пустилася по колу. Чим більше це буде тривати, тим менше йому доведеться говорити, тим швидше він забуде про сіяча і сотню дверей, які у цю саму мить вкриваються четвірками.

– А Лізбета не кохає Дамаса. Тому Єва буде страждати, певна річ. Дамас теж буде страждати, а Лізбета – не знаю.

Марі-Бель задумалася над тим, як влаштувати, щоб усі залишилися задоволені.

– А ви, – запитав Адамберг, – ви когось кохаєте?

– Я, – почервоніла Марі-Бель, постукуючи пальчиком по листу, – у мене двоє братів, мені і з ними турбот вистачає.

– Ви пишите брату?

– Так, молодшому. Він живе в Роморантені, любить отримувати листи. Пишу йому щотижня і дзвоню. Мені

хочеться, щоб він приїхав у Париж, але Париж його жахає. Вони з Дамасом не дуже тямущі. Особливо молодший. Приходиться в усьому йому радити, навіть з жінками. Між іншим він дуже красивий, такий світлий блондин. Але ж ні, мені вічно доводиться його підбадьорювати, сам – ні в яку. Ось і виходить, що мені потрібно навіть сімейне життя їм улагоджувати, певна річ. Турбот вистачає, особливо якщо Дамас збирається роками дарма сохнути за Лізбетою. А хто потім буде сльози йому витирати? Радник каже, що я не зобов'язана це робити.

– Він правий.

– У нього самого добре виходить, з людьми. Цілий день до нього йдуть відвідувачі, так що гроші він чесно заробляє. І поради в нього не дурні. Але ж я все одно не можу кинути братів.

– Це не заважає вам любити когось ще.

– Ні, заважає, – твердо заявила Марі-Бель. – У мене робота, магазин, я мало з ким бачуся, певна річ. Тут, на нашій площі, мені ніхто не подобається. Радник каже, що мені треба пошукати в іншому місці.

Стінний годинник пробив пів на восьму, і Марі-Бель підскочила. Вона швидко склала листа, наклеїла марку на конверт і сунула його в сумку.

– Вибачте, комісарє, мені потрібно йти. Дамас на мене чекає.

Вона втекла і Бертен підійшов забрати склянки.

– Балакуха, – сказав він, як би перепрошуючи за Марі-Бель. – Не слухайте, що вона тут плете про Лізбету. Марі-Бель ревнує, боїться, що та уведе в неї брата. У людей завжди так. Лізбета вища за це, тільки не всі це розуміють. Будете вечеряти?

– Ні, – відповів Адамберг, підіймаючись. – У мене справи.

– Скажіть, комісарє, – запитав Бертен, проводжаючи його до дверей, – треба малювати четвірку на дверях чи не треба?

– Ви хіба не син бога грому? – поцікавився Адамберг, обертаючись. – Чи те, що я про вас чув, – брехня?

– Звичайно, син, – задрав підборіддя Бертен. – Прізвище моєї матері – Тутен.

– Ну, так і не малюйте цю четвірку, якщо не хочете одержати стусана під зад від своїх славних предків, що від вас зразу ж відречуться.

Гордо піднявши голову, Бертен закрит за ним двері. Поки він живий, четвіркам на дверях «Вікінга» не бувати.

Півгодини потому Лізбета зібрала квартирантів за вечерею. Постукавши ножем по склянці, Декамбре попросив тиші. Такий жест завжди здавався йому трохи вульгарним, але іноді без нього було не обійтися. Кастильон прекрасно розумів цей заклик до порядку і реагував негайно.

– Не в моїх звичках диктувати моїм гостям, як поводитися, – Декамбре не любив слово «постояльці», воно звучало дещо грубувато, – усі ви вільні розпоряджатися в себе у кімнатах за вашим розсудом, – почав він. – Однак, зважаючи на надзвичайні обставини, я наполегливо прошу вас не піддаватися масовому психозу і утриматися від малювання на своїх дверях будь-яких талісманів. Подібна поведінка збезчестить мій будинок. У той же час, я поважаю особисту волю кожного, і якщо хтось серед вас захоче віддати себе під заступництво цієї четвірки, я не стану йому

перешкоджати. Однак, я був би дуже вдячний такій людині, якщо вона знайде собі інше пристановище на той час, поки буде тривати це божевілля, у яке нас хоче ввергнути сіяч чуми. Хочу сподіватися, що ніхто з вас на це не піде.

Усі мовчали, і Декамбре по черзі оглянув кожного співтрапезника. Він відзначив, що Єва тремтіла в нерішучості, Кастильон хоробро посміхався, хоча і не був таким вже спокійним, Жоссу було наплювати, а Лізбета була готова вибухнути при одній думці, що комусь здумається малювати четвірки в її володіннях.

– Добре, – проговорив Жосс, якому хотілося їсти. – Прийнято.

– А все ж таки, – звернулася до нього Єва, – якби ви не читали ці диявольські листи...

– Диявол мене не лякає, крихітко, – відповідав Жосс. – Буря – так, от де страшно, чого там казати. Але диявол, четвірки й інші дурниці – можете зберігати їх у своєму кошику із шиттям. Слово бретонця.

– Вирішено, – підхопив Кастильон, якого промова Жосса помітно підбадьорила.

– Вирішено, – тихенько повторила Єва.

Лізбета нічого не сказала і прийнялася щедро розливати суп.

XXV

Адамберг сподівався, що вихідні змусять пристрасті трохи вгамуватися. Останні підрахунки, зроблені напередодні ввечері, викликали досаду, але аж ніяк не здивували його: чотири з п'яти тисяч будинків у Парижі були

позначені четвірками. З іншого боку, в неділю ніщо вже не перешкодить парижанам зайнятися своїми дверми, і кількість цифр може значно збільшитися. Усе залежатиме від погоди. Якщо 22 вересня буде ясно, народ вибереться за місто, і ця історія на час забудеться. А якщо буде похмуро, у людей зіпсується настрій, і тоді дверям добряче перепаде.

Прокинувшись ранком і не вилазячи з ліжка, комісар відразу глянув у вікно. Дощило. Адамберг прикрив очі рукою і вирішив, що ноги його сьогодні не буде у відділку. чергові зуміють його знайти, якщо сіяч завдав у цю ніч наступного удару, не дивлячись на підвищену охорону перших двадцяти п'яти будинків.

Вийшовши з душі, він розтягся на ліжку одягнений і став чекати, дивлячись у стелю і блукаючи думками десь далеко. О пів на десяту він підвівся, вирішивши, що хоч у чомусь сьогоднішній день удався. Сіяч нікого не вбив.

Напередодні він домовився про зустріч із психіатром Ферезом, і той чекав його на набережній острова Сен-Луї. Адамберг не любив сидіти у себе в кабінеті прив'язаним до стільця, і вони домовилися зустрітися на повітрі та поговорити, дивлячись на воду. Ферез не мав звички йти на поворозці у своїх пацієнтів, але Адамберг не був його пацієнтом, до того ж лікаря вельми цікавило загальне занепокоєння, викликане людиною з четвірками.

Адамберг помітив Фереза здалеку. Це був дуже високий, трохи сутулуватий чоловік під великим сірим парасолем, квадратне обличчя, високе чоло, голова, обрамлена півколом сивого волосся, на якому поблискували краплі дощу. Вони познайомилися два роки тому в когось на вечері. Цей чоловік, що звичайно тримався трохи відсто-

ронено, стримано, а іноді й дещо відчужено, вмів цілком перетворитися і стати дуже уважним, якщо в тому була потреба, і цим змінив думку Адамберга про психіатрів. Комісар звик звертатися до нього за порадою, якщо йому змінювала інтуїція, коли він переставав розуміти поведінку оточуючих, і йому потрібна була консультація фахівця.

В Адамберга не було парасоля, тому на зустріч він прийшов промоклий. Ферез знав про вбивцю та його нав'язливу ідею тільки те, що повідомлялося в пресі та по телевізору, і тепер слухав подробиці від комісара, не зводячи з нього очей. Незворушний вираз, що панував на його обличчі за професійною звичкою, змінився якимось пильним поглядом, він, не відриваючись, стежив за лицем співрозмовника.

– Я думаю, – сказав Адамберг після сорока п'яти хвилин промови, яку лікар жодного разу не перебив, – що необхідно з'ясувати, чому він вибрав саме чуму. Це не схоже на якусь банальну повсякденну ідею, що в усіх на слуху, як, наприклад...

Адамберг запнувся, підшукуючи слово.

– Як, наприклад, якась модна тема, що нікого не здивує...

Він знову зупинився. Іноді йому було важко сформулювати свою думку, підібрати точне слово, а Ферез не поспішав на допомогу.

– Наприклад, апокаліпсис другого тисячоріччя, чи героїчне фентезі.

– Так, – кивнув Ферез.

– Чи всілякі заяложені історії про вампірів, про Христа, про сонце. Усе це могло б послужити гідними шатами для вбивці, що хоче зняти з себе відповідальність. Під «гід-

ними» я маю на увазі – зрозумілі усім, сучасні. Він міг би назватися Володарем боліт, Посланником сонця чи Всемогутнім, і усім би стало ясно, що бідолаха з'їхав з глузду, чи йому пошкодили мозки в якій-небудь секті. Розумієте?

– Продовжуйте, Адамбергу. Не хочете під парасолою?

– Ні, спасибі, дощ скінчується. Але з цією чумою він випадає з нашого часу. Він анахронічний і «кумедний», як каже мій зам. Кумедний, тому що робить дурниці, чума в наш час виглядає, як динозавр поруч із грою в кеглі. Сіяч заблукав у минулому, вибрав хибний шлях. Ви мене розумієте?

– Продовжуйте, – повторив Ферез.

– До того ж, якою б застарілою ця чума не була, вона все ще здатна розбуркати жах, не такий вже і забутий, як можливо думають, але це інше питання. А мене цікавить відірваність цього суб'єкта від своєї епохи, те, що він, незрозуміло чому, вибрав такий сюжет, який нікому б абсолютно не спав на думку. У цьому незрозумілому я і хочу розібратися. Я не кажу, що в цьому питанні ніхто нічого не петрає, цим займаються історики. Я одного знаю. Але, поправте мене, якщо я помиляюся, як би завзято ні захоплювалася людина предметом свого вивчення, не могла ж вона через це стати серійним вбивцею.

– Ви праві. Предмет вивчення залишається за межами підсвідомості, особливо, якщо людина пізно почала цим займатися. Це усього лише рід занять, несвідоме прагнення.

– Навіть якщо він цим заняттям надто захоплений?

– Навіть у цьому випадку.

– Виходить, вибір сіяча не мотивований його науковою

діяльністю і не є випадковим. Це не така людина, що просто сказала собі – дай-но я скористаюся бичем Божим, нехай він як громом усіх вразить. Це не якийсь базікало чи містифікатор. Бути того не може. Він несамовито вірить у свою справу, і малює ці четвірки з любов'ю. Він достоту цим захоплений. Чума живе в його підсвідомості, і він послуговується нею незважаючи не усілякі сучасні культурні контексти. Йому плювати, зрозуміють його чи ні. Головне, що він себе розуміє. Він користується нею, тому що так треба. До такого висновку я прийшов.

– Правильно, – терпляче вимовив Ферез.

– А якщо я правий, виходить, чума глибоко сидить у ньому самому. А це значить, що справа у...

– У родині, – договорив Ферез.

– Точно. Ви згодні зі мною?

– Поза всяким сумнівом, Адамбергу. Тому що інакше не може бути.

– Добре, – продовжував комісар задоволено, відчуваючи, що найскладніше вже сказано. – На початку я думав, що, можливо він перехворів, коли був молодий і жив у якійсь далекій країні, нещасливий випадок, невдача, чи щось таке. Але мене це не задовольнило.

– І тоді? – підбадьорив його Ферез.

– Тоді я став ламати собі голову, намагаючись зрозуміти, як на юні роки людини могло вплинути нещастя, яке в останнє сталося в XVIII столітті. Напрошувався єдиний висновок, що сіячеві тепер двісті шістдесят років. Це мене аж ніяк не задовольнило.

– Досить оригінально. Цікавий був би пацієнт.

– Потім я довідався, що остання чума вразила Париж у

1920 році. Це вже *наше* століття, а значить уже ближче до справи. Ви знали про це?

– Чесно зізнаюся, ні, – відповів Ферез.

– Дев'яносто шість захворілих, з них тридцять чотири вмерло, в основному на окраїнах, де селилася біднота. І я думаю, Ферезе, що родини нашого приятеля торкнулося це нещастя, хоча б частково, можливо, прадідів. І ця історія стала сімейною сагою.

– У нас це називається – сімейна примара, – перебив лікар.

– Прекрасно. Ця примара оселилась у родині, і ось як чума засіла в голові дитинчати: йому постійно розповідали, як вона знищила близьких родичів. Думаю, це був хлопчик. Чума стала невід'ємною частиною його життя, його...

– Психіки.

– Саме так. Він ріс з цим, чума зовсім не була для нього історичним минулим, як для нас з вами. Прізвище сіяча я знайду серед тридцяти чотирьох потерпілих від чуми 1920 року.

Адамберг зупинився, схрестив на грудях руки і подивився на лікаря.

– Вірно мислите, Адамбергу, – посміхнувся Ферез. – І ви на правильному шляху. Але до сімейної примари додайте жорстокі потрясіння, що дозволили їй зміцнитися. Примари в'ють свої гнізда в тріщинах.

– Згодний.

– Але боюся, мені доведеться розчарувати вас. Я б не шукав сіяча в родині, що постраждала від чуми. Я б шукав його в родині, яку чума обминула. А тут доведеться вибирати серед тисяч людей, а не тільки серед тих тридцяти чотирьох.

– Чому потрібно шукати в родині, яку обминула чума?
– Тому що ваш сіяч користується чумою, як інструментом влади.

– І що з того?

– Усе було б по-іншому, якби чума *перемогла* його родину. Тоді вона викликала б у нього огиду.

– Я знав, що десь помилився, – вимовив Адамберг і знову прийнявся крокувати, заклавши руки за спину.

– Це не помилка, Адамбергу, ви просто трошки заплуталися. Якщо сіяч користується чумою, як інструментом влади, виходить, вона сама колись дарувала цю владу його родині. Їхній будинок чудом уберігся від чуми, хоча вона лютувала в усій окрузі. Його рідним довелося дорого заплатити за це чудо. Спочатку їх зненавиділи за те, що вони врятувалися, потім стали підозрювати, що їм відомий якийсь секрет, і потім вже обвинуватили в тому, що вони сіють мор. Ви знаєте, як це буває. Не здивуюся, якщо на них стали показувати пальцем, потім загрожувати і таврувати ганьбою, і, зрештою, родині довелося бігти з тих місць зі страху, як би їх не розтерзали сусіди.

– Бог мій, – викликнув Адамберг, постукуючи ногою по пучку трави під деревом, – ви праві!

– Усе могло відбутися саме так.

– Так воно і було. Диво їхнього спасіння, потім цькування та ізоляція, усе це стало сімейною легендою. Легендою про те, як вони врятувалися від чуми і більше того, що вони були її володарями. Вони стали пишатися тим, чим їм дорікали.

– Так завжди і буває. Скажіть чоловіку, що він дурень, і він відповість, що пишається цим. Звичайна захисна реакція, у чому б людину ні обвинувачували.

– Примара – це те, що відрізняє їх від усіх, їхня влада над бичем Божим, про яку невпинно торочилось.

– Не забувайте, Адамбергу, у випадку з вашим сіячем велику роль могла зіграти втрата матері чи батька. Розбита родина, почуття занедбаності – усе це могло зробити його надзвичайно вразливим. Це саме ймовірне пояснення чому хлопчик так ревно чіплявся за славу своєї родини, для нього вона – єдине джерело сили. Можливо, дід знову та знову торочив йому про це. Драми передаються через покоління.

– Навряд чи це допоможе мені його відшукати, – сказав Адамберг, притоптуючи усе той же пучок трави. – Від чуми врятувалися сотні тисяч людей.

– Мені шкода.

– Дарма, Ферезе. Ви мені дуже допомогли.

XXVI

Адамберг піднімався бульваром Сен-Мішель коли виглянуло сонце. Комісар тримав куртку кінчиками пальців, щоб просушити. Він не намагався спростувати точку зору Фереза, тому що розумів – лікар правий. Це дозволяло сіячу вислизнути тоді, коли Адамберг уже вважав, що майже піймав його. Залишалася площа Едгар-Кіне, куди він і направлявся. Правнук лахмітника з 1920 року був тут, він завжди сюди повертався. Він або жив поруч або часто проходив площею, нехтуючи небезпекою. Та й чого йому боятися? Він почувався владарем, і коли знадобилося, довів це. Двадцять вісім поліцейських не злякають того, у кого в руках бич Божий, того, хто може зупинити його помахом

руки. Двадцять вісім поліцейських для нього все одно, що купка пташиного посліду.

Усе живило пиху сіяча. Парижани корилися йому і сумлінно малювали талісмани на своїх дверях. А двадцять вісім поліцейських дозволяли трупам множитися. Уже чотири смерті, і жодної ідеї, як це зупинити. Залишається стирчати на перехресті і дивитися. На що дивитися, він і сам не знав, зате можна просушити куртку і штани.

Він з'явився на площі в ту хвилину, коли роздався удар нормандського гонга. Тепер він розумів, що це означає, і поспішив покуштувати гарячого блюда, присівши до столу, за яким зібралися Декамбре, Лізбета, Ле Герн, сумовита Єва і кілька незнайомців. Співтрапезники, немов корячись наказу, відданому, певно, Декамбре, намагалися говорити про що завгодно, крім сіяча. Затє за сусідніми столиками тільки про нього і балакали, і деякі голосно погоджувалися з журналістом-обвинувачем: лягаві їм брешуть. Фотографії задушених жертв змонтовано! За ідіотів нас мають чи що? «Ага, – пролунав жіночій голос, – а якщо вони померли від чуми, як же вони встигли роздягнутися, перш, ніж дати дуба, та при цьому скласти свої лахи гарненькою купкою? І чого це їх понесло під вантажівку? З якого це дива, я тебе питаю? Хіба це більше схоже на чуму, ніж на вбивство?» «Цілком слушно», – подумав Адамберг, потім обернувся, щоб краще розглянути розумне, серйозне лице огрядної жінки в тісній квітчастій блузці. «А я і не кажу, що все так просто», – непевно відповідав її співрозмовник. «Та ні, – утрутився сухорлявий чоловік з приємним голосом. – Тут і те й інше відразу. Люди умирають від чуми, а хтось хоче, щоб про це довідалися, от він і виносить їх на вулицю і

роздягає, щоб було видно, які вони, і щоб народ був у курсі. Це тобі не якийсь там шахрай. Він намагається нам допомогти». «Ну, звісно, – відповідала жінка, – так чого б йому не виражатися ясніше? Ніколи не довіряла хлопцям, котрі обтяпують свої справи потайки». «Він криється, тому що не може показатися, – заперечив тип із приємним голосом, вигадуючи пояснення прямо по ходу розмови. – Мабуть це хлопець з лабораторії, і він знає – вони випустили чуму розтрощивши якусь пробірку, чи щось таке. Він не може про це сказати, оскільки їм наказали мовчати, щоб не лякати народ. Уряд не любить, коли народ хвилюється. Тому усім мовчок! А той хлопець намагається усе розповісти, не називаючи себе». «Чому? – Не вгамовувалася жінка. – Боїться втратити місце? А я тобі так скажу, Андре, якщо твій захисник тільки тому ховається, то він просто жалюгідний тип».

Коли подали каву, Адамберг ненадовго вийшов, щоб відповісти на дзвінок лейтенанта Мордана. Число розмальованих будинків досягло десяти тисяч. Нових жертв не виявлено, хоч тут можна зітхнути спокійно. Зате з четвірками – справжня повинь. Можна поки перестати відповідати на дзвінки панікерів? А то сьогодні на роботі тільки шестеро. «Звичайно», відповів Адамберг. «Тим краще, – зрадів Мордан. – Добре, що марсельські колеги взялися до справи, тепер ми не самі. Масена просив вас з ним зв'язатися».

Щоб подзвонити Масена, Адамберг замкнувся в туалеті і сів на кришку унітаза.

– Почалося, колего, – сказав Масена, – з тих пір, як по

радіо передали об'яву вашого психа, з коментарями журналістів, роботи в нас вище даху.

– Це не мій псих, – заперечив Адамберг. – Тепер він і ваш теж. Давайте нести цей тягар разом.

Масена якийсь час мовчав, намагаючись оцінити свого колегу.

– Давайте, – погодився він. – Наш псих влучив у болюче місце, тому що хоч чума в нас і стара рана, але щоб роздрятати її багато зусиль не треба. Кожного червня архієпископ служить обідню месо по обітниці, щоб запобігти епідемії. В нас ще збереглися пам'ятники на честь шевальє Роза і єпископа Бельзенса. Їхні імена не забуті, тому що в марсельців добра пам'ять.

– А хто ці двоє? – спокійно поцікавився Адамберг.

Масена був холериком та й ще, певно, не любив парижан, але Адамбергу було плювати, адже народився він не в Парижі. Йому було неважливо, звідки людина родом. Утім, войовничість Масена була напускною, і через якихось п'ятнадцять хвилин розвіялася як дим.

– Ці двоє, колего, працювали, не покладаючи рук, щоб допомогти людям під час великого мору 1720 року, у той час, як градоначальники, дворяни, лікарі та священники втікали з усіх ніг. Це були герої.

– Боятися смерті цілком природно, Масена. Вас там не було.

– Добре, історію не переробиш. Я просто пояснюю, що весь Марсель дуже швидко згадає про нещастя, завезене «Святим Антонієм».

– Не може бути, щоб усі жителі міста знали, хто такі ці Роз і Бельзен.

– Бельзенс, колего.

– Добре, Бельзенс.

– Ні, – погодився Масена, – про це знають не всі. Але історія чуми, знищене місто, провансальська стіна – відомі усім. Чума міцно застрягла в головах людей.

– Тут теж, Масена, повірте. Сьогодні вже десять тисяч будинків розписані четвірками. Залишається тільки молитися, щоб закінчилася фарба.

– Ну, а тут я за один ранок їх уже сотні дві нарахував у кварталі Старого порту. А тепер прикиньте, скільки їх по всьому місту. Дідько знає що, колего, з глузду усі з'їхали, га?

– Люди прагнуть захистити себе, Масена. Якби ви полічили, скільки народу носить мідний браслет, має статуетку Святого Кристофа*, кролячу лапку, лурдську воду** чи торкається круглої деревинки, я вже не кажу про хрести, з легкістю нарахували б мільйонів сорок.

Масена зітхнув.

– Якщо люди малюють четвірки самі, – продовжував Адамберг, – це не страшно. Може, серед них ви зуміли б розпізнати одну справжню, намальовану сіячем?

– Це важко, колего. Люди ретельно копіюють. Деякі, щоправда, лінуються намалювати широку ніжку, чи малюють тільки одну поперечину на кінці, замість двох. Але п'ятдесят відсотків малюють дуже сумлінно. Їхні картинки

* Святий Кристоф – Святий Христофор – покровитель мандрівників. Захищає від раптової смерті без покаяння. Споглядання його зображення з ранку вважається запорукою захисту життя до вечора.

** Лурдська вода – вода з джерел м. Лурда у Франції, якій приписують чудодійні цілющі властивості.

скажено схожі на справжні. І як накажете їх розрізнити?

– Ніхто не повідомляв про підкинута конверти?

– Ні.

– Ви відстежили будинки, у яких розмальовані всі двері, крім однієї?

– Є такі, колего. Але хватає людей, що не піддаються паніці і не біжать малювати на дверях різні дурниці. А деякі соромляться, малюють малюсінькі четвірки внизу дверей. Начебто намальовано, а начебто і ні. Я ж не можу всі двері з лупою оглядати. А ви?

– У нас просто дев'ятий вал, Масена. По вихідних люди тільки і роблять, що малюють. Усе вийшло з-під контролю.

– Зовсім?

– Майже. Зі ста п'яти мільйонів квадратних метрів міста я контролюю тільки сто. Сподіваюся, що сіяч з'явиться саме там, а поки ми з вами базикаємо, він, можливо, розгулює по Старому порту.

– Як він виглядає? Хоч якісь прикмети?

– Жодних. Його ніхто не бачив. Я навіть не знаю, чоловік це чи жінка.

– І кого ви вартуєте на цих ста метрах, колего? Примару?

– Чекаю, коли мене осяє. Я передзвоню ввечері, Масена. Тримайтеся.

Зовні хтось несамовито смикав дверну ручку туалетної кабінки. Адамберг спокійно вийшов, уступивши місце типу, якому страшенно кортіло звільнити сечовий міхур від чотирьох пляшок пива.

Комісар попросив дозволу в Бертена просушити куртку на спинці стільця, поки він пройдеться площею. Відтоді, як

Адамберг вдихнув у нормандця колишню мужність, можливо врятувавши його тим самим від глузувань і безповоротної втрати божественного авторитету в очах клієнтів, Бертен вважав себе його довічним боржником. Він не тільки раз десять повторив, що дозволяє залишити куртку, про яку подбає краще за рідну матір, але і наполіг, щоб комісар накинув зелений дощовик, аби уберегтися від вітру і зливи, яку передвіщав Жосс у денному оголошенні. Не бажаючи образити гордого нащадка Тора, Адамберг вдягнув плаща.

Півдня він тинявся по перехрестю, іноді заходив у «Вікінг» випити кави та відповідав на дзвінки. Надвечір число розмальованих будинків досягне п'ятнадцяти тисяч у Парижі та чотирьох тисяч у Марселі, де паніка швидко набирає обертів. Чуття Адамберга притупилися, ним усе сильніше опановувала байдужість, допомагаючи протистояти прийдешній бурі. Якщо б йому зараз сказали, що четверок уже два мільйони, він би не здригнувся. Він немов досяг тихої гавані, поринув у рятівне забуття. Тільки погляд в нього ще залишався живим.

Комісар стомлено притулювся до платана, опустивши руки, загубившись в надто широкому дощовику нормандця. По неділях Ле Герн змінював час виступу, було вже біля семи, коли він поставив урну на тротуар. Адамберг нічого не чекав від цього оголошення, тому що по неділях пошту не розносили. Зате він почав впізнавати обличчя слухачів, котрі збиралися біля естради. Діставши список, складений Декамбре, він став відмічати нових знайомих коли ті з'являлися. Без двох хвилин сім на порозі показався Декамбре. Працюючи ліктями, пробиралася на своє місце Лізбета. Дамас, одягнений у светр, стояв біля свого магазину, опираючись спиною на опущену залізну решітку.

Жосс упевнено почав оголошення, його потужний голос долітав з одного кінця площі на інший. Стоячи під блідими променями сонця, Адамберг із задоволенням слухав безхитрі оголошення. Післяполуднєве неробство і повна розслабленість тіла і думки дозволяли йому відпочити після напруженої ранкової бесіди з Ферезом. Він почувався губкою, що погойдується на хвилях, стан, якого він іноді шукав.

І от, майже наприкінці оголошення, коли Жосс переходив до аварії корабля, Адамберг здригнувся, немов у губку влучив гострий камінець. Цей болісний струс спантеличив і насторожив його. Він не міг зрозуміти, що було тому причиною. Певно, його зачепило щось побачене, хоча він майже задрімав, притулившись до платана. Це був хвостик видіння, яке на десяту частку секунди промайнуло десь на площі.

Адамберг випрямився і став озиратися по сторонах у пошуках того, що його вразило. Потім знову притулився до дерева, у точності так, як у хвилину осяяння. Звідси можна було побачити будинок Декамбре, магазин Дамаса, вулицю Монпарнас, і приблизно чверть слухачів, що оточували глашатая, який стояв до нього обличчям. Адамберг стис губи. Чималенький простір і багато народу, а тим часом люди вже почали розбрідатися на всі боки. Через п'ять хвилин Жосс відніс урну, і площа спорожніла. Усе вислизало. Адамберг закрив очі, піднявши голову до білястого неба в надії, що скороминуще видіння повернеться саме собою. Але воно кануло в глибину свідомості, як камінь на дно криниці, певно, образилося, що він не приділив йому більшої уваги в ту коротку мить, коли йому заманулося

з'явитися, немов блукаючій зірці, і тепер пройде багато місяців, перш ніж йому здумається показатися знову.

Адамберг мовчки залишав площу, шкодуючи, що тільки-но упустив свій єдиний шанс.

Уже вдома, роздягаючись, він помітив, що забув повернути зеленого дощовика нормандцю, а свою стару чорну куртку залишив сушитися під носом драккара. Знак того, що він теж довіряв божественному заступництву Бертена. Чи, скоріше, що все полетіло шкереберть.

XXVII \

Камілла вузькими сходами піднімалася на п'ятий поверх у квартиру Адамберга. На четвертому поверсі вона помітила, що один з мешканців оздобив свої двері величезною чорною четвіркою. Вони з Жаном-Батістом домовилися провести цю ніч разом і зустрітися не раніше десятої вечора, враховуючи, що сіяч може підкинути поліції турбот!

Їй було незручно, тому що вона несла кошень. Воно цілу годину переслідувало її на вулиці. Камілла погладила його та пішла, але кошень вперто бігло за нею по п'ятах, змагаючи від безладних стрибків, силуячись її наздогнати. Щоб позбутися цього переслідування, Камілла перетнула сквер. Вона лишила кошень за дверима поки вечеряла, але воно все ж таки¹ чекало на неї в під'їзді, коли вона вийшла. Кошень знову відчайдушно пустилося за нею в погоню. Камілла здалася на ласку переможця, і біля будинку Адамберга, не знаючи, що робити зі звірятком, що її обрало, взяла його на руки. Це був звичайний біло-сірий пухнастик,

легкий, як мильна бульбашка, із зовсім круглими блакитними очима.

У п'ять хвилин на одинадцяті Камілла штовхнула двері, які Адамберг майже завжди залишав незамкненими, але нікого не знайшла у вітальні, ні на кухні. З посуду в мийці стікала вода, і вона вирішила, що Жан-Батіст заснув, чекаючи на неї. Вона може тихесенько лягти поруч, не потривоживши його перший сон, який вона над усе оберігала під час важких розслідувань, і покласти голову йому на живіт на всю ніч. Дівчина зняла рюкзак і куртку, посадила кошения на банкетку й обережно увійшла до спальні.

У кімнаті було темно, Жан-Батіст не спав. Розгледівши його голу смагляву спину на білій постелі, Камілла не відразу зрозуміла, що він займається любов'ю з якоюсь дівчиною.

Різкий біль простромив голову, немов уламок снаряду, застряг між очима, і від цього спалаху, на якусь мить їй здалося, що вона осліпла. Ноги підкосилися, і вона впала на дерев'яну скриню, що служила для всякої всячини, і на якій сьогодні лежав одяг незнайомки. Перед нею, не помічаючи її мовчазної присутності, рухалися два тіла. Камілла тупо дивилася на них. Вона бачила і впізнавала всі рухи Жана-Батіста, один за одним. Удар блискавки встромив у чоло розпечений бур, вона закрила очі. Яке жорстоке видовище. Яке буденне, банальне та болісне видовище. Камілла опустила голову.

Не плач, Камілло.

Вона перестала дивитися на тіла в ліжку, уп'ялася в точку на підлозі.

Біжи, Камілло. Швидше біжи і довго не повертайся.

Cito, longe, tarde.

Камілла спробувала поворухнутися, але ноги її не слухалися. Вона знову опустила голову, завзято розглядаючи носки черевиків. Вона вперто вдивлялася у свої чорні шкіряні черевики з квадратними носами, застібкою на боці, сірими запорошеними складками і стертими каблуками.

Черевики, Камілло, дивися на черевики.

Я дивлюся.

Як добре, що вона не роззулася. Якби її ступні були босими і беззахисними, вона б не змогла піти. Може, вона залишилася би прицвяхованою до скрині з буром у чолі. Цей бур з бетону, а не з дерева, ні. Дивися на черевики, раз вони на тобі. Добре дивись. І тікай, Камілло.

Але ще рано. Її ноги, як пониклі прапори, безвольно лежали на дерев'яній скрині. Не піднімай голови, не дивися.

Звичайно, вона знала. Так було завжди. Завжди були дівчата, безліч інших дівчат, якась залишалася довше, якась ні, по-різному, залежало від того, наскільки довго дівчина пручалася. Адамберг підтримував зв'язок, поки той сам не рвався. Звісно, вони були в нього завжди, ці дівчата, як русалки, що пливають уздовж ріки та чіпляються за береги. «Вони мене займають», просто казав Жан-Батіст. Так, Камілла знала про ці затьмарення і таємниці, про все, що кипіло десь там, далеко. Одного разу вона розвернулася і поїхала. Вона забула Жана-Батіста Адамберга та його береги, населені русалками, кинула гамірне драматичне життя, яке надто її зачіпало. Вона зникла на роки і поховала Адамберга з почестями, як ховають тих, кого люблять.

Доки минулим літом він не з'явився з-за рогу, а заснула

пам'ять, як спритний фокусник, не відтворила ріку в її первозданній чистоті. Камілла почала нове життя дуже обережно, з осторогою, не зважаючи цілком віддатися почуттям, не знаючи, що вибрати – волю чи Адамберга. До цього вечора, коли несподіваний удар встромив їй бур у чоло. Жан-Батіст просто переплутав день. З ним це час від часу траплялося.

Поки Камілла дивилася на черевики, її ноги зміцніли. Рухи на ліжку стихали. Камілла дуже тихо встала й обійшла скриню. Коли вона виходила, дівчина підвелася і залементувала. Почулася метушня, Жан-Батіст підхопився на ноги і викрикнув її ім'я.

Біжи, Камілло.

Біжу, як вмію. Камілла схопила куртку, рюкзак та, помітивши на банкетці прибудне кошеня, підбрала і його. З кімнати долітав голос дівчини, яка про щось запитувала. Геть звідси, скоріше. Камілла пронеслася сходами і довго бігла по вулиці. Біля безлюдного скверу вона, задихаючись, зупинилася, перелізла через ґрати і примостилася на лавці, підібгавши коліна і стиснувши руками черевики. Біль у чолі трохи відпустив.

Поруч сів хлопчина з фарбованим волоссям.

– Погані справи? – м'яко спитав він.

Потім поцілував Каміллу в висок і мовчки пішов.

XXVIII

Данглар не спав, коли вже за північ хтось тихо постукав у двері. У майці, з пивом у руці, він сидів перед телевізором,

але не дивився його, а раз у раз перегортав свої записи про сіяча чуми і його жертв. Це не могло бути випадковістю. Убивця вибирав їх, виходить, між ними було щось спільне. Капітан годинами допитував родичів убитих, намагаючись знайти хоч одну точку перетинання, переглядав свої записи, відшукуючи якійсь зв'язок.

Удень Данглар одягався досить вишукано, зате ввечері облачався в одяг свого дитинства, у такому колись працював його батько, широкі велюрові штани і тільник. П'ятеро дітей спали, і він безшумно пройшов довгим коридором, щоб відкрити двері. Він думав побачити Адамберга, а знайшов дочку королеви Матильди – пряму, напружену, задихану і начебто з кошеним у руці.

– Я тебе розбудила, Адріане? – запитала Камілла.

Данглар заперечно похитав головою, зробив знак не шуміти і ввійти. Камілли й на думку не спало поцікавитися, чи Данглар сам, чи може в нього зараз гостює жінка, вона без сил опустилася на стареньку канапу. При світлі Данглар побачив, що вона плакала. Він мовчки вимкнув телевізора, відкрив пиво і подав їй. Камілла залпом випила півпляшки.

– Кепські справи, Адріане, – видихнула вона, відставляючи пляшку.

– Адамберг?

– Так. Недобре в нас склалося.

Камілла допила пиво. Данглар знав, як це буває. Коли плачеш, потрібно поповнити запас розтраченої рідини. Він, сидячі в кріслі, нахилився, дістав другу пляшку з ледь початої упаковки, що стояла на підлозі, поставив на гладкий низенький столик і посунув її до Камілли, як на початку гри з надією рухають уперед пішака.

– Знаєш, Адріане, на світі бувають різні поля, – заговорила Камілла, простягаючи руку. – Своє поле обробляєш, а на інші ходиш гуляти. Там можна зустріти багато всякого різного – люцерну, рапс, льон, пшеницю, а є ще поле під паром і кропива. Я ніколи не рву кропиву, Адріане, це не моє, розумієш, як і все інше.

Камілла опустила руку і посміхнулася.

– Але раптом ти помилився, ступив не туди й обпікся.

– Боляче?

– Нічого, пройде.

Вона взяла другу пляшку і трохи надпила, але вже не так швидко. Данглар спостерігав за нею. Камілла була дуже схожа на свою матір, королеву Матильду, у неї було таке ж прямокутне підборіддя, тонка шия, ніс з горбинкою. Але в Камілли була дуже світла шкіра і все ще дитяча посмішка, зовсім не схожа на широку підкорюючу посмішку Матильди. Вони трохи помовчали, Камілла осушила другу пляшку.

– Ти любиш його? – запитав Данглар.

Камілла обпершись ліктями об коліна, не відриваючись, дивилася на маленьку зелену пляшку на низенькому столику.

– Це надто небезпечно, – тихо відповіла вона, похитавши головою.

– Знаєш, Камілла, перед тим, як створити Адамберга, у Бога була дуже важка ніч.

– Ні, – Камілла підняла на нього очі, – я цього не знала.

– Отож. Бог не тільки погано спав, але йому ще бракувало матеріалу. І Він легковажно вирішив звернутися до свого Колеги, щоб позичити деяких заготовок.

– Ти маєш на увазі... до Колеги знизу?

– Саме так. Той зрадів несподіваному щастю і поспішив постачити Богу свою сировину. І тоді Бог, отупівши після безсонної ночі, необачно усе змішав. З цієї глини Він і зліпив Адамберга. Це був воістину надзвичайний день.

– Я цього не знала.

– Про це пишуть у багатьох гарних книгах, – посміхнувся Данглар.

– Ну, і що Бог дав Жану-Батісту?

– Він подарував йому інтуїцію, м'якість, красу і гнучкість.

– А що дав Диявол?

– Байдужість, м'якість, красу і гнучкість.

– Чорт.

– Отож. Але ми ніколи не довідаємося, у яких пропорціях у ньому все це намішано. Бог легковажно усе змішав. І донині це залишається однією з головних таємниць теології.

– Я не збираюся в цьому копирсатися, Адріане.

– Правильно, Камілло, тому що всім відомо, що перед тим, як створити тебе, Бог відсипався сімнадцять годин і був у відмінній формі. Весь день він старанно та з насолодою власноруч ліпив тебе.

Камілла посміхнулася.

– А ти, Адріане, яким був Бог, коли створював тебе?

– Увечері Він добряче набрався з приятелями – Рафаїлом, Михаїлом і Гавріїлом. Цю байку мало хто знає.

– Могло вийти щось з ряду геть.

– Ні, після цього в Нього руки тряслися. Тому я такий і вийшов – безформний, недоладний і бляклий.

– Тепер зрозуміло.

- Так, бачиш, як усе просто.
- Настав час мені трохи прогулятися, Адріане.
- Ти впевнена?
- В тебе є краща ідея?
- Приборкай його.
- Не люблю тиснути на людей, це лишає на них слід.
- Ти права. Мене одного разу самого скрутило.
- Камілла кивнула.
- Ти маєш мені допомогти. Подзвони мені завтра, коли він буде на роботі. Я зайду додому, складу речі.
- Камілла взяла третю пляшку та добряче до неї приклалася.
- Куди ти поїдеш?
- Не знаю. Може тобі відоме якесь місце?
- Данглар указав на своє чоло.
- Так, – посміхнулася Камілла, – але ти ж старий філософ, а я не така мудра. Адріане?
- Що?
- Що мені з ним робити?
- Камілла простягла руку і показала пухнасту кульку. Це і правда виявилось кошеня.
- Він сьогодні ув'язався за мною. Здається, він хотів мені допомогти. Такий маленький, зате розумний і гордий. Я не можу взяти його з собою, він такий тендітний.
- Ти хочеш, щоб я про нього подбав?
- Данглар підняв кошеня за шкірку, оглянув і розгублено опустив на підлогу.
- Краще б ти залишилася, – сказав він, – йому буде тебе не вистачати.
- Кошеняті?

– Адамбергу.

Камілла допила третю пляшку і тихо поставила її на стіл.

– Ні, – відповіла вона. – Він не такий тендітний.

Данглар не став її умовляти. Після потрясіння завжди корисно помандрувати. А він доглядатиме кошеня і зберігатиме про неї такий же ніжний і прекрасний спогад, як сама Камілла, тільки звісно не такий яскравий.

– Де ти переночуєш? – запитав він.

Камілла знизала плечима.

– Залишайся тут, – вирішив Данглар, – я розкладу тобі диванчик.

– Не турбуйся, Адріане, я і так ляжу, не хочу знімати черевики.

– Чому? Тобі ж буде незручно.

– Нічого. Відтепер я буду спати не роззуваючись.

– Але ж вони брудні, – заперечив Данглар.

– Краще бути напоготові, Бог з нею, з чистотою.

– Камілла, ти знаєш, що гучні слова ще нікого не рятували?

– Так, я це знаю. Смішно, але мене іноді так і тягне попишномовити.

– Пишномовністю справи не залагодити, а самотністю і поготів.

– Тоді чим? – запитала Камілла, знімаючи черевики.

– Здоровим глуздом.

– Добре, – відповіла вона, – доведеться його собі прикупляти.

Камілла витягнулася на диванчику з відкритими очима. Данглар пішов у ванну і повернувся з рушником і холодною водою.

- Приклади до повік, треба зняти набряк.
- Адріане, у Бога ще залишилася глина, коли він закінчив ліпити Жана-Батіста?
- Трошки.
- І що Він з неї зробив?
- Різні цікаві дрібнички, шкіряні подошви, наприклад. Відмінні при носінні, тільки на гірці сковзають, особливо в дощ. Людині знадобилися тисячоліття, щоб вона додумалася приклеїти до них гуму.
- На Жана-Батіста гуму не приклеїш.
- Щоб його не заносило? Ні, не вийде.
- А що ще, Адріане?
- Та ти знаєш, у Нього не так вже й багато глини залишалось.
- Так що Він ще зліпив?
- Кульки.
- От бачиш, кульки – це справді здорово.
- Камілла заснула. Данглар почекав півгодини, зняв з неї компрес і виключив світло. Потім дивився на дівчину в темряві. Він віддав би десять місяців пива за можливість злегка торкнутися її, коли Адамберг забував її обіймати. Він узяв кошени, підніс до обличчя і заглянув йому в очі.
- Як безглуздо, усе вийшло, – сказав Данглар. – Вкрай безглуздо. А ми з тобою тепер маємо пожити разом. Будемо чекати, поки вона повернеться, якщо повернеться. А, пухнастику?
- Перш, ніж лягти спати, він затримався біля телефону, роздумуючи, чи не попередити Адамберга. Кого зрадити, його чи Каміллу? І він надовго задумався над цією безрадісною дилемою.

Поки Адамберг поспішно вдягався, щоб наздогнати Каміллю, дівчина в ліжку з тривогою закидала його питаннями, як давно він знає ту, що пішла, чому нічого про неї не розповідав, чи спить він з нею, чи любить її, що він думає, навіщо за нею біжить, коли повернеться, чому не залишиться, вона не хоче сидіти одна. В Адамберга голова йшла обертом, і не було жодних відповідей. Він кинув дівчину в квартирі, знаючи, що коли повернеться, вона усе ще буде тут і вихлюпне на нього ті самі питання. А от з Каміллою справа була значно гірша, тому що Каміллю не обтяжувала самотність. Вона так мало лякала її, що найменшого приводу було достатньо, щоб Камілла пустилася мандрувати.

Адамберг швидко крокував вулицями, бовтаючись в широкому дощовику нормандця, який холодив йому руки. Він добре знав Каміллю. Вона втече, і дуже швидко. Коли Камілли хотілося вдихнути свіжого повітря, втримати її було так само важко, як піймати надуту гелієм пташку, як зловити її мати, Королеву Матильду, коли та пірнала в океан. Камілла їхала, щоб узятися за будь-яку випадкову роботу десь на одній її відомій широті, тому що їй раптом набридали звивисті, заплутані шляхи. Зараз вона мабуть укладає свої черевики, упаковує синтезатор, закриває набір інструментів. Камілла дуже розраховувала на ці інструменти, на випадок якщо буде потреба заробити на життя. Набагато більше, ніж на нього, йому вона не довіряла, і мала на це повне право.

Адамберг звернув за ріг і глянув на вікно її квартири. Темно. Віддихуючись, він сів на капот чиеїсь машини,

схрестивши руки на животі. Камілла не приходила додому, і, можливо, вона зникне, так і не заходячи до себе. Так вже бувало. Тепер, хто зна, коли він побачить її знову, через п'ять років, через десять, а може статися і ніколи.

Засмучений, він поплентався додому. Якби сіяч не займав його думки та весь його час, такого б не сталося. Втовлено і мовчки він упав на ліжку, а дівчина, хвилюючись, усе сипала питаннями.

– Прошу тебе, помовчи, – сказав він.

– Я не винувата, – обурилася вона.

– Це моя провина, – відповів Адамберг, закриваючи очі.

– Але ти або помовчи, або йди.

– Тобі це байдуже?

– Мені все байдуже.

XXIX

О дев'ятій годині Данглар увійшов до кабінету Адамберга, не надто хвилюючись, бо знав, що ніщо на світі не в змозі вивести з ладу комісара, з огляду на його виняткову байдужість. І правда, Адамберг сидів за столом, переглядаючи купу газет із гнітучими заголовками, але на обличчі його не було тривоги, він був спокійний, як і завжди, хіба що погляд був трохи відсторонений.

– Вісімнадцять тисяч розмальованих будинків, – повідомив Данглар, кладучи записку йому на стіл.

– Добре, Дангларе.

Капітан мовчки стояв поруч.

– Учора на площі я ледве не піймав цього типа, – глухуватим голосом повідав Адамберг.

– Сіяча? – здивовано перепитав Данглар.

– Його самого. Але він від мене вислизнув. Усе від мене вислизає, Дангларе, – додав він, піднявши очі і зустрівшись поглядом зі своїм заступником.

– Ви щось побачили?

– Ні, зовсім нічого.

– Нічого? Як же ви його ледь не піймали?

– Я його відчув.

– Що ви відчули?

– Не знаю, Дангларе.

Капітан не став більше запитувати, воліючи залишити Адамберга сам на сам з його мрячними передчуттями, на цих теренах, де ноги грузнуть у в'язкому мулі, а вода б'ється з землею. Щоб подзвонити Каміллі, він, почуваючись шпигуном, сором'язливо вислизнув у під'їзд.

– Можеш йти, – тихо проговорив Данглар. – Він тут, і в нього роботи непочатий край.

– Спасибі, Адріане. До побачення.

– До побачення, Камілло.

Данглар сумно повісив трубку, повернувся за свій стіл і машинально включив комп'ютер. На тлі його похмурих думок, гудіння машини було надто радісним. Ідіотська штука цей комп'ютер, ні до чого йому нема діла. Через півтори години мимо швидко пройшов Адамберг. Данглар відразу подзвонив Каміллі, щоб попередити про можливий візит. Але її вже і сліду не було.

Адамберг знову наткнувся на замкнені двері, але цього разу не став вагатися і скористався відмичкою. З першого погляду на студію він зрозумів, що Камілла зникла. Синтезатора не було, інструментів і рюкзака теж. Ліжко

заправлене, холодильник порожній, електрика відключена. Адамберг сів на стілець, дивлячись на спустілу кімнату і намагаючись зібратися з думками. Він сидів і дивився, але думки не бажали збиратися. Через три чверті години телефонний дзвінок вивів його з заціпеніння.

– Тільки-но дзвонив Масена, – доповів Данглар. – У Марселі труп.

– Добре, – як і ранком відповів Адамберг. – Їду. Візьміть мені квиток на перший же літак.

О другій годині, поспіхом залишаючи карний розшук, Адамберг поставив сумку біля стола Данглара.

– Я поїхав, – сказав він.

– Добре, – відповів Данглар.

– Ви лишаєтеся за головного.

– Добре.

Адамберг думав, що б ще сказати, і тут помітив у ніг Данглара круглий кошик, де згорнулася маленька пухнаста кулька.

– Що це таке, Дангларе?

– Це кіт.

– Навіщо ви його принесли? Тут і без того безлад.

– Удома його залишити не можна. Занадто маленький, скрізь робить калюжі і їжу сам не знайде.

– Ви ж казали, що не хочете заводити тварин.

– Мало що ми говоримо.

Данглар відповідав коротко і злегка вороже, не відриваючи погляду від екрана, і Адамберг уловив у цьому мовчазне несхвалення, яке почував іноді у своєму помічникові. Він знову глянув на кошик, і перед ним

виникла картина – Камілла, що йде, в одній руці вона тримає куртку, а в іншій біло-сіре кошеня, в ту мить він не звернув на нього уваги.

– Це вона залишила його вам, чи не так, Дангларе? – запитав він.

– Так, – відповів той, не відриваючи очей від екрана.

– Як його звать?

– Пухнастик.

Адамберг підсунув стілець і сів, обпершись ліктями об коліна.

– Вона пішла побродити? – запитав він.

– Так, – повторив Данглар і цього разу подивився у втомлені очі Адамберга.

– Вона вам сказала, куди?

– Ні.

Запала недовга тиша.

– Вийшла невелика колізія, – проговорив Адамберг.

– Я знаю.

Адамберг кілька разів повільно провів руками по волоссю, немов стискаючи голову, потім встав і вийшов, не кажучи ні слова.

XXX

Масена зустрів колегу в аеропорту Мариньян і відразу повіз його до моргу, куди було відправлене тіло. Адамберг хотів його побачити, оскільки Масена був не в змозі встановити, мають вони справу з наслідувачем чи справжнім сіячем.

– Його знайшли голим у власній квартирі, – пояснив Масена. – Замки розкриті майстерно. Дуже чиста робота. Хоча там були два нових замки.

– Він діяв так з самого початку, – вимовив Адамберг. – Біля дверей не було охорони?

– У мене чотири тисячі таких будинків, колего.

– Так. Це йому на руку. Він зумів спекатися поліції за кілька днів. Прізвище, ім'я, рід занять?

– Сільвен Жуль Мармо, тридцять три роки. Портовий службовець, з відділу реконструкції суден.

– Суден, – задумливо повторив Адамберг. – Він раніше жив у Бретані?

– Звідки ви знаєте?

– Я не знаю, я запитую.

– У сімнадцять років він працював у Конкарно, там і освоїв професію. Потім раптом усе кинув і виїхав до Парижа, а там виконував дрібну столярну роботу.

– Тут жив сам?

– Так. Його подружка заміжня.

– Тому сіяч і убив його вдома. Він прекрасно обізнаний. Випадковості бути не може, Масена.

– Може і так, але між Мармо і чотирма вашими жертвами немає зовсім нічого спільного. Хіба тільки, що між двадцятьма і двадцятьма сім'ю роками він жив у Парижі. Про допити не турбуйтеся, колего, усі протоколи я відправив до вас.

– У Парижі це і відбулося.

– Що?

– Їхня зустріч. Ці п'ятеро певно були знайомі, так чи інакше життя зводило їх разом.

– Ні, колего, по-моєму, сіяч хоче, щоб ми трохи побігали. Він змушує повірити в те, що ці вбивства мають сенс, щоб збити нас з пантелику. Довідатися про те, що Мармо жив один, – легко. Про це весь квартал знав. Тут, на вулиці, все стає відомим дуже швидко.

– Сльозоточивий газ був?

– Йому пирснули гарну дозу прямо в обличчя. Для початку порівнюємо газ з тим, який він використовував у Парижі, і довідаємося, привіз він його з собою чи купив тут.

– Не тіште себе надією, Масена. Цей тип дуже кмітливий, я в цьому переконаний. Він передбачив усе до останньої дрібниці, як хімік, котрий передбачає наперед, як протікатиме реакція. І наш сіяч відмінно знає, чого хоче. Не здивуюся, якщо він зв'язаний з наукою.

– З наукою? Я думав, ви скажете, з літературою.

– Одне іншому не перешкода.

– Щоб вчений і без клямки в голові?

– З 1920 року у нього в голові примара.

– Бог мій, колего, він що, восьмидесятилітній старий?

Адамберг посміхнувся. При зустрічі Масена був набагато дружелюбніший, ніж по телефону. Навіть занадто, під час розмови він енергійно жестикулював, хапав Адамберга за руку, поплескував по плечу, по спині, а в машині – по коліну.

– Я б сказав, йому між двадцятьма і сорока.

– Чималенький розкид, колего.

– Але йому цілком може бути і вісімдесят, чому б і ні. Для такого вбивства йому багато сили не треба. Удушення газом, потім зашморг, щось на кшталт ковзної петлі, якою електрики зв'язують великі оберемки проводів. Спрацьовує безвідмовно, з цим і дитина би впоралася.

Масена зупинився неподалік від моргу, підшуковуючи стоянку в затінку. Тут сонце ще дуже припекало, люди гуляли в сорочках нарозхрист або відпочивали в тінючку, сиділи на східцях будинків та чистили овочі. А в Парижі, мабуть, Бертен шукає свій дощовик, щоб захиститися від негоди.

З мертвого тіла відкинули простирadlo і Адамберг уважно його оглянув. Вугільні плями були подібні знайденим у паризьких жертв, вони майже цілком покривали живіт, руки, стегна і язик. Адамберг провів по одній пальцем, потім витер руку об штанину.

– Речовина відправлена на аналіз, – сказав Масена.

– Його вкусили?

– Два рази, сюди, – відповів Масена, вказавши на внутрішню частину стегна.

– А що у квартирі?

– Знайшли сім бліх у той спосіб, що ви нам підказали, колего. Хитро придумано. Комашки зараз теж на експертизі.

– Конверт кольору слонової кістки був?

– Так, у смітєвому відрі. Не розумію, чому він нам не подзвонив.

– Він злякався, Масена.

– Ще б пак.

– Він боявся поліції. І боявся її сильніше, ніж убивці. Він думав, що зможе захиститися сам, тому поставив два додаткових замки. У якому стані був одяг?

– Валявся розкиданий по кімнаті. Жахливий нечупара, цей Мармо. Живе один, йому і байдуже.

– Дивно. Сіяч дуже акуратно роздягає своїх жертв.

– Просто йому не знадобилося роздягати, колего. Той спав голяка. Тут усі так роблять. Через жару.

– Можна глянути на будинок, де він мешкав?

Адамберг увійшов до під'їзду дому з червоною облупленою штукатуркою, недалеко від Старого порту.

– Труднощів з домофоном, я дивлюсь, в нього не було?

– Схоже, він давно зламаний, – погодився Масена.

Він прихопив кишеньковий ліхтарик, тому що вимикач на сходовій клітці не працював. У проміні світла Адамберг уважно оглянув двері на кожній площадці.

– Ну, що? – запитав Масена на останньому поверсі.

– А те, що він у вас побував. Це, без сумніву, його рука. Тонкість штриха, швидкість, легкість, поперечні палички, це він. Можна навіть сказати, що малював він, не кваплячись. У цих будинках звичайно тихо?

– Знаєте, – пояснив Масена, – тут розмальовуй двері вдень та вночі, усім на це наплювати, а якщо врахувати, у якому стані будинок, йому це тільки на користь. А коли стільки народу оздоблює візерунками двері водночас з сіячем, чого йому боятися? Може пройдемося трохи, колего?

Адамберг здивовано подивився на Масена. Перший раз він зустрічав поліцейського, якому, як і йому, кортіло пройтися.

– У мене тут човен в одній бухточці. Прогуляймося уздовж берега? Це допомагає думати, погодьтеся. Я часто так роблю.

Через півгодини Адамберг піднявся на борт *Едмона Дантеса*, невеликого, але стійкого моторного човна. Адам-

берг сидів спереду голий по пояс, примруживши очі під теплим вітром. Масена, теж напівголий, сидів позаду. Обоє відпочивали від думок.

– Ви сьогодні ввечері їдете? – крикнув Масена.

– Завтра на світанку, – відповів Адамберг. – Хочу прогулятися портом.

– О, так. У Старому порту теж добре думається.

На час прогулянки Адамберг відключив мобільника, і, зійшовши на берег, перевірів нові повідомлення. Брезийон, дуже стурбований шквалом, що обрушився на столицю, вимагав звіту, також дзвонив Данглар з доповіддю про останні дані по четвірках, і ще Декамбре прочитав йому «дивне» послання, отримане в понеділок ранком:

Вона увійшла в домівки, у перші дні, в злиденних кварталах, де сиро і брудно. Спочатку вона майже не йде далі. Навіть здається, що вона зникла. Але ледь минуло кілька місяців, вона сміливішає і продовжує наступати, спочатку повільно, на багатолюдних і багатих вулицях, і, нарешті, обрушується в повну силу на все місто, вивергаючи свою смертоносну отруту. Вона всюди.

Адамберг записав текст у блокнот, потім повільно продиктував його на автовідповідач Марка Вандузлера. Знову поклацав кнопками, сподіваючись відшукати ще одне повідомлення, яке загубилося серед інших, але нічого не знайшов. «Камілла, прошу тебе».

Уночі, після щедрої вечері в компанії колеги, міцних обіймів і твердих обіцянок знову побачитися, Адамберг

залишив Масена і відправився бродити південною набережною, звідки було добре видно яскраво освітлений собор Божої Матері Охоронниці. Він дивився на човни і їхні чіткі, до кінчиків щогл, віддзеркалення, які колихалися у чорній воді. Потім опустився на коліна і кинув камінчика у воду. Поверхня затремтіла, немов у лихоманці. Місячне світло розбилося на маленькі осколки, затріпотіло на водяній брижі. Адамберг завмер, обпершись рукою об землю. Сіяч був тут.

Комісар обережно підняв голову і вдивився у чисельних перехожих, які повільно прогулювалися, насолоджуючись теплотою ночі. Парочки і компанії підлітків. Одинаків не було. Не встаючи з колін, Адамберг уважно оглянув набережну вздовж і поперек. Ні, серед перехожих його немає. Він тут і в той же час десь в іншому місці. Не розмахуючись широко, Адамберг кинув ще один камінчик у гладку темну воду. Поверхня здригнулася, і осколки місяця знову замерехтіли у водяних зморщечках. От, де він був, у воді, у її сяянні. У дрібних виблисках, що зникали, на мить кольнувши око. Адамберг зручніше уместився на плитах, поклавши руки на землю, дивлячись під білий корпус човна. У цих виблисках причаївся сіяч. Комісар завмер і став чекати. І подібно до піни, що відокремлюється від підводних скель і неквапливо піднімається на поверхню, учорашня, зникла на площі, картинка почала свій повільний підйом. Адамберг закрив очі і майже не дихав. Картинка була в цих виблисках.

І раптом вона виникла перед ним цілком. Спалах, наприкінці оголошення Жосса. Хтось ворухнувся, і щось стрімко промайнуло. Фотоспалах? Запальничка? Ні, звичай-

но, ні. Блиск був набагато меншим, мізерно дрібний і білий, як сьогодні ввечері на воді, тільки більш скороминущий. Він майнув знизу нагору на чийсь руці, як падаюча зірка.

Адамберг встав і глибоко зітхнув. Він піймав його. Це був блиск діаманта, що сяйнув у когось на пальці під час оголошення. Блиск сяча, захищеного королем усіх талісманів. Він був десь там, на площі, з діамантом на руці.

Вранці, коли комісар стояв у залі аеропорту Мариньян, йому подзвонив Вандузлер.

– Я всю ніч шукав цей чортовий уривок, – сказав Марк.
– Той, що ви мені прочитали, був цілком перероблений на сучасний лад у ХІХ столітті.

– Що скажете? – запитав Адамберг, як звичайно довіряючи тоннам знань Вандузлера.

– Труа. Текст оригіналу датується 1517 роком.

– Труа?

– Чума в місті Труа, комісарє. Ну, і ганяє він вас.

Адамберг відразу передзвонив Масена.

– Гарна новина, Масена, можете перевести дух. Сіяч вас залишив.

– А що сталося, колего?

– Він їде в Труа.

– Бідолаха.

– Сіяч?

– Ні, тамтешній комісар.

– Я пішов, Масена, мій рейс оголосили.

– Ще побачимося, колего, ще побачимося.

Адамберг подзвонив Данглару, щоб розповісти новину і попросив терміново зв'язатися з містом, над яким нависла загроза.

- Ми так і будемо ганятися за ним по усій Франції?
- Дангларе, у сіяча на пальці каблучка з діамантом.
- Жінка?
- Можливо, я не знаю.

Адамберг відключив мобільника на час польоту і знову включив, лише ступивши на землю Орлі. Перевірив, чи немає повідомлень, і переконавшись, що йому ніхто не дзвонив, стиснувши зуби, сховав телефон у кишеню.

XXXI

У той час, коли місто Труа готувалося зустріти лихо, Адамберг, тільки-но зійшовши з літака, заскочив до карного розшуку, а потім відправився на площу. Декамбре вийшов йому назустріч з товстим конвертом у руці.

– Що сказав ваш фахівець про вчорашній лист?

– Епідемія в Труа 1517 року.

Декамбре провів рукою по щоці, начебто голився.

– Сіячеві сподобалося подорожувати, – помітив він. – Якщо він стане роз'їжджати всюди, де лютувала чума, років за тридцять ми об'їдемо всю Європу, за винятком деяких містечок в Угорщині і Фландрії. Це все ускладнює.

– Навпаки, спрощує. Він збирає свою компанію.

Декамбре глянув на нього зі здивуванням.

– Не думаю, що він катається по країні заради задоволення, – пояснив Адамберг. – Його трупа розпалася, і він її збирає.

– Трупа?

– Якщо тепер вони розбрелися хто куди, – продовжував Адамберг, не відповідаючи на питання, – виходить, це було досить давно. Це була одна банда, одна компанія, їх зв'язує загальний злочин. Сіяч відшукує їх одного за одним, та обрушує на них бич Божий. Я переконаний, що вибір жертв не випадковий. Він знає, у кого цілитися, і він давно за ними стежив. Тепер, поза всяким сумнівом, вони зрозуміли, що їм погрожує небезпека. І напевно знають, хто такий сіяч.

– Тоді, комісаре, вони шукали би вашого захисту.

– Ні, Декамбре. Уся справа в їхньому злочині. Це було б рівносильне визнанню. Тип з Марселя зрозумів це і повісив на двері ще два замки.

– Але що це за злочин, чорт забирай?

– Звідки мені знати? Колись давно сталася якась мерзенність. А тепер ми спостерігаємо, як усе повертається. Хто сіє мерзенності, пожинає бліх.

– Якби усе було так, ви б давно знайшли між ними зв'язок.

– Є дві зачіпки. Усі вони, чоловіки і жінки, одного покоління. Усі жили в Парижі. Тому я називаю їх компанією, бандою.

Він простягнув руку, і Декамбре дав йому конверта кольору слонової кістки. Адамберг дістав з нього ранкове послання:

Епідемія раптово згасла в серпні 1630 року і всі (...) цьому дуже зраділи; на жаль, цей перепочинок виявився дуже коротким. Вона була зловісною предтечею настільки жахливого нового спалаху хвороби, що з кінця жовтня 1631 по кінець 1632 року (...)

– Як у нас справи з будинками? – запитав Декамбре поки Адамберг набирав номер Вандузлера. – У газетах говорять, що їх уже вісімнадцять тисяч у Парижі і чотири тисячі в Марселі.

– Так було вчора. Тепер їх щонайменше двадцять дві тисячі.

– От лихо.

– Вандузлер? Це Адамберг. Хочу вам продиктувати ранкове послання, ви слухаєте?

Декамбре недовіжливо і дещо ревниво спостерігав, як комісар диктує в трубку «дивного» листа.

– Він наведе довідки і передзвонить, – сказав Адамберг, натискаючи кнопку.

– Що, великий знавець?

– Дуже, – посміхнувся Адамберг.

– Якщо по цьому уривку він зуміє відшукати місто, знімаю перед ним капелюха. Тоді він просто рідкий знавець. Тоді він просто ясновидющий, чи злочинець. І вам залишиться тільки спустити на нього собак.

– Я вже давно з ним раджуся, Декамбре. Хлопець поза підозрами. У нього не тільки бездоганне «прасувальне» алібі на перше вбивство, але з тих пір за ним щовечора стежать. Він ночує вдома, ранком йде прибиратися.

– Прибиратися? – спантеличено перепитав Декамбре.

– Він працює покоївкою.

– І він фахівець з чуми?

– Ви ж плетете мережива.

– Це місто йому не знайти, – після натягнутого мовчання сказав Декамбре.

– Він його знайде.

Старий пригладив сиве волосся, поправив синю краватку і відправився у свій темний кабінет, де в нього не було жодного суперника.

Розкат нормандський грому обезлюднив площу, під тонкими цівками дощу народ потягнувся у «Вікінг», по дорозі відмахуючись від голубів.

– Вибачте, Бертене, – сказав Адамберг. – Я відвіз ваш дощовик у Марсель.

– Куртка висохла. Дружина вам її відпрасувала.

Бертен витяг з-під стійки і передав комісару чистий квадратний згорток. Полотняна куртка не виглядала так з самого дня покупки.

– Слухай-но, Бертене, тепер до лягавого підмазуєшся? Тобі локшини навішали, а ти й вуха розвісив?

Кремезний нормандець повернувся до чолов'яги, який це сказав і тепер, гидко посміхаючись, запихав паперову серветку між сорочкою і бичачою шиєю, збираючись попоїсти.

Син Тора залишив стійку і направився прямо до його столу, розштовхуючи стільці, які траплялися на дорозі. Порівнявшись з нечемою, він грубо висмикнув того з-за столу. Хлопець волав і пручався, і тоді Бертен уліпив йому два ляпаси, допхав до дверей і викинув на площу.

– І не здумай повернутися, у «Вікінгу» немає місця для такого непотребу, як ти.

– Не маєш права, Бертене! – важко піднімаючись, кричав відвідувач, – у тебе суспільний заклад! Не маєш право вибирати клієнтів!

– Я вибираю поліцейських і вибираю всіх інших, – відповів Бертен, захлопнувши двері. Потім провів широкою долонею по світлому волоссю, зачісуючи його назад, і знову, гордівливий і непохитний, зайняв місце за стійкою.

Адамберг протиснувся під ніс драккара.

– Будете обідати? – спитав Бертен.

– Буду і залишуся до оголошення.

Бертен кивнув. Як і всі, він не дуже жалував поліцейських, але цей столик тепер був закріплений за Адамбергом *ad vitam aeternam**.

– Не розумію, що ви шукаєте на площі, – міркував уголос нормандець, протираючи губкою стіл для комісара. – Якби не Жосс, тут же ж від нудьги сконаєш.

– Саме так, – відповів Адамберг. – Тому я і чекаю оголошення.

– Добре, – відгукнувся Бертен. – Вам ще п'ять годин чекати, але справа ваша.

Адамберг поклав телефон поруч з тарілкою і відсторонено подивився на нього. Заради усього святого, Камілла, відгукнився. Він взяв апарат, покрутив у руках. Потім легенько його штовхнув. Трубка завертілася, як рулетка. Якщо сіяч і знайдеться, йому все одно. Тільки подзвони. Тому що все байдуже.

Десь о третій зателефонував Марк Вандузлер.

– Непросте завдання, – сказав він тоном людини, яка весь день шукала голку в стозі сіна.

Сповнений довіри Адамберг чекав на його відповідь.

– Це Шательро, – продовжував Вандузлер. – Пізня розповідь про те, що сталося.

* Довічно (лат.).

Адамберг передав його слова Данглару.

– Шательро, – записав Данглар. – Окружні комісари – Левеле і Бурло. Я попереджу їх.

– У Труа є четвірки?

– Ні поки що. Тамтешні журналісти, на відміну від їх марсельських колег, не змогли розшифрувати послання. Я вас залишу, комісаре, тут Пухнастик псує нову штукатурку.

Адамберг поклав трубку і йому знадобився деякий час, щоб зрозуміти, що Данглар говорив про кошенья. У п'ятий раз за день він підніс телефон до обличчя і глянув йому в очі.

– Давай, – промурмотав він. – Подзвони. Трапилася колізія, будуть й інші. Не звертай уваги, що тобі до них? Це стосується тільки мене, залиши їх мені. Подзвони.

– Це штука голос розпізнає? – запитав Бертен, підносячи гаряче блюдо. – Вона сама відповідає?

– Ні, – відказав Адамберг, – вона не відповідає.

– Усе-таки приємно мати таку іграшку.

– Ні.

Адамберг просидів у «Вікінгу» пів дня, один раз до нього підходив Кастильон, потім на півгодини підсіла Марі-Бель і своєю одноманітною балаканиною допомогла йому трохи розвіятися. За п'ять хвилин до оголошення він уже стояв на посту, одночасно з ним зайняли свої місця Декамбре, Ліз-бета, Дамас, Бертен, Кастильон; сумовита Єва, встала в тіні рекламної тумби. Як і раніше нечисленна юрба тіснилася біля естради.

Адамберг вийшов з-під платана і підійшов ближче до глашатая. Він пильно оглядав завсідників, особливу увагу

приділяючи їхнім рукам, відстежуючи найменший жест у чеканні скороминущого блиску. Жосс прочитав вісімнадцять оголошень, але Адамберг нічого не помітив. Під час морського метеопрогнозу чиясь рука піднялася, проводячи долонею по чолу, і Адамберг відразу побачив те, чого чекав. Блиск на пальці.

Приголомшений, він відійшов до платана. Там довго стояв у нерішучості, не рухаючись, непевний у своєму здогаді.

Потім дуже повільно дістав телефон зі своєї вигладженої куртки.

– Дангларе, – промурмотав він, – негайно приїжджайте на площу і захопіть двох чоловік. Покваптеся, капітане. Я знайшов сіяча.

– Хто? – запитав Данглар, підхоплюючись і знаком підкликаючи Ноеля і Вуазене.

– Дамас.

Через кілька хвилин поліцейська машина загальмувала на площі, з неї швидко вистрибнули три чоловіка і направилися до Адамберга, який стояв біля платана. Це викликало інтерес зівак, тим більше, що найвищий з поліцейських тримав у руках біло-сірого кошеня.

– Він ще тут, – тихо проговорив Адамберг. – Знімає касу з Євою і Марі-Бель. Жінок не чіпати, брати тільки його. Будьте напоготові, цей здоровань може бути небезпечним, перевірте зброю. Якщо буде пручатися, заради Бога, акуратніше з ним. Ноель, підете зі мною. У магазині є інший вихід на сусідню вулицю, через нього ходить глашатай. Данглар і Жюстен, станьте там.

– Вуазене, – поправив Вуазене.

– Встаньте біля дверей, – повторив Адамберг, відліплюючись від дерева. – Йдемо.

Коли четверо поліцейських вивели Дамаса в наручниках і посадили в машину, усі мешканці площі були просто приголомшені. Єва побігла за від'їжджаючою машиною, хапаючись за голову. Марі-Бель з риданнями кинулася в обійми Декамбре.

– З глузду з'їхав, – сказав Декамбре, міцно обіймаючи дівчину. – Він зовсім збожеволів.

Навіть Бертен, котрий спостерігав сцену через вікно, завагався у своїй повазі, яку мав до комісара Адамберга.

– Дамас, – промурмотав він. – Та вони просто здуріли.

Через п'ять хвилин усі зібралися у «Вікінгу», щоб поговорити. Люди були розстроєні та войовничо налаштовані.

XXXII

Зате Дамас тримався спокійно, на його обличчі не було ані страху, ані подиву. Він слухняно дозволив заарештувати себе, посадити в машину і відвезти до карного розшуку, навіть не ховаючи обличчя. Це був самий мирний з підозрюваних, котрих Адамберг коли-небудь, бачив.

Данглар присів на край столу, Адамберг, схрестивши руки, притулився до стіни, Ноель і Вуазене стояли по кутах кімнати. Фавр розташувався за кутнім столом, готуючись друкувати протокол допиту. Дамас сидів на стільці в досить

невимушеній позі, відкинувши своє довге волосся за спину та обхопивши руками в наручниках коліна.

Данглар тихцем вийшов, щоб покласти Пухнастика в кошик, і попросив Мордана і Меркаде принести для усіх чогось поїсти і попити, а ще півлітра молока, якщо не важко.

– Це для підозрюваного? – запитав Мордан.

– Для кота, – тихо проговорив Данглар. – Будьте ласкаві, налейте йому в миску молока. А то я весь вечір буду зайнятий, а може і всю ніч.

Мордан завірив, що на нього можна покластися, і Данглар знову зайняв місце на краю столу.

Адамберг саме знімав з Дамаса наручники, і Данглар розсудив, що це трохи зарано робити, оскільки на вікні ще немає ґрат, а що викине цей тип, нікому невідомо. Утім, про це він не надто тривожився. Набагато сильніше його турбувало те, що без єдиного вагомого доказу людину звинувачують у тому, що вона сіє чуму. Безтурботний вигляд Дамаса цілком спростовував це обвинувачення. Вони шукали ерудита та інтелектуала. А Дамас був простим хлопцем і трошечки тугодумом. Було просто неймовірно, щоб він, переважно зайнятий своїми мускулами, міг послати глашатаю настільки мудровані листи. Данглар з тривогою гадав, що ж таке примарилося Адамбергу, що він зважився на цей неймовірний арешт. Зацькований дурними передчуттями, Данглар укусив себе за внутрішню сторону щоки. Він був переконаний, що Адамберг потрапить у глухий кут.

Комісар уже переговорив із заступником прокурора й одержав ордер на обшук магазину і квартири Дамаса на

вулиці Конвенції. Чверть години назад туди відправилися шість чоловік.

– Дамас Вігье, – почав Адамберг, глянувши на його потёрте посвідчення особи, – ви обвинувачуєтеся в убивстві п'яти чоловік.

– Чому? – запитав Дамас.

– Тому що ми вас обвинувачуємо, – повторив Адамберг.

– Ах, ось воно що. Вважаєте, я вбивав людей?

– Ви вбили п'ятьох, – відповідав Адамберг, розкладаючи перед ним фотографії жертв і по одному називаючи їхні імена.

– Я нікого не убив, – заявив Дамас, глянувши на фотографії. – Мені можна йти? – додав він, устаючи.

– Ні. Ви затримані, можете зробити один телефонний дзвоник.

Дамас здивовано глянув на комісара.

– Коли захочу, тоді і буду робити телефонний дзвоник, – сказав він.

– Ці п'ятеро, – продовжував Адамберг, показуючи фотографії по одній, були задушені протягом тижня. Четверо в Парижі, останній у Марселі.

– Ну, і добре, – Дамас знову сів.

– Ви кого-небудь впізнаєте, Дамасе?

– Звичайно.

– Де ви їх бачили?

– У газеті.

Данглар встав і вийшов, залишивши двері відчиненими, щоб чути продовження цього жалюгідного допиту.

– Покажіть ваші руки, Дамасе, – велів Адамберг, складаючи фотографії. – Ні, не так, іншим боком.

Дамас слухняно виконав наказ і простягнув уперед свої довгі кисті долонями нагору. Адамберг схопив його ліву руку.

– Це діамант, Дамасе?

– Так.

– Чому ви його перевернули?

– Щоб не пошкодити, коли лагоджу дошки.

– Він дорого коштує?

– Шістдесят дві тисячі франків.

– Звідки він у вас? Фамільна коштовність?

– Мотоцикл продав, 1000 RL, майже новий. Покупець розплатився цим.

– Але чоловіки рідко носять діаманти.

– А я ношу. Раз він у мене є.

Данглар підійшов до дверей і знаком відкликав Адамберга в сторонку.

– Тільки-но дзвонили хлопці з обшуку, – тихо доповів він. – Вони нічого не знайшли. Ні пакета з вугіллям, ні бліх, навіть пацюків нема, ні живих, ні дохлих, а головне – ні однієї книги, ні в магазині, ні вдома, тільки кілька кишенькових видань.

Адамберг почухав потилицю.

– Відпустіть його, – наполягав Данглар. – Ви все одно нічого не доможетеся. Цей хлопець не сіяч.

– Помиляєтеся, Дангларе.

– Не можна ж чіплятися за цей діамант, це смішно.

– Чоловіки не носять діаманти, Дангларе. А він носить його на безіменному пальці лівої руки і ховає камінь у долоні.

– Щоб не пошкодити.

– Дурниця. Алмаз не можна пошкодити. І його вважають найкращим талісманом від чуми. Він належить його родині з 1920 року. Він бреше, Дангларе. Не забувайте, що він тричі на день має доступ до урни глашатая.

– Господи, так він же ж ні однієї книжки в житті не прочитав! – досить голосно і роздратовано викликнув Данглар.

– Звідки нам знати?

– Ви можете уявити цього хлопця знавцем латини? Жартуєте ви, чи що?

– Я не знайомий з латиністами, Дангларе, тому не такий упереджений, як ви.

– А Марсель? Як він міг опинитися в Марселі? Він постійно стирчить у себе в магазині.

– Не в неділю і не в понеділок ранком. Після вечірнього оголошення він міг встигнути на восьмигодинний потяг і повернутися додому до десятої ранку.

Данглар у сказі знизав плечима і пішов до свого комп'ютера. Якщо Адамбергу подобається виставляти себе дурнем, будь ласка, а він якось переб'ється.

Лейтенанти принесли вечерю, і Адамберг розклав піцу прямо в коробках на столі. Дамас поїв з апетитом, у нього був задоволений вигляд. Адамберг спокійно почекав, поки усі наситяться, поставив коробки біля сміттевого кошика і продовжив допит за закритими дверима.

Через півгодини постукав Данглар. Схоже, він був вже не такий роздратований. Він поглядом відкликав Адамберга.

– Дамас Вігье не зареєстрований, – тихо проговорив він.
– Людини з таким ім'ям не існує, у нього фальшиві документи.

– Ось бачите, Дангларе. Він бреше. Пошукайте його пальчики по картотеці, він напевно відбував термін. Перевіримо його з самого початку. Той, хто розкрив замки в Лорьйона й у Марселі, був знавцем своєї справи.

– Файл із відбитками не відкривається. Я ж вам казав, що ця бісова база мене вже тиждень дістає.

– Їдьте в Управління, старина, і швидше. Зателефонуйте мені звідти.

– Чорт, на цій площі усі живуть під фальшивими іменами.

– Декамбре каже, що бувають місця, де віє особливий дух.

– Ваше справжнє ім'я не Вігьє? – поставив запитання Адамберг, стаючи біля стіни.

– Це прізвище для магазину.

– А для документів? – Адамберг простягнув йому посвідчення. – Ви живете за фальшивими документами.

– Один знайомий їх зробив, мені це прізвище більше подобається.

– Чому?

– Тому що не люблю прізвище батька. Занадто відоме.

– Так назвіть його.

Дамас уперше замовк, стиснувши зуби.

– Я його не люблю, – виговорив він нарешті. – Усі кличуть мене Дамас.

– Ну, що ж. Доведеться почекати це прізвище, – сказав Адамберг.

Адамберг вийшов пройтися, залишивши Дамаса під

охороною лейтенантів. Іноді дуже легко відрізнити, коли людина бреше, а коли каже правду. І Дамас не брехав, коли говорив, що нікого не вбивав. Адамберг бачив це по його очах і чув по голосу, це читалося в нього на губах і на чолі. Але комісар був переконаний, що перед ним сіяч. Уперше, допитуючи підозрюваного, він відчував у собі якесь дивне роздвоєння, немов дві його половини сперечаються. Він подзвонив хлопцям, які обшукували магазин і квартиру. Обшук зовсім нічого не дав. Через годину Адамберг повернувся до карного розшуку, прочитав факс, надісланий Дангларом і переписав його собі в блокнот. Він майже не здивувався, побачивши, що Дамас заснув, сидячи на стільці, міцним сном людини з чистою совістю.

– Уже сорок п'ять хвилин, як спить, – доповів Ноель.

Адамберг поклав руку на плече Дамаса.

– Прокинься, Арно Дамас Еллер-Девіль. Зараз я розповім тобі твою історію.

Дамас відкрив очі і знову закрив.

– Я її і так знаю.

– Великий авіаційний промисловець, Еллер-Девіль, твій батько?

– Він їм був, – відповів Дамас. – Слава Богу, він розбився на власному літаку два роки тому. Хай не буде миру його душі.

– Чому?

– Пусте, – губи Дамаса злегка затремтіли. – Ви не маєте права мене про це запитувати. Про що завгодно, тільки не про це.

Адамберг згадав слова Фереза і вирішив зайти з іншого боку.

– Ти був п'ять років у в'язниці у Флері та звільнився два з половиною роки тому, – говорив Адамберг, читаючи свої записи. – Тебе обвинуватили в навмисному убивстві. Твоя подружка випала з вікна.

– Вона сама стрибнула.

– Теж саме ти повторював на суді. Сусіди були свідками. Вони чули, що ви весь тиждень гризлися, як собаки. Багато разів вони хотіли викликати поліцію. Чому ви лялися, Дамасе?

– Вона була не в собі. Увесь час кричала. А потім стрибнула.

– Ти не в суді, Дамасе, і тебе більше за це не судитимуть. Можеш змінити платівку.

– Не хочу.

– Ти штовхнув її?

– Ні.

– Еллер-Девіль, це ти убив чотирьох чоловіків і жінку на минулому тижні? Ти задушив їх?

– Ні.

– Ти розбираєшся в замках?

– Я навчився.

– Вони зробили тобі щось погане, ці четверо і та дівчина? Ти убив їх? Як свою подружку?

– Ні.

– Що робив твій батько?

– Гроші.

– А твоя мати?

Дамас знову стиснув зуби.

Задзвонив телефон, Адамбергу телефонував слідчий.

– Він заговорив? – спитав він.

– Ні. Замкнувся, – відповів Адамберг.
– Зачіпки є?
– Ні однієї.
– А обшук?
– Нічого не дав.
– Покваптеся, Адамбергу.
– Не можу. Я хочу провести перевірку, пане слідчий.
– І мови бути не може. У вас жодного доказу. Змусьте його говорити або звільніть.

– Вігье – його не справжнє прізвище, у нього підроблене посвідчення. Його кличуть Арно Дамас Еллер-Девіль, він одержав п'ять років за навмисне вбивство. По-вашому цього недостатньо, щоб затримати його?

– Зовсім недостатньо. Я добре пам'ятаю справу Еллер-Девіля. Його засудили, тому що слова сусідів справили враження на присяжних. Але його версія була такою ж правдоподібною, як і в обвинувачення. Не можна вішати на нього чуму під приводом, що він був у в'язниці.

– Замки були розкриті знавцем своєї справи.

– А хіба у вас не досить колишніх злочинців на цій площі? Дюкуедик і Ле Герн теж сиділи, як і Еллер-Девіль. Відмінна компанія для вступу в нове життя.

Слідчий Арде був людиною суворою, але чуттєвою і обережною, рідкісне поєднання якостей, яке у цей вечір Адамберга зовсім не влаштовувало.

– Якщо ми відпустимо його, – сказав Адамберг, – я нічого більше не гарантую. Він знову буде вбивати чи вислизне від нас.

– Ніяких перевірок, – твердо повторив слідчий. – Або приловчіться і здобудьте докази до завтра до дев'ятнадцятої

години. Докази, Адамбергу, а не мрячні передчуття. Розумієте, докази. Чи щиросерде визнання. Спокійної ночі, комісарє.

Адамберг повісив трубку і довго мовчав, ніхто не насмілився порушити тишу. Він то тулився до стіни, то ходив по кімнаті, опустивши голову і схрестивши руки. Данглар бачив, як на його щоках і на смаглявому чолі розливалася світло глибокої замисленості. Але, як би глибоко він ні зосередився, йому не знайти тріщини, що допомогла б зламати Арно Дамаса Еллер-Девіля. Тому що навіть якщо Дамас убив подружку і підробив документи, усе рівно він не сіяч. Якщо цей не́тяма знає латину, він, Данглар, з'їсть свою сорочку. Адамберг вийшов подзвонити, а потім повернувся до кабінету.

– Дамасє, – заговорив він, посуваючи стільця і всідаючись навпроти. – Дамасє, ти сієш чуму. Більше місяця ти підкидаєш листи в урну Ле Герна. Ти розводиш щурячих бліх і випускаєш їх під двері своїх жертв. Ці блохи розносять чуму, вони заразні і кусають людей. На трупах залишаються сліди їхніх смертельних укусів, а тіла чорніють. Усі п'ятеро померли від чуми.

– Так, – погодився Дамас. – Газети про це писали.

– Це ти малюєш чорні четвірки. Ти посилаєш бліх. І убиваєш теж ти.

– Ні.

– Ти повинний зрозуміти одну річ, Дамасє. Ці блохи, яких ти підкидаєш, стрибають і на тебе. А ти ж не часто змінюєш одяг і рідко миєшся.

– На минулому тижні я мив голову, – заперечив Дамас.

І знову Адамберг завагався під безхитрим поглядом

молодого чоловіка. Він був навіть простодушнішим за Марі-Бель.

– Чумні блохи і на тобі теж. Але ти захищений своїм діамантом. Виходить, тобі вони не страшні. А якщо в тебе не буде цього каменя, Дамасе?

Дамас зжав руку з перснем.

– Якщо ти не винний, – продовжував Адамберг, – чого тобі хвилюватися. Тому що, в такому разі, бліх у тебе немає, розумієш?

Комісар замовк, намагаючись уловити найменшу зміну в обличчі молодика.

– Дай мені твого персня, Дамасе.

Той не поворухнувся.

– Усього на десять хвилин, – наполягав Адамберг. – Я тобі його поверну, клянуся.

І простягнув руку за каблучкою.

– Зніми персня, Дамасе.

Дамас сидів нерухомо, як і всі інші в кабінеті. Данглар бачив, як спотворилося його обличчя. З ним щось коїлося.

– Віддай його мені, – повторив Адамберг, не опускаючи руку. – Чого ти боїшся?

– Я не можу його зняти. Я заприсягся. Через ту дівчину, що стрибнула. Це був її перстень.

– Я поверну його тобі. Знімай.

– Ні, – повторив Дамас і сховав руку під себе.

Адамберг встав і пройшовся кімнатою.

– Ти боїшся, Дамасе. Як тільки ти знімеш персня, блохи кинуться на тебе, і ти помреш, як інші.

– Ні. Я заприсягся.

Прокол, подумав Данглар і розслабив плечі. Гарна

спроба, але невдала. Занадто непереконлива історія з цим діамантом, не пройде це.

– Тоді роздягайся, – наказав Адамберг.

– Чого?

– Знімай свої лахи, усе, що є. Дангларе, принесіть сумку. У двері просунулася голова людини Адамбергу не-знайомої.

– Мартен, – представився він. – Ентомологічна служба. Ви мене викликали.

– У нас до вас справа, Мартене, зачекайте хвилину. Роздягайся, Дамасе.

– Що, при всіх?

– А чого соромитися? Вийдіть, – звернувся він до Ноеля, Вуазене і Фавра. – Ви його бентежите.

– З якого це дива мені роздягатися? – вороже пробурчав Дамас.

– Мені потрібний твій одяг і я хочу оглянути твоє тіло. Так що давай роздягайся, чорти тебе забирай.

Насупившись, Дамас повільно роздягнувся.

– Поклади речі в сумку, – наказав Адамберг.

Коли на Дамасові залишився лише перстень, Адамберг закрив сумку і покликав Мартена.

– Це терміново. Шукайте ваших...

– *Nosopsyllus fasciatus*...

– Саме так.

– Прямо зараз?

– Так, поквартесья.

Адамберг повернувся в кімнату, де, опустивши голову, стояв Дамас.

Комісар підняв його руку, потім іншу.

– Розстав ноги на тридцять сантиметрів.

Адамберг провів рукою по його стегну, з одного боку, потім з іншого.

– Усе, сідай. Зараз пошукаю тобі рушника.

Він повернувся з роздягальні з зеленим лазневим простирадлом, і Дамас поспішно в нього закутався.

– Тобі не холодно?

Дамас помотав головою.

– На тобі укуси, Дамасе, блошині укуси. Два під правою рукою, один у паху ліворуч і три в паху праворуч. Тобі чого боятися, адже перстень при тобі.

Дамас не піднімав голови, скулившись під великим простирадлом.

– Що скажеш?

– Блохи є в магазині.

– Ти маєш на увазі людські блохи?

– Так. У підсобці не дуже чисто.

– Це щурячі блохи, і ти це знаєш, краще за мене. Ще годинку почекаємо і довідаємося. Мартен нам зателефонує. Цей Мартен великий знавець своєї справи, знаєш. Він щурячу блоху з закритими очима впізнає. Можеш піти поспати, якщо хочеш. Я принесу тобі ковдру.

Він узяв Дамаса за руку і повів до камери. Юнак усе ще зберігав спокій, але його відсторонена байдужість вже зникла. Він був напружений, його щось зачепило.

– Камера нова, – сказав Адамберг, протягаючи йому два покривала. – Білизна свіжа.

Дамас мовчки ліг, і Адамберг замкнув ґрати. Потім повернувся до кабінету, на душі в нього було кепсько. Він піймав сіяча, він знав, що правий, але йому було якось

тоскно. Однак, цей тип уколошків п'ятьох усього за тиждень. Адамберг змусив себе згадати про це, знову уявивши вбитих, молоду жінку, засунуту під вантажівку.

Більше години пройшло в тиші, Данглар не зважувався вимовити ані слова. Ніщо не говорило про те, що в одязі Дамаса можуть виявитися чумні блохи. Адамберг, з напруженим обличчям, водив олівцем по аркушу, тримаючи його на коліні. Була половина другої ночі. У два десять роздався дзвінок Мартена.

– Виявлені дві *Nosopsyllus fasciatus*, – коротко доклав він.
– Живі.

– Спасибі, Мартене. Це дуже цінні особини. Не дайте красуням збігти, а то разом з ними вся справа полетить шкереберть.

– Красеням, – поправив ентомолог. – Це самці.

– Пробачте, Мартене. Я нікого не хотів образити. Відправте одяг назад до нас, щоб підозрюваний зміг одягтися.

Через п'ять хвилин суддя, розбурканий від першого сну, дав дозвіл на перевірку.

– Ви виявилися праві, – зізнався Данглар, важко піднімаючи своє огрядне тіло, потираючи втомлені очі. – Але усе трималося на волоску.

– Волосок набагато міцніший ніж вважають. Треба просто тягти обережно, не смикаючи.

– Але Дамас так і не заговорив.

– Заговорить. Тепер він знає, що справи його кепські. Він дуже хитрий.

– Не може бути.

– Може, Дангларе. Він прикидається дурником, а

оскільки він дуже хитрий, йому це прекрасно вдається.

– Якщо цей хлопець знає латину, я зжеру свою сорочку,
– пообіцяв Данглар, ідучи.

– Приємного апетиту, капітане.

Данглар виключив комп'ютер, узяв кошик з кошеним, побажав усім спокійної ночі і вийшов. У холі він зіткнувся з Адамбергом, який ніс з роздягальні розкладачку і білизну.

– Чорт, – проговорив Данглар, – ви що, збираєтеся ночувати тут?

– А раптом він заговорить, – сказав Адамберг.

Нічого не відповівши, Данглар пішов своєю дорогою. Що він міг сказати? Він знав, що Адамбергу не надто хочеться повертатися додому, де все нагадуватиме йому про недавню подію. Завтра буде легше. Адамберг умів швидко оправитися від удару.

Адамберг поставив розкладачку і кинув зверху білизну. В десятьох кроках від нього був сіяч. Чоловік, який малював четвірки, писав «дивні» послання, що наводили жах, розкидав щурячих бліх, чоловік чуми, який душив і мазав вугіллям свої жертви. Ці вугільні плями, останній штрих, були його *величезною похибкою*.

Адамберг зняв куртку, штани і поклав телефон на стілець. Та подзвони ж ти, чорт забирай, подзвони.

XXXIII

Хтось без упину тиснув на кнопку нічного дзвінка, певно, справа була термінова. Бригадир Есталер відчинив ворота і впустив спітнілого чоловіка в костюмі, застеб-

нутому поспіхом, із-під розіпненої на грудях сорочки стирчало кошлате чорне волосся.

– Скоріше, добродію, – промурмотав чоловік, вбігаючи під дах карного розшуку. – Я хочу зробити заяву щодо вбивці, про чоловіка чуми.

Есталер не насмівся турбувати старшого комісара і розбудив капітана Данглара.

– Якого чорта, Есталере, – пробурчав Данглар з ліжка, – чого ви мені телефонуєте? Розбуркайте Адамберга, він спить у себе в кабінеті.

– Так, капітане, але якщо тут нічого важливого, боюся, він задасть мені жару.

– А мене ви, виходить, менше боїтеся, Есталере?

– Так, капітане.

– А даремно. За шість тижнів, що ви працюєте з Адамбергом, ви коли-небудь чули, щоб він гримав?

– Ні, капітане.

– Ну, так і років тридцять ще не почуєте. А зі мною все навпаки, і ви зараз у цьому переконаєтеся, бригадире. Будіть його, дідько б вас узяв! Йому сон не такий потрібний, як мені.

– Добре, капітане.

– Хвилинку, Есталере. Чого хоче цей тип?

– Це панікер. Боїться, як би вбивця його не порішив.

– Ми ж домовилися більше не звертати уваги на панікерів. Їх тепер сто тисяч по всьому місту. Женіть його, і дайте комісару поспати.

– Але він стверджує, що в нього особливий випадок, – уточнив Есталер.

– Кожен боягуз вважає свій випадок винятковим. Інакше б і паніки не було.

- Ні, він каже, що його покусали блохи.
- Коли? – запитав Данглар, сідаючи на ліжку.
- Сьогодні вночі.
- Добре, Есталере, будить комісара. Я теж їду.

Адамберг до пояса сполоснувся холодною водою, попросив Есталера принести кави – напередодні їм привезли новий кавовий апарат, – і ногою відіпхнув розкладачку в глибокий кабінет.

- Ведіть його до мене, бригадире, – сказав він.
- Есталер, – назвався молодий чоловік.

Адамберг кивнув і дістав блокнот. Тепер, коли сіяча затримано, у нього буде час зайнятися цією юрбою незнайомих, що тут працюють. Він записав: кругле обличчя, зелені очі, полохливий – дорівнює Есталер. Відразу ж додав: ентомолог, блохи, кадик – Мартен.

- Його ім'я? – запитав він.
- Кевін Рубо, – відповів бригадир.
- Вік?
- Біля тридцяти, – припустив Есталер.
- Каже, що його вкусили цієї ночі, так?
- Так, і він наляканий.
- Непогано.

Есталер відвів Кевіна Рубо до кабінету комісара, тримаючи у лівій руці чашку кави без цукру. Так, як комісар любив. На відміну від Адамберга Есталер пам'ятав про такі дріб'язки, йому подобалося про них пам'ятати і показувати, що він про них пам'ятає.

– Я не клав цукор, комісаре, – доповів він, ставлячи чашку на стіл, а Кевіна Рубо саджаючи на стілець.

– Дякую, Есталере.

Чоловік збуджено почухав густу рослинність на грудях, почуваячись не у своїй тарілці. Від нього тхнуло потом, а від поту – вином.

– Раніше у вас не було бліх? – запитав його Адамберг.

– Ніколи.

– Ви впевнені, що вас укусили сьогодні вночі?

– І двох годин не пройшло, я від цього і прокинувся. І відразу до вас.

– У вашому будинку є четвірки на дверях, пане Рубо?

– Є дві. Консьержка намалювала в себе на склі фломастером, і ще в одного типа з шостого поверху.

– Тоді це не він. І блохи не його. Можете спокійно повертатися додому.

– Ви що, глузуєте? – підвищив голос чоловік. – Я вимагаю захисту.

– Сіяч малює на всіх дверях, крім однієї, перш ніж нацькувати бліх, – відрубав Адамберг. – Це інші блохи. Останнім часом до вас заходив хто-небудь? Хтось із твариною?

– Так, – відповів Рубо, насупившись. – Два дні тому приятель заходив із собакою.

– От бачите. Йдіть додому, пане Рубо, і лягайте спати. І ми теж поспимо годинку, так буде краще для всіх.

– Ні. Не хочу.

– Якщо ви так хвилюєтеся, викличте службу дезінфекції, – порадив Адамберг підіймаючись, – і справі кінець.

– Нема сенсу. Вбивця вибрав мене, і він мене вб'є, з блохами чи ні. Я вимагаю, щоб мене захистили.

Адамберг повернувся до столу, притулився до стіни і

вдивився в Кевіна Рубо більш уважно. Тридцять років, запальний, стривожений, у великих, темних, випнутих очах проблискує щось невловиме.

– Добре, – сказав Адамберг. – Він вибрав вас. У вашому будинку немає жодної четвірки, через яку треба було б турбуватися, але ви знаєте, що він вибрав саме вас.

– У мене блохи, – пробурчав Рубо. – У газеті ж писали. У всіх жертв були блохи.

– А як же собака вашого друга?

– Це не те.

– Чому ви так упевнені?

Голос комісара змінився, Рубо відчув це і скулився на стільці.

– У газеті писали, – повторив він.

– Ні, Рубо, тут справа в іншому.

Було п'ять хвилин не сьому, тільки-но прибув Данглар, і Адамберг махнув рукою, щоб той приєднувався. Капітан мовчки ввійшов і сів за комп'ютер.

– Слухайте, – Рубо знову набув упевненості, – мені загрожують, якийсь псих намагається мене вбити, а ви до мене ж чіпляєтеся?

– Чим ви займаєтеся? – спокійно запитав Адамберг.

– Працюю у відділі продажу лінолеуму у великому меблевому магазині, за Східним вокзалом.

– Ви одружені?

– Розлучився два роки тому.

– Діти є?

– Двоє.

– Живуть з вами?

– З матір'ю. Я маю право відвідувати їх по вихідних.

- Ви вечеряєте вдома чи ні? Готувати вмієте?
- Коли як, – трохи розгублено відповів Рубо. – Коли суп зварю, коли готову їжу розігрію. Іноді в кафе ходжу, у ресторанах надто дорого.
- Ви любите музику?
- Так, – відповів Рубо трішки спантеличений.
- У вас є музичний центр, телевізор?
- Так.
- Футбол дивитесь?
- Звичайно.
- Вболіваєте?
- Загалом, так.
- Гру Нант-Бордо бачили?
- Так.
- Непогано зіграли, вірно? – запитав Адамберг, хоча сам цієї гри не бачив.
- Ну, якщо ви так вважаєте, – поморщився Рубо. – Занадто довго розгойдувалися і зіграли внічию. Вже в першому таймі можна було у заклад битися, що цим скінчиться.
- Ви в перерві новини слухали?
- Так, – машинально відповів Рубо.
- Тоді маєте знати, – Адамберг підійшов і сів навпроти, – що вчора сіяча чуми було затримано.
- Так казали, – збентежено промурмотав Рубо.
- У такому разі, що ж вас лякає?
- Я не впевнений, що це він, – тремтячим голосом зізнався відвідувач.
- От як? Ви знаєтеся на вбивцях?
- Рубо закусив нижню губу, зануривши пальці у волосся на грудях.

– Мені загрожують, а ви до мене ж чіпляєтеся? – повторив він. – Так я і знав. До лягавих тільки сунься, тобі ж іще перепаде на горіхи, чого від них чекати. Сам мав викручуватися. Хочеш допомогти правосуддю, і ось на тобі.

– Але ви можете нам допомогти, Рубо, і навіть дуже.

– Еге ж? А не жирно буде, комісарє.

– Не гоноруй, Рубо, кишка в тебе тонка.

– Чого?

– Того. А якщо допомагати не хочеш, йди собі додому, будь ласка. Додому, Рубо. Якщо спробуєш втекти, тебе можуть проводити. Будеш сидіти, чекати смерті.

– З яких це пір лягаві мені наказують?

– З тих пір, як ти почав мене діставати. Але ти вільний, Рубо, давай, тікай.

Той не поворухнувся.

– Що, тремтиш? Боїшся, як би тебе не придушили дротом, як тих п'ятьох? Ти знаєш, що не зможеш себе захистити. Знаєш, що він наздожене тебе, де б ти не був, у Ліоні, Ніцці чи Берліні. Ти – його ціль. І ти знаєш, чому.

Адамберг висунув шухляду столу і розклав перед Рубо фотографії п'яти жертв.

– Ти знаєш, що маєш приєднатися до них, чи не так? Ти знаєш їх усіх, тому і тремтиш.

– Відчепіться від мене, – Рубо відвернувся.

– Тоді йди. Забирайся геть та здохни.

Дві довгі хвилини протекли в мовчанні.

– Добре, – зважився Рубо.

– Ти знаєш їх?

– Так і ні.

– Поясни.

– Ну, ми бачилися якось увечері, давно, років шість-сім тому. Випивали разом.

– Звісно. Разом випили, і за це він вас убиває одного за одним.

Чоловік спітнів, запах його поту заповнював кімнату.

– Хочеш кави? – запитав Адамберг.

– Не відмовлюся.

– Їсти будеш?

– Не відмовлюся.

– Дангларе, попросіть Есталера принести.

– І закурити, – додав Рубо.

– Розповідай, – повторив Адамберг, поки Рубо приходив до тьми за чашкою солодкої кави з молоком. – Скільки вас було?

– Семеро, – промурмотав Рубо. – Ми зустрілися в якомусь барі, клянся.

Адамберг вдивився у його великі чорні очі і побачив, що в цій «клятві» була правда.

– Що ви робили?

– Нічого.

– Рубо, у мене в камері сіяч. Якщо бажаєш, я замкну вас разом, закрию очі і не буде про що говорити. Через півгодини ти небіжчик.

– Скажімо так, ми полякали одного хлопця.

– Навіщо?

– Це давно було. Нам заплатили, щоб він у чомусь там зізнався, й усе. Спер чиєсь барахло, і треба було змусити його повернути. Ми і притисли його, такий був договір.

– Договір?

- Так, нас найняли. Невеличкий підробіток.
- І де ви його «притисли»?
- В одному спортзалі. Нам дали адресу, прізвище хлопця і назву бару, де ми мали зібратися. Раніше ми один одного не знали.
- Ніхто з вас?
- Ніхто. Нас було семеро, і ніхто один одного не знав. Наймач виловив кожного окремо. Спритник.
- Де він вас виловлював?
- Рубо знизав плечима.
- У таких місцях, де можна знайти людей, готових за гріш кого завгодно притиснути. Діло нехитре. Мене, наприклад, підчепили в одній поганій дірі на вулиці Сен-Дені. Я з цим давно зав'язав, клянуся. Даю слово, комісарє.
- Хто тебе підчепив?
- Гадки не маю, одне дівчисько записку передало. На шикарному дорогому папері. Я і повірив.
- Від кого була записка?
- Я так і не дізнався, хто нас найняв, клянуся. Він занадто хитрий виявився. Ховався, щоб прибавки не попросили.
- Виходить, ви, семеро, зібралися і схопили свою жертву.
- Так.
- Коли це було?
- 17 березня, у четвер.
- Ви зтягли його в спортзал. І що потім?
- Чорт, я ж казав, – огризнувся Рубо, хитнувшись на стільці. – Ми його трошки труснули.
- Успішно? Він виложив те, що мав виложити?
- Так. Зрештою, він подзвонив і здав всю інформацію.
- Про що йшла мова? Гроші? Наркотики?

– Я не зрозумів, клянуся. Патрон, схоже, залишився задоволений, тому що більше ми про нього не чули.

– Він вам добре заплатив?

– Ага.

– Виходить, ви хлопця трошки полякали? І він усе виложив? Може вірніше буде сказати, що ви його катували?

– Просто полякали.

– І за це ваша жертва мститься вам через вісім років?

– Схоже, так.

– Через прості погрози? За дурня мене маєш, Рубо. Відправляйся додому.

– Це правда, – сказав Рубо, чіпляючи за стілець. – Якого чорта нам було над ними знущатися? Вони і так струсили, обмочилися від страху, коли нас побачили.

– «Вони»?

Рубо знову закусив губу.

– Їх було багато? Поквапся, Рубо, час спливає.

– Ще було дівчисько, – промурмотав Рубо. – Що нам залишалося робити. Коли ми схопили його, з ним була подружка, ну та й що? Ми взяли обох.

– Дівчину теж полякали?

– Зовсім трішечки. Але я ні при чому, присягаюся.

– Брешеш. Убирайся, не хочу тебе бачити. Відправляйся назустріч долі, Кевіне Рубо, я умиваю руки.

– Це не я, – прошепотів Рубо, – клянуся. Я не звір. Можу переборщити, якщо мене дістануть, але я не як інші. Я просто сміявся і на стрьомі стояв.

– Вірю, – сказав Адамберг, не вірячи жодному слову. – І над чим ти сміявся?

– Ну, над тим, що вони робили.

– Швидше, Рубо, ще п'ять хвилин, і я тебе викину.

Рубо шумно втяг повітря.

– Вони його роздягнули, – тихо продовжив він, – і облили йому бензином його... вилили йому на...

– На член, – домовив Адамберг.

Рубо кивнув. По його щоках текли краплі поту, зникаючи у заростях на грудях.

– Вони запалили запальнички і крутили поруч, наближаючи до... до його штуки. Він лементував, просто помирав від страху, думаючи, що його прилад зараз підпалять.

– Злегка полякали, – промурмотав Адамберг. – Що потім?

– Потім його уклали на стіл і прибили цвяхами.

– Прибили?

– Ну, так. Це називається прикрасити. Навтикали в нього кнопок, а потім засунули кийок у його... йому в дупу.

– Разюче, – проговорив Адамберг крізь зуби. – А дівчина? Не кажи мені, що її не займали.

– Я тут ні при чому, – закричав Рубо, – я на стрьомі стояв. Просто дивився і сміявся.

– Тобі і зараз смішно?

Рубо похнюпив голову, як і раніше тримаючись за стілець.

– Що було з дівчиною? – повторив Адамберг.

– Її п'ятеро по черзі згвалтували. У неї кров пішла. А під кінець вона зовсім не рухалася. Я навіть подумав, що перестаралися і вона вмерла. А вона втратила розум, нікого не впізнавала.

– П'ятеро? Я думав, вас було семеро.

– Я її не чіпав.

– А шостий? Він теж нічого не зробив?

– Це було дівчисько. Вона, – Рубо вказав на фотографію Маріанни Барду. – Подружка одного з тих мужиків. Ми не хотіли баб уплутувати, але вона сама ув'язалася.

– Що вона робила?

– Це вона поливала бензином. Реготала як навіжена.

– Схоже на те.

– Так, – відгукнувся Рубо.

– І потім?

– Потім хлопець весь у блювотині подзвонив, ми викинули їх на вулицю голими разом зі шмотками, а самі пішли горлянку промочити.

– Приємний вечір, – кивнув Адамберг. – Таке варто обмити.

– Мене це протверезило, клянуса. Більше я цим не займався, і тих хлопців більше не бачив. Одержав бабки поштою, як домовилися, і більше не чув про це.

– До цього тижня.

– Так.

– Коли ти впізнав жертви.

– Тільки цього, цього і жінку, – Рубо вказав на фотографії Віара, Клерка і Барду. Я бачив їх всього один вечір.

– Ти відразу зрозумів?

– Тільки після смерті жінки. Я її впізнав, тому що в неї на обличчі було повно родимок. Тоді я подивився на інші фотки, і до мене дійшло.

– Що він повернувся.

– Так.

– Знаєш, чому він так довго чекав?

– Ні, не знаю.

– Тому що потім він п'ять років був у в'язниці. Його подружка, що завдяки вам втратила розум, через місяць викинулася з вікна. Це теж на твоїй совісті, Рубо, якщо тобі мало.

Адамберг підвівся, широко розкрив вікно, щоб вдихнути повітря і вигнати з кімнати запах поту і жаху. На секунду він завмер, нахилившись над підвіконням, і подивився на крокуючих унизу людей, що не чули цю історію. Була чверть на восьму. Сіяч ще спав.

– Чому ти злякався, якщо його піймали? – запитав Адамберг, повернувшись.

– Тому що це не він, – видихнув Рубо. – Тут ви дали маху. Той хлопець, над яким ми знущалися, був хиляк, його щигликом можна було збити, миршавець, тюхтій, книжковий хробак, йому і друзки не підняти. А той, кого по теліку показали – силач, здоровань, це зовсім інший, точно вам кажу.

– Ти впевнений?

– Цілком. У того хлопця була куряча шия, я добре пам'ятаю. Він на волі і шукає мене. Тепер я вам усе розповів і вимагаю у вас захисту. Але клянуся, я нічого не зробив, я на стрьо...

– На стрьомі стояв, я чув, не гай зусиль. А тобі не спадало на думку, що чоловік може змінитися за п'ять років в'язниці? Особливо, якщо він вбив собі в голову помститися вам? Ти не думаєш, що мускули, на відміну від мозків, можна накачати? І що, якщо ти так і залишився дурнем, він змінив себе по власній волі?

– Навіщо?

– Щоб змити ганьбу, щоб жити і судити вас.

Адамберг підійшов до шафи, дістав з нього прозорий пакет з великим конвертом кольору слонової кістки усередині і легенько потряс їм перед носом Рубо.

– Впізнаєш?

– Так, – відповів той, насупивши брова. – Я знайшов такий на підлозі, коли зараз виходив з дому. Він був відкритий, а усередині порожньо.

– Це підкинув сіяч. Той самий конверт, у якому були смертоносні блохи.

Рубо стис руки на животі.

– Ти боїшся чуми?

– Не дуже, відповів Рубо. – Не вірю я в цю туфту, це все казки, щоб туману напустити. Я думаю, він душить.

– І маєш рацію. Ти впевнений, що конверта не було вчора?

– Упевнений.

Адамберг задумливо потер شوку.

– Йди глянь на нього, – сказав він, підходячи до дверей.

Рубо вагався.

– Що, тепер тобі не до сміху? Не те, що в старі часи? Ходімо, ти нічим не ризикуєш, звір замкнений у клітці.

Адамберг підвів Рубо до камери Дамаса. Той ще спав сном праведника, його профіль було добре видно.

– Подивись на нього гарненько, – сказав Адамберг. – Не квапся. Не забувай, що пройшло уже вісім років з тих пір, як ти його бачив, і що тоді він був не в кращій формі.

Рубо як зачарований вдивлявся у Дамаса крізь ґрати.

– Ну, що? – запитав Адамберг.

– Може і він, – відповів Рубо. – Рот схожий. Мені треба очі бачити.

Під переляканим поглядом Рубо Адамберг відчинив камеру.

– Хочеш, щоб я закрив? – запитав Адамберг. – Чи хочеш, щоб я залишив вас удвох згадати старі добрі часи?

– Не жартуйте так, – похмуро пробурчав Рубо. – Він, напевно, небезпечний.

– Але ти теж був колись небезпечний.

Адамберг замкнувся разом з Дамасом, і Рубо подивився на нього з захватом, як на приборкувача хижаків. Комісар потряс Дамаса за плече.

– Прокидайся, Дамасе, до тебе прийшли.

Дамас щось пробуркотав і сів на ліжку, здивовано дивлячись на стіни камери. Потім він усе згадав і зачесав назад волосся.

– Що сталося? – запитав він. – Я можу йти?

– Підведися. Одна людина хоче на тебе подивитися. Твій старий знайомий.

Дамас покійно встав, загорнувшись у ковдру, і Адамберг по черзі вдивився в обох чоловіків. Обличчя Дамаса немов скам'яніло. Рубо витріщив очі, потім відійшов.

– Ну, що? – запитав Адамберг вже в кабінеті. – Згадав?

– Може і він, – непевно проговорив Рубо. – Але якщо це він, тепер він у два рази ширше.

– А обличчя?

– Схоже, тільки довгого волосся в нього не було.

– А ти часом не здрейфив? Страшно стало?

Рубо кивнув.

– Може, і не даремно боїшся, – погодився Адамберг. – Можливо, месник діє не один. Потримаю тебе тут, поки все не проясниться.

– Спасибі, – буркнув Рубо.

– Як прізвище майбутньої жертви?

– Так це ж я.

– Зрозуміло. А інший? Вас було семеро, мінус п'ятеро вбитих, виходить двоє, без тебе лишається ще один. Хто він?

– Був один худий і страшний, як акула, по-моєму, самий небезпечний серед нас. Це він діяв кийком.

– Його прізвище?

– Ми не знали ні імен, ні прізвищ. У таких справах зайвий ризик ні до чого.

– А вік?

– Того же віку, що й усі ми. Років двадцять, двадцять п'ять.

– Парижанин?

– Думаю, так.

Адамберг оселив Рубо в камеру, не замикаючи, потім заніс згорток з одягом Дамасу.

– Слідчий дозволив перевірити тебе.

– Добре, – слухняно кивнув Дамас, сідаючи на лежанці.

– Ти знаєш латину, Дамасе?

– Ні.

– Ти усе ще нічого не хочеш мені розповісти? Про бліх?

– Ні.

– А як щодо шістьох хлопців, що вчинили тобі допит 17 березня в четвер? Тобі є що мені сказати? А про дівчину, якій було дуже весело?

Дамас мовчав, він сидів, повернувши долоні до себе, і погладжував пальцем персня.

– Що вони відняли в тебе, Дамасе? Крім твоєї подружки, твого тіла і твоєї честі? Що їм було потрібно?

Дамас не поворухнувся.

– Добре, – сказав Адамберг. – Я надішлю тобі сніданок. Вдягайся.

Комісар відвів Данглара в сторонку.

– Цей поганець Рубо щось темнить, – сказав Данглар. – А вам тільки зайвий клопіт.

– У Дамаса є на волі спільник, Дангларе. Блохи потрапили до Рубо вже після того, як Дамас опинився у нас. Хтось прийняв естафету після того, як стало відомо про його арешт. І усе було зроблено дуже швидко, четвірки він малювати не став.

– Якщо є спільник, зрозуміло, чому він такий спокійний. Є людина, яка продовжить його справу, на це він і розраховує.

– Відправте людей допитати його сестру, Єву і всіх мешканців площі, чи були в нього друзі. А головне, мені потрібний звіт про телефонні дзвінки за останні два місяці. З магазину і з квартири.

– Ви не підете з нами?

– Я на площі нині не в шані. Для них я зрадник, Дангларе. Вони більш охоче говоритимуть з офіцерами, яких не знають.

– Ясно, – відповів Данглар. – Довго б нам довелося шукати цю точку дотику між жертвами. Один вечір, зустріч у барі, люди, що навіть не знають один одного. Нам просто

повезло, що Рубо запанікував.

– Йому є чого боятися, Дангларе.

Адамберг дістав мобільника і глянув йому в очі. Від того, що він часто благав його задзвонити, ворухнутися, подати ознаки життя, він став звертатися до нього так, немов це була Камілла. Він заговорював з ним, розповідав про себе, начебто Камілла могла його почути. Але як справедливо помітив Бертен, це усього лише приємна іграшка, і Камілла не вийде з неї, як джин з лампи. Нехай це станеться, йому все одно. Він обережно поклав телефон на підлогу, намагаючись його не ушкодити, а сам годинки на півтори ліг поспати.

Данглар розбудив його, коли приніс звіт про телефонні дзвінки Дамаса. Допити на площі майже нічого не дали. Єва замкнулася в собі, як устриця в раковині, Марі-Бель раз у раз починала ридати, Декамбре дувся, Лізбета сварилася, а Бертен відповідав односкладово, повернувшись до своєї нормандської недовірливості. І все-таки вдалося з'ясувати, що Дамас майже не залишав площу, усі вечори проводив у кабаре, слухаючи Лізбету, але ні з ким там не сходився. Друзів у нього не було, а неділі він проводив із сестрою.

Адамберг переглянув список телефонних дзвінків, відшукуючи повторюваний номер. Якщо спільник існував, Дамас мав часто зв'язуватися з ним, надто тісний був графік, надто швидко після четвірок йшли блохи, а потім убивства. Але Дамас телефонував дуже мало. З будинку були дзвінки в магазин, напевно від Марі-Бель Дамасу, а номерів, по яких телефонували з магазину, було небагато, і вони рідко повторювалися. Адамберг перевірів чотири номери,

що зустрічалися більш-менш часто, але усі вони належали постачальникам роликів дощок, бігових доріжок і спортивних шоломів. Комісар відсунув список на край столу.

Дамас не дурень. Він дуже здібний і прекрасно вміє прикидатися. До цього він теж підготувався у в'язниці. Усе приготував за сім років. Якщо в нього був спільник, навряд чи він став би підставляти його, телефонуючи з будинку. Адамберг подзвонив на телефонний вузол 14-го округу, щоб попросити роздруківку дзвінків з кабінки на вулиці Гьоте. Двадцять хвилин потому з факсу виповзла відповідь. З появою мобільних телефонів вуличними кабінками користалися рідше, і Адамберг отримав не занадто великий список. Одинадцять номерів повторювалися часто.

– Якщо хочете, я їх перевірю, – запропонував Данглар.

– Спочатку цей, – сказав Адамберг, указавши на один номер. – Цей, у районі Верхньої Сени, 92.

– Можна довідатися, чому? – поцікавився Данглар, направляючись до свого комп'ютера.

– Це північний пригород, те, що нам потрібно. Якщо повезе, телефон виявиться в Кліши.

– Може краще перевірити й інші?

– Вони нікуди не дінуться.

Якийсь час Данглар мовчки стукав по клавішах.

– Кліши, – оголосив він.

– Пряме влучення! Вогнище чумної епідемії 1920 року. Це його родина, його примара. Напевно, там він і жив раніше. Швидше, Дангларе, ім'я й адреса.

– Клементина Курбе, вулиця Оптуль, 22.

– Перевірте її.

Данглар застукав по клавіатурі, поки Адамберг походжав

кабінетом, намагаючись не наступити на кошеня, яке грало з ниткою, що звисала з його штанів.

– Клементина Курбе, уроджена Журно, із Кліши, була замужем за Жаном Курбе.

– Що ще?

– Залиште, комісарє. Їй вісімдесят шість років. Це поважна дама, дайте їй спокій.

Адамберг насупився.

– Що ще є? – наполегливо повторив він.

– У неї була дочка, 42-го року народження, – машинально прочитав Данглар, – Розеліна Курбе.

– Ну-ж-бо, перевірте цю Розеліну.

Адамберг підібрав Пухнастика і посадив у кошик, але той відразу виліз назовні.

– Розеліна, уроджена Курбе, вийшла заміж за Антуана Еллер-Девіля.

Данглар мовчки подивився на комісара.

– У них був син? Арно?

– Арно Дамас, – підтвердив Данглар.

– Його бабуся, – проговорив Адамберг. – Він потайки дзвонив бабусі з автомата. А батьки бабки, Дангларє?

– Вони померли. Не будемо ж ми копати до середніх століть.

– Їхні імена?

Швидко заклацали клавіші.

– Еміль Журно і Селестина Давель, народилися в Кліши, селище Оптуль.

– Ось вони, – промурмотав Адамберг, – переможці чуми. Бабці Дамаса під час епідемії було шість років.

Він підійшов до телефону Данглара і набрав номер Вандузлера.

- Марк Вандузлер? Це Адамберг.
- Секундочку, комісарє, – відгукнувся Марк, – я тільки праску поставлю.
- Селище Оптуль, у Кліши, вам це що-небудь говорить?
- Оптуль був центром епідемії, там стояли бараки лахмітників. Вам прийшов про нього «дивний» лист?
- Ні, це адреса.
- Селище давно знесене, там тепер маленькі вулички і бідні будинки.
- Дякую, Вандузлєре.
- Адамберг повільно поклав трубку.
- Візьміть двох чоловік, Данглєре, ми відправляємось туди.
- Учотирьох? До старєнької?
- Учотирьох. Заїдемо до слідчого, візьмемо ордер на обшук.
- А їсти коли будемо?
- По дорозі.

XXXIV

По доріжці, обабіч якої валялося різне сміття, вони підійшли до старого будиночка з прибудовою з кривих дощок. По черепичному даху тихенько стукали краплі дощу. Паршивє було літо, і вересєнь такий же.

– Труба, – сказав Адамберг, указавши на дах. – Дрова. Яблуні.

Він постукав у двері. Відкрила літня, росла і повна жінка з важким зморшкуватим обличчям, її волосся було прибранє під квітчасту косинку. Вона мовчки дивилася чор-

ними очима на чотирьох поліцейських, потім витягнула з рота сигарету.

– Поліція, – проговорила вона.

Це було не питання, а ствердження.

– Поліція, – підтвердив Адамберг, входячи. – Ви – Клементина Курбе?

– Вона сама, – відповіла та.

Стара провела їх у вітальню, спушила подушки дивана перш ніж запросити їх сісти.

– У поліції тепер жінки служать? – с презирством глянула на лейтенанта Елен Фруасі. – Поздоровляю! Невже мужиків мало, щоб зі зброєю гратися, задля чого це вам? Інших справ не знайшлося?

У Клементини була сільська вимова.

Зітхаючи, вона пішла на кухню і повернулася з підносом, на якому стояли склянки і тарілка з коржами.

– Фантазії, від них усе лихо, – зробила висновок вона, ставлячи піднос на маленький столик, який, вкритий скатертиною, містився перед квітчастим диванчиком. – Підігріте вино і коржі на молочних пінках, скуштуєте?

Адамберг здивовано дивився на неї, він був майже зачарований цим грубим зморщеним обличчям. Керноркян дав зрозуміти, що не відмовився б від коржів, бутерброда, що він з'їв у машині, йому вистачило не на довго.

– Пригощайтеся, – побадьорила Клементина. – Тільки молочних пінків вже не знайдеш. Тепер не молоко, а одна вода. Я кладу сметану, доводиться класти.

Клементина наповнила п'ять склянок, випила трохи вина і глянула на гостей.

– Досить теревенити, – сказала вона і запалила сигарету. – Чого завітали?

– Нас цікавить Арно Дамас Еллер-Девіль, – почав Адамберг, узявши маленький корж.

– Вибачте, його кличуть Арно Дамас Вігье, – поправила Клементина. – Так йому більше подобається. У цьому будинку більше не вимовляють імені Еллер-Девіля. А, якщо вам так кортить, можете бовтати про нього на вулиці.

– Він ваш онук?

– Слухайте, похмурий красунчику, – Клементина задерла підборіддя. – Я вам не яка-небудь дурепа. Якби ви цього не знали, вас би тут не було. Як коржі? Гарні чи ні?

– Гарні, – зізнався Адамберг.

– Вони чудові, – не кривлячи душею, завірив Данглар. Чесно кажучи, він уже років сорок не їв таких смачних коржів, і радів, як дитина.

– Досить теревенити, – кинула стара, усе ще стоячи, змірявши поглядом чотирьох поліцейських. – Дайте зніму фартух, виключу газ і попереджу сусідку, а потім піду з вами.

– Клементина Курбе, – сказав Адамберг, – у мене є ордер на обшук. Спочатку ми оглянемо будинок.

– Вас як величати?

– Старший комісар Жан-Батіст Адамберг.

– Жане-Батісте Адамберг, не маю звички губити людей, якщо вони не заподіяли мені зла, лягаві вони чи ні. Пацюки на горищі, – сказала вона, тикнувши пальцем у стелю, – триста двадцять два пацюки, плюс одинадцять дохлих, що кишать голодними блохами, не раджу до них наблизитися, якщо цінуєте своє життя. Хочете сунути туди свого носа, викликайте дезінфекцію. Не гайте сил: пацюки нагорі, а машинка Арно, на якій він листи друкував, у маленькій кімнаті. Там же конверти. Що вам ще потрібно?

- Бібліотека, – сказав Данглар.
- Теж на горищі. Тільки треба пройти повз паціюків. Чотириста томів, уявляєте?
- Про чуму?
- Про що ж ще?
- Клементина, – м'яко проговорив Адамберг, узявши ще один корж, – ви не хочете присісти?
- Клементина втиснула своє огрядне тіло в квітчасте крісло і схрестила на грудях руки.
- Навіщо ви все це кажете? – запитав Адамберг. – Чому не криєтеся?
- Чого критися, ви про тих чумних?
- Так, про п'ять жертв.
- Які, к бісу, жертви! – пробурчала Клементина. – Кати!
- Кати, – погодився Адамберг. – Мучителі.
- Нехай здохнуть. Чим скоріше сконають, тим швидше оживе Арно. Вони відняли в нього все, вони його знищили. Арно має воскреснути. А цього не буде, поки ці нелюди землю топчуть.
- Але ж ці нелюди вмирають не самі.
- О, це було б надто добре, але вони живучі, наче будяки.
- Довелося їм допомогти, Клементина?
- Не без цього.
- Чому саме чума?
- Журно – володарі чуми, – відрубала Клементина. – Не треба робити нам зла, от і все.
- А інакше?
- Інакше Журно нашлють на вас чуму. Ми повеліваємо бичем Божим.
- Клементина, чому ви розповідаєте все це?

– А що ще робити?

– Мовчати.

– Хіба ви мене не знайшли? І маля в буцегарні з учорашнього дня. Отож досить теревенити, треба відправлятися і справу з кінцем. Що зміниться?

– Усе, – сказав Адамберг.

– Нічого вже не зміниш, – суворо посміхнулася Клементина. – Справу зроблено. Ясно вам, комісарє? Кінець. Ворог уже там. Троє інших здохнуть через тиждень, усе одно, залишуся я тут чи піду. Для них надто пізно. Справу зроблено. Усі вісім сконають.

– Вісім?

– Шестеро мучителів, жорстока дівка і замовник. Як на мене, їх вісім. Чи ви не в курсі?

– Дамас нічого не сказав.

– І правильно. Він не міг говорити, не переконавшись, що роботу закінчено. Так проміж нас було домовлено, якщо одного з нас заметуть. Як ви його знайшли?

– По діаманту.

– Він його ховає.

– Я його угледів.

– Звісно, – проговорила Клементина. – Ви вчений, ви знаєте про бич Божий. На це ми ніяк не розраховували.

– Довелося терміново наводити довідки.

– Занадто пізно. Справу зроблено. Ворог уже там.

– Блохи?

– Ага. Вже накинулися на них. Вони вже заражені.

– Їхні імена, Клементина?

– Щоб ви побігли їх рятувати? Це їхня доля і нехай вона здійсниться. Не треба було знищувати Журно. Вони

знищили його, комісаре, його і дівчину, яку він любив, ту, що викинулася у вікно, бідолашна.

Адамберг похитав головою.

– Клементина, це ви втовкмачили йому в голову, що він має мститися?

– Ми розмовляли про це щодня у тюрмі. Він спадкоємець свого прадіда, перстень належить йому. Арно має підняти голову, як Еміль під час епідемії.

– А вас не лякає, що доведеться йти у в'язницю? Вам і Дамасу?

– У в'язницю? – Клементина ляснула себе по стегнах. – Жартуєте, комісаре? Хвилиночку, але ми з Арно нікого не вбили.

– Хто ж тоді?

– Блохи.

– Випустити заражених бліх усе рівно, що вистрілити в людину.

– Чекайте, їх ніхто не змушував кусати. Це бич Божий, він карає, кого йому буде завгодно. Якщо хто й убив, то тільки Бог. Чи ви і Його думаєте запроторити?

Адамберг спостерігав за лицем Клементини Курбе, воно було таким самим безтурботним, як у її онука. Він зрозумів, чому Дамас був такий незворушно спокійний. І він і вона вважали себе абсолютно безвинними в п'ятьох убивствах, які вже скоїли, і трьох, що мали статися.

– Годі базікати, – відрізала Клементина. – Побалакали і досить, мені йти з вами чи залишатися?

– Я попрошу вас піти з нами, Клементина Курбе, – сказав Адамберг, підводячись. – Щоб зробити заяву. Ви затримані.

– Так тому і бути, – погодилася Клементина і теж устала. – Хоч хлопчика побачу.

Поки Клементина прибирала зі столу, гасила вогонь і виключала газ, Керноркян дав зрозуміти Адамбергу, що йому не дуже-й-то хочеться лізти на горище.

– Вони безпечні, бригадире, – присоромив його Адамберг. – Господи, та де по-вашому вона могла знайти чумних пацюків? Вона марить, Керноркян, усе це тільки у неї в голові.

– А вона інше каже, – похмуро заперечив Керноркян.

– Вона возиться з ними щодня, і чуми в неї немає.

– Журно під захистом, комісарє.

– Вони у це вірять, але і вам нічого не загрожує, присягаюся. Примара Журно нападає тільки на тих, хто їм шкодить.

– Щось начебто сімейного месника?

– Саме так. Захопіть також деревне вугілля і відправте в лабораторію з позначкою «терміново».

Прибуття літньої жінки до карного розшуку стало сенсацією. Вона принесла велику коробку коржів, яку весело показала Дамасу, зупинившись біля ґрат. Той посміхнувся.

– Не хвилюйся, Арно, – голосно сказала вона. – Справу зроблено. Усім їм гаплик, усім до єдиного.

Дамас посміхнувся ще ширше, узяв коробку, яку вона просунула йому крізь пруття, і спокійно повернувся на кушетку.

– Приготуйте їй камеру поруч з Дамасом, – розпорядився Адамберг. – Дістаньте з роздягальні матрац і улаштуйте все як можна зручніше. Їй вісімдесят шість років. Клементино, – звернувся він до старої, – досить теревенити, приступимо, чекаю ваших показань, чи ви втомилися?

– Приступимо, – твердо відповіла Клементина.

О шостій вечора Адамберг вийшов пройтися, голова його гула від зізнань Клементини Журно, у заміжжі Курбе. Він слухав її дві години, потім улаштував бабці й онуку очну ставку. Ті жодного разу не засумнівалися, що трьох останніх катів чекає смерть. Навіть коли Адамберг пояснив, що пройшло дуже мало часу між появою бліх і смертю, занадто мало, щоб можна було вважати, що попередні жертви померли від чуми. *«Бич цей завжди наготові і до послуг Божих, Він насилає і відводить його, коли захоче»*, – відповіла Клементина, точно цитуючи «дивне» послання від 19 вересня. Навіть коли Адамберг показав їм результати аналізів, які доводили абсолютну нешкідливість їхніх бліх. Навіть коли їм сунули під ніс фотографії зі слідами удушення. Їхня віра в могутність їхніх комах залишалася непохитною, вони були переконані, що троє мають незабаром умерти, один у Парижі, другий в Труа, третій у Шательро.

Комісар бродив по вулицях цілу годину поки не зупинилася навпроти в'язниці де ла Санте. Нагорі¹ один ув'язнений просунув ногу крізь ґрати. Там завжди стирчала з вікна чиясь нога, гойдаючись у повітрі над бульваром Араго. Саме нога, а не рука. Невзута, боса. Як і комісар, ця людина хотіла прогулятися. Адамберг глянув на ногу, уявивши, що це нога Клементини, чи Дамаса, бовтається між небом і землею. Він не вважав їх божевільними, хіба що у випадку сімейної примари, що тягне їх у безодню. Коли нога раптово повернулася до камери, Адамберг зрозумів, що залишився хтось третій, поза цими стінами, готовий завершити в Парижі, Труа і Шательро вже почату справу, тримаючи наготові кручений дріт.

Адамберг звернув до Монпарнасу і вийшов на площу Едгар-Кіне. Через чверть години пролунає вечірній гонг Бертена.

Він відкрив двері «Вікінга», міркуючи, чи насмілитися нормандець викинути його, як того відвідувача нещодавно. Але Бертен не рушив з місця, поки Адамберг протискувався під ніс драккара за свій столик. Хазяїн не ворухнувся, але і не привітав його, а відразу вийшов, як тільки Адамберг сів за стіл. Комісар зрозумів, що через дві хвилини всім на площі буде відомо, що прийшов лягавий, який запроторив Дамаса, і незабаром уся компанія буде тут. Цього йому було і треба. Може навіть сьогодні як виняток, постояльці Декамбре обідатимуть у «Вікінгу». Він поклав телефон на стіл і став чекати.

Через п'ять хвилин у дверях показалася войовнича купка людей на чолі з Декамбре, за ним слідували Лізбета, Кастильон, Ле Герн, Єва і ще багато хто. Тільки у Ле Герна був майже байдужий вигляд. Нові потрясіння не потрясли його вже давно.

– Сідайте, – майже наказав Адамберг, піднімаючи голову, щоб глянути в очі грізним обличчям, що його оточували. – А де маля? – запитав він, не вгледівши Марі-Бель.

– Занедужала, – глухо проговорила Єва. – Лежить у ліжку. Через вас.

– Ви теж сідайте, Єво, – сказав Адамберг.

Усього за день молода жінка змінилася в лиці, і Адамберг прочитав на ньому таку ненависть, про яку не можна було і догадуватися, і яка зовсім стерла з нього старомодну

принадність меланхолії. Ще вчора воно здавалося зворушливим, сьогодні ж виглядало загрозово.

– Звільніть Дамаса, комісаре, – порушив мовчання Декамбре. – Ви робите помилку, про яку потім гірко пошкодуєте. Дамас і мухи не скривдить, він лагідний, як агня. Ніколи він нікого не убивав, ніколи.

Не відповідаючи, Адамберг відійшов до туалету, щоб подзвонити Данглару. Треба відправити двох людей простежити за квартирою Марі-Бель на вулиці Конвенції. Потім повернувся до столу і сів напроти старого грамотія, який бундючно поглядав на нього.

– Дайте мені п'ять хвилин, Декамбре, – попросив він, піднявши руку і розчепірівши пальці. – Я повідаю вам одну історію. Мені плювати, подобається вам це чи ні, я все одно її розповім. А коли я розповідаю, то говорю, як умію, своїми словами і так швидко, як можу. Мій заступник іноді засинає, слухаючи мене.

Декамбре підняв підборіддя і нічого не сказав.

– У 1918 році, – почав Адамберг, – Еміль Журно, за професією лахмітник, повертається з війни цілим і непошкодженим.

– Ближче до справи, – перебила Лізбета.

– Помовчи, Лізбето, дай йому сказати. Нехай виправдається.

– Чотири роки на фронті без єдиної подряпини, – продовжував Адамберг, – це справжнє чудо. У 1915 році лахмітник рятує життя своєму капітану, відшукавши його пораненого на нейтральній смузі. Перед відправленням у тил, на подяку, капітан дарує рядовому Журно свій перстень.

– Комісарє, – знову втрутилася Лізбета, – ми тут зібралися не для того, щоб слухати казки про старі добрі часи. Годі нам зуби заговорювати. Ми прийшли дізнатися про Дамаса.

Адамберг глянув на Лізбету. Вона була бліда. Він уперше бачив, як блідне чорна шкіра. Вона стає сірою.

– Але історія Дамаса бере початок зі старих добрих часів, Лізбето, – пояснив Адамберг. – Продовжимо. Рядовому Журно пощастило. У персні капітана виявився діамант крупніший за сочевичне зерно. Еміль Журно не знімав його усю війну і носив каменем усередину, замазавши брудом, щоб ніхто не спокусився. У 18-ому році він демобілізувався і повернувся в нужденність Кліши, однак, персня не продав. Для Еміля Журно він став священним талісманом, охоронцем від лих. Два роки потому в його селище приходить чума, вимирає ціла вулиця. Але родина Журно, Еміль, його дружина і їхня дочка Клементина шести років, уникнула хвороби. Про них починають теревенити, їх обвинувачують. Від місцевого доктора, який лікував мешканців злиденного селища, Еміль дізнається, що діамант оберігає від хвороби.

– Це правда чи нісенітниця? – роздався з бару голос Бертена.

– Так пишуть у книгах, – відповів Декамбре. – Продовжуйте, Адамбергу. Ваша розповідь затяглася.

– Я попереджав. Якщо хочете дізнатися новини про Дамаса, доведеться дослухати до кінця.

– Новина є новина, – висловився Жосс, – стародавня вона чи нова, довга чи коротка.

– Дякую, Ле Герне, – відповів Адамберг. – Еміля Журно

обвинували в тому, що він керує чумою і можливо сіє її.

– Нам-то що до цього Еміля, – обурилася Лізбета.

– Це прадід Дамаса, Лізбето, – відповів Адамберг із деяким натиском. – Боячись розправи родина Журно глухої ночі тікає із селища Оптуль, батько несе дочку на спині повз сміттєві купи, де дохнуть чумні пацюки. Діамант захищає їх, живі і непошкоджені вони переховуються у кузена в Монтреї і повертаються додому тільки, коли усе вже кінчено. З цього часу до них відносяться по-іншому. Раніше Журно таврували ганьбою, тепер же вони герої, володарі чуми. Чудесний порятунок став для лахмітників їхньою славою і девізом. Еміль остаточно прикипів до свого персня і захопився історіями про чуму. Після його кончини дочка Клементина успадковує славу, перстень та історії. Вона виходить заміж і виховує свою дочку Розеліну в гордовитій свідомості влади Журно. Її дочка виходить заміж за Еллер-Девіля.

– Ми віддаляємося, комісарє, – пробурчала Лізбета.

– Навпроти, наближаємося, – заперечив Адамберг.

– Еллер-Девіль? Авіапромисловець? – хмуρο довідався Декамбре.

– Потім він ним стане. А тоді це був юнак двадцяти трьох років, честолюбний, розумний, жорстокий, котрий хоче скорити світ. Це був батько Дамаса.

– Прізвище Дамаса – Вігье, – поправив Бертен.

– Це вигадане ім'я. Його справжнє прізвище – Еллер-Девіль. Він виріс, бачачи брутальність батька і сльози матері. Еллер-Девіль гамселив дружину і лупцював сина, коли хлопчику виповнилося сім, батько кинув родину.

Адамберг подивився на Єву, та потупила погляд.

– А маля? – запитала Лізбета, починаючи цікавитися розповіддю.

– Про Марі-Бель поки мови немає. Вона народилася набагато пізніше Дамаса. Щораз, як тільки можна, Дамас ховається у своєї бабусі Клементини в Кліши. Вона втішає дитину, підбадьорює і зміцнює її дух розповідями про славу родини Журно. Після усіх тих ляпасів та втечі батька, легенда родини Журно стає єдиною опорою Дамаса. Коли йому виповнюється десять років, бабуся урочисто передає йому діамантовий перстень і разом з ним владу повелівати бичем Божим. І ось, те, що для хлопчика було грою, укорінюється в його свідомості і стає страхітливим знаряддям помсти, але поки тільки символічним. Бродячи по ринках Сент-Уана і Клінянкура, стара зібрала вражаючу бібліотеку книг про чуму – ту, що сталася в 1920 році і про всі інші, – котрим було призначено створити сімейну сагу. Уявіть собі це. Час йде, Дамас стає настільки дорослим, щоб самому утішатися читанням моторошних розповідей про чорну чуму. Його вони не страшать, зовсім навпаки. Він носить діамант великого Еміля, героя Першої світової і переможця чуми. Ці розповіді розраджують його, вони винагородять його за нещасливе дитинство. Вони його рятувальне коло. Ви стежите за моєю думкою?

– Ну, і який зв'язок? – дивувався Бертен. – Це нічого не доводить.

– Дамасу виповнюється вісімнадцять років. Це хирлявий, недолугий та недоладний юнак. Він стає фізиком, можливо, бажаючи перевершити батька. Він прекрасно освічений, знавець латини та чуми, блискуче обдарований вчений з примарою у голові. Він присвячує себе авіа-

будуванню та завзято працює. У двадцять чотири роки він винаходить метод виробництва надміцної ультралегкої пористої сталі, я не до кінця усе зрозумів. Точно не знаю, чому, але така сталь має для авіабудування виняткове значення.

– Дамас щось винайшов? – здивовано перепитав Жосс. – У двадцять чотири роки?

– Саме так. І мав намір продати свій винахід дуже дорого. Деякий суб'єкт вирішує не платити гроші, а попросту відібрати тишком-нишком цю сталь у Дамаса. Він нацькував на нього шістьох виродків, шість скажених псів, що знущалися над ним, катували і згвалтували його подругу. Дамас видав секрет, за один вечір утративши гордість, любов і своє відкриття. І свою славу. Через місяць його подруга викинулася з вікна. Майже вісім років тому Арно Еллер-Девіля судили. Його обвинуватили в тому, що він зіштовхнув дівчину, і приговорили до п'яти років в'язниці, які минули два з гаком роки тому.

– Чому Дамас нічого не сказав на суді? Чому дозволив запроторити себе у в'язницю?

– Тому що, якби поліція схопила тих катів, у Дамаса були б зв'язані руки. А він хотів помститися за будь-яку ціну. У ті часи він не був достатньо сильним, щоб боротися з ними. Але через п'ять років усе змінилося. Коли хирлявий Дамас виходить з тюрми, у ньому п'ятнадцять кілограмів м'язів, він більше не хоче чути ані слова про сталь, він одержимий спрагою помсти. У в'язниці легко причіплюються нав'язливі ідеї. Це єдиний спосіб вижити: чогось жагуче бажати. Він звільняється, йому треба вбити вісьмох: шістьох мучителів, дівчину, що була з ними, і замовника. Усі ці п'ять

років стара Клементина завзято йшла по їх сліду, за вказівками Дамаса. І ось вони підготувалися. Природно, щоб убити, Дамас звертається до слави своєї родини. До чого ж ще? П'ятеро мертві. Троє живі.

– Не може бути, – видихнув Декамбре.

– Дамас і його бабуся в усьому зізналися, – сказав Адамберг, дивлячись йому в очі. – Вони готувалися сім років. Пацюки, блохи і старі книги усе ще в будинку старої в Кліши. Там же конверти кольору слонової кістки. Принтер. Усе, що потрібно.

Декамбре похитав головою.

– Дамас не здатний вбити, – повторив він. – Можу заприсягтися своїм фартухом радника з життєвих питань.

– Валяйте, у мене буде колекція. Данглар уже з'їв свою сорочку. Дамас зізнався в усьому, Декамбре. В усьому. Крім імен трьох жертв, що залишилися, чієї неминучої смерті він з насолодою очікує.

– Він сказав, що убив їх? Сам убив?

– Ні, – визнав Адамберг. – Він говорить, що їх убили чумні блохи.

– Якщо все це правда, – сказала Лізбета, – я його засуджувати не стану.

– Приходьте з ним побачитися, Декамбре, якщо бажаєте, з ним і його Мане, як він її називає. Він підтвердить усе, що я вам тут розповів. Давайте, Декамбре, сходіть послухайте його.

За столом панувало важке мовчання. Бертен забув вдарити в гонг. У вісім двадцять п'ять він стрепенувся і гупнув кулаком по важкій мідній пластині. Розкат зловісного грому ознаменував кінець моторошної історії старих добрих часів Арно Дамаса Еллер-Девіля.

Через годину історія була майже переварена за скорботною вечерею, і Адамберг вийшов на площу разом з Декамбре, той був ситий і зовсім заспокоївся.

– Ось як буває, Декамбре, – промовив Адамберг. – Нічого не поробиш. Мені теж дуже шкода.

– Усе-таки дещо тут не сходиться, – відповів Декамбре.

– Ви праві. Дещо не сходиться. Вугілля.

– Так ви помітили?

– *Величезна похибка* для великого знавця чуми, – промурмотав Адамберг. – І я аж ніяк не впевнений, Декамбре, що ті троє, котрих ще не вбили, вийдуть сухими з води.

– Але ж Дамас із Клементиною за ґратами.

– І все ж таки.

XXXVI

О десятій годині Адамберг залишив площу, почувавши, що чогось не вистачає, і він знав, чого саме. Серед слухачів він очікував побачити Марі-Бель.

Це сімейна справа, стверджував Ферез.

Без Марі-Бель збори за столом «Вікінга» були неповними. Йому треба було поговорити з нею. Вона була єдиним яблуком розбрату між Дамасом і Мане. Коли Адамберг вимовив ім'я дівчини, Дамас хотів щось сказати, але стара гнівно повернулася до нього, наказавши забути цю «доньку шльондри». Потім щось промурмотала крізь зуби, і йому почулося щось на кшталт «товстуха з Роморантена». Дамас

був дуже засмучений і постарався перевести розмову на інше, пильно дивлячись на Адамберга, немов благаючи, залишити його сестру в спокої. Саме тому комісар і збирався потурбувати її.

Ще не було одинадцяти, коли він з'явився на вулиці Конвенції. Двох агентів він угледів у непримітній машині неподалік від будинку дівчини. На п'ятому поверсі горіло світло. Виходить, можна дзвонити до неї, не боячись розбудити. Але Лізбета казала, що Марі-Бель хвора, і він вагався. З Марі-Бель він почувався нібито розділеним надвоє, так само, як із Клементиною і Дамасом. З одного боку, вони були так переконані у своїй невинності, що це бентежило його, але в той же час він був впевнений, що сіяч тепер у нього в руках, скільки б народу ні ховалося за цією маскою.

Комісар підняв голову й оглянув будинок. Споруда у стилі Османа, побудована з першосортного каменю, з різьбленими балконами. Квартира мала шість вікон. Велику спадщину залишив Еллер-Девіль, дуже велику. Адамберг дивувався, чому Дамас не обзавівся шикарним магазином замість тієї темної і тісної халабуди за назвою «Ролл-Райдер».

Поки він нерішуче тупцював у тіні, двері під'їзду розкрилися. З них вийшла Марі-Бель під руку з невисоким чоловіком, вони пройшли кілька кроків у його сторону по пустельному тротуарі. Дівчина щось казала супутнику збуджено і нетерпляче. Коханець, подумав Адамберг. Посварилися через Дамаса. Він тихенько підійшов ближче. У світлі вуличного ліхтаря було добре видно дві світловіолі

голови. Чоловік повернувся, щоб щось відповісти Марі-Бель, і Адамберг побачив його обличчя. Доволі красивий малий, трохи безбарвний, брів не видно, але досить витончений. Марі-Бель міцно обійняла його, потім розцілувала в обидві щоки, перш ніж розстатися.

Адамберг бачив, як двері під'їзду закрилися за нею, а молодик покрокував геть по тротуарі. Ні, не коханець. Коханця не цілують у щоки і так швидко. Виходить, це хтось інший, можливо, друг. Адамберг простежив поглядом за молодим чоловіком, що віддалявся, потім перейшов вулицю, щоб відвідати Марі-Бель. Вона не була хвора. У неї було побачення. Невідомо з ким.

З братом.

Адамберг зупинився, тримаючись за дверну ручку. Її брат. Це її молодший брат. Те ж світле волосся, непомітні брови, та ж манірна посмішка. Бліда копія Марі-Бель. Молодший братик з Роморантена, що так боїться Парижа. І який, проте, зараз у Парижі. Тут Адамберг згадав, що в роздруківці не було жодного телефонного дзвінка в Роморантен, департамент Луар-е-Шер. І однак, його сестра нібито постійно йому телефонувала. Не дуже пристосований до життя юнак чекав новин.

Але малий виявився в Парижі. Третій нащадок родини Журно.

Адамберг побіг по вулиці Конвенції. Вона була довгою, і молодого Еллер-Девіля було видно здалеку. За тридцять метрів до нього комісар сповільнив крок і пішов по тіньовій стороні. Молодий чоловік часто поглядав на шосе, начебто шукав таксі. Адамберг заскочив у підворіття, щоб викли-

кати машину. Потім сховав телефон у кишеню, знову дістав і подивився на екран. По його бездушних очах він зрозумів, що Камілла не подзвонить. П'ять років, десять років, можливо ніколи. Що ж, тим гірше, йому все одно.

Він відігнав цю думку і знову пустився в погоню за Еллер-Девілем.

Еллер-Девіль молодший, другий чоловік, той, що завершить справу з чумою поки старший брат і Мане затримані. Ні Дамас, ні Клементина ні секунди не сумнівалися, що естафету підхоплено. Могутність родини не згасла. Нащадки Журно стоять один за одного горою і не потерплять ганьби. Вони володарі, а не жертви. І в них образа змивається кров'ю чуми. Марі-Бель тільки-но передала справу в руки молодшого Журно. Дамас убив п'ятьох, цей порішить трьох.

Ні в якому разі не упустити його, і не злякати. Йти слідом було нелегко, молодик увесь час поглядав назад на дорогу, і Адамберг теж, боячись, що під'їде таксі, і він не зможе затримати його, не наробивши шуму. Тут комісар помітив бежеву машину, що повільно їхала з пригашеними фарами, він відразу впізнав своїх. Машина порівнялася з ним, і комісар крадькома, не повертаючи голови, зробив шоферу знак сповільнити хід.

Через чотири хвилини молодий Еллер-Девіль зупинив таксі на перехресті Фелікс-Фор. У тридцятьох метрах від нього Адамберг ускочив до бежевого авто.

– Слідом за таксі, – шепнув він, тихенько зачинивши дверцята.

– Зрозуміла, – відповіла лейтенант Віолета Ретанкур, велика огрядна жінка, яка так запекло нападала на нього на перших термінових зборах.

Поруч з нею Адамберг упізнав молодого Есталера з зеленими очима.

– Ретанкур, – відрекомендувалася жінка.

– Есталер, – представився молодий чоловік.

– Потихеньку їдьте слідом, обережно, Ретанкур. Я цією людиною дорожу, як зіницею ока.

– А хто він?

– Другий чоловік, правнук Журно, маленький володар. Він-то і має стратити одного ката в Труа, другого в Шательро і Кевіна Рубо в Парижі, тільки-но ми його відпустимо.

– Мерзотники, – припечатала Ретанкур. – Так їм і треба.

– Ми не можемо спокійно сидіти, перекидатися у карти та дивитися, як їх будуть душити, лейтенанте, – заперечив Адамберг.

– Чом би й ні? – запитала Ретанкур.

– Повірте мені, їм не уникнути покарання. Якщо не помиляюся Журно-Еллер-Девілі діють у порядку зростання, від найменшого зла до найбільшого. Здається, вони почали вбивати з найменш винного злодія, а закінчать головним покидьком. Тому що помалу всі члени зграї, як Сільвен Мармо і Кевін Рубо мали урозуміти, що колишня жертва повернулася. Троє останніх знають, чекають і тремтять від страху. Це теж частина помсти. Ліворуч, Ретанкур.

– Бачу.

– По логіці останній у списку має бути замовником. Фізик, авіаконструктор, здатний урозуміти, що відкриття Дамаса дуже цінне. Навряд чи у Труа і Шательро таких тисячі. Я підключив Данглара до пошуку. І він його обов'язково знайде.

– Можна просто зачекати поки хлопець сам приведе нас до нього.

– Це великий ризик, Ретанкур, все одно що довірити козі капусту. Якщо можна діяти інакше, без цього краще обійтись.

– Ми їдемо прямо на північ. Куди нас веде цей молодик?

– До себе в готель чи на знімну квартиру. Одержав вказівки і подався спати. Ніч буде тихою. Не поїде ж він на таксі в Труа чи Шательро. Сьогодні ввечері маємо тільки дізнатися адресу його житла. А завтра він візьметься до діла. Йому треба поспішати.

– А його сестра?

– Ми знаємо де вона, за нею стежать. Дамас передав їй усі подробиці, щоб вона розповіла їх братові на випадок ускладнень. Для них головне завершити розпочате, лейтенанте. Тільки про це і говорять. Закінчити справу. Тому що Журно не знали поразок з 1914 року, і вони не мають їх зазнати.

Есталер присвиснув:

– Тепер вже точно знаю, що я не Журно.

– І я теж, – сказав Адамберг.

– Ми біля Північного вокзалу, – втрутилася Ретанкур. – А якщо він зараз сяде у потяг?

– Надто пізно, і він без багажу.

– Він може відправитися порожнем.

– А чорна фарба, лейтенанте? Відмички? Конверт із блохами? Сльозоточивий газ? Зашморг? Вугілля? Не міг же він усе це сунути в задню кишеню.

– Виходить, молодший братик теж із замками на «ти»?

– Звичайно. А може він виманить жертву назовні, як Віара та Клерка.

– Буде не так-то просто, – помітив Есталер, – якщо жертви вже насторожі. А за вашими словами вони мають нашорошитися.

– А сестра? – продовжила Ретанкур. – Дівчині набагато легше виманити чоловіка на вулицю. Вона красива?

– Так. Але я думаю, що Марі-Бель тільки приймає і передає інформацію. Не думаю, що вона знає усе. Вона наївна, балакуча, навряд чи Дамас довіряє їй, а може, воліє її захистити.

– Чоловіча справа, чи не так? – суворо помітила Ретанкур. – Робота для суперменів?

– У тому-то й все діло. Пригальмуйте, Ретанкур. Гасіть фари.

Таксист висадив юнака біля каналу Сен-Мартен на безлюдній набережній Жеммап.

– Тихий куточок, нічого не скажеш, – промурмотав Адамберг.

– Чекає, поки таксі від'їде, перш ніж йти до себе, – пропустила Ретанкур. – Обачний супермен. По-моєму, він дав не ту адресу і піде пішки.

– Їдьте за ним, не включаючи фар, – велів Адамберг, коли молодик рушив далі. – Так. Гальмуйте.

– Сама бачу, дідько, – вилаялася Ретанкур.

Есталер з жахом глянув на Віолету. Чорт забирай, хіба можна так розмовляти із шефом.

– Вибачте, – промурматала Ретанкур, – вирвалося. Я правда бачила. Я добре бачу в темряві. Хлопець зупинився. Чекає біля каналу. Заснув він там, чи що?

Нахилившись між двома лейтенантами, Адамберг кілька секунд оглядався навкруги.

– Я виходжу. Постараюся стати якнайближче до нього, за рекламним щитом.

– За тим, з чашкою кави? – запитала Ретанкур. – «Умерти від задоволення»? Не надто підбадьорлива вивіска, щоб за нею ховатися.

– У вас і справді гарні очі, лейтенанте.

– Бачу, коли захочу. Можу навіть сказати, що там навколо гравій, шуміти буде. Супермен закурив. Здається, на когось чекає.

– А може, повітрям дихає чи розмірковує. Станьте за сорок кроків від мене, плюс-мінус десять кроків.

Адамберг безшумно вийшов з машини і наблизився до стрункої фігури на березі. Метрів за тридцять він зняв черевики, пройшов по гравію і причаївся за плакатом «Умерти від задоволення». Тут було темно, і канал майже не видно. Адамберг глянув нагору і побачив, що три найближчі ліхтарі розбиті. Може, хлопець тут зовсім не для того, щоб провітритися. Юнак кинув недопалок у воду, похрускав пальцями однієї руки, потім іншої, вдивляючись у набережну по лівій стороні. Адамберг простежив за його поглядом. Здалеку сторожко наближалася чиясь довга, вузька тінь. Це був чоловік, похилого віку, він уважно дивився собі під ноги. Четвертий Журно? Дядько? Двоюрідний дід?

Наблизившись до молодика, старий нерішуче зупинився в темряві.

– Це ви? – запитав він.

І відразу, отримавши прямий удар у щелепу, потім під дих, звалився, як картковий будиночок.

Адамберг бігцем кинувся до набережної, поки юнак

Адамберг насупив брови й освітив посвідчення особи.

– Так ти навіть не Еллер-Девіль? – здивовано запитав він.

– Ні! Ви ж бачите, тут помилка! Той тип на мене напав!

– Поставте його на ноги, Ретанкур, – велів Адамберг. – І відведіть у машину.

Комісар підвівся, з його одягу стікала брудна вода. Стривожений, він повернувся до Есталера. Молодого чоловіка кличуть Антуан Юрфен, народився у Ветін'ї, департамент Луар-е-Шер. Так це просто друг Марі-Бель? На котрого напав старий?

Здається, Есталеру вдалося повернути до життя бездиханне тіло старого, він сидів, підтримуючи його за плечі.

– Есталер, – запитав Адамберг, підійшовши, – чому ви не побігли, коли я вам наказав?

– Вибачте, що ослушався, комісаре. Але Ретанкур бігає в три рази швидше за мене, а він уже був надто далеко, ось я і подумав, що вся надія на неї.

– Дивно, що батьки назвали її Віолетою.

– Знаєте, комісаре, немовля ж малюсіньке, хіба можна уявити, що воно виросте величезним, як танк. Але вона дуже мила жінка, – поспішно додав він. – Дуже добра.

– Ось як?

– Звичайно, треба впізнати її ближче.

– Як він?

– Дихає, але в бронхи попала вода. До того ж йому дісталось, він зовсім без сил, напевно слабке серце. Я викликав «швидку», правильно?

Адамберг опустився на коліна й освітив обличчя людини, що спиралася плечима на Есталера.

– Чорт. Декамбре.

Адамберг узяв його за підборіддя і легенько потряс.

– Декамбре, це Адамберг, отямтеся, старина.

Декамбре слабко ворухнувся і відкрив очі.

– Це не Дамас, – слабко проговорив він. – Вугілля.

Під'їхала «швидка», з неї вистрибнули два санітари з ношами.

– Куди ви його повезете? – запитав Адамберг.

– У Сен-Луї, – відповів один з них, опускаючи старого на носі.

Адамберг дивився, як Декамбре заносили в машину. Потім дістав з кишені телефон і похитав головою.

– Нахлебтався води, – сказав він Есталеру. – Дайте мені ваш.

Адамберг подумав, що якщо Камілла і захоче, вона все одно не зможе додзвонитися, його телефон насьорбався води. Але це не так вже і важливо, адже Камілла не хоче телефонувати. Ну, і прекрасно. Не дзвони більше. І біжи, Камілла, біжи.

Адамберг набрав номер будинку Декамбре, трубку взяла Єва, вона ще не спала.

– Єва, покличте Лізбету, це терміново.

– Лізбета в кабаре, – сухо відповіла та. – Вона співає.

– Тоді дайте мені номер кабаре.

– Лізбету не можна турбувати на сцені.

– Це наказ, Єва.

Наступила тиша, і Адамберг подумав, чи не стає він потроху лягавим. Він добре розумів, що Єва певно зла на увесь світ, але зараз у нього просто не було на все це часу.

Пройшло десять хвилин, перш ніж він додзвонився до Лізбети.

– Я вже зібралася йти, комісарє. Якщо ви телефонуєте сказати, що відпустили Дамаса, то я слухаю. А інакше не гайте часу.

– Я дзвоню сказати, що на Декамбре напали. Він у лікарні Сен-Луї. Ні, Лізбета, думаю, оклигає. Ні, один хлопець. Не знаю, його будуть допитувати. Будьте ласкаві, зберіть сумку і не забудьте покласти дві-три книжки, коли підете до нього. Ви йому дуже потрібні.

– Це усе через вас. Навіщо ви покликали його?

– Куди, Лізбето?

– Коли дзвонили. У вас що, мало людей у поліції? Декамбре на вас не працює.

– Я йому не дзвонив, Лізбето.

– Це був хтось з ваших колег, – наполягала вона. – Він телефонував по вашому дорученню. Я ще не збожеволіла, я сама передавала йому про зустріч.

– На набережній Жеммап?

– Навпроти будинку 57, о пів на дванадцятю.

Адамберг похитав у темряві головою.

– Лізбето, нехай Декамбре не виходить зі своєї палати, ні в якому разі, хто б ні подзвонив.

– Так це були не ви?

– Ні, Лізбето. Залишайтеся з ним. Я надішлю вам людину для охорони.

Адамберг повісив трубку і відразу зателефонував до карного розшуку.

– Бригадир Гардон, – пролунало зі слухавки.

– Гардоне, відправте людину в лікарню Сен-Луї охороняти палату Ерве Дюкуедика. І двох чоловік змінити агентів на вулиці Конвенції біля будинку Марі-Бель. Ні, та ж

справа, нехай просто спостерігають за будинком. Коли завтра ранком вона вийде, хай везуть її до мене.

– Заарештувати її, комісарє?

– Ні, вона потрібна, як свідок. Як літня дама?

– Спочатку розмовляла з онуком через ґрати, а зараз спить.

– Про що вони говорили, Гардоне?

– Правду кажучи, вони грали. У китайський портрет. Знаєте, така гра, де потрібно вгадати людину по характеру. На який колір вона схожа? На яку тварину? На який звук? І потрібно розпізнати, кого загадали. Це важко.

– Не схоже, щоб вони занадто переймалися своєю долею.

– Аж ніяк. Бабуся нас навіть розважає. Еллер-Девіль гарний хлопець, поділився своїми коржами. Зазвичай, Мане робить їх з молочних пінок, але в неї...

– Знаю, Гардоне. Їй доводиться класти сметану. Прийшов аналіз деревного вугілля Клементини?

– Годину назад одержали. На жаль, результат негативний. Це не яблуна. Ясен, в'яз, акація, усе, що продають у магазині.

– Дідько.

– Такі справи, комісарє.

Адамберг повернувся до машини, мокрий одяг липнув до тіла, його пробирав легкий озноб. Есталер сів за кермо, Ретанкур вмостилася позаду, скріплена наручниками з затриманим. Комісар нагнувся до віконця.

– Есталер, це ви забрали мої черевики, – запитав він, – я не можу їх знайти.

– Ні, комісарє, я їх не бачив.

– Тим гірше, – Адамберг сів на переднє сидіння. – Не стирчати ж тут усю ніч.

Машина рушила з місця. Юнак перестав кричати про свою невинність, немов придавлений невблаганною тушею Ретанкур.

– Відвезіть мене додому, – попросив Адамберг. – Нехай нічні чергові почнуть допит Антуана Юрфена Еллер-Девіля Журно чи як його там.

– Юрфен, – крикнув юнак, – Антуан Юрфен.

– Перевірте його документи, домашню адресу, алібі та інше. А я займуся цим чортовим вугіллям.

– Де? – здивувалася Ретанкур.

– У своєму ліжку.

Адамберг лежав у темряві, закривши очі. Крізь втому і силу силенну подій минулого дня проступали три картинки. Коржі Клементини, намоклий телефон і деревне вугілля. Від коржів він відмахнувся, до розслідування вони стосунку не мають, це усього лише бальзам для душі сіяча і його бабусі. Промоклий телефон вирішив відвідати його в пам'ять колишньої надії, уламок аварії корабля, якому саме місце в популярній Історичній сторінці Жосса Ле Герна.

Мобільний телефон Адамберга, з автономною триденною батареєю, йшов без вантажу вулицею Делаамбр, зазнав аварії біля каналу Сен-Мартен і затонув. Екіпаж загинув. На борті була жінка, Камілла Форестьє, загинула.

Вирішено. Не дзвони, Камілло. Нехай буде так. Все байдуже.

Залишається ще деревне вугілля.

Знову воно. Знову все спочатку.

Дамас – тонкий знавець чуми і він учинив велику похибку. Одне не в'язалося з іншим. Або Дамас зовсім нічого не знає про чуму і щоразу робить помилку, коли маже тіла вугіллям. Або він щось знає, і ніколи б таке не зробив. Тільки не Дамас. Тільки не той, хто так шанобливо відноситься до стародавніх трактатів, позначаючи всі пропуски, які має робити. Дамас не зобов'язаний був ставити ці крапки, котрі так ускладнювали глашатаю читання. Уся справа була в цих крапках, вони були символом сліпого поклоніння знавця тексту оригінала. Благоговіння знавця чуми. Стародавній текст не можна стовкати або роздрібнити на частки задля власної втіхи, щоб приготувати дешеву мікстуру. Його вшановують і почитають, до нього відносяться як до божества і беруть від скверни. Людина, що ставить крапки, не намаже тіло деревним вугіллям, вона не учинить великої похибки. Це був би гріх, наруга над бичем Божим, руками обожнювача. Той, хто вважає себе володарем віри, зводить її на п'єдестал. У Дамаса була сила Журно, але він був би останнім хто став би з нею гратися.

Адамберг підвівся і почав бродити по квартирі. Дамас не зробив Історію задля власної втіхи. Дамас ставив крапки. Виходить, він не мазав тіла вугіллям.

Отже, він не вбивав. Вугільний пил густо покривав сліди удушення. Це було останнє, що робив убивця, і це був не Дамас. Він не мазав вугіллям і не душив. Не роздягав. Не розкривав замки.

Адамберг завмер біля телефону. Дамас робив тільки те, у що вірив. Він був володарем бича Божого і сів об'яви,

малював четвірки, підкидав чумних бліх. Об'яви передвіщали повернення справжньої чуми, звільняючи його від важкої ноші. Об'яви жахали натовп, допомагали повірити, що до нього повернулася колишня сила. Об'яви сіяли смуту, розв'язували йому руки. Знак четвірки охороняв від лиха, що він нібито ніс, заспокоював совість цієї педантичної людини, яка вважала себе вбивцею. Вибираючи жертви, володар чуми мав діяти обачно. Четвірки були необхідні, щоб захистити від комах, щоб влучення було точним, а не приблизним. Дамас не погубив би всіх жителів будинку, якщо йому був потрібний тільки один. Таке було б непростачно для сина Журно.

Ось, що робив Дамас. Він вірував. Він направив свою владу на тих, хто його знищив, щоб відродитися знову. Підсунув під п'ять дверей нешкідливих бліх. Клементина «довела справу до кінця» і підкинула бліх трьом останнім катам. У цьому і був безневинний злочин легковірного сіяча чуми.

Але хтось убивав у Дамаса за спиною. Хтось прознав про його примару і діяв за нього наяву. Якийсь ловкач, що ні секунди не вірив у чуму і аж ніяк її не вивчав. Той, хто думав, що у зачумлених чорніє шкіра. Той, хто робив велику похибку. Той, хто невпинно штовхав Дамаса в глибоку яму, яку той сам собі вирив. Усе дуже просто. Дамас думав, що вбиває, а інший робив це за нього. Проти Дамаса були незаперечні докази, він був пов'язаний з усіх боків, починаючи з щурячих бліх, кінчаючи вугіллям, які прямо привели б його до довічного ув'язнення. Хто наслідитися стверджувати, що Дамас невинний, посилаючись на якісь

нешасні крапки? Хто угледить соломинку в цій лавині доказів? Жоден присяжний не повірить трьом маленьким крапкам.

Декамбре догадався. Він ухопився за те, що маніакальна сумлінність ученого сіяча і груба робота наприкінці – несумісні. Він учепився за деревне вугілля і дійшов єдино можливого висновку: *їх двоє*. Сіяч і вбивця. Декамбре надто багато теревенив того вечора у «Вікінгу», і вбивця усе зрозумів і зважив наслідки своєї помилки. Залишалися лічені години до того, як старий розумник дійде до самої суті і побіжить у поліцію. Над убивцею нависла неминуча погроза, отже старий має замовчати. Часу вигадати щось хитромудре не лишалося. Довелося зобразити нещасний випадок, фатальну випадковість, падіння у воду.

Юрфен. Людина, що достатньо ненавиділа Дамаса, щоб бажати його погибелі. Людина, що зблизилася з Марі-Бель, щоб усе вивідати у простодушної сестриці. Хирлявий слабак, на вигляд таке ягня, а на ділі негідник без страху і совісті, здатний одним ударом звалити старого у воду. Жорстокий, безжальний вбивця. Чому ж тоді попросту не вбити самого Дамаса? Навіщо вбивати п'ятьох чоловік?

Адамберг підійшов до вікна і притулився чолом до скла, дивлячись у нічну темряву.

А якщо поміняти телефон, а старий номер зберегти?

Він порився в мокрій куртці, дістав телефон і розібрав його, щоб просушити нутрощі. А раптом вийде.

А якщо вбивця *не міг* порішити Дамаса просто так? Тому що його провина була б очевидною? Як у вбивстві багатой жінки відразу підозрюють її чоловіка. Отже, єдине

пояснення, яке можна знайти, – Юрфен був «чоловіком» Дамаса. Бідний «чоловік» багатого Дамаса.

Спадщина Еллер-Девіля.

Не сходячи з місця, Адамберг подзвонив до карного розшуку.

– Що він каже? – запитав комісар.

– Що старий на нього напав, а він захищався. Він дратується все більше і більше.

– Натисніть на нього. Це ви, Гардоне?

– Лейтенант Мордан, комісаре.

– Це він, Мордане. Він задушив жінку і чотирьох чоловіків.

– Він усе заперечує.

– Це зробив він. У нього є алібі?

– Він був у себе в Роморантені.

– Ретельно перевірте усе, що зв'язано в Роморантені. Знайдіть зв'язок між Юрфеном і спадщиною Еллер-Девіля. Хвилинку, Мордане. Нагадаєте, як його кличуть.

– Антуан.

– Еллер-Девіля-батька кликали Антуан. Розбудіть Данглара і терміново відправте його в Роморантен. Нехай береться за це з самого ранку. Данглар фахівець із сімейних справ, особливо по розорених родинах. Скажіть, нехай з'ясує, чи не є Антуан Юрфен сином Еллер-Девіля. Його невизнаним сином.

– А навіщо?

– А тому, що він і є його невизнаний син, Мордане.

Прокинувшись, Адамберг глянув на оголений випотрошений телефон, той зовсім просохнув. Він набрав номер

технічної служби, що вдень і вночі була до послуг різних зануд, і зажадав новий апарат, замість того, що потонув, але зі старим номером.

– Це неможливо, – втомлено відповіла жінка в трубці.

– Можливо. Електронна карта висохла. Треба тільки перенести її на новий апарат.

– Цього не можна зробити, месьє. Це ж не стаціонарний телефон, там стоїть електронний чіп, якому не можна...

– Я усе знаю про чіпи, – перебив Адамберг. – Вони живучі, як блохи. І я хочу, щоб ви переселили його в новий корпус.

– Чому б вам просто не взяти інший номер?

– Тому що я чекаю дуже важливого дзвінка років через десять-п'ятнадцять. З вами говорять з карної поліції, – додав Адамберг.

– Ну, якщо так, – останні слова справили на жінку враження.

– Через годину чекаю новий апарат.

Він повісив трубку, сподіваючись, що з чіпом йому повезе більше, ніж Дамасу з блохами.

XXXVII

Данглар подзвонив, коли Адамберг закінчував вбиратися у футболку і штани дуже схожі на ті, що були на ньому напередодні. Він намагався вдягатися завжди однаково, аби не заморочуватися питанням, що б сьогодні начепити і як підібрати піджому річ. А ось другої пари черевиків він у шафі не знайшов, там були тільки грубі гірські башмаки,

негодящі для вулиць Парижа, і він мав вдовольнитися шкіряними сандаліями, які надяг на босу ногу.

– Я в Роморантені, – сказав Данглар, – і страшенно хочу спати.

– Ви проспите чотири дні підряд, після того, як обшарите місто. Ми біля фінішної смуги. Не загубіть слід Антуана Юрфена.

– З Юрфеном я закінчив. Зараз йду спати, а потім повертаюся до Парижа.

– Потім, Дангларе. Випийте три чашки кави і йдіть по сліду.

– Я йшов по сліду і все закінчив. Достатньо було лише розпитати його мати, вона-то не збиралася робити з цього таємницю. Антуан Юрфен – син Еллер-Девіля, на вісім років молодший за Дамаса, невизнана дитина. Еллер-Девіль його...

– Як вони живуть, Данглар? Бідно?

– Я б сказав, скрутно. Антуан працює в продавця замків, живе в кімнатці над магазином. Еллер-Девіль його...

– Чудово. Сідайте в машину, по приїзді розповісте подробиці. Вдалося щось довідатися про замовника?

– Вчора опівночі знайшов у комп'ютері. Він із Шательро. Виробництво сталі Месле, величезний завод у промисловій зоні, головний постачальник повітряного флоту на світовому ринку.

– Багатий улов, Дангларе. Месле – власник?

– Так, Родольф Месле, інженер-фізик, професор університету, директор лабораторії, керівник підприємства і власник дев'яти патентів на винаходи.

– Один із яких – ультралегка дуже міцна сталь?

– Надміцна сталь, – поправив Данглар. – Так, це один з його винаходів. Він запатентував його сім років і сім місяців тому.

– Це він, Дангларе, він замовив побиття і згвалтування.

– Звісно, він. Але він ще і такий собі місцевий царьок, недоторканна персона французької промисловості.

– Ми його дістанемо.

– Не думаю, що Управління подякує нам за це, комісарє. Тут на карту поставлені величезні гроші і репутація країни.

– А ми не будемо нікого сповіщати, тим більше Брезійона. Досить інформації просочитися в пресу, і через два дні ця сволота вже не відмиється. Це підмочить йому репутацію, а потім остаточно звалить. Ось тут-то і втрутиться правосуддя.

– Чудово, – схвалив Данглар. – Я хотів ще сказати про матір Юрфена...

– Пізніше, Дангларе. – Зараз я маю зайнятися її сином.

Нічні чергові залишили на столі звіт. Антуан Юрфен, двадцяти трьох років, що народився у Ветинї і проживав у Роморантені, департамент Луар-е-Шер, уперто стояв на своєму і подзвонив адвокату, який першим ділом порадив йому мовчати. З тих пір Антуан Юрфен не випустив і пари з вуст.

Адамберг зупинився біля його камери. Юнак сидів на кушетці, стискаючи щелепи, граючи жовнами на кощавому обличчі і хрускаючи суглобами худих пальців.

– Антуане, – звернувся до нього Адамберг, – ти син Антуана. Нащадок Еллер-Девіля, позбавлений усього. Визнання, батька, грошей. Замість них тобі дісталися горе,

ляпаси, побої. Ти теж б'єш і нищиш, але вже свого зведеного брата, Дамаса. Того, хто був визнаний батьком, хто отримав гроші. І кому перепало стільки ж ляпасів, скільки і тобі, якщо ти про це не знав. У вас був один батько, вам діставалися однакові ляпаси.

Юрфен мовчав, тільки кинув на комісара погляд, сповнений ненависті й у той же час беззахисний.

– Адвокат велів тобі закрити рота, і ти коришся. Ти дисциплінований і слухняний, Антуане. Дивно, для вбивці. Якщо я увійду до тебе в камеру, не знаю, вчепишся ти мені у горлянку, чи згорнешся в кутку клубочком. А може і те й інше. Я навіть не знаю, чи віддаєш ти собі звіт у тому, що коїш. Ти тільки дієш, думки в тобі я не бачу. Дамас же, навпроти, повний думки, але зовсім безпомічний. Ви обидва руйнівники, ти дієш руками, а він – головою. Ти мене слухаєш, Антуане?

Молодий чоловік не поворушився, його лихоманило.

Адамберг відпустив ґрати і відійшов, йому було майже настільки ж болісно бачити це тремтяче перекручене обличчя, як і дурну незворушність Дамаса. Татусик Еллер-Девіль міг пишатися собою.

Камери Клементини і Дамаса були в іншому кінці приміщення. Клементина грала в покер з онуком, підсуваючи карти під ґратами. За браком кращого, грали на коржі.

– Вам удалося поспати, Клементина? – запитав Адамберг, відчиняючи ґрати.

– Зовсім не так погано, – відповідала стара. – Не як удома, але й тут можна перепочити. Коли ви нас із малим відпустите?

– Лейтенант Фруасі проводить вас у душ і дасть вам рушник. Звідки у вас карти?

– Це все ваш бригадир Гардон. Ми вчора непогано вечором скоротали.

– Дамас, – сказав Адамберг, – приготуйся. Потім ти підеш.

– Куди? – запитав Дамас.

– Митися.

Елен Фруасі повела стару жінку, а Адамберг підійшов до камери Кевіна Рубо.

– Ти виходиш, Рубо, вставай. Тебе переводять в інше місце.

– Мені і тут добре, – відгукнувся Рубо.

– Ти ще повернешся, – відповів Адамберг, широко відкриваючи ґрати. – Проти тебе порушено справу за нанесення тілесних ушкоджень і спробу зґвалтування.

– Чорт, – вилаявся Рубо, – я ж на стрьомі стояв.

– Мабуть, стоялося тобі надто весело. Ти був шостим у списку. А виходить, одним із самих небезпечних.

– Чорт, адже я все-таки прийшов вам допомогти. Допомога правосуддю, це ж зарахується?

– Забирайся. Я тобі не суддя.

Два офіцери вивели Рубо з будинку карного розшуку. Адамберг звірився з записами. Вугри, велика щелепа, чуттєвий – Морель.

– Морель, хто чатує біля будинку Марі-Бель? – запитав він, глянувши на годинник.

– Ноель і Фавр, комісарє.

– І якого чорта вони там стирчать? Уже пів на десяту.

– Можливо, вона залишиться вдома. З тих пір, як

заарештували її брата, вона не відкривала магазин.

– Я їду туди, – оголосив Адамберг. – Раз Юрфен не хоче говорити, Марі-Бель розповість мені, що він у неї вимагав.

– Ви так і підете, комісарє?

– Як це «так»?

– Я маю на увазі, у сандаліях? Може вам позичити щонебудь?

Адамберг подивився на свої голі ступні, котрі білили між шкіряними ремінцями, не розуміючи у чому справа.

– А що вам не подобається, Морелю? – щиро здивувався він.

– Не знаю, – проговорив Морель, шукаючи шляхи відступу. – Ви ж начальник.

– Ах, ось воно що, – зрозумів Адамберг. – Не солідно виглядаю, Морелю? Ви про це?

Морель мовчав.

– Мені ніколи купувати черевики, – знизав плечима комісар. – Клементина важливіше мого одягу, чи не так?

– Згодний, комісарє.

– Простежте, щоб вона ні в чому не мала потреби. Я з'їжджу за сестрою і повернуся.

– Думаєте, вона буде говорити?

– Цілком можливо. Марі-Бель любить порозповідати про себе.

Виходячи з під'їзду він зіштовхнувся з листоношею, що вручив йому посилку, і Адамберг розкрив її відразу, на вулиці. Там він знайшов свого мобільника, поставив коробку на багажник чиеїсь машини і порився в посилці, шукаючи договір *стосовний цієї справи*. Чіп виявився живучим. Старий номер змогли зберегти і перенести в

новий апарат. Дуже задоволений, він сховав телефон у внутрішню кишеню і пішов далі, через тканину притискаючи апарат до грудей, немов бажаючи зігріти його і відновити перервану розмову.

Він побачив Ноеля і Ламарра на посту на вулиці Конвенції. Ноель це той, що нижчий. Вуха, їжачок, куртка – Ноель. Високий напружений здоровань – це Ламарр, колишній жандарм із Гранвіля. Обидва поліцейських мигцем глянули на його ноги.

– Так, Ламарре, знаю. Потім куплю нові. Я пішов нагору. – Сказав Адамберг, указавши на п'ятий поверх. – Можете повертатися.

Адамберг пройшов розкішний хол і ступив на сходи, покриті широким червоним килимом. Ще не піднявшись на площадку, він помітив конверта, приколеного до дверей Марі-Бель. Він був приголомшений, і останні сходинки пройшов повільно, важко крокуючи, поки нарешті не наблизився до білого прямокутника, на якому було написано лише *Жану-Батісту Адамбергу*.

Зникла. Марі-Бель ушилася з-під носа його спостерігачів. Утекла. Втекла, не піклуючись про долю Дамаса. Адамберг, насупившись, відчепив конверта. Сестра Дамаса дезертирувала з поля бою.

Сестра Дамаса і сестра Антуана.

Адамберг важко опустився на сходинку, тримаючи конверта між колінами. Час зупинився. Антуан не вимагав відомостей у Марі-Бель, вона сама наставляла його. Дисциплінованого Юрфена, слухняного вбивцю. Який в усьому підкорявся своїй сестрі, Марі-Бель Юрфен. Сидячи в темряві, він набрав номер Данглара.

– Я в машині, – відповів Данглар, – сплю.

– Дангларе, у Еллер-Девіля була ще одна позашлюбна дитина, у родині з Роморантена? Дівчинка?

– Це я і намагався вам розповісти. Марі-Бель Юрфен народилася на два роки раніше Антуана. Вона зведена сестра Дамаса. Вона не була з ним знайома до того, як приїхала до нього в Париж рік тому.

Адамберг мовчки похитав головою.

– Ви розстроєні? – запитав Данглар.

– Так. Я шукав «голову» вбивці і тепер знайшов.

Адамберг натиснув кнопку, підвівся, щоб запалити світло, притулився спиною до дверей і розпечатав листа.

Дорогий комісарє,

Я пишу зовсім не тому, щоб усе залагодити. Ви вважаєте мене дурепою, а мені це не подобається. Проте коли вже я все одно була схожа на дурену, то, певна річ, не можу вам нарікати. Пишу заради Антуана. Хочу, щоб цього листа прочитали в нього на суді, тому що він не винний. Це я керувала ним від початку і до кінця, і це я веліла йому вбивати. Я казала йому кого, де, коли, навіщо і як. Антуан ні в чому не винуватий, він просто слухався мене, як робив завжди. Це не його провина, він ні при чому. Я хочу, щоб це було сказано на суді, можу я покластися на вас? Я поспішаю, час підганяє. Дурня ви зваляли, коли подзвонили Лізбеті і послали її в лікарню до старого. Тому що Лізбета, хоч по ній і не скажеш, іноді має потребу в розраді. І утішатися йде до мене. Ось вона відразу й подзвонила і розповіла мені про Декамбре.

Виходить, старого не вдалося вбити, а Антуан попався.

Ви незабаром допетраєте, хто його батько, тим більше, що моя мати не робить з цього тайни, і швиденько заявитеся сюди. Двоє вже вартують внизу в машині. Усе пропало, так що я вишиваюся. Не заморочуйтеся з моїми пошуками, марна справа. У мене купа готівки, яку я викачала з рахунка цього тюхтія Дамаса, так що я викручуся. У мене є африканський костюм, Лізбета подарувала на свято, поки ваші хлопці будуть очима кліпати, мене вже і сліду нема. Так що даремно не гайте сили.

Зараз тільки швиденько усе роз'ясню, щоб ви второпали, що Антуан ні при чому. Він ненавидів Дамаса, так само, як я, та де йому було щось вигадати. Він лише і вмів – слухатися неньку і татусика, коли той його відлупцює, і тоді все, на що він був здатний, це від люті кроликів і курей душили. Певна річ, нічого не змінилося. Батько наш може і був великою шишкою та будував літаки, але і сволотою він був ще тою, хочучи, щоб до вас дійшло. Всього лише і міг баб брехатити, та стусани роздавати. У нього вже був син, якого він визнав і виростив у розкоші, у Парижі. Це я про цього пришепелуватого Дамаса. Нас-то він стидався, ми були голотою з Роморантена, нас він так і не визнав. Казав, репутація йому дорожче. Зате вже на ляпасах ніколи не скупився, цього добра ми з матір'ю і братом мали вдосталь. Мені було плювати, я заприсяглася коли-небудь його прикінчити, але ж він застрелився сам. А грошей матері зовсім не давав, так, тільки, щоб не померти з голоду, боявся, що сусіди скажуть, якщо ми жебракувати підемо. Сволота, негідник і боягуз – ось ким він був.

Коли він подох, ми з Антуаном подумали і вирішили, що маємо право на частину грошей, раз вже імені він нам не

залишив. Ми мали право, адже ми все-ж-таки його діти. Проте це спочатку треба довести. Певна річ, на генетичну експертизу нема чого було розраховувати, адже він велів розсіяти свій порошок над Атлантикою. Але це можна було зробити з Дамасом, який захопив жирний шматок і не поділився. Та тільки ми подумали, що Дамас-то, певна річ, не погодиться на генетичний тест, адже йому доведеться тоді дві третини грошей віддати. Ось якби він полюбив нас, подумала я. Хоча б одну мене. Я-то вмю приголубитися. Була в нас думка його позбутися, але я Антуанові сказала: не можна, а то прийдемо ми вимагати спадщини, і кого в першу чергу запідозрять? Певна річ, нас.

Приїхала я в Париж з однією метою: розповісти, що я його зведена сестра, поплакатися на бідність і змусити його мене визнати. Дамас дозрів за два дні. Прийняв мене з розпростертими обіймами, навіть сльозу пустив, а коли впізнав, що в нього і братик є, ще більше зворушився. Та забажай я, він би в мене з рук їв, цей бовдур. Так що усе йшло, як по маслу, я маю на увазі наш з Антуаном план щодо аналізу ДНК. Нам би тільки роздобути ці дві третини спадку і прощавай Дамасику. Не люблю я таких хлопців, гора м'язів, а сам раз у раз рюмсає. І тільки потім я помітила, що з головою-то в нього не лади. А оскільки він до мене душею приріс і мав потребу в доброму слові, то й розповів мені весь цей ідіотський план, про свою помсту, про чуму, про бліх і всю цю нісенітницю. Я знала все до дріб'язків, він, бувало, годинами зі мною бесіди вів. Прізвища тих типів, яких він розшукав, адреси, усе. Я ні секунди не вірила, що ці дебильні блохи можуть когось убити. Ну, і, певна річ, я вирішила змінити свій план, поставте себе на моє місце. Навіщо ж нам

вдовольнятися двома третинами, якщо можна роздобути все? У Дамаса було ім'я батька, і йому цього вже позаочі вистачить. А в нас – нічого. А найкраще було те, що Дамас-то і не збирався витрачати татусеві грошики, це, говорить, брудні гроші, вони прокляті. Між нами кажучи, йому, схоже, у дитинстві теж довелося не солодко.

Маю поспішати. Отже, Дамас виконував свої ритуали, а ми йшли слідом і вбивали. Якби все вдалося завершити, Дамас навічно б потрапив за ґрати. Після восьмого вбивства я б запросто навела поліцію на його слід. Уж я-то зуміла би. До того ж, я керувала його рахунками, тобто обкрадала його разом з Антуаном, а потім прощавай Дамасику, ми просто повертали своє. Антуан тільки слухався мене й убивав, так ми вирішили, і йому це подобалося, і слухатися, і вбивати. В мене не достало би сили, та й не до смаку це мені. Я тільки допомогла йому виманити на вулицю тих двох, Віара і Клерка, коли навкруги було повно лягавих, а Антуан кінчав одного за одним. Тому я вам і тлумачу, що він не винуватий. Він просто мене слухався, більше він ні на що не здатний. Попроси я його дістати зірку з неба, він би пішов, не розмірковуючи. Не його це провина. Його б краще в божевільню якусь гарну, а не у в'язницю, певна річ, так було б по справедливості, адже він ні при чому. В голові у нього зовсім пусто.

Дамас-то довідався, що люди помирають, і допитуватися не став. Переконаний був, що це «сила Журно» діє, а більше і знати нічого не хотів. Бідолашний дурень. Я б здорово його обдурила, якщо б не ви. Йому б теж не завадило гарненько мозки прочистити.

А в мене все до пуття. Я завжди щось вигадую і за

майбутнє не хвилююся, і вам не треба. Ось якби Дамасу спало на думку послати трохи з його брудних грошей моїй матері, нікому б від цього не було лиха. Тільки про Антуана не забудьте, я на вас сподіваюся. Поцілуйте за мене Лізбету і цю дурненьку Єву. Обіймаю вас, хоч ви й усе зіпсували, але мені такі, як ви, подобаються. Не тримайте зла,

Марі-Бель.

Адамберг склав листа і довго сидів у темряві, підперши кулаком підборіддя.

Повернувшись на службу, він мовчки відкрив камеру Дамаса і зробив знак іти за ним. Дамас сів на стілець, відкинув назад волосся і подивився на нього уважно і терпляче. Так само мовчки, Адамберг простягнув йому листа сестри.

– Це мені? – здивувався Дамас.

– Ні, мені. Прочитай.

Дамас важко переніс удар. Лист висів в нього на кінчиках пальців, голову він підпирав рукою, і Адамберг бачив, як йому на коліна капали сльози. Занадто багато відразу довелося йому пережити, ненависть брата і сестри і повний крах віри в могутність Журно. Адамберг тихо сів навпроти і чекав.

– Так блохи були не заразні? – прошепотів нарешті Дамас, не піднімаючи голови.

– Ні.

Дамас ще довго мовчав, стиснувши коліна руками, наче проковтнув якусь гидоту, що застрягла в горлі. Адамберг майже бачив, як важезна жахлива правда обрушилася на Дамаса, здавила йому голову, як, немов повітряна кулька,

лопнув його уявлюваний світ, яка спустошена його душа. Він не знав, чи зможе юнак вийти з кабінету на своїх ногах з цим вантажем, що впав на нього, як метеорит.

– Так чуми не було? – запитав Дамас, важко ворущачи губами.

– Ніякої чуми і близько не було.

– І вони померли не від чуми?

– Ні. Їх задушив твій зведений брат, Антуан Юрфен.

Сили зовсім полишили Дамаса, він знову зжав руками коліна.

– Задушив і вимазав вугіллям, – продовжував Адамберг.

– Тебе не здивували ці сліди удушення і вугілля?

– Здивували.

– І що?

– Я думав, це поліція видумала, щоб сховати чуму, щоб не лякати людей. А це була правда?

– Так. Антуан ходив за тобою слідом і вбивав їх.

Дамас подивився на свою руку, поторкав діамант.

– А Марі-Бель ним керувала?

– Так.

Знову запала вражена тиша.

Тут увійшов Данглар, і Адамберг мовчки вказав йому на листа, що лежав у ніг Дамаса. Данглар підібрав його, прочитав і хмуρο похитав головою. Адамберг надряпав кілька рядків і простягнув йому записку.

Викличте доктора Фереза для Дамаса, терміново. Попередьте Інтерпол щодо Марі-Бель, щоправда, надії мало, занадто хитра.

- Так Марі-Бель не любила мене? – прошептав Дамас.
- Ні.
- Я думав, що вона мене любить.
- Я теж так думав. Усі так думали. Ми усі попалися на гачок.
- Вона любила Антуана?
- Так. Трохи.
- Дамас зігнувся в три погібелі.
- Чому вона не попросила в мене ці гроші? Я б віддав їй усе.
- Вони не вірили, що таке можливо.
- Я все одно не хочу торкатися цих грошей.
- Але тобі доведеться, Дамасе. Ти маєш найняти своєму зведеному брату гарного адвоката.
- Так, – відгукнувся Дамас, усе ще прикриваючи долонями обличчя.
- І тобі треба подбати про їхню матір. Їй нема на що жити.
- Так. «Товстуха з Роморантена». Так завжди про неї вдома говорили. Я тоді не розумів про кого це.
- Дамас рвучко підняв голову.
- Ви не скажете їй? Ви ж не скажете?
- Їхній матері?
- Мане. Ви не скажете, що блохи були не... не...
- Адамберг не намагався домовити за нього. Дамас має сказати це сам, дуже багато разів.
- Що вони були не... заразні? – закінчив Дамас. – А то вона вмере.
- Я ж не вбивця. І ти теж. Подумай про це гарненько.
- Що зі мною зроблять?

– Ти нікого не вбив. Тобі можна пред'явити тільки тридцять блошиних укусів і загальну паніку.

– І що мені буде?

– Слідчий не стане збуджувати справу. Можеш піти прямо зараз.

Дамас важко підвівся, як людина, розбита втому, стискаючи пальцями діамантового персня. Адамберг дивився, як він виходив, і пішов слідом, щоб підтримати у мить зіткнення з реальністю, коли йому знову доведеться вийти на вулицю. Але Дамас направився до своєї відкритої камери, звернувся на кушетці калачиком, і завмер. У точнісінько такій позі, тільки в інший бік головою, лежав у себе в камері Антуан Юрфен. Татусик Еллер-Девіль потрудився на славу.

Адамберг відкрив камеру Клементини, та курила, розкладаючи пасьянс.

– Ну, що? – глянула вона на нього. – Чим справа скінчилася? Вештаєтеся тільки туди-суди, а ми і не знаємо, що діється.

– Ви вільні, Клементино. Вас відвезуть у Кліши.

– Довго ж ви марудилися.

Клементина роздавила об підлогу недопалок, надягла в'язану фуфайку і застебнулася на всі гудзики.

– Гарні у вас сандалії, – похвалила вона. – Чудово виглядають.

– Дякую, – відповів Адамберг.

– Послухайте, комісарє, може скажете по дружбі, здохли ті останні троє мерзотників? А то через усю цю метушню я і новин не чула.

– Усі троє померли від чуми, Клементино. Спочатку Кевін Рубо.

Клементина посміхнулася.

– Потім інший, забув прізвище, і нарешті Родольф Месле, не більше години назад. Теж врізав дуба.

– Добра новина, – Клементина широко посміхнулася. – Усе-таки є справедливість. Просто не треба квапитися, от і все.

– Клементина, нагадайте прізвище другого, а то в мене з голови вилетіло.

– А ось у мене навряд чи коли вилетить. Анрі Томе з вулиці Гренель. Сволота остання.

– Так, це він.

– А що з малим?

– Він спить.

– Ще б пак, ви ж мабуть його зовсім замордували. Передайте, що я чекаю його в неділю на вечерю, як завжди.

– Він прийде.

– Ну, що ж, ось і все, комісар, – постановила вона, простягаючи йому міцну руку. – Ось тільки зараз подякую вашому Гардону за карти й іншому, такому високому, млявому, він ще вдягається добре, зі смаком.

– Данглар?

– Так, він хотів попросити в мене рецепт коржів. Прямо не казав, але я і так зрозуміла. Йому, начебто, це дуже потрібно.

– Цілком ймовірно.

– Ця людина вміє жити, – похитала головою Клементина. – Вибачте, я вперед пройду.

Адамберг проводив Клементину Курбе до під'їзду, на зустріч їм попався Ферез, і комісар затримав його.

– Це він? – запитав Ферез, указавши на камеру, де згорнувся Юрфен.

– Це вбивця. Складна сімейна історія, Ферез. Імовірно, його відправлять у психіатричний притулок.

– Це місце більше не називають «притулком», Адамбергу.

– А цей, – продовжував комісар, указуючи на Дамаса, – має вийти, та тільки не в силах. Ви мене дуже зобов'яжете, Ферезе, якщо допоможете йому отямитися і полікуєте його. Повернете до реального світу. Занадто з великої висоти звалився, поверхів десять.

– Це чоловік з примарою?

– Він самий.

Поки Ферез намагався розворушити Дамаса, Адамберг відправив двох офіцерів до Анрі Томе, і нацькував пресу на Родольфа Месле. Потім зателефонував Декамбре, той збирався вийти з лікарні після обіду, Лізбеті і Бертену попередити, щоб підготувалися до повернення Дамаса і поводитися з ним обережніше. Наприкінці він подзвонив Масена і нарешті Вандузлеру, якому розповів, звідки узялася велика похибка.

– Вас погано чутно, Вандузлере.

– Так тут Люсьєн накриває на стіл. Він завжди шумить.

Зате в слухавці було добре чутно гучний голос Люсьєна, що лунко линув у великій кімнаті:

– Ми дуже часто нехтуємо надзвичайною живильною цінністю гарбуза.

Комісар повісив трубку і подумав, що ці слова цілком підійшли б для оголошення Жосса Ле Герна. У них була визначеність, здоров'я і сила, без усяких задніх думок, і вони були зовсім не схожі на похмурі віщання про чуму, що вже почали забуватися. Він поклав апарат на стіл, рівно посе-

редині, і якийсь час дивився на нього. Увійшов Данглар з папкою у руці, простежив за поглядом Адамберга й у свою чергу вп'явся поглядом у телефон.

– У вас щось з мобільником? – запитав він після довгої мовчанки.

– Нічого, – відповів Адамберг. – Просто він не дзвонить.

Данглар поклав на стіл папку з написом *Роморантен* і вийшов, нічого не сказавши. Адамберг ліг на папери, підклавши руки під голову, і заснув.

XXXVIII

О пів на восьму вечора Адамберг, не поспішаючи прямував на площу Едгар-Кіне. Йому було легко, ось уже два тижні, як він забув цю легкість. І все-таки на душі було якось порожньо. Він увійшов до будинку Декамбре, відшукав маленький кабінет зі скромним написом *Радник з життєвих питань*. Декамбре був у себе, усе ще блідий, але тримався він як завжди прямо і зараз вів бесіду з величезним червоновидим і дуже схвильованим чоловіком, який сидів навпроти.

– О, – викликнув Декамбре, кинувши погляд спочатку на Адамберга, потім на його сандалії. – Ось і посланник богів, Гермес. Ви принесли новини?

– Мир і спокій у місті, Декамбре.

– Почекайте хвилинку, комісаре. У мене консультація.

Адамберг відійшов до дверей, встигнувши вловити обривок бесіди, що відновилася.

– Цього разу все потрощено, – скаржився чоловік.

– Усе вже склеїлося, – відповідав Декамбре.

– Ні, розбилося.

Хвилин через десять Декамбре запросив Адамберга і посадив його на стілець, що ще зберігав тепло відвідувача.

– Що там таке розбилося? – запитав Адамберг. – Меблі? Руки-ноги?

– Відносини. Двадцять сім сварок і двадцять сім примирень з однієї і тією же жінкою, абсолютний рекорд у моїй практиці. Ми звемо його Ремі-погромник.

– І що ви радите?

– Ніколи нічого. Я намагаюся зрозуміти, чого хочуть люди і допомогти їм цього досягти. Ось, що значить бути радником. Якщо комусь треба розірвати стосунки, я його підтримаю. Якщо завтра він захоче помиритися, матиме мою допомогу. А ви, комісарє, ви чого б хотіли?

– Не знаю. А якщо і зрозумію, мені все одно.

– У такому випадку я не в силах вам допомогти.

– Ні. Тут ніхто не впорається. Так було завжди.

Декамбре з легкою посмішкою відкинувся на спинку стільця.

– Я помилився щодо Дамаса?

– Навпроти. Ви гарний знавець людей.

– Він не міг убити *по-справжньому*, я знав це. *По-справжньому* він цього не хотів.

– Ви з ним бачилися?

– Годину тому він прийшов до себе в магазин, але жалюзі не підняв.

– Він був на оголошенні?

– Занадто пізно. По буднях вечірнє оголошення починається в десять хвилин на сьому.

– Прошу пробачення. Я часто плутаю години і дні.
– Великого лиха в цьому немає.
– Та ні, іноді буває. Я доручив Дамаса одному лікарю.
– Ви правильно зробили. Він звалився з небес на землю, таке завжди неприємно. Нагорі немає речей, які можна розбити, але не можна й склеїти. Тому він і жив там.

– Що Лізбета?

– Вона відразу пішла до нього.

– Ясно.

– Єва буде засмучена.

– Певна річ, – відгукнувся Адамберг.

Потім він трохи помовчав.

– Бачите, як усе складається, Дюкуедику, – знову заговорив комісар, вмощуючись так, щоб дивитися співрозмовнику в очі. – Дамас провів п'ять років за ґратами за злочин, якого не скоїв. Сьогодні він вільний, хоча думає, що вчинив злочин. Марі-Бель у бігах через ту бойню, що сама влаштувала. Антуан буде засуджений за вбивства, які не він замислив.

– Буває справжня провина, а буває тільки її видимість, – м'яко відповів Декамбре. – Вам це цікаво?

– Так, – відповів Адамберг, дивлячись йому в очі. – Раз вже ми заговорили про це.

Декамбре кілька секунд дивився на нього, потім похитав головою.

– Я не займав те дівчатко, Адамбергу. На неї накиннулися троє школярів у туалеті. Я відлупцював їх нещадно, потім підняв маля і виніс звідти. Мене зламали показання свідків.

Адамберг кивнув.

– Ви догадалися про це? – запитав Декамбре.

– Так.

– Виходить, з вас вийшов би гарний радник. У той час я вже просто вибився із сил. Ви і про це догадалися?

– Ні.

– А тепер мені наплювати, – закінчив Декамбре і схрестив руки на грудях. – Або майже наплювати.

У цю мить на площі роздався грім нормандського гонга.

– Кальвадос, – сказав Декамбре, піднявши палець. – І гаряча їжа. Цим не варто зневажати.

У «Вікінгу» Бертен пригощав усіх на честь звільнення Дамаса. Той зморено прихилив голову на плече Лізбети. Ле Герн встав і пожав Адамбергу руку.

– Аварію ліквідовано, – сказав Жосс. – «Дивних» листів більше нема. Одні тільки овочі на продаж.

– Ми дуже часто зневажаємо надзвичайною живильною цінністю гарбуза, – відповідав Адамберг.

– Це вірно, – серйозно погодився Жосс. – Мені доводилося бачити гарбузи, що за дві ночі роздувалися, як шари.

Адамберг підійшов до гучної компанії, що приступила до вечері. Лізбета підсунула йому стільця і широко посміхнулася. Він раптом відчув бажання кинутися до неї на груди, але місце вже було зайнято Дамасом.

– Він поспить у мене на плечі, – сказала вона, вказавши на Дамаса.

– Так і треба, Лізбето. Він буде спати довго.

Бертен урочисто поставив перед комісаром тарілку. Гарячою їжею не варто зневажати.

Під час десерту двері «Вікінга» розчинилися, увійшов Данглар, сів; обпершись на стійку бару, поклав у ніг Пухнастика і непомітно понадив Адамберга.

– У мене мало часу, – сказав Данглар, – діти чекають.

– Юрфен щось викинув? – запитав Адамберг.

– Ні. До нього заходив Ферез. Дав йому заспокійливе.

Він слухняно прийняв і тепер спить.

– Добре. Так чи інакше сьогодні ввечері усі ляжуть спати.

Данглар замовив Бертену келих вина.

– А ви? – запитав він.

– Не знаю. Я, напевно, трохи пройдуся.

Данглар випив півкелиха і подивився на Пухнастика, який грався з його шнурками.

– Він підріс, чи не так? – зауважив Адамберг.

– Так.

Данглар осушив келих і тихо поставив його на стійку.

– Лісабон. – сказав він, поклавши на стійку згорнутий папірець. – Готель *Санто-Хорхе*. Номер 302.

– Марі-Бель?

– Камілла.

Адамберг відчув, як усередині в нього усе зжалосся немов від неочікуваного удару. Він схрестив на грудях руки й обперся на стійку.

– Як ви дізналися, Дангларе?

– Я стежив за нею, – Данглар нахилився, щоб підібрати кошени, а може для того, щоб сховати обличчя. – Від самого початку. Як остання сволота. Вона не повинна про це дізнатися.

– Ви приставили до неї поліцейського?

– Вільнева, він раніше служив у 5-ому окрузі.
Адамберг, не ворушачись, дивився на складений папірець.

– Будуть й інші колізії, – сказав він.

– Я знаю.

– І якщо це відкриється...

– Знаю. Якщо це відкриється.

Адамберг нерухомо дивився на білий листок, потім повільно простягнув руку і накрив його долонею.

– Дякую, Дангларе.

Данглар сунув кошенья під пахву і вийшов, махнувши рукою.

– Це був ваш колега? – запитав Бертен.

– Це був посланник богів.

Коли площу накрила ніч, Адамберг, притулившись спиною до платана, дістав блокнота і вирвав з нього аркуш. Потім подумав і написав *Камілла*. Трохи згодом додав – *Я*.

«Початок є», – подумав він. Уже не погано.

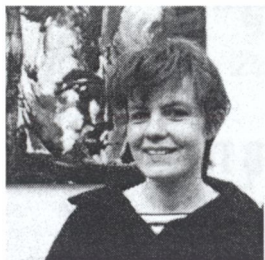
І через десять хвилин, оскільки продовження не виходило, він поставив крапку після *Я* і загорнув у листок монету в п'ять франків.

Потім повільно перетнув площу і кинув свою лепту в блакитну урну Жосса Ле Герна.

Prix des Libraires

Премія Книготорговців Франції, що існує з 1955 р. і присуджується у травні кожного року, фінансується Французькою федерацією синдикатів книготорговців (FFSL). П'ять тисяч професійних книготорговців Франції а також Швейцарії, Бельгії, Канади приймають участь у заочному голосуванні. Премія має на меті розвиток культури читання..

.. Лауреат отримує медаль, крім того його книга матиме промоцію у всіх книжкових магазинах Франції.

Про Фред Варгас кажуть, що "вдень вона пропадає на археологічних розкопках, а вечорами вигадує захопливі сюжети для таких, як вона сама, любителів тайн і головоломок".

Фред (а точніше Фредерика) Варгас народилася у 1957 році в Парижі, у родині вчених. І пішла по батьківських стопах: стала археологом і медієвістом. Не випадково вона віддає перевагу науковому детективу класичного типу, коли підозрюється група людей, а слідчий, аналізуючи і зіставляючи, знаходить зовсім несподівану розгадку. Схеми її сюжетів – із класичного детективу, а антураж, характери – з авантюрного, романтичного. Дія екстравагантна і епатжна, вона відповідає персонажам Варгас, – дивакам-ученим, міським божевільним, дивним слідчим. Плюс бездоганне письмо... Не випадково зараз у Франції Фред Варгас називають королевою детективу.

- * Премія фестивалю м. Коньяк за "Ігри любові та смерті", 1986 р.
- * Премія фестивалю Сен-Назер за "Людину, що малює сині кола".
- * Премія книготорговців та Премія читачок "ELLE" за "Швидше тікай та скоро не повертайся", 2002 р.

Читайте в серії

Шань Са

ТА, ЩО ГРАЄ В ГО

“Та, що грає в го” – роман тридцятидворічної письменниці китайського походження, яка останні тринадцять років живе в Парижі і пише французькою. У 2001 році, він отримав “Гонкура від журі ліцеїстів”.

Дія відбувається у Маньчжурії в 30-і роки, у період японської окупації. Непарні глави роману написані від імені шістнадцятирічної дівчини, що грає в го, а парні – від імені японського офіцера – статевого самурая, – який одного разу став її партнером по трі на площі Тисячі Вітрів у маленькому місті на півночі Маньчжурії... Усе розділяє закоханих: релігія, звичаї, країни, війна. Вони зустрічаються, вони люблять один одного, без жесту, без слова, без кінця, у той час як Китай хитається під ударами загарбника... Мрії і мовчання плетуть нить цього роману.

Читайте в серії
Dique van Kovelar

РИБА ЛЮБОВІ

Роман молодого французького прозаїка, драматурга і критика, відзначеного багатьма літературними преміями, Дікве ван Ковелара "Риба любові" написано напрочуд просто, легко й вишукано. Звичайні слова складаються якось так, що занурюєшся в книжку з головою.

Під час аукціону, Філіп, безтурботний молодик, без тям заохується у незнайомку: Беатріс. Вона баскетболістка і відвідувачка в'язниці, живе у своїх бабусь і зберігає піранью у формаліні, на пам'ять про свого батька, який зник в Амазонії. "Риба", від пригоди, що почалася з непорозуміння, веде незвичайну пару до Венесуели... Ця пронизана гумором епопея кохання, вибудована рельєфними, яскравими персонажами, змушує розсміятися, але й замислитися.

Роман "Риба любові" у 1994 році відзначено Премією Роже Німьє.

Читайте в серії
Жан-Крістоф Руфен

АБІССІНЕЦЬ

Жана-Батіста Понсе, небагатого аптекаря, любителя пригод, Король-Сонце відряджає лікарем до негуса Абіссинії з таємним дорученням. "Жан-Ба" погоджується на небувалу місію, сподіваючись після повернення отримати дворянський титул, який надасть йому змогу одружитися з прекрасною панною Алікс. Саме тут і розпочинається захоплююча, сповнена відкриттів та несподіванок, подорож шляхом торговців прянощами від Каїру до Гондару – столиці Абіссинії, а потім – до Версалю. На цьому шляху нам доведеться пересісти з верблюда на коня і з'ясувати, що цей роман – іще й проповідь проти нетерпимості та фанатизму, повчальний урок гуманізму.

Жан-Крістоф Руфен, лікар, колишній віцепрезидент "Лікарів без кордонів", відзначений найпрестижнішими літературними преміями Франції, отримав за "Абіссінця" Гонкура за Перший Роман та Премію Медітеране 1997 р.

Фред Варгас

В – 11 Швидше тікай та скоро не повертайся. – К.: Пор-Рояль, 2008. – 368 с. – (Серія "Лауреати літературних премій").

ISBN 966-7068-03-X

У двох кроках від вокзалу Монтарнас, у вік супутників, електронної пошти й Інтернету, Джосс працює глашатаєм. Зазвичай, це декларації любові чи ненависті, оголошення кварталу чи обурення з приводу осінньої негоди. Однак, у плині декількох днів, дивні вкраплення з'являються в кумедному марнослів'ї горланя. Речення на старофранцузькій, що тривожать і бентежать як пророкування нещастя.

Зрештою, відповідно до невблаганної логіки, Варгас збирає усю свою, елегантно написану головоломку. Не випадково сьогодні у Франції Фред Варгас називають королевою детективу.

Фред Варгас
Швидше тікай та скоро не повертайся

Роман

Відповідальний редактор О. Жадан
Макет і верстка Ю. Колактіонової
Коректори: С. Кучкінова, О. Павленко

Здано до набору 25.08.07.
Підписано до друку 26.01.08.
Формат 70x100/32. Папір книжковий Classic.
Гарнітура "Minion Cyrilic". Друк офсетний.
Ум.-др.ар. 13,50. Ум-вид.ар. 12.

Видавництво "Port-Royal"
Адреса для листування: Київ, вул. В. Васильківська 45, 8
port-royal@oldbank.com

Fred Vargas

Prix des lectrices de Elle
Prix Mystère de la Critique
Prix des Libraires

Viviane Hamy

**Pars vite
et reviens tard**

Œuvres des prix littéraires